

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Lina Griškevič

AUTENTIŠKOS TEISMŲ SISTEMOS SUKŪRIMAS LIETUVOJE

Daktaro disertacija

Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2013

Disertacija rengta 2008-2013 metais Vilniaus universitete.

Mokslinis vadovas:

prof. dr. Jevgenij Machovenko (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė 01S)

Konsultantas:

doc. dr. Haroldas Šinkūnas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė 01S)

TURINYS

IVADAS	5
I. TEISMŲ SISTEMA IKI ATKŪRIANT LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĘ	25
1. Institucinė ir instancinė teismų sistemos paskutiniajame LTSR egzistavimo dešimtmetyje ir jų pokyčiai 1990 m. pradžioje.....	26
2. LTSR teismų „nepriklausomumas“ ir teisėjų „rinkimai“	29
3. Mėginimai modernizuoti ir demokratizuoti teisėjų rinkimus 1989-1990 m. pradžioje.....	35
4. Teisėjo įgaliojimų trukmės ir asmens neliečiamumo problemos ir mėginimai jas išspręsti 1990 m. Teismų santvarkos įstatymu.....	50
5. Teismų darbo organizavimas ir materialinis aprūpinimas bei teisėjų socialinės garantijos.....	56
II. LIETUVOS TEISMŲ SISTEMOS PERTVARKOS PRADŽIA ATKŪRUS NEPRIKLAUSOMYBĘ (1990 M. KOVO 11 D.–1992 M. LAPKRIČIO 2 D.)	61
1. Bendrosios kompetencijos teismų sistemos grandys iki įsigaliojant 1992 m. Konstitucijai.....	61
1.1. Būtinumas susigrąžinti apeliacijos institutą neatsisakant kasacijos.....	62
1.2. Teismų sistemos grandys 1992 m. pataisius Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą ir priėmus Teismų įstatymą – keturių grandžių teismų sistemos steigimas <i>de jure</i>	71
2. Teisėjų atranka, skyrimas, atleidimas iš pareigų ir drausminė atsakomybė pagal 1992 m. Teismų įstatymą.....	81
3. Tarėjų instituto atsisakymas.....	99
III. TEISMŲ SISTEMOS PERTVARKYMAS ĮSIGALIOJUS 1992 M. KONSTITUCIJAI IR TEBEGALIOJANT 1992 M. TEISMŲ ĮSTATYMU (1992 M. LAPKRIČIO 2 d.–1995 M. SAUSIO 1 D.)	106
1. Konstituciniai teismų sistemos pagrindai.....	106
2. Naujos konstitucinės justicijos institucijos – Konstitucinio Teismo – steigimas.....	115

2.1. Konstitucinio Teismo teisėjų nepriklausomumas.....	122
2.2. Konstitucinio Teismo teisėjų paskyrimo tvarka ir kadencija.....	130
2.3. Pirmųjų Konstitucinio Teismo teisėjų paskyrimo problema.....	132
2.4. Konstitucinio Teismo nuolatinės būstinės skyrimo problemos.....	136
3. Ūkinio teismo steigimas.....	139
IV. KONSTITUCIJOS NUOSTATŲ ĮGYVENDINIMAS KURIANT NAUJĄ TEISMŲ ĮSTATYMĄ, STEIGIANT IR KOMPLEKTUOJANT TEISMUS BEI ORGANIZUOJANT JŲ DARBĄ.....	143
1. Norminės bazės trūkumai reglamentuojant institucinę ir instancinę bendrosios kompetencijos teismų sistemas.....	143
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo likvidavimo problema.....	151
3. Keturių grandžių bendrosios kompetencijos teismų sistemos steigimo organizacinės problemos.....	170
4. Teisėjų skyrimas, atleidimas iš pareigų, drausminė atsakomybė ir socialinės garantijos įgyvendinant 1992 m. Konstituciją ir 1994 m. Teismų įstatymą...183	
5. Teisingumo ministerijos vaidmens užtikrinant teismų sistemos funkcionavimą problemos.....	202
5.1. Teisingumo ministerijos ir Aukščiausiojo Teismo konkuravimas ar (ir) bendradarbiavimas valdant teismų sistemą.....	202
5.2. Teisėjų socialinės garantijos ir teismų sistemos materialinis aprūpinimas.....	212
6. 1996 m. norminės bazės patobulinimas – neįvykusi Lietuvos teismų sistemos reforma?.....	221
IŠVADOS.....	229
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	232
PRIEDAS, INTERVIU KLAUSIMYNAS.....	258
AUTORĖS MOKSLO STRAIPSNIŲ DISERTACIJOS TEMATIKA SĄRAŠAS.....	260
KITŲ AUTORĖS MOKSLO STRAIPSNIŲ SĄRAŠAS.....	260

ĮVADAS

Apibrėždamas Vakarų teisės tradiciją, H. Bermanas akcentavo tik jai būdingą įsitikinimą, kad „<...> teisė turi tęstinį pobūdį, kad ji gali augti iš kartos į kartą ir, bėgant amžiams, <...> pokyčiai vyksta ne atsitiktinai, bet atsiranda naujai interpretuojant praeitį, kad būtų atsiliepiama į dabarties ir ateities reikmes¹“. 1990 m. Lietuvos tautai konstruojant nepriklausomą valstybę, buvo pabrėžiamas valstybingumo tęstinumas, tiesioginė sąsaja su tarpukario Lietuvos Respublika, ne valstybės sukūrimas, bet atkūrimas, naudojant 1918 m. vasario 16 d. ir 1920 m. gegužės 15 d. Aktų bei 1938 m. Konstitucijos nuostatas, kaip nurodo E. Kūris, 1938 m. Konstitucijos galiojimo atnaujinimas „pirmiausia buvo politinis aktas, taip pat ir *conditio sine qua non* – politinė sąlyga, be kurios, kaip tuomet buvo (nebūtinai pagrįstai) manoma, autentiškos teisinės sistemos pagrindų kūrimas stokotų legitimumo²“. Kartu buvo naudojama turima norminė bazė, kiek ši neprieštaravo Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui, valstybės institucijų sistema, žmogiškieji ir materialiniai resursai. Keičiant arba iš esmės pertvarkant Lietuvos visuomenės poreikių nebeatitinkančius teisės institutus, buvo grįžtama prie tarpukario Lietuvos teisės, kūrybiškai perimant jos elementus, naujai juos interpretuojant – vyko kaip tik tas procesas, kurį H. Bermanas pavadino teisės augimu. Siekiant kuo geresnio Vakarams įprastų demokratiškos idėjų įgyvendinimo, iškilų būtinybė keisti ir teismų sistemą, negalėjusią užtikrinti aukštų vakarietiško asmens teisių ir laisvių gynimo standartų³.

¹ BERMAN, H. J. *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vertė Arvydas Šliogeris. Vilnius: Pradai, 1999, p. 25-26.

² KŪRIS, E. Konstitucija, teisėkūra ir konstitucinė kontrolė: retrospekciniai ir metodologiniai svarstymai. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai*. Recenzuotų straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos notarų rūmai, p. 60.

³ Paminėtina, kad išėivijos darbuose taip pat buvo keliamas klausimas dėl pasirengimo būsimoms teisinės sistemos reformoms ir tikėtasi pasinaudoti ne tik buvusios nepriklausomos Lietuvos valstybės patirtimi, bet ir teorinėmis žiniomis, įgytomis studijuojant užsienio šalyse. Be to, akcentuotas tiek teisėjų nepriklausomumo užtikrinimo, tiek trijų pakopų instancinės sistemos, tiek konstitucinės justicijos institucijos įsteigimo būtinumas. Žr.: MAKSIMAITIS, M.; MILIAUSKAITĖ, K.; ŠAPOKA, G. *Valstybės ir teisės problemos lietuvių išėivijos publikacijose (1944-1990)*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 119, 132.

Pritaikyti esamos teismų sistemos funkcionavimą prie demokratinės valstybės veiklos principų buvo siekiama tiek 1990 m. Teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatymu, tiek 1992 m. priimtu Teismų įstatymu, tačiau pakeitimai buvo neilgalaikiai, nes kokybiškai nauja teismų sistema turėjo darniai veikti kartu su visa teisine sistema Lietuvoje, kurios reformos metmenys buvo patvirtinti tik 1993 m. Galima teigti, kad pagrindinė, 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (toliau ir Lietuvos Konstitucija, Konstitucija) įtvirtinta, teismų sistemos sąranga buvo galutinai suformuota priėmus 1994 m. Teismų įstatymą ir jį įgyvendinti pradėdant 1995 m. sausio 1 d.

Lietuvoje iki šiol nėra atlikta išsamios analizės ir išsamių mokslinių tyrimų, kuriuose būtų analizuojama Lietuvos teismų sistemos raida nuo 1989 m. (kai jau buvo pradėti rengti pirmieji Lietuvos teismų sistemos funkcionavimo reglamentavimo pakeitimai, susiję su demokratijos principų įtvirtinimu) iki pat 1995 m., t. y. kaip formavosi teismų sistema, atkuriant Lietuvos nepriklausomybę ir įtvirtinant pagrindinius teisinės valstybės principus teismų sistemos sąrangoje.

Terminas „teismų sistema“ šiame darbe vartojamas plačiąja prasme – kaip apimantis visas teisingumą vykdančias institucijas, o šios pagal galiojančios Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnį yra tik teismai. Atkūrus Nepriklausomybę, iš pradžių doktrina buvo šiek tiek kitokia ir, net remiantis 1992 m. Konstitucija, priimtas 1994 m. Teismų įstatymas (ir kai kurie kiti aktai) taip pat reglamentavo ir Prokuratūros veiklą (lygiai taip pat buvo ir tarpukario Lietuvoje). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – ir Konstitucinis Teismas) tuomet čia neįžvelgė problemos. Tačiau Prokuratūros veikla šiame darbe nėra nagrinėjama ir dėl pasikeitusios konstitucinės doktrinos šiuo klausimu, ir dėl to, kad ši problematika dėl jos specifikos verta atskiros išsamios analizės. Konstitucinė doktrina kalba apie tris teismų sistemas dabartinėje Lietuvos Respublikoje⁴, bet iš pradžių jų buvo mažiau. Atkūrus Nepriklausomybę, teturėjome dviejų grandžių bendrosios

kompetencijos teismų institucinę ir dviejų grandžių instancinę sistemą. 1992 m. Konstitucija dar įsteigė konstitucinės justicijos sistemą, kurioje yra tik viena grandis – Konstitucinis Teismas. Konstitucijos 111 straipsnis numatė ir specializuotų teismų sistemą, kuriai su tam tikra išlyga galima priskirti kelis metus veikusį Ūkinį teismą ir dabar veikiančią dviejų grandžių administracinių teismų sistemą. Šis mūsų darbas ir jame vartojama sąvoka „teismų sistema“⁴ apima jas visas, išskyrus administracinių teismų sistemą, kuri nėra šio tyrimo objektas ir dėl pasirinktų chronologinių rėmų, ir dėl to, kad administracinių teismų sistemos atsiradimas, mūsų nuomone, priskirtinas ne prie autentiškos Lietuvos teismų sistemos sukūrimo, o prie sukurtos sistemos tobulinimo. Konstitucija leidžia, o ne reikalauja steigti specializuotus teismus. Kitaip tariant, administracinių teismų buvo galima nesteigti (iš pradžių tokio poreikio ir nebuvo). Tik 1995 m. sausio 1 d. pradėjus funkcionuoti autentiškai Lietuvos teismų sistemai, ilgainiui paaiškėjo, kad iš bendrosios kompetencijos teismų kompetencijos verta eliminuoti tam tikrų kategorijų bylas ir perduoti jas spręsti specializuotiems teismams (tam užteko sukurti atitinkamas ordinarinės teisės normas). Todėl administracinių teismų atsiradimas Lietuvoje yra autentiškos Lietuvos teismų sistemos sukūrimo ir veiklos išdava, turinti tapti kito tyrimo objektu.

Kaip vyko perėjimas nuo sovietmečio Lietuvoje galiojusių teisės aktų įtvirtintos dvipakopės bendrosios kompetencijos teismų institucinės sistemos prie dabar veikiančios tripakopės (keturių grandžių), akivaizdžiai panašios į egzistavusią 1933–1940 m.? Iš kur kilo autentiška Nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos instancinė teismų sistema? Ar remiantis 1992 m. Konstitucija sukurta teismų sistema (tiek institucinė, tiek ir instancinė) yra tik atgaivinta tarpukario Lietuvos teismų sistema, ar ji yra naujai interpretuota, į kokybiškai aukštesnį laiptelį pakelta teismų sistema, integravusi anksčiau turėtų teismų sistemų bruožus? Kiek čia buvo pasiskolinta iš tarpukario teisės ir kiek palikta

⁴ Taip pat galima kalbėti apie vieną teismų sistemą ir tris jos posistemas.

⁵ Aiškumo dėlei kai kur sąvoka „teismų sistema“ detalizuojama priduriant „bendrosios kompetencijos“, „institucinė“, „instancinė“ ir kt.

sovietmečio paveldo? Ką mes sukūrėme ir ką atkūrėme? Ar turime čia tą teisės pažangą, vakarietišką teisės augimą, kuris leistų kalbėti apie šioje srityje vykusį (ne tik deklaruotą) grįžimą į Vakarų teisinę erdvę? Kiek sukurta / atkurta teismų sistema atitiko pamatinius vakarietiškus teisės principus – valdžių padalijimo, teismų, teisėjų nepriklausomumo, asmens teisės į nešališką ir teisingą teismą?

Atsakymai į šiuos klausimus nėra akivaizdūs. Atsakyti į juos – reiškia žengti dar vieną žingsnį pažįstant teisės augimo dėsnius, kurie leidžia nuolat modernizuoti teisę neprarandant turimų jos privalumų. Suprantant prieš dvidešimt metų nustatyto teismų sistemos reglamentavimo trūkumus bei privalumus ir juos nulėmusius dalykus, būtų lengviau daryti išvadas dėl dabartinio teismų sistemos reglamentavimo bei vertinti jo būtinumą ir pagrįstumą. Visa tai sąlygoja šio **darbo aktualumą**.

Disertacijoje koncentruojamasi į teisinius teismų sistemos pokyčius, vykusius būtent tuo menkai tyrinētu 1989–1995 m. istoriniu laikotarpiu, ir toks pasirinktas tyrimo objektas jau leidžia kalbėti apie **darbo mokslinį naujumą**. Taip pat atlikto darbo mokslinis naujumas konstatuotinas įvertinus pasirinktas problemas bei joms spręsti pasitelktas mokslo išvalgas, tyrimo aspektus bei kontekstus ir panaudotus žinių šaltinius. Kaip nurodo S. Stačiokas, pati 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija ir konstitucingumo idėja yra Lietuvos teisinių tradicijų išdava ir pasekmė, tačiau reikėjo formuoti savo autentišką teisę, priklausančią nuo visuomenės gyvenimo būdo, jos tautinio charakterio ir istorinės patirties⁶. Visų pirma, pabrėžtina, kad disertacijoje pirmą kartą žvelgiama į Nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos teismų sistemą per jos autentiškumo prizmę. Tam tikro reiškinių autentiškumas, kaip jį apibrėžia kalbininkai⁷, pasireiškia dviem aspektais: pirma, kaip kilimas iš pirmųjų

⁶ STAČIOKAS, S. Lietuvos Respublikos konstitucinės raidos pradžia. *Justitia*, 1996, nr. 3, p. 26.

⁷ Lietuvių kalbos žodyne „autentiškas“ yra „nekeliantis abejonių, kilęs iš pirmųjų šaltinių“ (Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus. Žiūrėta 2013-05-28]. Prieiga per internetą: <<http://lkzd.lki.lt/Zodynas/Visas.asp>>); Tarptautinių žodžių žodyne „autentiška [lot. *authenticus* – tikras, nesuklastotas < gr. *authentikos*], tikras daiktas, originalas; nepakeista, neperdirbta seniena (pvz., statinio dalis); dokumentas arba meno kūrinys, kurio tikrumas

šaltinių ir, antra, tikrumas, patikimumas; taip pat, kaip nurodo R. Braque, vertybių perėmimo ir pritaikymo savo reikmėms aspektu (pvz., romėnų–graikų atvejais).⁸ Interpretuojant ir pritaikant šią sąvoką Lietuvos teismų sistemai, laikytume autentiška tokią sistemą, kuri: 1) būtų laisva nuo jai per okupacijas primestų svetimų dalykų; 2) kuriai būtų būdingas tęstinumas, sąsaja su prieš tai egzistavusia 1918–1940 m. Lietuvos valstybės teismų sistema ir per amžius išsivysčiusia Lietuvos teisės tradicija; 3) atitikimas aukštų vakarietiško žmogaus teisių ir demokratijos standartų; 4) atsižvelgimas į Lietuvos žmonių mentalitetą, kultūros ir socialinio bendravimo ypatybes, kurios gali palengvinti ar apsunkinti tam tikrų teisės nuostatų įgyvendinimą ir kurių, kokios jos bebūtų, neįmanoma pakeisti valdžios aktu. Kitaip tariant, tiesiog receptuota mechaniškai perimta iš kitur (kad ir iš Lietuvos praeities) ar nesuderinta su Vakarų teisės tradicija ir (ar) Lietuvos realijomis sistema negali būti autentiška. Visame darbe ieškoma būtent šių Lietuvos teismų sistemos autentiškumo požymių.

1990 m. Lietuvos valstybė užsibrėžė tikslą atitikti pačius aukščiausius vakarietiškos teisinės valstybės standartus, vėliau įtvirtintus 1992 m. Konstitucijoje. Tuo momentu Lietuvos tikrovė buvo labai atitrūkusį nuo tų standartų, į kuriuos privalėjo atsižvelgti visos institucijos, dirbusios teisinį darbą. Turime atsižvelgti ir mes. Tuo metu įgyvendinantiems reformą reikėjo ne tik kloti kelią pokyčiams teisinėje sistemoje, bet ir pačių žmonių sąmonėje. Kartais nebuvo galima prognozuoti tam tikrų pakeitimų, reformų pasekmių – juk Vakarų valstybių standartų buvo siekiama išgyvenus pusės amžiaus sovietinę okupaciją, kuri lėmė teisinės minties atotrūkį nuo demokratiškos valstybių standartų. Tačiau tai nereiškia, kad mes turime sugalvoti „minkštesnius“ standartus ir vertinti to laikmečio tikrovę pagal juos.

įrodytas“, „autentiškas“ yra „tikras, patikimas; tai, kas paremta pirmuoju šaltiniu“, „autentiškumas“ – „tikrumas, patikimumas“, „autentifikuoti“ – „nustatyti, ar atitinka originalą, pirminį šaltinį“ (Tarptautinių žodžių žodynas [interaktyvus. Žiūrėta 2013-05-28]. Prieiga per internetą: <<http://www.tzz.lt/>>.

⁸ BRAQUE. R. *Ekscentriškoji Europos tapatybė*. Vilnius: Aidai, 2001.

Tik žvilgsnis iš dabarties į praeitį leidžia suprasti, kur buvo tam tikros tuometinės teismų sistemos pertvarkos problemos. Kai kurie šio darbo teiginiai skaitytojams gali pasirodyti per griežti, pozicija pernelyg kritiška, bet tai nėra praeities vertinimas pagal dabartinius kriterijus – toks įspūdis galėtų kilti tik dėl to, kad tie standartai ir tada buvo, ir dabar yra tie patys. Stengimasis atitikti juos ir įgyvendinti Konstitucijos nuostatas kaip tik reiškė grįžimą į Vakarų teisinę erdvę – ten, kur to nebuvo – turėjome nedvejodami ir aiškiai apie tai pasakyti bei atskleisti priežastis. Toks darbas Lietuvoje atliktas pirmą kartą.

Darbo naujumas pasireiškia ir tuo, kad disertacijoje 1989–1995 m. teismų sistemos pokyčiai nagrinėjami per valdžių padalijimo ir su juo glaudžiai susietų teismų, teisėjų nepriklausomumo, asmens teisės į nešališką ir teisingą teismą principų įgyvendinimo prizmę. Esamoje mokslinėje literatūroje valdžių padalijimo principą bei jo praktinio įgyvendinimo problemas paprastai stengiamasi nagrinėti konstitucinės teisės kontekste⁹. Tuo tarpu valdžių padalijimo įtvirtinimo proceso teisinis-istorinis aspektas, atkuriant Lietuvos nepriklausomybę, nebuvo išsamiau analizuotas (išskyrus pavienių autorių darbus¹⁰).

Anot E. Jarašiūno, nepaisant įvairių XX a. bandymų modifikuoti valdžių padalijimo principą, skiriant administracines valstybės funkcijas, numatant ketvirtąją, penktąją valdžias valstybės sandaroje, šis principas vis dar buvo aktualus, ypačingai griūvant autoritariniams ir totalitariniams režimams, neigusiems valdžių padalijimą¹¹. Taigi toks valdžių padalijimo principo, kaip stabdžių ir atsvarų, supratimas, įsitvirtinęs pasaulyje, galėjo būti pavyzdžiu, kuriuo remtasi ir Lietuvoje reformuojant teismų sistemą Nepriklausomybės atkūrimo laikotarpiu.

⁹ Žr., pvz.: JARAŠIŪNAS, E. *Valstybinės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas*. Vilnius: TIC, 2003; JARAŠIŪNAS, E. Teisminės valdžios organizacijos ir veiklos konstitucinės problemos (teisminės valdžios visavertiškumas, teismų sistemos bei teisėjų ir teismų nepriklausomumas). Iš *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, teisių apsauga, savivalda*: kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007.

¹⁰ Pvz., JARAŠIŪNAS, E. *Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas*. *Op. cit.*

¹¹ *Ibid.*, p. 128-129.

Be to, apie valdžių padalijimo principo įtvirtinimą Lietuvoje galima kalbėti jau tarpukario laikotarpio kontekste. Tačiau tuo metu, bent jau iki 1922 m. Konstitucijos, valstybės valdžia buvo koncentruojama vienoje, vykdomosios valdžios rankose. Tuo tarpu 1922 m. Konstitucija, kaip teigia M. Maksimaitis, atitiko visus svarbiausius demokratinės valstybės bruožus, taip pat ir valdžių padalijimo prasme (pastebėtina, kad šioje Konstitucijoje buvo įtvirtinta vienareikšmė parlamento viršenybė). Vėliau, 1926 m. įvykus valstybės perversmui, deklaracijos apie bet kokį valdžių atskirumą tapo nominalios¹². Taigi, valstybingumo atkūrimo procese, sekant Vakarų valstybių (pvz., Vokietijos, Prancūzijos, Ispanijos) pavyzdžiu buvo svarbu pasirinkti valdžių atskyrimo modelį bei laipsnį, nepamirštant teismų ir teisėjų nepriklausomumo principo.

Nagrinėjant teisminės valdžios atskyrimo klausimą, galima konstatuoti, kad teisminė su kitomis valdžiomis susiduria tam tikrose srityse, kurias, atsižvelgiant į teisminės sistemos teisinį reguliavimą Lietuvoje, E. Jarašiūnas skirsto į kelias sritis: (i) teisėjo skyrimo ir atleidimo teisiniai pagrindai; (ii) teismų sistemos organizavimo ir veiklos santykiai; (iii) teisingumo vykdymas arba pats teisminis procesas (ši sritis yra labiau susijusi su teismo procesu bei procesinių įstatymų įgyvendinimu, kai teisės aktuose, deklaruojant draudimą kištis į teisėjo veiklą vykdant teisingumą, svarbiausiu tampa praktinis tokios nuostatos įgyvendinimas); (iv) teismų veiklos administravimo, teismų materialinio ir finansinio aprūpinimo santykiai. Taigi, vadovaujantis tokiu sąlyginiu skirstymu, toliau disertacijoje atskleidžiama Nepriklausomybės atkūrimo, teisinės reformos metu vykdytų teisminės sistemos pokyčių priežastys, aplinkybės ir jų vertinimas (išskyrus teismų atskirumą, vykdant teisingumą, nes ši sritis susijusi su teismo proceso eiga, tai turėtų būti teismo proceso atskiru tyrimo objektu).

¹² MAKSIMAITIS, G. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918-1940 metais*. Monografija. Vilnius: Justitia, 2001, p. 31-36.

Taip pat teisėjų nepriklausomumo principas, gausiai ir išsamiai analizuotas Lietuvos mokslinėje literatūroje doktrinos prasme¹³, nebuvo analizuotas išskirtinai teisiniu-istoriniu aspektu, tuo pačiu atskleidžiant Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo laikotarpio procesus bei jų priežastis. Dažnai kalbama apie teisėjų nepriklausomumą (kartais pagrįstai, kartais ne) pateisinant arba pagrindžiant tam tikrą veikimą arba neveikimą teisėjų atžvilgiu. Šiuo metu dažnai teigiama, kad teisėjų nepriklausomumo principas yra fundamentalus demokratinių teisinių valstybių pagrindas, *conditio sine qua non* tiek valdžių padalijimo prasme, tiek teisinės valstybės kitų principų įgyvendinimo prasme. Tą lemia pozicija, kad teisėjo vaidmuo įvardijamas kaip konstitucijos, demokratijos saugojimas¹⁴. Taip pat, atsižvelgiant į tai, kad būtent teismai skirti ginti žmogaus teises. Teisėjų nepriklausomumas įvardijamas kaip žmogaus teisių ir laisvių apsaugos garantas, todėl ne tik kaip teisminės valdžios teisė, bet ir pareiga. Poreikis įtvirtinti teisėjų nepriklausomumą kilo būtent iš poreikio ir būtinybės apsaugoti žmogaus teises ir laisves bei asmens teisę į teisingą ir nešališką teismą.

Teisinėje literatūroje teisėjų nepriklausomumo garantijos skirstomos į įvairias grupes ir (arba) rūšis. Pavyzdžiui, H. Šinkūnas¹⁵ skiria išorinį ir vidinį teisėjo nepriklausomumą. Taip pat kai kurie autoriai skiria politines, ekonomines ir teises teisėjų nepriklausomumo garantijas. Dar kiti teisėjų nepriklausomumą sieja su kitų valdžių nesikišimu į teisingumo vykdymą bei draudimu joms kištis¹⁶. Atsižvelgiant į nepriklausomumo garantijų skirstymo nevienareikšmiškumą, pritariame nuomonei, kad bet koks skirstymas yra santykinis ir visiškai neatskleidžia teisėjo nepriklausomumo garantijų turinio.

¹³ Pvz., ABRAMAVIČIUS, A. Teisminė valdžia Lietuvos Respublikos Konstitucinio Tesimo jurisprudencijoje. *Justitia*. 2005, nr. 4(58), p. 2-10; ŠINKŪNAS, H. *Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje*. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004.

¹⁴ BARAK, A. *A Judge and Judging: the Role of a Supreme Court in a Democracy*. Harvard Law Review, 2002, p. 36. Taip pat žr.: BARAK, A. *A Judge in a Democracy*. Princeton University Press, 2006.

¹⁵ ŠINKŪNAS, H. *Op. cit.*

¹⁶ VALANČIUS, V. Teismo ir teisėjų nepriklausomumo, savarankiškumo ir savivaldos realizavimo problemos. *Jurisprudencija*. 2000, t 17(9), p. 57.

Tuo tarpu pačias garantijas tiksliausiai nustato konkrečios valstybės teisės aktai ir kaip tos garantijos skirstomos.

Vienas pagrindinių teismų reformos aspektų – instancinės teismų sistemos pertvarka, dėl kurios buvo sukurta kokybiškai nauja instancinė teismų sistema, kuri lėmė, kad siekta užtikrinti asmens teisę į teisingą ir nešališką teismą. Apeliacijos ir kasacijos institutų reikšmę nagrinėję autoriai (pvz., V. Nekrošius, A. Driukas, G. Ambrasaitė) palyginus nedaug dėmesio skyrė teisiniams-istoriniams keturių grandžių teismų sistemos įtvirtinimo Lietuvoje aspektams (paprastai koncentruojamasi į teisinius aspektus, paliekant nuošalyje praktinius, tuo metu vis naujai kildavusius sunkumus).

Būtų sudėtinga kalbėti apie teismų sistemos reformą Lietuvoje, nekreipiant dėmesio į kitus, ne bendrosios kompetencijos teismų pertvarkymo / sukūrimo aspektus – Konstitucinės justicijos institucijos įsteigimas Lietuvoje (konstitucinės justicijos įsteigimo Nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje raidą išsamiai yra analizavę J. Žilys, V. Sinkevičius ir kt.), tarėjų instituto atsisakymas, Ūkinio teismo įsteigimas – tai yra taip pat itin svarbūs nagrinėjamo laikotarpio elementai, kurie darbe nagrinėjami tiek, kiek tai susiję su istorinėmis-teisinėmis teismų institucinės ir instancinės sistemos kūrimo Lietuvoje aplinkybėmis. Šiame mūsų darbe dėmesys taip pat skiriamas apeliacinio proceso prigimčiai atskleisti bei šios grandies teismų steigimo būtinybei ir poreikiui.

Dalis disertacijoje panaudotos faktologinės medžiagos yra pirmą kartą naudojama mokslo tikslams, kita – sutikrinta pašalinant netikslumus, apibendrinta ir susisteminta chronologiškai ir dalykiškai. Prieš pradėdant daryti išvadas, remiantis tokia informacija, teko ją išdėstyti aprašomuoju metodu. Dalis panaudotos faktologinės medžiagos yra sunkiai prieinama tiek internetu, tiek ir bibliotekose (pvz., sovietmečio teisės aktai); jaunesnių kartų teisininkai su ja nėra dirbę, todėl ją taip pat teko pateikti neapsiribojant tik nuorodomis į pirminius šaltinius. Atkreiptinas dėmesys, kad mūsų tiriamajame darbe pirmą kartą išsamiai analizuojama ir apibendrinama archyvinė medžiaga bei stenogramos, susijusios su svarbiausių sprendimų, reformuojant teismų

sistemą, 1990–1995 m. priėmimu. Konstitucijos priėmimo bei Konstitucinio Teismo steigimo istorines-teisines aplinkybes išsamiai nagrinėja J. Žilys, E. Jarašiūnas, V. Sinkevičius. Kita vertus, Nepriklausomybės atkūrimo laikotarpio diskusijos, fiksuotos posėdžių stenogramose¹⁷, atskleistos ne visa apimtimi. Pabrėžtina, Vakarų teisės tradicija egzistuoja žmonių sąmonėje, o grįžimas į ją, visų pirma, būtų revoliucija sąmonėje. Stenogramos daug geriau už įstatymus ir jų projektus atskleidžia tuos įstatymų leidėjų sąmonėje vykusius procesus, rimtą vertybių ir įsitikinimų kaitą, mąstymo stereotipų ir naujovių kovą (pvz., šūkis demokratizuoti teismų sistemą ir kartu išsakytas raginimas „kontroliuoti teismus“).

Tyrimo objektas – konstitucinės ir ordinarinės teisės nuostatos ir normos bei jomis sureguliuoti visuomeniniai santykiai, susiję su teismų sistemos 1989–1995 m. Lietuvoje veikimo pokyčiais, taip pat valdžių padalijimo, teismų, teisėjų nepriklausomumo, asmens teisės į nešališką ir teisingą teismą principai, kiek šie buvo įtvirtinti teisės nuostatose ir normose bei įgyvendinti steigiant konstitucinės justicijos ir keturių grandžių bendrosios kompetencijos teismų sistemą.

Tyrimo tikslas – atskleisti Lietuvoje 1989–1995 m. vykusius institucinės ir instancinės teismų sistemos pokyčius, jų priežastis ir jais siektus tikslus, taip pat atgaivintus, išlaikytus ir naujai sukurtus teismų sistemos elementus ir įvertinti juos visus per atitikties Vakarų teisės principams – valdžių padalijimo (turint omenyje įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių galimybę veikti teisminę valdžią), teismų, teisėjų nepriklausomumo (turint omenyje jų „atsparumą“ kitų valdžių poveikiui), asmens teisės į nešališką ir teisingą teismą (instancinės teismų sistemos reformavimo kontekste) – prizmę, taip nustatant sukurtos Lietuvos teismų sistemos autentiškumą.

¹⁷ Pvz., ŽILYS, J. Konstitucinės justicijos ištakos Lietuvoje. Iš *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos notarų rūmai, 2012, p. 29-53. Taip pat Konstitucijos priėmimo klausimai nagrinėjami, pvz., PRAPIESTIS, J. Valstybingumo atkūrimo ir Konstitucinio įtvirtinimo ištakose. *Jurisprudencija*, 2012, nr. 19(3), p. 859-887.

Tyrimo hipotezė – remiantis 1992 m. Konstitucija, atsižvelgus į aktualius visuomenės poreikius bei turimus resursus, kūrybiškai panaudojus tarpukario ir sovietmečio Lietuvos teisės paveldą, buvo sukurta autentiška Lietuvos konstitucinės justicijos ir bendrosios kompetencijos teismų institucinė ir instancinė sistema, atitinkanti pamatinius vakarietiškus valdžių padalijimo, teismų, teisėjų nepriklausomumo, asmens teisės į nešališką ir teisingą teismą teisės principus, reiškianti realų Lietuvos grįžimą į Vakarų teisinę erdvę. Remdamiesi apibrėžtu tyrimo objektu, tikslu ir keliama hipoteze, užsibrėžėme šiuos **tyrimo uždavinius**:

1. Ištirti teismų sistemos funkcionavimo norminius pagrindus iki atkuriant Lietuvos Nepriklausomybę ir nustatyti jų atitikties vakarietiškiems valdžių padalijimo, teismų, teisėjų nepriklausomumo ir asmens teisės į nešališką ir teisingą teismą principams; atskleisti pašalintinus trūkumus, sąlygojusius teismų reformos būtinumą.

2. Įvertinti mėginimus modernizuoti ir demokratizuoti teisėjų rinkimus bei išspręsti teisėjo įgaliojimų trukmės, socialinių garantijų ir asmens neliečiamumo problemas 1989–1990 m. pradžioje.

3. Atskleisti bendrosios kompetencijos teismų institucinės ir instancinės sistemos pokyčius atkūrus Nepriklausomybę iki įsigaliojant 1992 m. Konstitucijai; atskleisti apeliacinės instancijos ir keturių grandžių teismų sistemos kilmę, įvertinti jų įvedimo pagrįstumą; ištirti teisėjų atrankos, skyrimo, atleidimo iš pareigų ir drausminės atsakomybės pokyčius, vykusius įsigaliojus 1992 m. Teismų įstatymui.

4. Išanalizuoti ir įvertinti 1992 m. Konstitucijoje įtvirtintus teismų sistemos pradus; ištirti Konstitucinio Teismo ir Ūkinio teismo steigimo teines istorines aplinkybes ir įvertinti Konstitucinio Teismo ir teisėjų nepriklausomumo garantijų pakankumą bei jų įtaką užtikrinant bendrosios kompetencijos teismų ir teisėjų nepriklausomumą.

5. Nustatyti užsitęsusios teismų reformos priežastis; identifikuoti konstitucinių nuostatų įgyvendinimo kuriant 1994 m. Teismų įstatymą problemas ir įvertinti jų išsprendimą; identifikuoti praktines problemas

steigiant ir komplektuojant teismus ir organizuojant jų darbą, įvertinti Teisingumo ministerijos vaidmenį vykdant šiuos darbus.

Rengiant disertaciją pasitelkti įvairūs **tyrimo metodai**. *Lingvistinis* metodas naudojamas viso tyrimo metu, atskleidžiant nagrinėjamų tekstų turinį bei jų reikšmę. *Sisteminis* metodas naudojamas nustatant ryšius tarp įvairių su teismų sistema susietų teisės reiškinių, normų, aktų, santykių, atskleidžiant jų kilmę, tarpusavio priklausomybę ar vaidmenį teismų sistemoje ar jos veiklos teisiniame reguliavime, vertinant įvairių elementų visumą. Šis metodas yra labai veiksmingas analizuojant nevienodos mokslo vertės informacijos šaltinius: protokolus, stenogramas, straipsnius ir kitą medžiagą, pateiktą Nepriklausomybės atkūrimo laikotarpio spaudoje ir leidiniuose. Itin svarbus yra *istorinis* metodas, kuris pasitelktas atsižvelgiant į tarpukario Lietuvos teismų sistemos reguliavimą bei tuometinę teisės doktriną (M. Romerio, Vl. Mačio darbuose). Tokia retrospektyva padeda atskleisti įvairių teisės institutų kilmę ir raidos dinamiką. *Lyginamasis* metodas svarbus šiame tyrime, nes juo taip pat siekiama atskleisti tarpukario Lietuvos valstybės teisinio reguliavimo įtaką teismų reformai, vykdytai atkuriant Lietuvos nepriklausomybę ir formuojant būsimą teismų sistemos viziją. *Genetinis* metodas, vertinant Lietuvos bei kitų valstybių teismų sistemų teisinį reglamentavimą, taip pat naudojamas, siekiant atskleisti teisinio reglamentavimo pakeitimų kūrimo / priėmimo aplinkybes ir priežastis. Taip pat naudojami ir kiti – *loginis*, *teleologinis* ir pan. – metodai. Pabrėžtina, kad tyrimo metu pasitelktas *interview* metodas, apklausiant 16 asmenų, kurie užima / užėmė teisėjo pareigas prieš atkuriant Lietuvos nepriklausomybę ir (arba) vėliau: J. Stripeikienė, A. Norkūnas, A. Driukas, L. Garnelienė, V. Ražinskaitė, A. Drigotas ir kt. Be to, kai kurie apklaustieji teismų reformos metu dirbo tuometinėje Teisingumo ministerijoje, t. y. įstaigoje, atsakingoje už teismų funkcionavimą valstybėje ir vykdžiusioje pagrindinius uždavinius įgyvendinant teismų sistemos reformą. Apklaustieji asmenys buvo iš anksto supažindinti su klausimynu (kuris pateiktas kaip disertacijos priedas, o pokalbio metu, vadovaujantis klausimais, buvo siekiama atskleisti nagrinėjamu laikotarpiu vykusių procesų aplinkybes, kurios kituose

šaltiniuose neužfiksuotos. Interviuoti asmenys ne tik suteikė papildomų duomenų apie 1989–1995 m. vykdytą teismų reformą Lietuvoje, tačiau ir pateikė kai kurių įvykių asmeninį vertinimą (pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo likvidavimo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų steigimo reikalingumo ir kt.), manytina, žvelgiant ir iš šiandienos pozicijų (juk pasikeitė ne tik istorinis laikotarpis, bet ir patys tuometinių įvykių dalyviai). Apklauskos rezultatai panaudoti tyrime, tačiau, siekiant apsaugoti apklaustųjų asmenų privačią informaciją, konkrečių apklausų duomenys saugomi ir su jais gali supažindinti darbo autorė.

Atliekant tyrimą pasirinkta teismų sistemos raidos *chronologinė* bei *dalykinė analizė*, t. y. išskiriami ir nuosekliai nagrinėjami keturi 1989–1995 m. konstitucinės ir ordinarinės teisės lygmenimis vykdytos teismų reformos etapai, kiekvieną iš jų analizuojant tam tikrų principų įgyvendinimo kontekste: valdžių padalijimo (siekiant įvertinti įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių galimybę veikti teisminę valdžią, visų pirma, per teismų steigimą ir kompetencijos paskirstymą, teisėjų atranką ir paskyrimą), teismų, teisėjų nepriklausomumo (siekiant įvertinti jų „atsparumo“ kitų valdžių poveikiui laipsnį, čia skiriant daug dėmesio teismų darbo organizavimo ir materialinio aprūpinimo bei teisėjų socialinių garantijų ir drausminės atsakomybės problematikai), asmens teisės į nešališką ir teisingą teismą (siekiant įvertinti instancinės teismų sistemos reformos indėlį įgyvendinant šį principą).

Pirmasis etapas sąlyginai gali būti įvardijamas sovietmečio teismų sistemos demokratizavimo laikotarpiu – nuo 1989 m. iki 1990 m. Teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatymo priėmimo. To laikotarpio problematika daugiausia yra susijusi su teisės normų, reglamentuojančių teisėjų skyrimą ir įgaliojimus, modernizavimu ir demokratizavimu (pvz., nustatyta, kad teisėjas klauso ne tik įstatymo, bet ir sąžinės), taip pat su kitų valdžių (tuometinių Aukščiausiosios Tarybos bei Teisingumo ministerijos) įtaka teismų sistemos veikimui ir kt.

Antrasis etapas galėtų būti žymimas pradiniu teismų sistemos pertvarkymo laikotarpiu – nuo Nepriklausomybės paskelbimo 1990 m. kovo 11

d. iki Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo 1992 m. lapkričio 2 d. Tuo metu buvo priimtas 1992 m. Teismų įstatymas ir nustatyta tiek nauja ketverių teismų grandžių sistema, tiek naujai paskirstytos teismų funkcijos ir gražinta apeliacinė instancija. Kartu buvo išreikštas siekis atsisakyti teismo tarėjų instituto.

Trečiuoju etapu laikytinas laikotarpis nuo Konstitucijos įsigaliojimo 1992 m. lapkričio 2 d. iki 1994 m. priimto Teismų įstatymo įsigaliojimo 1995 m. sausio 1 d. Tuo metu koegzistavo naujos konstitucinės nuostatos ir 1992 m. Teismų įstatymo normos. Įstatymų leidėjo dėmesys buvo sutelktas į naujo Teismų įstatymo rengimą ir savarankiškos ir nepriklausomos konstitucinės justicijos institucijos – Konstitucinio Teismo – steigimą.

1995 m. sausio 1 d. yra labiau simbolinė teismų reformos pasibaigimo data, nes ne visi naujai pradėjusių veikti teismų organizacinės veiklos aspektai galėjo būti numatyti iš anksto – po 1995 m. sausio 1 d. išryškėjo tam tikri organizaciniai nesklandumai ir buvo ieškomi jų šalinimo arba bent minimizavimo būdai. Todėl *ketvirtuoju* etapu galima laikyti 1995–1996 metus, kai buvo sprendžiami praktiniai 1995 m. sausio 1 d. įsigaliojusio Teismų įstatymo klausimai ir mėginama patobulinti ką tik nustatytą teisinį reguliavimą (pastarasis procesas beveik privedė prie Lietuvos apeliacinio teismo likvidavimo, t. y. prie dar vieno teismų sistemos reformos etapo). Tik kai buvo pašalinta ši „grėsmė“, viskas „nusistovėjo“, teismų reforma tapo vykusiu faktu – po to teismų sistema buvo iš tikrųjų tik tobulinama, o ne keičiama ar pertvarkoma (iki pat administracinių teismų steigimo 1999 m., bet tai būtų jau kito atskiro tyrimo objektas).

Darbo struktūra iš esmės atspindi šią chronologiją ir aprėpia kiekvienam laikotarpiui aktualią problematiką, nors, žinoma, ne visada įmanoma nubrėžti preciziškas ribas, juk daugelis procesų vyko lygiagrečiai, tie patys veiksniai buvo susieti tiek su valdžių padalijimo, tiek ir su kitais principais, todėl nagrinėjamos medžiagos „patalpinimas“ tam tikrame darbo skirsnyje yra sąlyginis, atliktas siekiant išdėstyti medžiagą aiškiai ir koncentruotai,

neatkartojant ir kartu pernelyg mechaniškai neskirstant glaudžiai susietų dalykų.

Šiame tiriamajame darbe **svarbiausi informacijos šaltiniai** gali būti suskirstyti sąlyginai į **pirminius**, t. y. teikiančius pirminę faktologinę informaciją apie nagrinėjamo laikotarpio įvykius ir **antrinius**, t. y. padedančius vertinti bei analizuoti tokią informaciją. Pirmuosius sudaro gausi Seimo, kitų valstybės institucijų posėdžių medžiaga (stenogramos, protokolai, kurie saugomi tiek Lietuvos Centriniam archyve, tiek Seimo archyve, taip pat dalis jų pasiekiami internetu), tiek teisės aktai ir jų projektai, atskleidžiantys teisinio reguliavimo pokyčius ir tendencijas (Lietuvos Respublikos Konstitucija, įstatymai, tarptautinės sutartys, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrina, teismų praktika, teisės aktų rengimo archyviniai dokumentai, taip pat LTSR teisės aktai ir kt.). Antai, Konstitucinio Teismo doktrina (greta kitų šaltinių) suteikė galimybę ir buvo naudojama tuo metu vykusiems procesams įvertinti teisės mokslo formuojamų pagrindinių nuostatų valdžių padalijimo, teisėjų nepriklausomumo, kelių grandžių teismų sistemos reikalingumo kontekste¹⁸, o kitų Lietuvos teismų praktika ir tarptautiniais teisės aktais daugiausia vadovautasi atskleidžiant instancinės teismų sistemos pertvarkos procesus nagrinėjamu laikotarpiu. Ypatingą reikšmę darbui turėjo interviu metodu gauta informacija, nes tokiu būdu buvo sudarytos galimybės pažinti tiriamajame darbe nagrinėjamuose procesuose dalyvavusių asmenų išpūdžius, jų žinias apie dokumentuose nefiksuotas svarbias aplinkybes, lėmusias arba turėjusias įtakos atitinkamiems teismų sistemos reformos etapams.

Tuo tarpu antriniai informacijos šaltiniai sudarė sąlygas ir galimybes įvertinti tiriamojo laikotarpio medžiagą pagrindinių teisės principų įgyvendinimo prasme. Pirmiausia kolektyvinės monografijos Lietuvos teisės istorijos, teisinių institucijų, konstitucinės teisės tematika suteikė pagrindą, formuojant tolesnį tyrimo kelią. V. Mikelėno, V. Nekrošiaus. A. Driuko darbai

¹⁸ Tiesa, daugiausia Konstitucinio Teismo aktai išeina už mūsų tyrimo chronologinių ribų, bet juose aiškinama 1992 m. Konstitucija, sprendžiamas kai kurių šiam tyrimui aktualių įstatymų normų konstitucingumo klausimas, pateikiama tam tikra retrospektyvinė mums aktualių teisės fenomenų analizė, todėl jie naudojami šioje disertacijoje.

suteikė galimybę įvertinti instancinės teismų sistemos variantus bei jų teikiamus privalumus ir trūkumus. J. Žilio monografija, straipsniai, interviu, vieši pasisakymai suteikė itin vertingos informacijos apie Konstitucinio Teismo steigimo problematiką, aplinkybes, šios institucijos ištakas. A. Barak'o, E. Jarašiūno darbai, H. Šinkūno, V. Valančiaus disertacijos valdžių padalijimo, teisėjų nepriklausomumo tematika tapo svarbiu atspirties tašku apibrėžiant svarbiausius valdžių atskyrimo ir teisėjų nepriklausomumo aspektus, nagrinėtinus tyrimo metu.

Lietuvos tarpukario teisinės minties atstovų M. Romerio. Vl. Mačio, P. Leono darbai, išėivijos mintys leidžia daryti prielaidas, kokią teismų sistemą norėta matyti atkūriant Lietuvos nepriklausomybę, kur buvo semtasi atitinkamų minčių bei vizijų. S. Dvarecko parengta mokomoji priemonė, A. Vilbiko surinkta medžiaga taip pat suteikė vertingų žinių apie tarpukario teismų sistemą. Tuo tarpu 1989–1995 m. vykusius teisinius-istorinius procesus taip pat padėjo atskleisti tuometinėje periodinėje spaudoje skelbti interviu su teisės doktrinos atstovais, teisėjais, visų valdžių atstovais, jų nuomonės, straipsniai (pvz., P. Kūrio viešas laiškas, J. Prapiesčio interviu, E. Jarašiūno, J. Žilio, V. Sinkevičiaus, S. Stačioko, M. Lošio straipsniai ir kt.).

Svarbiausi ginamieji disertacijos teiginiai yra šie:

1. 1989–1990 m. pradžioje vykęs LTSR teismų sistemos, turėjusios daug esminių ir sovietmečio sąlygomis nepataisomų trūkumų ir neužtikrinusios asmens teisės į nešališką ir teisingą teismą įgyvendinimo, reformavimas laikytinas daliniu ir kompromisiniu.

2. Nors 1989–1990 m. pradžioje nebuvo sukurtas skaidrus teisėjų rinkimų ir atleidimo mechanizmas, padedantis užtikrinti jų nepriklausomumą, nebuvo išspręstos teisėjų socialinių garantijų ir asmens neliečiamumo problemos, visgi pavyko nustatyti Teismų santvarkos įstatymo viršenybę kitų tuo metu teismų santvarką reguliuojančių teisės aktų atžvilgiu, įtvirtinti minimalius kvalifikacinius reikalavimus teisėjams ir išspręsti dalį kitų aktualių klausimų.

3. Atkūrus Nepriklausomybę, iš pradžių (iki 1992 m. sausio 16 d.) buvo

panaudota turima teismų sistema, iš dalies ją patobulinus ir tuo sudarius prielaidas autentiškai Lietuvos teismų sistemai sukurti.

4. Autentiškos Lietuvos teismų sistemos sukūrimo pradžia laikytini 1992 m., kai priėmus Laikinojo Pagrindinio Įstatymo pataisas ir Teismų įstatymą, buvo (kol kas tik *de jure*) konstitucinės ir ordinarinės teisės lygmenimis susigrąžintas apeliacijos institutas ir nustatyta keturių grandžių bendrosios kompetencijos teismų institucinė sistema.

5. Pasirenkant instancinės ir institucinės sistemų modelius buvo taikliai atsižvelgta į Lietuvos valstybės poreikius ir tarptautinius teisės aktus, bendras Vakarų teisės raidos tendencijas ir istorinę Lietuvos patirtį.

6. Teismų reformos norminė bazė 1992 m. buvo kuriama kaip pagrindą paėmus (daugiausia pagrįstai) tarpukario Lietuvos teisę (teismo kandidatų institutas ir kt.), pagrįstai atsisakius tam tikro sovietmečio „paveldo“ (tarėjų institutas ir kt.), siekiant racionaliai panaudoti turimus teismų sistemos žmogiškuosius ir materialinius išteklius.

7. Nors valdžių pusiausvyra laikyta įrankiu, galinčiu užtikrinti teisėjų nepriklausomumą ir apsaugoti asmenį nuo jų šališkumo, tačiau teismo ir teisėjo nepriklausomumą 1992–1994 m. varžė įstatymu įtvirtinti platūs teisingumo ministro įgaliojimai formuojant teisėjų korpusą, vėliau Konstitucinio Teismo pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai.

8. Revoliucingu teismų sistemos pokyčiu 1992–1994 m., parengtu remiantis Europos valstybių patirtimi ir atsižvelgiant į tarpukario Lietuvos teisės istoriją, laikytinas Konstitucinio Teismo įtvirtinimas 1992 m. Konstitucijoje ir atitinkamų jos nuostatų įgyvendinimas 1993 m., sudaręs palankias sąlygas bendrosios kompetencijos teismų ir teisėjų nepriklausomumui įtvirtinti 1994–1995 m.

9. 1992 m. Konstitucija sustiprino bendrosios kompetencijos teismų ir teisėjų nepriklausomumo garantijas, padėjo konstitucinius teismų savivaldos (Teisėjų taryba) ir būsimų administracinių teismų sistemos pagrindus.

10. Bendrosios kompetencijos teismų reforma vėlavo: trijų iš keturių teismų sistemos grandžių įsteigti 1992 m. rudenį (kaip buvo numatyta)

nepavyko dėl nepakeistų Civilinio proceso ir Baudžiamojo proceso kodeksų ir kai kurių kitų įstatymų bei finansinių ir materialinių išteklių stokos.

11. Vėluojant teismų reformai, 1994 m. vietoje Valstybinio arbitražo teko įsteigti specializuotą Ūkinį teismą, perdavus jam dalį dar neįsteigtų apygardų teismų kompetencijos.

12. Priimant 1994 m. Teismų įstatymą, buvo įtvirtinti jau aprobuoti, Lietuvos ir kitų vakarietišku šalių patirtimi grįsti dalykai (remiantis romanų-germanų teisės tradicija Aukščiausiasis Teismas tapo išskirtinai kasaciniu teismu; atsižvelgus į anglosaksų tradiciją, buvo įtvirtintas ypatingas Aukščiausiojo Teismo vaidmuo formuojant bendrą įstatymų taikymo teismų praktiką ir kt.).

13. Kartu nepavyko išvengti tam tikrų normų ir praktinių žingsnių nenuoseklumo, neracionalumo ir nekonstitucingumo, pavyzdžiui, priskyrus kasacinę funkciją tiek apygardų teismams, tiek ir Aukščiausiajam Teismui, neracionaliai likvidavus ir įsteigus iš naujo Aukščiausiajį Teismą bei nekonstitucingai nutraukus prieš laiką jo teisėjų įgaliojimus.

14. Vykdamas bendrosios kompetencijos teismų reformą, pavyko sukurti skaidrią teisėjų skyrimo, atleidimo iš pareigų, drausminės atsakomybės tvarką, nustatyti iš esmės pakankamas ir adekvačias ekonominei krašto būklei teisėjų socialines garantijas.

15. Tačiau žmogiškųjų išteklių paskirstymas tarp įvairių grandžių teismų nebuvo optimalus (apylinkių teismai ir Aukščiausiasis Teismas buvo perkrauti darbu), o Apeliacinis teismas iš pradžių beveik neturėjo nagrinėjamų bylų, dėl ko susidarė realus pavojus atsisakyti ką tik sukurtos keturių grandžių teismų sistemos ir pradėti kurti naują trijų grandžių sistemą.

16. Teisingumo ministerija iš esmės deramai įvykdė jai patikėtas funkcijas, tačiau tai priklausė labiau nuo asmenybių, paties ministro profesionalumo, jo teismų sistemos vizijos, požiūrio į valdžių padalijimo, nepriklausomumo ir kt. principus.

17. 1996 m. priimti Teismų įstatymo pakeitimai vertintini kaip esminis atitolimas ir nukrypimas nuo teismų reformos tikslų ir principų, ypač kasacinės

instancijos teismo teisių suteikimas Apeliaciniam teismui. Tačiau pagrindinis teigiamas momentas buvo tas, kad bendrosios kompetencijos teismų sistema iš esmės išliko tokia, kokia ji buvo sukurta ir pradėjo veikti 1995 m. sausio 1 d. Vėlesni Teismų įstatymo ir kitų aktų pakeitimai ir papildymai buvo jau esamos sistemos tobulinimas, o ne naujos sistemos kūrimas

18. Autentiškos Lietuvos teismų sistemos kūrimo procesas, juridškai pradėtas 1992 m. sausio 16 d. Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo kai kurių straipsnių pakeitimu ir papildymu, tapo įvykusiū faktū tik nuo 1995 m. sausio 1 d. pradėjus veikti likusioms trims iš keturių konstituciniu lygmeniu įtvirtintų teismo sistemos grandžių, o kiti du metai parodė teismų sistemos gyvybingumą ir Lietuvos valstybės poreikių atitikimą.

Atskleista, apibendrinta ir įvertinta faktologinė medžiaga, remiantis ja padarytos išvados, suteikė šiam darbui **fundamentaliąją (teorinę) ir taikomąją (praktinę) reikšmę**. Atskleistos raidos tendencijos, interesų ir doktrinų kova, spręstos problemos, idealų ir tikrovės konfliktas yra indėlis į teisės istorijos mokslo plėtrą Lietuvoje, duoda nemažai medžiagos teisės teorijos ir konstitucinės teisės mokslams, taip pat padeda pažinti dabartinę Lietuvos teismų sistemos būklę, identifikuoti jos trūkumus, interpretuoti siūlomus tobulinimo variantus, prognozuoti ateitį. Ištirta problematika turi sąsajas ne tik su sovietmečio ir tarpukario Lietuva, kurios negatyvus (paminėtina S. Stačiokio dar 1996 m. išreikšta mintis, kad sovietinė teisės tradicija niekada nebuvo Lietuvos teisės tradicija¹⁹⁾) ir pozityvus paveldas neabejotinai padarė įtaką 1990–1995 m. sprendimams, bet ir su dabartimi – daug neseniai vykusių ar tebevykstančių procesų kyla ar susieta su konkrečiais 1990–1995 m. priimtais sprendimais. Tarkime, jei anais laikais šalia Lietuvos apeliacinio teismo būtų buvęs įsteigtas ne Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, bet Lietuvos kasacinis teismas, ko gero, kitaip vyktų (jei apskritai vyktų) apeliacinių ir kasacinių funkcijų pasiskirstymas 1995–1996 m. (ši problematika pateikta atskiru skirsniu disertacijos pabaigoje), taip pat kitaip skambėtų to teismo sprendimas, susietas su Prezidento apkaltos byla. Gal apskritai nebūtų

kilęs jo ir Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvados priešpastatymo klausimas²⁰ (kuris nėra mūsų tyrimo objektas). Itin didelę reikšmę turi negatyvi patirtis, netoleruoti, vengti ar pašalinti dalykai, kurių pavyko identifikuoti ir įvertinti gana daug. Tačiau nepamirškime, kad be tų pirmųjų klaidų nebūtų ir vėlesnių teisingų sprendimų. Antai, minėtas Aukščiausiojo Teismo likvidavimas ir steigimas iš naujo, nutraukiant jo teisėjų įgaliojimus prieš laiką, galėtų reikšti, kad esant politinei valiai, įstatymų leidėjas gali sau leisti steigti arba naikinti teismus kada panorėjęs, neįtikus kai kuriems teisėjams ar pan., tai griautų pasitikėjimą tiek politine, tiek teisine sistema Lietuvoje ir politizuotų teismus. Džiugu, kad per praslinkusius dvidešimt metų tokia situacija nepasikartojo (manytina, dėl to, kad buvo deramai apmąstyta ir įvertinta padarius tam tikras išvadas), ir, tikimės, šitas mūsų tyrimas bus dar viena, kad ir nedidelė, kliūtis tam įvykiui tapti precedentu ateityje.

¹⁹ STAČIOKAS, S. Lietuvos Respublikos konstitucinės raidos pradžia. *Op. cit.*, p. 25.

²⁰ Pvz., ŠILEIKIS, E. Aukščiausiasis Teismas prieš Konstitucinį Teismą? Galvosūkis dėl juridinio fakto. *Justitia*, 2006, nr. 1.

I. TEISMŲ SISTEMA IKI ATKURIANT LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĘ

Iki paskelbiant Nepriklausomybę ir priimant atitinkamus teisės aktus ir (arba) teisės aktų pakeitimus, Lietuvos teritorijoje galiojo 1978 m. priimta Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos (toliau – LTSR) (atkreipiame dėmesį, kad LTSR niekada nebuvo valstybė ir Lietuvos valstybingumo forma²¹) Konstitucija, o teismų veiklą reguliavo 1981 m. Teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatymas (toliau – 1981 m. Teismų santvarkos įstatymas), atspindėjęs tiek LTSR, tiek TSRS Konstitucijų nuostatas. Apie pirmuosius mėginimus modifikuoti teismų sistemą ir pritaikyti ją prie Nepriklausomybės siekiančios Lietuvos realijų galima kalbėti jau 1989 metais, kuomet oficialiai buvo pavesta parengti naują Teismų santvarkos įstatymą. 1990 m. priimtas Teismų santvarkos įstatymas, deja, atspindėjo ankstesnio įstatymo dvasią, kai kur atkartoją ir jo nuostatas. Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme buvo įtvirtinta iš esmės ta pati teismų sistema kaip ir LTSR Konstitucijoje. Todėl nenuostabu, kad dar prieš atkuriant Nepriklausomybę priimtas 1990 m. Teismų santvarkos įstatymas galiojo iki pat 1992 metų, kuomet jį pakeitė naujas Teismų įstatymas.

Pažymėtina, 1990 m. teismų reforma buvo rengiama naudojant turimus išteklius – iki tol Lietuvoje veikusi LTSR teismų sistema buvo sukaupusi tiek aukštos kvalifikacijos specialistų ratą, tiek veikiančią teisminį ginčų sprendimo mechanizmą, kurio per trumpą laiką panaikinti būtų neįmanoma ir visiškai neracionalu. Nors sovietinė ir kitos "socialistinės teisinės sistemos" priskirtinos atskirai ideologizuotos teisės tradicijai, jų sąsaja su vakarietiškomis teisinėmis sistemomis yra nekvestionuojama. Sovietinė teisinė sistema formavosi naudojant Vakarų teisės tradicijos (daugiausia jos atšakos – romanų-germanų teisės tradicijos) institutus. Antai, ginčų sprendimo institucionalizavimas,

²¹ SINKEVIČIUS, V. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija Lietuvos teisės sistemoje. Iš *Regnum est. 1990 m. kovo 11-osios Nepriklausomybės aktui – 20*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 59; SINKEVIČIUS, V. Konstitucijos įgyvendinimas įstatymų leidyboje. *Justitia*, nr. 5, p. 3.

pirmoji ir kasacinė instancijos, rungimosi ir tardomasis teismo procesai, advokatūra ir prokuratūra ir t. t. į sovietinę teisinę sistemą pateko iš Vakarų teisės tradicijos. Atsisakiniymas išvalyti šiuos institutus nuo ideologijos, ištaisyti sovietų valdžios iškreiptus jų bruožus ir modernizuoti juos, visiškai jų panaikinimas reikštų nutolinimą nuo Vakarų teisės tradicijos. Siekiant įvertinti, kokie pakeitimai buvo daromi kuriant Nepriklausomos Lietuvos teismų sistemą, būtina pažvelgti į iki atkuriant Nepriklausomybę veikusios teismų sistemos pagrindinius principus ir nuostatas, identifikuoti senos sistemos trūkumus, kuriuos siekė pašalinti reformatoriai, atskleisti pastarųjų užsibrėžtus tikslus, motyvus ir planus. Mūsų tyrimo kontekste pirmiausia reikia išsiaiškinti, ar buvo įtvirtinti pamatiniai demokratinių valstybių teisės principai reguliuojant teismų sistemos veiklą LTSR keliais paskutiniais jos egzistavimo metais.

1. Institucinė ir instancinės teismų sistemos paskutiniajame LTSR egzistavimo dešimtmetyje ir jos pokyčiai 1990 m. pradžioje

Tiek 1981 m., tiek 1990 m. Teismų santvarkos įstatymuose buvo numatytos tik dvi teismų grandys – rajonų ir miestų liaudies teismai (1981 m.) arba apylinkių teismai (1990 m.) bei Aukščiausiasis Teismas. Aukščiausiajame Teisme taip pat veikė Prezidiumas ir Plenumas, kurie turėjo teisę priežiūros tvarka peržiūrėti tam tikras bylas. Taip pat nustatytas draudimas steigti teismų su ypatingais įgaliojimais (1990 m. Teismų santvarkos įstatymo 18 straipsnis). Taigi buvo nustatyta dviejų grandžių teismų sistema.

1990 m. Teismų santvarkos įstatymo 22 straipsnyje buvo apibrėžta rajono (miesto) teismų kompetencija ir nurodyta, kad šiuose teismuose nagrinėjamos visos civilinės, baudžiamosios ir administracinių teisės pažeidimų bylos, išskyrus bylas, kurias įstatymas priskiria LTSR Aukščiausiojo Teismo kompetencijai. Kita vertus, administracinių teisės pažeidimų bylas nagrinėjančių (administracinio proceso) teisėjų kompetencija apibrėžta atskirame straipsnyje, taip šių teisėjų specializaciją išskiriant iš visų

rajono (liaudies) teismų teisėjų. Kita svarbi rajono (miesto) teismų funkcija – teisminės praktikos analizė ir apibendrinimas (vėliau tokia veikla patikėta tikrai aukščiausiosios, kasacinės, instancijos teismui).

LTSR Aukščiausiasis Teismas buvo įvardintas kaip aukščiausioji teisminė valdžia LTSR, kuri „respublikos“ įstatymų tvarka vykdo teisingumą ir prižiūri „respublikos“ teismų teisminę veiklą. Aukščiausiajam Teismui buvo patikėta:

1. Nagrinėti bylas pirmosios instancijos tvarka (įgaliojimų ribose), kasacine tvarka, priežiūros tvarka ar paaiškėjus naujoms aplinkybėms. Taigi bylose, kurias Aukščiausiasis Teismas nagrinėjo pirmąja instancija asmenims nebuvo paliekama teisė skųsti tokius teismo sprendimus aukštesnės instancijos teismui, taip apribojant asmenų teisę apskųsti teismo baigiamąjį aktą bent vienam aukštesnės instancijos teismui (šiuo metu apeliacijos teisė pripažįstama viena pagrindinių asmens teisės į teisminę gynybą užtikrinimo priemonių²²). Manome, tą patį parodo ir interviu metu surinkti liudijimai²³, tai buvo viena pagrindinių priežasčių, dėl kurių buvo pritariama ir siekiama įkurti apeliacinės instancijos teismus Lietuvoje. Galiojusia sistema buvo nepatenkinti tiek teisėjai, tiek kiti asmenys. Situaciją, kai vienas teismas priima nuosprendį, kuriuo paskiriama mirties bausmė nuteistajam, o pastarasis neturi teisės apskųsti tokio teismo sprendimo, laikyta žmogaus teisių pažeidimu ir manyta,

²² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Byla Nr. 7/03-41/03-40/04-46/04-5/05-7/05-17/05. *Valstybės žinios*, 2006-01-19, nr. 7-254; ABRAMAVIČIUS, A. Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija*. 2009, nr. 3(117), p. 21-40.

²³ *Interviu medžiaga*: rankraštis. L. Griškevič asmeninis archyvas.

kad toks reglamentavimas taip pat keltų problemų siekiant įsilieti į Vakarų Europos valstybių gretas²⁴.

2. Analizuoti ir apibendrinti teismų praktiką. Nors ši funkcija, mūsų nuomone, akivaizdžiai dubliavosi su miestų (rajonų) apylinkės teismų funkcija (pirmosios instancijos teismų rengiami apibendrinimai praktiškai neteko savo prasmės, nebent palengvino Aukščiausiojo Teismo darbą pastarajam rengiant savus apibendrinimus), bet Aukščiausiasis Teismas papildomai turėjo įgaliojimus duoti vadovaujamuosius išaiškinimus teismams įstatymų taikymo klausimais, iškylančiais nagrinėjant teismines bylas. Aukščiausiojo Teismo Plenumo vadovaujamieji išaiškinimai buvo privalomi teismams, kitoms institucijoms ir pareigūnams, taikantiems įstatymą, kas teisinėje valstybėje laikytina teisėjų nepriklausomumo principo pažeidimu. Be to, paminėtina, kad tuo metu aptariamos Aukščiausiojo Teismo funkcijos taip pat apėmė ir Teisingumo ministerijos funkciją organizuoti statistikos tvarkymą ir teismų sprendimų vykdymą (1990 m. Teismų santvarkos įstatymo 17 str. 2 d. 5 punktas; tuo tarpu 1981 m. Teismų santvarkos įstatymo 19 str. 4 d. 6 punktas numatė tik statistikos tvarkymo funkciją).

3. Savo įgaliojimų ribose spręsti klausimus, kylančius iš LTSR tarptautinių sutarčių bei vykdyti kitus įstatymo jam suteiktus įgaliojimus (1990 m. Teismų santvarkos įstatymo 28 straipsnis).

4. Teismų santvarkos įstatyme buvo įgyvendinta LTSR Konstitucijos nuostata, suteikianti tuometiniam Aukščiausiajam Teismui įstatymų leidybos iniciatyvos teisę Aukščiausiojoje Taryboje.

Esant tokiai dviejų grandžių teismų sistemai, LTSR rajonų (miestų) teismams teko nagrinėti tiek paprastesnes, tiek sudėtingesnes civilines, baudžiamąsias, administracinių teisės pažeidimų bylas, kas, mūsų nuomone, nesudaro papildomų prielaidų kokybiškam, efektyviam bylų nagrinėjimui. Be to, šiems teismams priskirta praktikos formavimo ir apibendrinimų rengimo funkcija taip pat buvo perteklinė teisėjų darbo krūvio tinkamo paskirstymo

²⁴ Teismų reforma – žingsnis demokratinės valstybės link (pokalbis su Šiaulių apygardos teismo pirmininku V. Birbilu). *Šiaulių naujienos*, 1994 m. gruodžio 22 d., nr. 249, p. 1-2.

prasmė. Be to, jeigu kiekvienas teismas vykdo tik savo praktikos apibendrinimus, tai toks procesas neturi prasmės, nes viename teisme praktika gali būti netinkama vienu aspektu, o kitame – kitokiu. Taigi vienodos praktikos tikslas, mūsų manymu, nėra pasiekiamas. Tuo tarpu tuometinio Aukščiausiojo Teismo įgaliojimai, susiję su privalomais nurodymais miestų (rajonų) teismams, nagrinėjantiems bylas pirmąją instanciją, vertintini kaip teisėjų nepriklausomumo principo pažeidimas, nes teismai neturėtų būti pavaldūs vieni kitiems hierarchine prasme.

2. LTSR teismų „nepriklausomumas“ ir teisėjų „rinkimai“

Čia svarbu prisiminti valdžių padalijimo principo nuostatas, kurių pagrindu toliau darbe analizuosime svarbiausius, kertinius teisėjų nepriklausomumo (paprastai kildinamo iš valdžių padalijimo principo) aspektus. Valdžių padalijimo principas yra išvestinis konstitucinis principas²⁵, sąlygojantis teisėjų nepriklausomumą²⁶. Valdžių padalijimas nėra savitiksliis – tai apsauga nuo tironijos, autoritarizmo, valdžios koncentravimo vieno asmens, institucijos, grupuotės rankose, tai – individo ir visuomenės interesų derinimo ir teisių įgyvendinimo garantija. Valdžių padalijimo arba stabdžių ir atsvarų sistema paprastai pasireiškia įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių sąveika. Tuo tarpu teisminė valdžia dažniausiai atlieka arbitro vaidmenį, iškilus konfliktams tarp minėtųjų valdžių²⁷, bei yra žmogaus teisių ir laisvių apsaugos garantas. Dabar Lietuvoje teisminę valdžią tokia valdžių padalijime įkūnija tiek Konstitucinis Teismas, tiek kiti Lietuvos teismai, kurių veikla atsveriant kitų dviejų valdžių galias ne mažiau svarbi negu Konstitucinio Teismo

²⁵ KŪRIS, E. *Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/01.pdf>>.

²⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. sprendimas dėl Lietuvos Respublikos Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybių teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ galiojimo sustabdymo laikinasis įstatymas atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją. *Valstybės žinios*, 1997, nr. 104-2645.

vykdoma konstitucinė kontrolė. Tam, kad teismai įvykdytų jiems patikėtą funkciją, jie turi būti nepriklausomi nuo kitų asmenų ir institucijų. Atkreiptinas dėmesys, kad teisminės valdžios nepriklausomumą, be kitų veiksnių, detaliau nagrinėjamų kitose disertacijos dalyse, užtikrina galiojančioje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta teisėjų atrankos, skyrimo ir atleidimo tvarka – svarbus teisminės valdžios nepriklausomumo indikatorius²⁸. Todėl turime išanalizuoti teisėjų skyrimo, atrankos ir atleidimo tvarką, drausminės atsakomybės taikymą iki 1990 m., jų pokyčius atkuriant Lietuvos nepriklausomybę bei reformuojant teisėjų korpuso formavimo mechanizmą iki pat 1994 metų.

LTSR Konstitucijos 2 straipsnyje buvo deklaruota, kad valstybinę valdžią liaudis (terminas „tauta“ tuo metu nebuvo vartojamas teisės aktuose dėl ideologijos priežasčių, juk pastarasis buvo būdingas „buržuazinės“ tarpukario Lietuvos teisės aktams) vykdo per Liaudies deputatų tarybas, sudarančias LTSR „politinį pagrindą“. Tuo tarpu, visi kiti valstybiniai organai (toks terminas vartotas vietoj dabar įprasto termino „institucijos“) buvo Liaudies deputatų tarybų kontroliuojami ir joms atskaitingi (3 straipsnis). Taigi tuo metu oficialiai buvo įtvirtinta vienu valstybės organų priklausomybė nuo kitų ten, kur Vakarų teisės tradicijoje kaip tik pabrėžiama jų nepriklausomybė. Ši aplinkybė nekelia nuostabos, žinant, kad valdžių padalijimo principas būdingas demokratinėms valstybėms, kurioms negalima priskirti TSRS (pažymėtina, kad kai kuriose Europos valstybėse valdžių padalijimo principas nėra aiškiai išreikštas ir akcentuojamas valdžių vieningumas, tačiau Lietuvoje buvo pasirinktas kitas valdžių sąrangos nustatymo kelias, aptartinas vėliau darbe). Valdžių padalijimo principas nebuvo ir negalėjo būti įtvirtintas tuometinės Lietuvos ideologizuotoje teisinėje sistemoje nei teoriškai, nei praktiškai. Nesant valdžių padalijimo principo, negalima diskutuoti apie teisėjų nepriklausomumą, nes pastarasis susijęs su valdžių padalijimu – teisėjų

²⁷ MONKEVIČIUS, K. Valdžių padalijimo principas kaip demokratijos veiksnys: atvejo studija. *Santalka, Filosofija*, 2009, t. 17, nr. 1.

²⁸ ŠINKŪNAS, H. *Op. cit.*

nepriklausomumo principas gali egzistuoti tik tokioje valstybėje, kurioje įgyvendintas vienokio ar kitokio laipsnio valdžių padalijimas arba atskyrimas. Sovietinis, kaip ir kiti totalitariniai ir autoritariniai, režimas ir tuometinė valstybinės teisės (įprastas „konstitucinės teisės“ terminas nebuvo vartojamas taip pat dėl ideologijos priežasčių) doktrina nepripažino klasikinio valdžių padalijimo, taigi ir teisėjų nepriklausomumo principo (nors oficialiai teisėjų nepriklausomumas buvo garsiai skelbtas šūkis), nes sovietinė valstybė esanti pašaukta atlikti specialią – „liaudies masių išsivadavimo“ misiją ir todėl neleistina statyti „dirbtinų kliūčių“, skiriančių vieną valdžios šaką nuo kitų; visos valdžios šakos privalančios dirbti išvien ir vienam tikslui, komunistų partijai vadovaujant²⁹. Tas pats pasakytina ir apie teisėjų atranką, skyrimą, atleidimą iš pareigų ir (arba) jų drausminę atsakomybę. Todėl nors 1981 m. Teismų santvarkos įstatymo 12 straipsnyje buvo paskelbtas teisėjų nepriklausomumas, tačiau to paties įstatymo 9 straipsnio nuostata, kad teisėjai ir liaudies tarėjai atsakingi rinkėjams arba juos išrinkusiems organams ir atsiskaito jiems, teisėjų nepriklausomumą paverčia tuščia deklaracija.

Teismų santvarkos įstatymo 8 straipsnis skelbė, kad visi LTSR teismai sudaromi remiantis teisėjų ir liaudies tarėjų renkamumu. Teisėjų ir liaudies tarėjų galėjo būti išrinktas kiekvienas LTSR pilietis, kuriam iki rinkimų dienos buvo sukakę 25 metai. Kitų "sąjunginių respublikų" piliečiai galėjo būti LTSR teritorijoje išrinkti teisėjais ir liaudies tarėjais lygiai su LTSR piliečiais (43 straipsnis). Viena vertus, toks reguliavimas atitiko tuometinę politiką bei praktinį poreikį – galimybę nevaržomai dirbti kitoje TSRS "respublikoje", nepriklausomai nuo profesijos pobūdžio. Kita vertus, LTSR teritorijoje greta bendrų TSRS teisės aktų galiojo "respublikiniai" LTSR teisės aktai, kuriuos išmanyti teisėjui, sprendžiant bylą, buvo būtina. Manytina, kad iš tikrųjų ši nuostata buvo skirta sudaryti prielaidas glaudžiau susieti atskiras tuometinės TSRS "respublikas" tarpusavyje ir sumenkinti LTSR (kaip ir kiekvienos kitos "sąjunginės respublikos") pilietybės svarbą teisingumo vykdymo srityje, apskritai sumenkinti vietos teisės reikšmę, niveliuoti vietos specifiką, padaryti

²⁹ ANDRIULIS, V. et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 478.

įtaką teisingumo vykdymui "sąjunginėse respublikose" per iš kitur perkeltą personalą.

Teisėjų nepriklausomumas, pasitelkiant valdžių padalijimo ir tarpusavio pusiausvyros priemones, užtikrinamas be kitų ir teisėjų skyrimą patikint kitoms valdžios grandims kolegialiai. Tiesą tariant, kai kuriose demokratinėse Vakarų teisės tradicijos valstybėse (pvz., Jungtinių Amerikos Valstijų kai kuriose valstijose) teisėjų nepriklausomumas gerai derinasi ir su teisėjų renkamumu. Tačiau apie LTSR to negalima pasakyti, nors atitinkamos 1981 metų Teismų santvarkos įstatymo normos iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti demokratinėmis:

1) rajonų (miestų) liaudies teismų liaudies teisėjus rinko rajono, miesto, miesto rajono piliečiai, remdamiesi visuotine, lygia ir tiesiogine linkimų teise, slaptu balsavimu penkeriems metams (22 straipsnis).

2) LTSR Aukščiausiąjį teismą penkeriems metams rinko LTSR Aukščiausioji Taryba (30 straipsnis).

Tačiau čia terminas „rinkimai“ neatspindi tikrosios padėties ir gali būti pavartotas tik kabutėse arba su išlyga – TSRS politinėje sistemoje „rinkimai“ buvo tik profanacija, šio vieno iš svarbiausių demokratiškos teisės institutų diskreditavimas, jo turinio ir formos iškreipimas, ir teisėjų rinkimai nesudarė jokios išimties.

Taigi 1981 m. Teismų santvarkos įstatyme buvo tik keli lakoniški sakiniai, analogiški tiems, kurie reglamentavo liaudies deputatų rinkimus; jame nebuvo keliami kandidatams į liaudies teisėjus jokių kvalifikacinių reikalavimų. Tuo tarpu pačius rinkimus reglamentavo LTSR rajonų (miestų) liaudies teismų rinkimų įstatymas. Tačiau ir pastarajame įstatyme nėra užsimenama apie kvalifikacinius reikalavimus kandidatams į liaudies teisėjus, o tiktai nurodoma, kas, kaip ir kada gali kelti liaudies teisėjų kandidatūras ir kaip organizuojami rinkimai. Taigi darytina išvada, kad LTSR įstatymų lygmeniu nebuvo nustatyta jokių teisėjo profesinę kvalifikaciją užtikrinančių reikalavimų (išsilavinimo, teisinio darbo stažo ir kitų), paprastai keliamų teisėjų korpuso nariams demokratinėse Vakarų teisės tradicijos valstybėse. Galima kelti prielaidą, kad tokiu būdu buvo stengiamasi įgyvendinti bendrą

TSRS politiką, susijusią su valstybės valdymu, suteikiančią (bent formaliu teisiniu požiūriu) teisę visiems norintiems ir galintiems, jeigu tik rinkėjai taip nusprendžia, eiti teisėjo (ir bet kurias kitas) valstybines pareigas. Tai buvo grindžiama bendra ideologine nuostata, teikiančia pirmenybę „marksistiniam-leniniam mokymui“ prieš specialiąsias kompetencijas (kalbant šiuolaikine kalba) – pirmuoju „apsiginklavęs“ pilietis esą buvo pasiruošęs spręsti bet kuriuos komunistų partijos ir liaudies pastatytus uždavinius. Žinoma, praktikoje reikėjo kaip tik specialiųjų kompetencijų, o ne propagandistinių šūkių, todėl tokių kompetencijų neturintys piliečiai dalyvavo vykdant teisingumą kaip liaudies tarėjai, o teisėjais paprastai būdavo skiriami teisininkai, baigę atitinkamus mokslus (tuo metu teisininkus rengė universitetai, specializuoti institutai ir mokyklos; žinoma, jų absolventai buvo nevienodos profesinės kvalifikacijos ir tai netgi vizualiai pabrėždavo nešiojami ant uniformos ir kostiumų skirtingi tų mokymo įstaigų baigimo ženkliai, tačiau tai buvo visgi teisininkai profesionalai, o ne mėgėjai).

LTSR teisinės medžiagos analizė leidžia teigti, kad teisėjų kvalifikacijos klausimams tuo metu vis dėlto buvo skiriama dėmesio. Antai, 1983 m. sausio 1 d. nutarime LTSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumas konstatuojama, kad Teisingumo ministerija sistemingai tikrino, liaudies teismų darbo organizavimą, svarstė įvairius liaudies teismų veiklos klausimus, išklaUSDavo liaudies teismų pirmininkų ataskaitas, tyrė ir skleidė „gerą darbo patyrimą“. Kartu su LTSR Aukščiausiuoju Teismu Teisingumo ministerija rengė liaudies teisėjų seminarus, organizuodavo kitokių formų mokymus, apibendrinu teismų praktiką, stebėjo nusikalstamumo ir teistumo būklę ir mėgino koordinuoti liaudies teismų prevencinį ir kitą darbą, skatino juos stiprinti „kovą su socialistinio turto grobstymais“, ypač žemės ūkyje, spekuliacija, kyšininkavimu, valstybinės ir darbo drausmės pažeidimais, recidyviniu ir nepilnamečių nusikalstamumu. Teisingumo ministerija tikrino, kaip liaudies teismai organizuoja interesantų priėmimą, bylų nagrinėjimą, vykdo priimtus sprendimus. LTSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumas, tarp kitų, nutarė:

1. Pasiūlyti LTSR teisingumo ministerijai nuosekliai gerinti organizacinį vadovavimą rajonų (miestų) liaudies teismams.

2. LTSR teisingumo ministerija turėjo užtikrinti efektyvų liaudies teismų darbo organizavimą. Tuo tikslu ji privalėjo:

a) rūpintis teismo procesų prevencinės reikšmės didinimu, auklėjamojo poveikio asmenims, linkusiems daryti teisės pažeidimus, plėtojimu; siekti, kad išvažiuojamieji teismų posėdžiai svariau pasitarnautų formuojant „nepakantumą teisės pažeidimams“; paraginti visus liaudies teisėjus dar plačiau įsijungti į „tarybinių įstatymų propagavimą“;

b) imtis papildomų veiksmų, kad teisminės bylos būtų išnagrinėjamos įstatymų nustatytais terminais, „ryžtingai šalinti trūkumus“;

c) pareikalauti iš liaudies teismų gerinti teismų sprendimų vykdymą, ypač išieškant valstybei grobimais padarytus nuostolius, taip pat alimentus vaikams;

d) kartu su LTSR Aukščiausiuoju Teismu kelti liaudies teismų liaudies teisėjų kvalifikaciją, stiprinti jų atsakomybę už tinkamą tarnybinių pareigų vykdymą; toliau plėtoti veiklą siekiant didinti liaudies tarėjų vaidmenį teisminiuose procesuose, gilinti jų teisinį informuotumą, plačiau juos pasitelkti organizuojant liaudies teismų prevencinį darbą, užtikrinant teismų sprendimų įvykdymą.

Nors visa tai pateikiama nutarime kaip gera patirtis ir darbo pasiekimai (o kitaip ir negalėjo būti, juk tais laikais buvo leidžiama kalbėti ne apie sistemines problemas, o tik apie „pavienius trūkumus“, kuriuos socialistinė visuomenė „sėkmingai šalina“), negalima nepastebėti susirūpinimo teisėjų kvalifikacijos problema, o už pernelyg daugiakalbių nutarimo punktų slėpėsi daugybė problemų, susietų tiek su bylų nagrinėjimo terminais, tiek su menka teisėjų kvalifikacija, tiek su kitais dalykais, kuriuos iš dalies lėmė tokia teisėjų kvalifikacija. Tuo metu Teisingumo ministerija buvo ta valstybės institucija, kuri buvo atsakinga tiek už teisėjų parinkimą, tiek ir už patį teisingumo sistemos funkcionavimą. Žinoma, tokia aktyvi Teisingumo ministerijos veikla „organizuojant“ teismų darbą neturėtų būti vienareikšmiškai vertinama kaip

sąmoningai skirta paversti teismus priklausomais, tačiau, pripažinkime, tokia kasdienė ministerijos „pagalba“ teismams tikrai nestiprino deklaruoto tarybinių teismų nepriklausomumo (šiuo kontekste išsamiau aptarsime Teisingumo ministerijos vaidmenį disertacijos I skyriaus pabaigoje).

Pastarajam dar labai nepalankus veiksnys buvo TSKP vykdyta visų valstybės institucijų veiklos bendra priežiūra, o kai kur ir detali kontrolė (šiis veiksnys nėra mūsų tyrimo objektas, tačiau nepaminėti jo tikrai negalima). Šią funkciją TSKP vykdė per savo teritorinius ir šakinius padalinius. Būdamas TSKP narys (*de facto* toks reikalavimas buvo keliamas kandidatams į teisėjus), teisėjas privalėjo įgyvendinti TSKP politiką, galėjo būti patrauktas partinei atsakomybei, o pašalinimas iš TSKP paprastai reiškė valstybės karjeros pabaigą.

Apibendrinant, apie teismų nepriklausomumą LTSR ir TSRS sunku kalbėti net hipotetiškai. Tiek bendri veiksniai (ideologija, valstybės politika, valdžios sąranga), tiek ir konkrečios teisės normos ir procedūros (teisėjų rinkimų, kvalifikaciniai reikalavimai ir kt.) – vieni sąmoningai, kiti – *volens nolens*, tiesiogiai ir netiesiogiai, *de facto* ir *de jure* – užtikrino kaip tik teismų priklausomumą.

3. Mėginimai modernizuoti ir demokratizuoti teisėjų rinkimus 1989–1990 m. pradžioje

1988 m., jau bręstant Nepriklausomybės idėjoms ir susikūrus Sąjūdžiui, LTSR Aukščiausioji Taryba pripažino 1981 m. Teismų santvarkos įstatymą neatitinkančiu Lietuvos realijų ir pavedė LTSR Aukščiausiajam Teismui kartu su Teisingumo ministerija parengti naują įstatymą. Minėtos institucijos parengė Teismų santvarkos įstatymo projektą ir pateikė LTSR Aukščiausiajai Tarybai svarstyti 1989 m. gruodžio 29 d. Atsižvelgiant į tai, kad naujas Teismų santvarkos įstatymas nebuvo suderintas su kitais teisės aktais, atitinkamai buvo parengtas ir pateiktas LTSR Aukščiausiosios Tarybos nutarimo dėl Teismų santvarkos įstatymo įsigaliojimo tvarkos projektas. Aukščiausiosios Tarybos

Įstatymų sumanymo komisijai apsvarsčius projektus, LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas 1990 m. sausio mėnesį protokoliniu nutarimu pritarė abiem nurodytiems projektams ir nutarė pateikti juos svarstyti Aukščiausiai Tarybai³⁰. Visas teisės aktų ir (arba) jų pakeitimų rinkinys, kartu su įstatymu dėl LTSR Konstitucijos pakeitimo, Teismų santvarkos įstatymo, nutarimo dėl jo įsigaliojimo tvarkos ir kt., Aukščiausioje Taryboje buvo priimti 1990 m. vasario 13 d. Atsižvelgiant į tai, kad suderinti kitus LTSR įstatymus su Teismų santvarkos įstatymu prireiktų laiko, buvo nutarta³¹ :

1. Iki LTSR įstatymai bus suderinti su Teismų santvarkos įstatymu, galiojantys LTSR teismų santvarką reguliuojantys teisės aktai taikomi tiek, kiek jie neprieštaruoja Teismų santvarkos įstatymui.

Iki LTSR įstatymai nustatys baudžiamųjų ir civilinių bylų nagrinėjimo, numatyto Teismų santvarkos įstatymo 9 str. 3 ir 4 dalyse (susiję su civilinių ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimu LTSR Aukščiausiajame Teisme ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimu prisiekusiųjų teisme), tvarką, baudžiamosios ir civilinės bylos nagrinėjamos laikantis galiojančių įstatymų reikalavimų.

2. Tuometiniai teisėjai, išrinkti po 1989 m. rugsėjo 30 d., įgyvendina savo įgaliojimus LTSR Konstitucijos 150 straipsnyje nustatytu terminu.

3. LTSR Ministrų Tarybai buvo pavesta iki liepos 1 d. pateikti LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui pasiūlymus dėl Teismų santvarkos įstatymo 60 (dėl teisėjų materialinio ir socialinio aprūpinimo) ir 62 (dėl darbo užmokesčio, kitokių išmokų ir lengvatų palikimo teismo tarėjams už laiką, kai jie eina pareigas teisme) straipsnių įgyvendinimo tvarkos.

Taigi buvo išspręstas ištisas blokas aktualių uždavinių: panaikintos pasenusios teisės normos, nustatyta aiški teismų santvarkos įstatymo viršenybė kitų tuo metu galiojusių teismų santvarką reguliuojančių teisės aktų atžvilgiu, išspręstas teisėjų įgaliojimų klausimas, taip pat pasirūpinta, kad dėl

³⁰ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimas „Dėl Lietuvos TSR Teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatymo ir nutarimo dėl šio įstatymo įsigaliojimo tvarkos projektų“. *Lietuvos centrinis archyvas*. F.R-758, Ap. 3, B. 1868, p. 140.

besikeičiančių teisės aktų nesutrikusių teismų darbas nagrinėjant bylas. Sunku spręsti ar tai buvo sąmoningas istorinės patirties panaudojimas besiruošiant kurti autentišką Lietuvos teismų sistemą, bet tarpukario Lietuvoje buvo pasirinktas panašus perėjimo prie nacionalinio teisinio reglamentavimo būdas – 1918 m. Laikinis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas (istoriografijoje paprastai vadinamas Teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymu) ir jį pakeitęs 1933 m. Teismų santvarkos įstatymas galiojo kartu su prieš Pirmąjį pasaulinį karą Lietuvoje galiojusiais įstatymais, kiek pastarieji neprieštaravo aktualiai Lietuvos Konstitucijai ir kitiems naujai priimtiems nacionaliniams įstatymams³².

1990 m. priimtas Teismų santvarkos įstatymas iš pirmo žvilgsnio gerokai skyrėsi nuo aptarto 1981 m. įstatymo, nes numatė, kad rajonų (miestų) teismų teisėjus, administracinio proceso teisėjus ir LTSR Aukščiausiojo Teismo teisėjus renka LTSR Aukščiausioji Taryba (50 straipsnis) dešimčiai metų (51 straipsnis). Kandidatus į rajonų (miestų) teismų tarėjus, administracinio proceso teisėjus parinkdavo LTSR teisingumo ministerija, remdamasi kolektyvų, kuriuose jie dirbo, nuomone ir teisėjų kvalifikacinės kolegijos išvada. Kandidatus į LTSR Aukščiausiojo Teismo teisėjus parinkdavo LTSR Aukščiausiojo Teismo Plenumas, remdamasis teisėjų kvalifikacinės kolegijos išvada (48 straipsnis). Taigi jau nebeliko piliečių galimybės „rinkti“ rajonų (miesto) teisėjus. Atsižvelgiant į tai, kad tie „rinkimai“, minėta, buvo tik profanacija, jų panaikinimas buvo viena iš prielaidų teisėjo nepriklausomumui įgyvendinti, tuo metu laikyta labai pažangiu pakeitimu, nors vis dar „visuomenė“ galėjo įtakoti teisėjų kandidatų sąrašo sudarymą pasinaudodama „kolektyvo nuomone“. Pastaruoji dabar yra vertinama visai kitaip – vargu ar kas nors suabejotų jos demokratiškumu. Bet 1990 m. pačios pradžios realijomis „kolektyvo nuomone“ galėjo būti inspiruota vietinių TSKP padalinių, t. y. sudaryta remiantis ne objektyviais, bet

³¹ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas „Dėl Lietuvos TSR teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatymo įsigaliojimo tvarkos“. *Lietuvos centrinis archyvas*. F.R-758, ap. 3, b. 1868, p. 141-143.

³² MAKSIMAITIS, G. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918-1940 metais*. *Op. cit.*, p. 48.

subjektyviais kriterijais, ir panaudota teisėjų korpusui spausti. Objektyvumo dėlei pasakytina, kad „kolektyvo nuomonė“ ir tada turėjo labai teigiamą potencialą – jos išklausymas suteikdavo (bent hipotetiškai) galimybę, neapsiribojant formaliais biografijos duomenimis, atsižvelgti į kandidato asmenines savybes, darbo kolektyve įgūdžius ir pan., kas būsimam teisėjui ne mažiau svarbu. Tačiau toks potencialas galėjo būti panaudotas tik demokratizuojant visuomenės politinį gyvenimą ir eliminavus iš jo TSKP ir jos "dukterinius" junginius (pvz., komjaunimą).

Manome, svarbu ir teigiamai vertintina tai, kad 1990 m. Teismų santvarkos įstatyme atsirado nuostatos, kuriomis jau buvo keliami kvalifikaciniai reikalavimai teisėjams (47 straipsnis):

1. Rajono (miesto) teisėju galėjo būti išrinktas LTSR pilietis, kuriam rinkimų dieną buvo ne mažiau kaip 25 metai, turintis aukštąjį teisinį išsilavinimą, ne mažesnę kaip dviejų metų teisinio darbo stažą ir išlaikęs kvalifikacinį egzaminą.

2. Rajono (miesto) teismo administracinio proceso teisėju galėjo būti išrinktas LTSR pilietis, kuriam rinkimų dieną buvo ne mažiau kaip 23 metai, turintis aukštąjį teisinį išsilavinimą ir išlaikęs kvalifikacinį egzaminą.

3. LTSR Aukščiausiojo Teismo teisėju, Aukščiausiojo Teismo pirmininko pavaduotoju ar Aukščiausiojo Teismo pirmininku galėjo būti išrinktas LTSR pilietis, turintis aukštąjį teisinį išsilavinimą ir ne mažesnę kaip penkerių metų teisėjo, prokuroro arba advokato darbo stažą.

Taigi jau buvo stengiamasi ir siekiama įtvirtinti bent minimalius kvalifikacinius reikalavimus teisėjams (žinoma, atsižvelgiant į tuometinį teisininkų paruošimo mastą bei jų galimą trūkumą). Svarstyta, ar negalėjo būti griežtesnių reikalavimų kandidatuojujantiems į LTSR Aukščiausiąjį Teismą, kaip į teismą, kuris priima galutinius sprendimus bylose (pvz., didesnio teisėjo darbo stažo reikalavimai). Taip pat, manytina, kad trijų profesijų atstovų įvardinimas galimais kandidatais nepagrįstai apribojo kitų asmenų galimybes pretenduoti į teisėjo pareigas Aukščiausiąjame Teisme bei tuo pačiu sudarė prielaidas formuoti tam tikrai uždarai korporacijai. Kita vertus, toks

reglamentavimas galėtų būti paaiškinamas noru ir siekiu, kad apeliacinės ir galutinės instancijos teisme dirbų asmenys, puikiai išmanantys teismo proceso ypatumus. Tokiu kvalifikuotų teisėjų skyrimo siekiu galima paaiškinti ir egzamino bei kvalifikacijos įtvirtinimą pretenduojant į teisėjo pareigas taip pat ir kituose teismuose.

Kandidatų į teisėjus parinkimas, kaip ir anksčiau, liko sukoncentruotas Teisingumo ministerijoje ir Aukščiausiąjame Teisme. Minėta, 1990 m. Teismų santvarkos įstatymo 48 straipsnis nustatė:

1. Teisingumo ministerija, remdamasi kolektyvų, kuriuose jie dirba, nuomone ir teisėjų kvalifikacinės kolegijos išvada, parinkdavo kandidatus į rajonų (miestų) teismų teisėjus, administracinio proceso teisėjus.

2. LTSR Aukščiausiojo Teismo Plenumas, remdamasis teisėjų kvalifikacinės kolegijos išvada ir laikantis Teismų santvarkos įstatymo reikalavimų, parinkdavo kandidatus į LTSR Aukščiausiojo Teismo teisėjus, laikantis šio įstatymo reikalavimų.

Pagal tą patį straipsnį kandidatus į LTSR Aukščiausiojo Teismo teisėjus LTSR Aukščiausiai Tarybai pristatydavo jos Prezidiumas (48 straipsnis), tuo tarpu kandidatus į rajonų (miestų) teismų teisėjus, administracinio proceso teisėjus LTSR Aukščiausiai Tarybai pristatydavo kartu LTSR teisingumo ministras ir Aukščiausiojo Teismo pirmininkas. Asmenys, pirmą kartą rekomenduojami kandidatais į teisėjus, atlikdavo profesinį pasirengimą LTSR teisingumo ministerijos ir Aukščiausiojo Teismo „nustatomais atvejais ir tvarka“. LTSR Aukščiausiojo Teismo funkcijas, nustatant mokymų atvejus ir tvarką, galima vertinti dvejopai. Pirmiausia, manytume, kad šios funkcijos neturėtų būti priskirtos šiam teismui – Aukščiausiasis Teismas galėtų dalyvauti tvirtinant panašias tvarkas derinimo procese ir pan., bet pagrindinė jo funkcija vis dėlto turėtų būti teisingumo vykdymas. Tuo tarpu nurodytos funkcijos labiau atitinka kitų institucijų veiklos sritį. Šiuo atveju tai buvo Teisingumo ministerija, kuriai, napribojant Aukščiausiojo Teismo teisių, galima buvo perduoti ir Aukščiausiojo Teismo funkcijas mokymo srityje, paliekant teismui galimybę įtakoti šiuos procesus.

Teismų santvarkos įstatymo svarstymo LTSR Aukščiausioje Taryboje stadijoje, manytume, pagrįstai buvo pateikta nemažai pastabų šio įstatymo straipsniams, tarp jų ir liudijančių esminį nepritarimą įstatymo nuostatoms, kuriomis buvo ir toliau išlaikomas teismų sistemos priklausomumas nuo vykdomosios valdžios, t. y. tuometinės Teisingumo ministerijos.

Tuo metu Lietuvos teisininkų konferencijoje pateiktos pastabos³³, kad šis įstatymas – „tipinis dogmatinio mąstymo pavyzdys“, jog pasinaudojant pareiškimais apie demokratiją, teisingumą ir teisėjų nepriklausomumą bandoma palikti ir įtvirtinti iš esmės nepakeistą buvusią „ydingą teismų santvarkos ir teisėjų statuso padėtį“. Konferencijoje konstatuota, kad teisminė valdžia ir toliau priklausys nuo LTSR teisingumo ministerijos, o teisėjų korpuso sudarymą lems vienas LTSR Aukščiausiasis Teismas. Konferencijos nuomone, „įstatymo projekto nuostatos, kad „Teisingumo ministerija parenka kandidatus į miestų (rajonų) teismų teisėjus, kad ir „remdamasi“ kolektyvų, kuriuose jie dirba, „nuomone“ ir kvalifikacinės teisėjų kolegijos „išvada“; juos „pristato“ Aukščiausiajai Tarybai ir užtikrina organizacinę rajonų (miestų) teismų veiklą bei kitaip vadovauja teismų veiklai, teisinėje valstybėje nepriimtinos. Jos iš esmės ignoruoja demokratinės parlamentinės valstybės koncepciją, numatančią atskirti teisminę valdžią nuo vykdomosios“. Išreikšta nuomonė, kad tokiu būdu Aukščiausiosios Tarybos deputatai apribos savo teises parinkti kandidatus į teisėjus, o juo labiau juos rinkti; teigta, kad Aukščiausiosios Tarybos nariams paliekama teisė tik patvirtinti Teisingumo ministro parinktus kandidatus. Siūlyta, numatant demokratinę teisėjų rinkimų mechanizmą, nustatyti reikalavimus pateikti ne mažiau kaip po dvi kandidatūras į LTSR Aukščiausiojo Teismo narius, pirmininko, jo pavaduotojų pareigas. Taip pat buvo pateikta kritika, susijusi tiek su skiriamų teisėjų kvalifikacijos įvertinimu, tiek su profesiniais reikalavimais kandidatams į LTSR Aukščiausiąjį Teismą.

³³ Dėl Lietuvos TSR teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatymo projekto. *Lietuvos centrinis archyvas*. F.R-758, ap. 3, b. 1868, p. 33-38.

Pirma, siekdama gilinti valdžių atskyrimą, teisininkų konferencija siūlė keisti kvalifikacinės kolegijos statusą ir sudėtį. Teismų santvarkos įstatyme buvo numatyta, kad kvalifikacinę kolegiją iš savo narių sudaro LTSR Aukščiausiasis Teismas. Tuo tarpu, buvo siūloma, kad tokią kolegiją pakeistų kvalifikacinė-atestacinė komisija prie Aukščiausiosios Tarybos, kurią sudarytų, pvz., iš 1/3 deputatų, 1/3 LTSR Aukščiausiojo Teismo narių ir 1/3 Aukščiausiojo Teismo mokslinės-konsultacinės tarybos narių. Tokios sudėties kolegija, manyta, galėtų objektyviau įvertinti kandidatų į teisėjus, tame tarpe ir į Aukščiausiąjį Teismą, tinkamumą darbui, kvalifikuotai ir objektyviai juos atestuoti, nagrinėtų teisėjų drausminės atsakomybės bylas ir pateiktų išvadas dėl teisėjų atšaukimo. Tokios komisijos sudarymas, manome, būtų sudaręs galimybes užtikrinti didesnę skaidrumą ir objektyvumą tiek paties Aukščiausiojo Teismo, tiek kitų teismų teisėjų atžvilgiu, kartu prisidedant prie geresnės nuomonės visuomenėje formavimo.

Antra, teisės normos, nustatančios profesinius reikalavimus kandidatams į Aukščiausiojo Teismo teisėjus buvo įvardintos kaip „bandymas sumažinti konkurenciją ir panaudoti įstatymą savo korporatyviniams interesams ginti“, nes buvo apsiribojama tik teisėjo ar advokato darbo stažu (vėlesnėje redakcijoje – ir prokuroro, *Aut. past.*). Konferencija, manytume, pagrįstai nurodė, kad tokių reikalavimų nustatymas užkirstų kelią būti išrinktiems į Aukščiausiąjį Teismą kitus teisininkus: mokslininkus, pedagogus, arbitražo, prokuratūros, tardymo ir kitų teisinių profesijų atstovams. Atsižvelgiant į teisėjų kadenciją, toks „uždarumas ir apsiribojimas galėtų sukelti visuomenei ir valstybei nepageidaujamas ir teisingumo vykdymui žalingas pasekmes.“

Nepaisant reikiamų pastabų, buvo sutariama, jog priimti naująjį Teismų santvarkos įstatymą yra būtina. 1989 m. gruodžio 29 d. raštu Nr. 02-03-322 LTSR teisingumo ministerija pateikė visą tuometinės Aukščiausiosios Tarybos nutarimų projektų paketą Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui (visi nurodyti nutarimų projektai LTSR Aukščiausioje Taryboje buvo patvirtinti 1990 m. vasario 13 d.):

1. Dėl Teismų santvarkos įstatymo įsigaliojimo tvarkos;

2. Dėl teismų kvalifikacinio teisėjų atestavimo ir kvalifikacinių teisėjų kolegijų nuostatų patvirtinimo;
3. Dėl teismų teisėjų drausminės atsakomybės, teisėjų ir teismo tarėjų atšaukimo ir atleidimo prieš terminą nuostatų patvirtinimo;
4. Dėl kvalifikacinių klasių nustatymo teismų teisėjams;
5. Dėl teismų teisėjų ir tarėjų priesaikos.

Taigi kartu su Teismų santvarkos įstatymu Aukščiausiai Tarybai teikiami tokie pačiai kaip ir prieš tai klausimus reglamentavę lydimieji teisės aktai, patvirtina, kad tiek Teismų santvarkos įstatymas, tiek jo lydimieji teisės aktai, manytume, nenustatė nei kokybiškai naujo tuometinės teismų sistemos teisinio reguliavimo apskritai, nei teisėjų skyrimo ir atrankos procedūrų. Vargu ar galima šiuos žingsnius laikyti autentiškos Lietuvos teismų sistemos kūrimo pradžia – dar tekdavo "žaisti" pagal sovietmečio taisykles, bet jei ne konkrečių normų sukūrimas, tai bent atitinkamų problemų kėlimas, apmąstymas, sprendimo paieška neabejotinai buvo prielaidos tokiam procesui startuoti, priartinančios ir Nepriklausomybės atkūrimą.

Abiejuose (1981 ir 1990 m.) įstatymuose teisėjų kandidatūrų atranka ir rinkimai buvo sukoncentruoti vienos valdžios rankose – manome, būtina atsižvelgti į tai, kad sovietmečio Lietuvoje egzistuojant vienai politinei jėgai, atkakliai paneigiančiai valdžių padalijimo principą, kokios nors teisėjų rinkimų alternatyvos nebuvo įmanoma tikėtis. Tačiau ir atkūrus Nepriklausomybę, kuri laiką formalus valdžių padalijimo principo renkant ar skiriant teisėjus ar parenkant jų kandidatūras įtvirtinimas teisės aktuose tebūtų buvęs fikcija, nes valdžių padalijimo, kaip teisinės valstybės principo, įgyvendinimas formuojant teisėjų korpusą reikalauja tam tikrų pokyčių masinėje sąmonėje, tam tikro demokratijos brandumo.

Šias išvadas pagrindžia archyvinė medžiaga, kuri liudija, kaip vyko teisėjų rinkimai vadovaujantis 1990 m. Teismų santvarkos įstatymu. Antai, svarstant teisėjų kandidatūras į Lietuvos Respublikos Aukščiausiąjį Teismą, Aukščiausiosios Tarybos–Atkuriamojo Seimo Teisinės sistemos komisijos

posėdžiuose kandidatai buvo vertinami ne tik pagal jų kvalifikaciją, tačiau ir pagal anksčiau spręstas bylas. Atrankos kriterijai buvo tokie³⁴:

- (i) profesinė kompetencija;
- (ii) darbas praeityje (kaip teisėjas sprendė tam tikras bylas);
- (iii) ar galės dirbti naujomis sąlygomis.

Teisėjai atsižvelgiant į savo anksčiau nagrinėtas bylas turėdavo papasakoti, kas kada juos „spaudė“ jas sprendžiant, nurodyti pavardes ir pan. Svarbu, kad tam tikri sprendimai, pvz., nereabilituoti asmenys tam tikrose bylose, būtų ne dėl asmeninės pozicijos, o dėl būtinybės, stengiantis kiek galima padėti. Kai kurie liudijimai rodo, kad per Aukščiausiojo Teismo pirmininką LTSR laikais galėjo būti daromas tam tikras spaudimas teisėjams sprendžiant bylas, vadinamoji „telefoninė teisė“, kuomet pasitaikydavo skambučių, nurodančių kaip spręsti bylą (ir apylinkių teismų teisėjams). Žinoma, dėl kai kurių sprendimų teisėjai teigė nesilaikantys savo ankstesnės pozicijos. Komisijos nariams buvo svarbios aplinkybės, ar teisėjai skyrė mažesnes nei prokurorų siūlytos bausmės baudžiamosiose bylose ar ne, priekaištauta, jeigu bausmes skyrė didesnes. Tikėta, kad ir sovietmečio sistemoje galima buvo išlikti žmogišku³⁵.

Visuotinai pripažįstama, kad versti teisėją aiškintis dėl sprendimų, priimtų nagrinejant bylas, reiškia užkirsti kelią teisėjo nepriklausomumui. Manytume, tokie rinkimai rodo, kad vienas demokratijos principas gali sueiti į konfliktą su kitu esant nesubrendusiai demokratijai, menkai politinei kultūrai, politikams neišmanant teisinės valstybės pamatų. Ar buvo tais laikais alternatyva? Neturint tautos renkamo Prezidento institucijos, buvo tik vienas hipotetiškas variantas – pavesti spręsti šiuos klausimus pačiam teisėjų korpusui, t.y. įvesti kooptavimo sistemą. Galimas dalykas, kad tuomet tai apsaugotų teisėjus nuo politikų, ginančių savo partinius interesus, atstovaujančių tam tikrioms grupuotėms, spaudimo, t.y. sustiprintų teisėjų

³⁴ Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba. Teisinės sistemos komisija. Komisijos posėdžių protokolai. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Dokumentų departamento Archyvo skyrius, Fondo nr. 2, ap. nr. 4, eilės nr. 3, p. 1.

³⁵ *Ibid.*, p. 3-4.

nepriklausomumą žvelgiant iš trumpalaikės perspektyvos pozicijų, bet ar tai atitiktų strateginius teisinės valstybės pastatymo tikslus? Juk eliminuoti politikus iš teisėjų rinkimų ar skyrimo ir jų darbo vertinimo procesų – reiškia pažeisti valdžių padalijimą, sukūrti ar sustiprinti valdžių disbalansą, kas pagaliau neigiamai atsilieptų ir pačiai teismų sistemai. Žvelgiant iš tolimesnės perspektyvos, 1990 m. Teismų santvarkos įstatymu nustatyti teisėjų rinkimai buvo tinkamesnė priemonė siekiant teisinės valstybės idealo, bet tikrovė buvo tokia – 1990 m. Lietuvoje politikų spaudimas teisėjams darėsi vis stipresnis, nes reikėjo naujų teisėjų formuojant Aukščiausiąjį Teismą.

1990 m. į Aukščiausiąjį Teismą buvo pritraukta daug teisėjų iš apylinkių teismų. Remdamiesi teisėjų interviu duomenimis, surinktais atliekant šį disertacinį tyrimą, galime daryti išvadą, kad tuometinius teisėjų rinkimus iš dalies galima įvertinti kaip tam tikrą teisėjų korpuso „išsivalymo“ ir (ar) „išvalymo“ procesą, kuomet asmenys, LTSR laikais nagrinėję politines bylas arba patys nekandidavo, arba nebuvo paskirti teisėjais. Kita vertus, tokios rūšies bylos nagrinėjimas pats savaime nereiškė tam tikrų nedemokratiškos teisėjo įsitikinimų – teisėjai politinių bylų vengdavo ir dažnu atveju – sėkmingai, bet kai kuriems matyt tiesiog nepasisekdavo gauti jas nagrinėjimui³⁶. Tuo tarpu kartais tekdavo apie bylas kalbėtis su LKP padalinio darbuotojais³⁷.

Analizuojant Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo posėdžių stenogramas, galima atkurti tuo metu vykusius procesus, formuojant Lietuvos Respublikos Aukščiausiąjį Teismą, specifiką. 1990 m. išrinkus Aukščiausiojo Teismo teisėjus bei suformavus naujos sudėties teismą, per mėnesį (iki 1990-06-21) buvo suformuotos Baudžiamųjų ir Civilinių bylų kolegijos, reorganizuota Aukščiausiojo Teismo Konsultacinė taryba, reguliariai dirbo Prezidiumas, buvo gerokai sustiprinta teisingumo priežiūra išplečiant žmonių grupę, dirbančią su priežiūriniais skundais, taip pat paspartintas nepagrįstai

³⁶ Interviu medžiaga. *Op. cit.*

³⁷ Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba. Teisinės sistemos komisija. Komisijos posėdžių protokolai. *Op. cit.*, p. 2.

nuteistų ir kitaip represuotų asmenų reabilitavimo procesas. Per trumpą laiką pavyko reabilituoti beveik tūkstantį žmonių (dar laukė apie 9 tūkstančius).

1990 m. birželio 21 d. iki visiško Aukščiausiojo Teismo suformavimo trūko 8 teisėjai. Kai kurios abejonės galėjo kilti dėl pakartotinai siūlomų teisėjų kandidatūrų, kuriems buvo pareikšta priekaištų³⁸ tuo, kad jie nevisiškai tinkamai atliko jiems pavestas teisėjo pareigas anksčiau, LTSR laikais. Todėl papildomai Aukščiausiasis Teismas ir Teisinės sistemos komisija grįžo prie šių kandidatūrų tinkamumo klausimo ir nustatė, kad nė vienam iš kandidatų nebuvo galima pareikšti esminių priekaištų. Pavyzdžiui, dėl kandidato į teisėjus J. Riepšo buvo pareikšta, kad jis, nagrinėdamas dvi baudžiamąsias bylas pagal LTSR Baudžiamojo kodekso 68 straipsnį, paskyrė šiems asmenims per griežtas bausmes, be to, pritaikė ir papildomą bausmę – nutėmimą, t.y. teisėjas nagrinėdamas bylas dėl politinių nusikaltimų vykdė tarsi kažkieno nurodymus. Iš tikrųjų bausmės buvo paskirtos minimalios arba vidutinės, o papildoma bausmė nutėmimas buvo numatyta įstatymu ir teisėjas, žinoma, negalėjo pasirinkti jos neskirti. Nebuvo nustatyta jokio teisėjo šališkumo, neobjektyvumo nagrinėjant šią bylą. Dėl teisėjos, kandidatės, A. Jarackaitės, buvo pareikšta, kad ji per trumpą laiką pakeitė nemažai teismų, po to buvo išrinkta Aukščiausiojo Teismo teisėja (dar remiantis 1981 m. Teismų santvarkos įstatymu). Vertinant tokią staigią teisėjos karjerą buvo išsakyta nuomonė, kad kandidatė galėjo būti proteguojama aukštas pareigas užimančių pareigūnų, tarp jų ir buvusio Aukščiausiojo Teismo pirmininko. Buvo kruopščiai patikrinta, kokių būdu teisėja buvo išrinkta į Aukščiausiojo Teismo teisėjus ir nustatyta, kad ji buvo įtraukta į Teisingumo ministerijos rezervą ir todėl siunčiama dirbti į tuos teismus, kuriuose iš tikrųjų tuo metu buvo reikalingi liaudies teisėjai. Todėl priekaištai buvo nepagrįsti ir tik, mūsų

³⁸ Dabar terminai „kaltinimai“ ir „įtarimai“ turi aiškiai apibrėžtą procesinę reikšmę. Kalbant apie teisėjų kandidatūrų svarstymą Aukščiausiojoje Taryboje – Atkuriamajame Seime, sunku parinkti juridiskai korektišką terminą. Formaliu teisiniu požiūriu deputatų pasisakymai nebuvo nei kaltinimai, nei įtarimai, todėl vartojame čia tokį neteisinį terminą „priekaištai“. Tačiau teisėjų tinkamumo patikrinimo procedūra, kaip ją organizavo ir įvykdė deputatai, apskritai sunkiai derinasi su teisinės valstybės doktrina ir ją sunku apibrėžti teisinėmis sąvokomis.

nuomone, žeidė pačios teisėjos profesinį orumą. Taip pat buvo priekaištauta ir kandidatui į teisėjus A. Šumskui – neva jis baudžiamojoje byloje pasielgė neprincipingai, tiek nagrinėdamas bylą teisme, tiek skirdamas teismo psichiatrines ekspertizes ir, kaip vėliau paaiškėjo, teismas apskritai neturėjo atlikti kokių nors veiksmų toje byloje, nes pati byla iškelta nepagrįstai. Ištyrus šį atvejį buvo nustatyta, kad iš tikrųjų teismų praktikoje nagrinėtas atvejis vertinamas kaip kazuistinis, kuomet liaudies tarėjai, nagrinėdami civilinę bylą ir pareiškus pirmininkaujančiam teisėjui nušalinimą, vietoj to, kad spręstų teisėjo nušalinimo klausimą, iškėlė asmeniui, pareiškusiam nušalinimą, baudžiamąją bylą. Tik vėliau aukštesnėse teisminėse instancijose buvo pripažinta, kad tarėjai, nors jie pagal įstatymo prasmę nagrinėdami bylas turi lygias teises su pirmininkaujančiu teisėju, negali iškelti baudžiamosios bylos. Tuo metu skiriant teisėjus manyta, kad nesant šiurkščių pažeidimų ir tokių poelgių, už kuriuos galėtų būti taikoma drausminė atsakomybė, kandidatūra neturėtų kelti abejonių.

R. Andrikiui Teisinės sistemos komisijoje buvo išsakytas priekaištas, kad jis 1985 m., dirbdamas Aukščiausiojo Teismo teisėju, asmeniškai įsikišo į vienos medžiagos tyrimą. Buvo sulaikyta grupė asmenų, esą įvykdžiusių teisės pažeidimą, o R. Andrikis kaip teisėjas nuvyko ir prašė, kad vienas iš tų asmenų būtų paleistas iš suėmimo. Iš tikrųjų teisėjas buvo nuvykęs, tai buvo susiję su jo vaikystės klasės draugu, kuris buvo nepagrįstai sulaikytas tuometinės milicijos pareigūnų, neiškeliant jam nei baudžiamosios, nei administracinės bylos, nei pareiškiant kitokių priekaištų. Tačiau dėl tokio įvykio teisėjui teko aiškintis ne tik komisijoje, bet ir Aukščiausiojo Tarybos – Atkuriamojo Seimo tribūnoje. Taip pat Teisinės sistemos komisijoje jam buvo priekaištauta ir Respublikos prokuratūros, esą dviejose baudžiamosiose bylose jis nuteisęs vieną asmenį nepagrįstai, o kitu atveju išteisinęs. Nustatyta, kad byla buvo nagrinėta 1981–1982 m., nuosprendžiai nebuvo užprotestuoti ir panaikinti, jie buvo teisėti ir pagrįsti. Atvirksčiai, paaiškėjo, kad pareigūnai neatliko visų būtinų tardymo veiksmų, tardymo kokybė buvo labai prasta. Taip pat atkreiptas

dėmesys, kad sovietiniais laikais kai kurie teisėjai iš tikrųjų būdavo neatsparūs spaudimui, daromam vietos partinių arba valstybės valdžios organų³⁹.

Teisėjui, kandidatui į Aukščiausiąjį Teismą J. Sinkevičiui buvo priekaištaujama dėl vienos nagrinėtos bylos. J. Sinkevičius dirbo Aukščiausiojo Teismo pirmininko pavaduotoju, vadovavo Civilinių bylų kolegijai. Teisėjas buvo itin patyręs teisininkas, turintis didelį teisėjo darbo stažą, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso ir Civilinio proceso kodekso komentarų bendraautorius, kolektyviai su kitais autoriais parašęs monografijų, paskelbęs nemažai straipsnių teisine tematika spaudoje⁴⁰. Teisėjui tuo metu teko spręsti per metus maždaug 1,5 tūkstančio skundų, kaip Kolegijos pirmininkui, ir apie 800 bylų per metus. Seimo posėdyje teisėjas turėjo aiškinti bylos aplinkybes, kodėl pasielgė vienaip, o ne kitaip, kodėl tam tikru būdu, o ne kitokiu vertino bylos aplinkybes.

Kai kurių parlamentarų manyta, kad sovietiniam režimui neloyalūs žmonės negalėjo būti paskirti teisėjais, išskyrus tam tikras retas išimtis. Todėl teisėjas J. Sinkevičius taip pat turėjo aiškinti, kaip ir kokiomis aplinkybėmis buvo paskirtas LTSR Aukščiausiojo Teismo teisėju. Buvo itin priekaištaujama dėl atvejo, kuomet vienas asmuo ginčijosi dėl atskirų drausminių nuobaudų, bet teismuose bylas pralaimėjo. Vienoje byloje buvo atskiroji nuomonė, pagal kurią teisėjas atsisakė protestuoti teismo sprendimą, nes jo supratimu, asmuo buvo atleistas iš darbo pagrįstai. Teisėjui buvo reiškiami priekaištai, ar teisingai, ar neteisingai byla išnagrinėta. Tam, kad nuspręsti, ar byla išspręsta teisingai, reikia į ją įsigilinti, įdėti daug darbo, tuo tarpu Aukščiausiojoje Taryboje – Atkuriamajama Seime, mūsų nuomone, apie teisėjo darbo kokybę buvo bandoma spręsti tik iš to, ar ieškinys, protestas patenkintas ar ne. Tokią praktiką laikome prieštaraujančia teisei, pagrindiniams teisinės teisėjo nepriklausomumo principams. Deputatai patys „kaltindavo“ teisėją, neva tas

³⁹ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1990-06-21 aštuoniasdešimt septintasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1991-10-31, nr. 10. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251304&p_query=andrikis%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2>.

komentuoja bylą, kai dar nežino ar bus pareikštas protestas, bet tuo pačiu metu elgėsi analogiškai. Juk užtikrinant teismų nepriklausomumą, tuo pačiu yra užtikrinama, kad tik teismas, gali pasakyti kas tam tikroje situacijoje buvo teisus, o kas ne, t.y. tik teismas vykdo teisingumą, todėl, mūsų manymu, bet kokie komentarai, priekaištai dėl bylos išnagrinėjimo argumentų ar rezultatų nėra suderinami su teismo ir teisėjo nepriklausomumu bei valdžių padalijimu.

Papildomai teisėjas J. Sinkevičius Seime nurodė tam tikrus teisėjų rinkimų ypatumus paskutiniaisiais okupacijos metais. LKP Centro komitete buvo Administracinių organų skyrius, kuris ir tvirtindavo visas teismo narių, teisėjų kandidatūras, o vadovybę tvirtindavo LKP Biuras. Prieš rekomenduojant į tam tikras pareigas, vadovybės bei narių kandidatūras tvirtindavo TSRS teisingumo ministerijos kolegija. Paskutiniaisiais dvejais metais LTSR teisėjų kandidatūrų išankstiniam tvirtinimui TSRS teisingumo ministerijai nesiųsdavo, o tik pranešdavo, kad asmuo yra išrinktas teisėju (dėl to buvo sulaukta netgi TSRS ministro priekaištų).⁴¹ Taigi matome tam tikrus bandymus dar nepaskelbus Nepriklausomybės, vykdyti atskirą nuo TSRS teisėjų korpuso formavimą, taip galbūt siekiant parinkti Lietuvos valstybei, jos Nepriklausomybės atkūrimui lojalius asmenis.

Komisijos posėdžiuose kandidatus į teisėjus tikrino įvairiais būdais. Vis dėlto, manome, kad nei komisija, nei Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas neturėjo ir neturėtų turėti teisės peržiūrėti teismo sprendimų ir nuosprendžių. Tačiau praktika buvo visiškai priešinga, todėl ne be reikalo tuo metu svarstant teisėjų kandidatūras net buvo paprašyta išjungti tiesioginę radijo transliaciją iš Seimo rūmų, nes kaip nurodė J. Prapiestis, neigiamai atsiliepiant apie teisėjus, juos koneveikiant ir tą išgirdus visuomenei, jos nariai nebenorėtų

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1990-06-21 aštuoniasdešimt aštuntasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1991-11-29, nr. 10. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251305&p_query=aindrikis%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2>.

prisijungti prie teisėjų korpuso⁴². Minėta, valdžių padalijimo bei teisėjų nepriklausomumo principai turėtų sąlygoti tai, kad teisėjai nebūtų verčiami aiškintis dėl sprendimų išnagrinėtose ar nagrinėjamose bylose. Tuo tarpu bet koks kitų dviejų valdžių kišimasis į bylų nagrinėjimo procesus (taip pat ir sprendžiant teisėjų rinkimų ar skyrimo ar perkėlimo klausimus) neturėtų būti skatinamas. Bet koks Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo klausinėjimas ar pageidavimas pasiaiškinti (viešai ar ne) dėl priimtų sprendimų, ne tik konkrečioms teisėjams, bet taip pat ir kitiems teisėjų korpuso atstovams galėjo būti ženklus, jog, priimant sprendimus reikia taip pat atsižvelgti ir į tai, kad galbūt vėliau bus siekiama teisėjo karjeros, perkėlimo ir pan. Taigi toks Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo narių elgesys pakerta viso teisėjų korpuso pasitikėjimą ir užtikrintumą, kad bylas jie turėtų spręsti vadovaudamiesi įstatymu ir vidiniu įsitikinimu, o ne politinėmis nuostatomis bei išskaičiavimais. Kodėl šis aspektas turėtų rūpėti tiek visuomenei, tiek patiems politikams? Be bendrųjų demokratijos principų laikymosi, visuomenės pasitikėjimo teismų sistema ir teisingumo vykdymu svarbos, pažymėtina ir tai, kad politikams nepriklausomi teismai taip pat turėtų būti reikalingi dėl išimtinai pragmatiškų priežasčių, t.y. jie taip pat norėtų, kad jų byla būtų išspręsta nešališkai ir objektyviai.

Negalime sutikti su teiginiu, kad tuo metu, 1990 m., buvo sudarytos pakankamos garantijos teisėjams. Remiantis interviu metu surinktais liudijimais ir praktika galime daryti išvadą, kad jeigu teisėjai norėdavo tam tikrame rajone būti išrinkti ir kitai kadencijai, tuomet jie turėdavo sutarti su rajono valdžia. Žinoma, negalima teigti, kad teisėjai buvo įtakojami priimti tam tikrus sprendimus, tačiau jie turėjo stengtis nekonfliktuoti su rajono valdžia. Kita vertus, anot liudijimų, ilgainiui tokios rinkimų procedūros tapo formalumu ir jeigu būdavo sutariama dėl teisėjo kandidatūros, tuomet rinkimai būdavo organizuojami labai greitai – taigi mums kyla pagrįsta abejonė, ar

⁴² Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1990-06-21 aštuoniasdešimt aštuntasis posėdis. *Op.cit.*

tokiu būdu galima užtikrinti teisėjų korpuso formavimo, o tuo pačiu ir veiklos skaidrumą. Manome, kad ne.

4. Teisėjo įgaliojimų trukmės ir asmens neliečiamumo problemos ir mėginimai jas išspręsti 1990 m. Teismų santvarkos įstatymu

Kaip viena pagrindinių teisėjų nepriklausomumo garantijų (tiek aukščiau minėtuose tarptautiniuose, tiek nacionaliniuose teisės aktuose) įvardinamas teisėjų įgaliojimų trukmės neliečiamumas, t.y. teisėjas turi žinoti kokiam laikotarpiui yra renkamas ar skiriamas ir būti užtikrintas dėl objektyvių kriterijų jį skiriant. Ir nors paprastai rekomendacijos leidžia teisėjų išrinkimą ar skyrimą iki pensinio amžiaus arba tam tikrai kadencijai, atkreiptinas dėmesys, kad "lazda turi du galus" – teisėjų išrinkimas ar paskyrimas tam tikrai kadencijai gali padėti atsisakyti nepakankamai kvalifikuotų, "atsitiktinių žmonių" ir šia prasme yra stiprinantis teismų valdžią, bet gali būti ir įrankis sąžiningai dirbančiam teisėjui spausti, ir šia prasme jis jau būtų grėsmė teisėjo nepriklausomumui. Kuris iš šitų aspektų pasireišk, priklauso ir nuo subjektyvių, ir nuo objektyvių dalykų, tarp kurių yra ir bendras demokratijos lygis, visuomenės nuomonė, žiniasklaidos pozicija ir kt.

1981 m. Teismų santvarkos įstatyme (atkartojant LTSR Konstituciją) buvo numatyta teisėjų renkamumas abiejuose grandyse, tiek LTSR Aukščiausiąjame Teisme, tiek apylinkių liaudies teismuose, penkeriems metams (22 ir 30 straipsniai). Tuo tarpu jau 1990 m. siekta prailginti teisėjų kadencijos terminą, numatant dešimties metų įgaliojimų trukmę nepaisant kurioje instancijoje teisėjas dirba (apylinkės ar Aukščiausiąjame Teisme). Kadangi antrasis iš dviejų minėtų "lazdos galų" mums atrodo turintis didesnę reikšmę teisinės valstybės idėjai įgyvendinti, ilgesnės kadencijos nustatymą laikytume prielaida teisėjų nepriklausomumui stiprinti, sukurta dar egzistuojant LTSR Konstitucijos varžimams.

Atkreiptinas dėmesys, kad tuo metu Lietuvos visuomenėje nebuvo vienareikšmės nuomonės bei pritarimo teisėjų įgaliojimų laikotarpio

prailginimui. Antai, Lietuvos teisininkų sąjungos nuomone, buvo būtina trumpinti įgaliojimų terminą iki penkerių metų, nes toks „išimtinis teisėjų darbo prailginimas <...> nepagrįstas ir dirbtinai apriboja kas penkeri metai naujai išrenkamiems Aukščiausiosios Tarybos deputatams teisę kontroliuoti ir atnaujinti teismus sutinkamai su laikmečio reikalavimais ir politika“.⁴³ Taigi, Lietuvos teisininkų sąjungos manymu, tokiu būdu siekta įtvirtinti politinę teisėjų priklausomybę nuo įstatymų leidžiamosios valdžios, politizuoti teismus, kas matyt, buvo įprasta iki tol, tačiau nepriimtina demokratiniai pagrindais tvarkomoje valstybėje. Nors teigta, kad JAV praktika, kuomet teisėjai skiriami iki gyvos galvos, Lietuvai nėra priimtina (bent tuo metu), tačiau pateikiami argumentai, susiję su teisėjų priklausymu nuo politikos bei noras išsaugoti galimybę politikams keisti jiems neįtikusius teisėjus, laikytina nepateisinama teisėjų nepriklausomumo principo kontekste.

Susipažinę (kiek tai yra įmanoma iš rašytinių šaltinių ir bendravimo su tuomet dirbusiais teisinį darbą ar kitaip dalyvavusiais visuomenės politiniame ar intelektiniame gyvenime žmonėmis) su ta epocha, manome, kad tuo metu iš tikrųjų buvo tikimybė, kad teisėjai, ketindami būti paskirti kitai kadencijai, atitinkamai laviruos ir priimdami sprendimus bylose. Dešimties metų kadencija tuomet veikiausiai galėjo sumažinti problemos aštrumą, bet ne pašalinti pačią problemą.

1981 m. Teismų santvarkos įstatymas (51 straipsnis) įtvirtino teisėjo neliečiamumo garantijas (bent formaliai) ir teigė, kad teisėjai negali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn, suimti, jiems negali būti taikomos administracinės nuobaudos teismine tvarka:

- 1) be LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo sutikimo (rajonų (miestų) liaudies teismų liaudies teisėjai) arba;
- 2) be LTSR Aukščiausiosios Tarybos, o laikotarpiu tarp jos sesijų – be LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo sutikimo (Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, pirmininko pavaduotojai ir nariai). Šie subjektai parinkti atsižvelgiant į teisėjų paskyrimo į pareigas ir atleidimo iš jų nuostatas, kas

⁴³ Lietuvos centrinis valstybės archyvas. F. R-758, ap. 3, b. 1868, p. 35.

atitinka bendruosius valstybės pareigūnų skyrimo ir atleidimo tvarkų nustatymo principus.

1981 m. Teismų santvarkos įstatyme buvo numatyti atvejai, kuomet teisėjams galėjo būti taikomos tam tikros atsakomybės formos:

(i) teisėjams gali būti prieš terminą atimti įgaliojimai (47 straipsnis).

Iš LTSR teismų teisėjų ir liaudies tarėjų įgaliojimai prieš terminą galėjo būti atimti tik tuo atveju, kai juos atšaukdavo rinkėjai arba juos išrinkęs organas arba kai jų atžvilgiu teismas priimdavo nuosprendį.

Rinkėjai arba teisėjus išrinkęs organas galėjo atšaukti teisėją, jeigu jis nepateisino suteikto pasitikėjimo arba padarė veiksmų, nesuderinamų su garbingu teisėjo ar liaudies tarėjo vardu.

Rajonų (miestų) liaudies teismų liaudies teisėjų atšaukimo tvarką nustatė 1981 m. įstatymas „Dėl Lietuvos TSR rajonų (miestų) liaudies teismų liaudies teisėjų ir liaudies tarėjų atšaukimo tvarkos“: Rajono (miesto) liaudies teismo liaudies teisėjas galėjo būti atšauktas atitinkamos rinkiminės apygardos rinkėjų sprendimu (6 straipsnis). Liaudies teisėjas buvo laikomas atšauktu, jeigu už atšaukimą balsavo daugiau kaip pusė tos rinkiminės apygardos rinkėjų (11 straipsnis).

Manytume, kad rinkėjų teisė atšaukti teisėjus laikytina prieštaraujanti teisėjo nepriklausomumo ir jo įgaliojimų nenutraukiamumo principams. Juk tokiu atveju teisėjas priimdamas sprendimus tampa visiškai priklausomas nuo rinkėjų nuomonės ir jų pasitikėjimo. Tuo tarpu dažnai, sprendžiant bylas, teisėjams tenka priimti ir visuomenėje nepopuliarius sprendimus, kurie atitinka įstatymą, o ne visuomenės lūkesčius ar joje paplitusią teisingumo viziją.

LTSR Aukščiausiojo Teismo pirmininką, pirmininko pavaduotojus, narius galėjo atšaukti LTSR Aukščiausioji Taryba, o laikotarpiu tarp jos sesijų – Tarybos Prezidiumas, vėliau pateikdamas ryšium su tuo priimtą įsaką tvirtinti LTSR Aukščiausiajai Tarybai eilinėje sesijoje. Taigi šiuo atveju matyti takoskyra tarp rajonų liaudies teismų teisėjų ir tuometinio Aukščiausiojo Teismo teisėjų atšaukimo tvarkos. Viena vertus, šis skirtumas natūraliai seka iš skirtingos teisėjų rinkimų tvarkos, t.y. teisę atšaukti teisėją turi jį rinkęs ar

skyręs organas. Kita vertus, atšaukimo pagrindas, kuomet teisėjas netenka pasitikėjimo, yra sudarantis prielaidas galimai politinei priklausomybei, t.y. teisėjas išsaugo įgaliojimus, kol juo pasitiki politinės institucijos.

(ii) teisėjai gali būti atleisti prieš terminą (48 straipsnis). Teisėjai galėjo būti atleisti iš pareigų iki pasibaigiant įgaliojimams dėl:

- a) ilgalaikės ligos,
- b) jų prašymu – dėl kitų svarbių priežasčių.

Rajonų (miestų) liaudies teismų liaudies teisėjus prieš terminą atleisdavo Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas teisingumo ministro teikimu.

Aukščiausiojo teismo pirmininką, pirmininko pavaduotojus ir narius prieš terminą turėjo teisę atleisti Aukščiausioji Taryba, o laikotarpiu tarp jos sesijų – LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas, vėliau pateikdamas ryšium su tuo priimtą įsaką tvirtinti Aukščiausiajai Tarybai eilinėje sesijoje. Teisėjams pasitraukus iš pareigų prieš terminą, būdavo organizuojami nauji teisėjų rinkimai likusiam įgaliojimų laikui (50 straipsnis). Galime išvelgti analogiją su kitų valdžių rinkimų principais, kuomet atsilaisvinus išrinkto asmens vietai, kitas renkamas likusiam laikotarpiui. Tokios praktikos pritaikyme teisėjams galima išvelgti tam tikrų minusų, nes asmuo skiriamas ne tuo metu nustatytam optimalias įgaliojimų terminui, o trumpesniam, ir pvz., asmuo paskirtas vieneriems metams galėtų juos visavertiškai išnaudoti.

Kita priemonė, leidžianti teisėją atleisti iš pareigų buvo pripažinimas, kad jis pažeidė nustatytus etikos reikalavimus. LTSR teismų teisėjai drausminėn atsakomybėn buvo traukiami Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo tvirtinamų LTSR teismų teisėjų drausminės atsakomybės nuostatų numatyta tvarka.

Šiuose nuostatuose teisėjams buvo keliami sąžiningumo, buvimo tiksliai ir nenukrypstamam „tarybinių įstatymų“ vykdymo pavyzdžiu, doros ir pavyzdingo elgesio, siekiant turėti „moralinį pagrindą teisti ir auklėti kitus“, uždaviniai. Buvo teigiama, kad teisėjų apsileidimas tarnyboje ir negarbingi poelgiai žemina teismo autoritetą, daro žalą teisingumo reikalui, valstybės interesams bei piliečių teisėms ir todėl turi užtraukti griežtą atsakomybę. Todėl

teisėjai galėjo būti traukiami drausminėn atsakomybėn už (i) teismo darbo apleistumą dėl nestropumo ar nedrausmingumo, (ii) darbo drausmės pažeidimą, (iii) poelgius, žeminančius „tarybinio teisėjo vardą“. Tokių drausminių nusižengimų byloms nagrinėti buvo sudaroma Drausminių bylų kolegija prie LTSR Aukščiausiojo Teismo. Teisę kelti drausminę bylą turėjo teisę:

(i) LTSR Aukščiausiojo Teismo pirmininkas – visiems LTSR teismų teisėjams; Aukščiausiojo Teismo nariams – visais atvejais, o rajonų (miestų) liaudies teismų pirmininkams ir liaudies teisėjams – teismo darbo apleistumo dėl nestropumo ar nedrausmingumo atvejais.

(ii) LTSR teisingumo ministras – rajonų (miestų) liaudies teismų pirmininkams ir liaudies teisėjams visais nurodytais atvejais.

Taigi rajonų (miestų) liaudies teismų pirmininkai neturėjo teisės kelti drausmės bylų savo teismo teisėjams. Manome, kad toks reguliavimas atspindi nepasitikėjimą tuometiniais rajonų (miestų) liaudies teismų pirmininkais, nesuteikiant jiems teisės vertinti savo tiesioginius pavaldinius drausmės bylų iškėlimo procese, kas savaime menkina jų, kaip teismo vadovų, galias bei įtaką administruojant teismo darbą.

Drausminių bylų kolegija turėjo teisę, išnagrinėjusi drausmės bylą, skirti pastabą, papeikimą arba griežtą papeikimą (14 straipsnis). Be to, jeigu Kolegija pripažindavo, kad teisėjas nepateisino rinkėjų arba jį išrinkusio organo pasitikėjimo arba padarė veiksmų, nesuderinamų su kilniu teisėjo vardu, ji turėjo pranešti apie tai iškėlusiam drausminę bylą asmeniui ir kelti klausimą dėl teisėjo atšaukimo įstatymo nustatyta tvarka. Jeigu teisėjo veiksmuose buvo randama nusikaltimo požymių, Kolegija keldavo klausimą įstatymo nustatyta tvarka patraukti teisėją baudžiamojon atsakomybėn ir kartu pranešdavo apie tai drausminę bylą iškėlusiam asmeniui. Pažymime, kad Kolegijos sprendimas buvo galutinis, t.y. neskundžiamas. Taigi maža to, kad drausmės atsakomybės klausimai buvo pavesti ne atitinkamam nepriklausomam organui (tuo metu tokio ir nebuvo), bet ir apskūsti sprendimo teisėjas neturėjo galimybės, kas sudarė prielaidą klaidų atsiradimui bei apsirikimų negrįžtamam įsigaliojimui.

Toks reglamentavimas, manome, menkai prisidėjo prie teisėjų nepriklausomumo garantijų įtvirtinimo.

1990 m. Teismų santvarkos įstatyme stengtasi truputi kitaip pažvelgti į šiuos teisėjų atleidimo klausimus. Vis dar nustatytas teisėjų įgaliojimų laikas 10 metų, tačiau jau juos rinko Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba (tiek apylinkės, tiek administracinio proceso, tiek Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo teisėjus) (50 straipsnis). Vis dar buvo skiriami atšaukimo ir atleidimo iš pareigų terminai. Teisėjai prieš terminą galėjo būti (57-58 straipsniai):

1. atšaukti už tyčinį šiurkštų įstatymo pažeidimą, jų vardą žeminantį poelgį, taip pat kai jų atžvilgiu įsiteisėja apkaltinamasis teismo nuosprendis.
2. atleisti iš pareigų dėl sveikatos būklės, kliudančios dirbti, išrinkus į kitas pareigas arba perkėlus jo sutikimu į kitą darbą arba savo noru.

Konkrečiau nei 1981 m. Teismų santvarkos įstatyme buvo aprašytos drausminės teisėjų atsakomybės sąlygos. Teisėjas galėjo atsakyti drausmine tvarka už (i) tyčinį šiurkštų įstatymo pažeidimą nagrinėjant teismines bylas, (ii) kitokį tarnybinį nusižengimą, (iii) teisėjo vardą žeminantį poelgį. Taigi jau ne bet koks aplaidumas darbe galėjo būti pagrindu drausminei atsakomybei kilti, o tik tyčinis ir šiurkštus įstatymų pažeidimas. Atrodytų, kad tai labiau apibrėžė galimybes, kuomet teisėjai galėjo būti traukiami drausminėn atsakomybėn, kartu didinant jų teisinį tikrumą dėl atsakomybės pagrindų. Tačiau antrasis punktas, t.y. galimybė patraukti teisėją drausminėn atsakomybėn už kitokį tarnybinį nusižengimą, savaime paneigė pirmojo atrodytą teikiamas papildomas apsaugos garantijas teisėjams – teisėjas galėjo atsakyti drausmine tvarka už bet kokį tarnybinį nusižengimą.

Teismo sprendimo panaikinimas arba pakeitimas savaime neužtraukė teisėjo, dalyvavusio priimant šį sprendimą, drausminės atsakomybės, jeigu jis sąmoningai nepažeidė įstatymo arba nenusikalto nesąžiningumu, kuris sukėlė esminių pasekmių. Taigi šiuo atveju teisėjai bent tiek, kad siekiant juos patraukti drausminėn atsakomybėn už priimtą sprendimą, reikėjo įrodyti jų tyčinį nusižengimą arba nesąžiningumą, kas atitinkamai priklausomai nuo

vertintojų bei vertinamojo galėjo būti suprantama tiek plačiąja, tiek siaurąja prasme. Teisėjų patraukimo drausminėn atsakomybėn tvarką nustatė Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas. Taigi, nesant savivaldos institucijų, visa teisėjų skyrimo ir atleidimo patraukimo drausminėn atsakomybėn tvarka buvo sukoncentruota Aukščiausiosios Tarybos rankose. Pati procedūra bent kažkiek skyrėsi nuo 1981 m. Teismų santvarkos įstatymo, tačiau labai menkai. Tokį reglamentavimą, manytina, lėmė dvi priežastys. Viena vertus, siekta pačią sistemą padaryti labiau demokratinę, suteikti didesnes garantijas, aiškumą teisėjams. Kita vertus, negalima buvo iš karto radikaliai keisti visos sistemos vienu ypu dėl sudėtingos tiek politinės, tiek ekonominės padėties (ką patvirtina ir interviu metu surinkti liudijimai) – teko taip pat atsižvelgti į tai, kad naujo Teismų santvarkos įstatymo parengimo ir priėmimo metu Lietuvos nepriklausomybė dar nebuvo atkurta nei *de jure*, nei *de facto*. Taigi reikėjo tam tikro pereinamojo laikotarpio, kai sena sistema veiktų besiformuojant naujos sistemos pagrindams.

Žinoma, galime sutikti su kai kurių autorių nuomone, kad tuo metu teisėjų išrinkimo ir atleidimo iš pareigų tvarka buvo demokratinė pagal tuo metu surašytas teisės normas, tačiau, nepaisant demokratiškai surašytų nuostatų, labai svarbu atskirti, kuomet procedūros vykdomos vienos partijos (LKP), ar demokratiniiais pagrindais tvarkomoje šalyje. Taigi, remiantis tiek teisėjų liudijimais, tiek archyvine medžiaga, pritariame nuomonei, kad tuo metu teisėjų rinkimai ir atleidimas buvo labiau susiję su lojalumu komunistų partijai, o ne paremtas demokratiniiais principais, kurių vienas pagrindinių – valdžių padalijimas, būtent ir pasireiškiantis per teisėjų rinkimų ir atleidimo procedūras.

5. Teismų darbo organizavimas ir materialinis aprūpinimas bei teisėjų socialinės garantijos

1981 m. Teismų santvarkos įstatyme (19 straipsnyje) buvo įtvirtinta, kad

organizacinį vadovavimą (tai reiškia ir materialinį aprūpinimą) LTSR teismams TSRS ir LTSR įstatymų numatytose ribose ir tvarka vykdė:

- (i) TSRS teisingumo ministerija – LTSR teismams;
- (ii) LTSR teisingumo ministerija – rajonų (miestų) liaudies teismams.

Vykdydama šias funkcijas, LTSR teisingumo ministerija:

- 1) rengė pasiūlymus rajonų (miestų) liaudies teismų organizavimo, liaudies teisėjų ir liaudies tarėjų rinkimų klausimais;
- 2) vadovavo darbui su rajonų (miestų) liaudies teismų personalu;
- 3) tikrino rajonų (miestų) liaudies teismų darbo organizavimą;
- 4) nagrinėjo ir apibendrino teisminę praktiką, koordinuodama šią veiklą su LTSR Aukščiausioju Teismu;
- 5) duodavo rajonų (miestų) liaudies teismams nurodymus ir rekomendacijas trūkumams šalinti ir jų organizaciniam darbui tobulinti;
- 6) organizuodavo teisminės statistikos tvarkymo darbą.

LTSR teisingumo ministras turėjo teisę teikti LTSR Aukščiausiojo Teismo Plenumui teikimus dėl davimo teismams vadovaujamųjų išaiškinimų LTSR įstatymų taikymo klausimais.

Ir nors oficialiai LTSR teisingumo ministerija turėjo visokeriopai padėti įgyvendinti teismo uždavinius, griežtai laikydamosi teisėjų nepriklausomumo ir jų klausymo tik įstatymo principo, tačiau įvertinus jai teiktas funkcijas teismų sistemos atžvilgiu, galime teigti, kad teisingumo ministerijai buvo suteikti itin dideli įgaliojimai, kurie suteikė galimybę įtakoti ne tik patį teismų darbą organizacine prasme, tačiau ir sprendimų priėmimą bei teisės normų aiškinimą ir taikymą. Nepaisant to, kad galbūt kartais teisininkų profesionalų iš šalies nuomonės ir būdavo vertingos bei reikalingos teismams, teisėjų nepriklausomumo kontekste tokie vykdomosios valdžios įgaliojimai, manytume, neturėtų būti propaguojami.

Ketinant skelbi Nepriklausomybę ir įtvirtinti pagrindinius demokratinės teisinės valstybės principus, tarp jų valdžių padalijimą, teisėjų nepriklausomumą, teisingumo ministerijai negalėjo būti toliau palikta visiška laisvė organizuojant teismų darbą. Taigi 1990 m. Teismų santvarkos įstatyme

(17 straipsnis) jau atsirado papildomi reikalavimai Teisingumo ministerijai, kuri vis dar turėjo užtikrinti teismų organizacinę veiklą, tačiau jau griežtai laikydamosi teisėjų nepriklausomumo ir jų klausymo tik įstatymo principo. Ji:

1) rengė ir teikė Lietuvos Respublikos Aukščiausiai Tarybai pasiūlymus rajonų (miestų) teismų organizavimo, rajonų (miestų) teismų teisėjų rinkimų klausimais;

2) rengė ir teikė Liaudies deputatų taryboms pasiūlymus rajonų (miestų) teismų tarėjų rinkimų klausimais;

3) rengė kandidatus į rajonų (miestų) teismų teisėjus, organizavo šių teismų darbuotojų kvalifikacijos kėlimą;

4) organizavo rajonų (miestų) teismų materialinį-techninį aprūpinimą ir sudarė jiems tinkamas sąlygas teisingumui vykdyti;

5) organizavo teisminės statistikos tvarkymą ir teismų sprendimų vykdymą;

6) rengė ir įgyvendino priemones rajonų (miestų) teismų teisėjų nepriklausomumui stiprinti.

Taigi Teisingumo ministerija buvo atsakinga už daug sričių, kurios buvo susijusios su teismų veikla, netgi teismų praktikos apibendrinimą, kas, mūsų nuomone, vis dar sudarė tiesiogines prielaidas kištis į teismų veiklą ir pažeisti jų nepriklausomumą.

Pažymėtina, kad 1990 m. pirmą kartą Teismų santvarkos įstatyme buvo atskirai įtvirtintos teisėjų materialinės ir susijusios garantijos. Įstatymo 60 straipsnyje atskirai įvardintos teisėjų materialinis ir socialinis aprūpinimas, nurodyta, kad teisėjų darbo užmokestį, tarnybinių atlyginimų priemonių už kvalifikaciją skyrimo tvarką ir dydžius, atostogų trukmę, pensinį ir kitoki materialinį bei socialinį aprūpinimą nustato įstatymai. Be to, teisėjams uždrausta dirbti antraeilį darbą, išskyrus pedagoginę ir mokslinio tyrimo veiklą, kas vertintina kaip demokratinių nuostatų įtvirtinimas dar tuomet LTSR įstatyme.

1990 m. vasario 14 d. tuometiniame Aukščiausiosios Tarybos Prezidiume buvo gauti kelių teismų pranešimai dėl jų nesutikimo su tam

tikromis Teismų santvarkos įstatymo nuostatomis. Šilutės rajono apylinkės teismo kai kurie teisėjai nesutiko su skubotu įstatymo dėl teisėjų statuso svarstymu ir nurodė, kad nesudarius "normalių gyvenimo ir darbo sąlygų" nebus užtikrintas nepriklausomas teisėjų darbas. Taip pat prašė teigiamai spręsti klausimus dėl butų ir atostogų ir pabrėžė, kad vadovaujantis priimtu Teismų santvarkos įstatymu, teisėjų padėtis tapo blogesnė negu kitų TSRS teisėjų. Tokį pat susirūpinimą ir prašymą pakartotinai apsvarstyti Teismų santvarkos įstatymo 59 straipsnio nuostatas (dėl teisėjų materialinio aprūpinimo) pateikė ir Kelmės, Prienų, Alytaus, Varėnos rajono liaudies teismai⁴⁴. Tokios teismų nurodytos pastabos leidžia daryti išvadą, kad Teismų santvarkos įstatymu nebuvo tinkamai, pilna apimtimi užtikrintos teisėjų socialinės garantijos, tuo pačiu jų nepriklausomumas. Teisėjai tuo metu socialines garantijas dažnai suprato ne tik kaip darbo sąlygų, bet ir kaip tarnybinių butų suteikimą, su kuo siejo teisėjų nepriklausomumą. Tuo metu tarnybinių butų suteikimas buvo įprasta garantija darbuotojams, atvykstantiems iš kitų vietovių, tačiau įstatymo rengėjai jau tuo metu stengėsi atitolinti LTSR teisinį reguliavimą nuo TSRS demokratiškos tradicijų link.

Oficialias pastabas dėl Teismų santvarkos projekto taip pat buvo pateikę ir finansų ministras R. Sikorskis, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas (nors kartu pripažino, kad Teismų santvarkos įstatymas yra pakankamai brandus ir reikalingos tik dalinės pataisos, patikslinimai ir galutinis teksto suredagavimas). Bendra įstatymo projekto dvasia iš esmės nesiskyrė nuo ankstesnio, 1981 m. Teismų santvarkos įstatymo.⁴⁵ Manytume, kad abu LTSR Teismų santvarkos įstatymai iš esmės buvo identiški arba itin panašūs ir nepaisant krašte jau vyravusių Nepriklausomybės ir laisvės idėjų negalėjo prieštarauti tuometinei LTSR Konstitucijai bei iš esmės keisti tuo metu

⁴⁴ Šilutės rajono apylinkės teismo, Kelmės, Prienų, Alytaus, Varėnos rajono liaudies teismų 1990-02-14–1990-02-15 prašymai. *Lietuvos centrinis archyvas*. F.R-758, ap. 3, b. 1868, p. 192-197.

⁴⁵ VILBIKAS, A. *Teismai ir teisėjai Lietuvoje (1918-2008)*. Šiauliai: UAB „Sapnų sala“, 2009, p. 75.

galiojusią teismų sistemos organizavimo tvarką. Didesni pokyčiai buvo įmanomi tik atkūrus Nepriklausomybę.

II. LIETUVOS TEISMŲ SISTEMOS PERTVARKOS PRADŽIA ATKŪRUS NEPRIKLAUSOMYBĘ (1990 M. KOVO 11 D. – 1992 M. LAPKRIČIO 2 D.)

1. Bendrosios kompetencijos teismų sistemos grandys iki įsigaliojant 1992 m. Konstitucijai

1990 m. kovo 11 d. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę ir priėmus Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą, buvo įtvirtintas vienas pamatinių teisinės demokratinės valstybės principų – valdžių padalijimas, nors daugeliu aspektų ir struktūra Laikinis Pagrindinis Įstatymas buvo itin panašus į sovietinę konstituciją⁴⁶. Jau Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 2 straipsnyje Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba įtvirtino, kad suvereni Valstybės valdžia priklauso Lietuvos tautai (tiesa, tekste vartojamas sovietmečio terminas „liaudis“). Tauta savo suvereninę galią laisvai išreiškia per įstatymų sumanymo iniciatyvą, deputatų rinkimus, piliečių arba deputatų balsavimą konstituciniais klausimais ir demokratišką referendumą. Niekas negali varžyti šios galios ar jos pasisavinti. Valstybinę valdžią Lietuvoje vykdo Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir Teismas⁴⁷. Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 113 ir 114 straipsniuose buvo apibrėžta tuo metu Lietuvoje realiai egzistavusi teismų sistema, susidėjusi iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir rajonų (miestų) teismų, tačiau buvo akivaizdu, kad šią okupacijos metu suformuotą sistemą būtina kuo greičiau pakeisti autentiška Lietuvos teismų sistema. Natūralu, kad visų pirma buvo pažvelgta į tarpukario Lietuvos istoriją, nes autentiškumas tarp kita ko pasireiškia ir per grįžimą prie

⁴⁶ KŪRIS, E. Konstitucija, teisėkūra ir konstitucinė kontrolė: retrospekciniai ir metodologiniai svarstymai. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai*. Recenzuotų straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos notarų rūmai, 2012, p. 61.

⁴⁷ Taip pat kai kurie žymūs teisininkai viešai pasiūlė atstatyti kai kurias 1938 m. Konstitucijos nuostatas dėl valstybės valdžių vykdančių institucijų, jų galiojimą, dėl ko spaudoje kilo nemenkos diskusijos dėl Lietuvos valstybės ištakų ieškojimo 1938 m. ar 1920 m. konstitucijose. JUKNEVIČIUS, Z. *et.al.* Apie Lietuvos valstybės konstitucines tradicijas ir jų tęstinumą. *Lietuvos aidas*. 1991 m. spalio 19 d., nr. 211, p. 3; MAKSIMAITIS, M. Apie konstitucines tradicijas. *Lietuvos aidas*. 1991 m. lapkričio 5 d., nr. 221, p. 5.

ištakų, prie pirmųjų dalykų – šiuo atveju tai būtų nepriklausomos tarpukario Lietuvos Respublikos teismų sistema.

1.1. Būtinumas susigrąžinti apeliacijos institutą neatsisakant kasacijos

Tarpukario Lietuvoje bylos buvo nagrinėjamos pirmosios, apeliacinės ir kasacinės (nuo 1921 m.) instancijos teismų. Įsigaliojus okupacinei teisei, Lietuvos gyventojai ilgam neteko apeliacijos teisės – pagal TSRS įstatymus egzistavo tik pirmoji ir kasacinė instancijos. Atkūrus Nepriklausomybę, kilo kasacijos ar (ir) apeliacijos ir konkrečių jų modelių pasirinkimo problema.

Maždaug nuo XIX a. devintojo dešimtmečio doktrinoje pripažįstama, kad viešojo intereso, pasireiškiančio užtikrinant vienodą teisės taikymą teismuose ir aiškinant teisę, įgyvendinimas yra pagrindinis ir tampa vieninteliu, kalbant apie kasacijos arba revizijos sistemą⁴⁸. Kasacija – pirmiausia viešojo, o ne privataus intereso gynimas⁴⁹.

Mokslininkai atkreipia dėmesį, kad kasacinė instancija neturėtų būti laikoma trečiaja instancija, nes netikrina fakto klausimų. M. Romeris rašė: „Kasaciniu skundu ne pati civilinė ar baudžiamoji byla perkeliama į kasacinį teismą jos iš esmės išspręsti, kaip tai daroma apeliacijoje, bet kaip tik iš tikrųjų apskundžiama kasaciniam teismui pats teismo sprendimas dėl jo neteisėtumo. Čion jau tada kasacinis teismas ne tą išspręstą bylą išsvarsto ir naujai išsprendžia, bet išsvarsto patį sprendimą, kaip teismo darbą (aktą), patikrindamas, ar iš tikrųjų yra jame toji neteisė, į kurią nurodo kasatorius, ir konstatavęs tą neteisę, sudraudžia ją „restitutionis“ (teisėtos status quo ante būklės atstatymo) sankcija, vadinasi – panaikina neteistą sprendimą“. VI. Mačio nuomone, „vyriausiojo teismo tikslas žiūrėti bylas tik įstatymų atžvilgiu, neliečiant jų esmės, kitaip sakant, veizėti, ar ėjo apeliacijos teismas, sprendamas bylą, įstatymais ir ar tinkamai išaiškino kurį arba kuriuos

⁴⁸ NEKROŠIUS, V. Kasacija Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese. *Justitia*, 2006, nr. 4(62), p. 26.

⁴⁹ MIKELĖNAS, V. *et al.* Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Vilnius: Justitia, 2004, p. 314.

materialinės teisės ar proceso įstatymus. Bylos esmė nagrinėti vyriausiajam teismui nepavedama todėl, kad manoma, jog dvi instancijos pakankamai gali išaiškinti bylos aplinkybes; be to, jei vyriausiasis teismas svarstytų bylos aplinkybes, tai jis būtų apkrautas darbu, labai apsunkintų bylininkus ir liudininkus, nes liudininkai turėtų toli vykti į teismą ir pats tasai teismas, būdamas toli nuo bylos kilimo vietos, be abejo blogiau išaiškintų bylos aplinkybes <...> Kasacijos teismas svarsto tik juridinius bylos dalykus, kitaip sakant, jis veizdi, ar tiesiai yra išaiškinti ir taikomi įstatymam ar bylą nagrinėjant laikytasi įstatymų reikalaujamų formalumų ir ar teismas nėra peržengęs pavestosios jam valdžios ribų; bet pats bylos gilumos dalykų nesprendžia; užtat, jis neliečia tuos klausimus, kuriems reikėtų susstatyti faktiškos bylos aplinkybės“.⁵⁰ Taigi tarpukario Lietuvos teisės doktrinoje kasacijos reikšmė ir skirtumas nuo apeliacijos buvo tinkamai įvardinti ir atitiko vakarų demokratinių valstybių teisės doktriną. Antai, P. Leonas kasacijos reikšmę įvardino „vienaip visai valstybei aiškinti teisės esmę“. Taigi akivaizdus valstybės interesas, kad teisė būtų aiškinama kiek įmanoma vienodai tuo pačiu užtikrinant sklandų tiek visuomeninių santykių, tiek ūkio vystymąsi. Be to, kasacinis teismas taip pat išsprendžia ir tarp šalių kilusį ginčą, t. y. giną privatų interesą, vykdydamas teisingumą byloje.

Kasacijos instituto vertė yra akivaizdi, tačiau ir apeliacija atrodo turinti tam tikrų pranašumų. Ne veltui, pavyzdžiui, amerikiečiai, iš pradžių neturėję atskirų apeliacinių teismų, ilgainiui įsteigė juos. Kadangi Vakarų teisės tradiciją, į kurią stengtasi sugrįžti atkūrus Nepriklausomybę, sudaro dvi stambios atmainos – romanų-germanų ir anglosaksų ar anglo-amerikiečių teisės tradicijos – buvo visai natūralu ir prasminga plačiau susipažinti ne tik su pirmąja, bet ir su antrąja, ir Lietuvoje tuo metu iš tikrųjų buvo didelis susidomėjimas ne tik europiečių, bet ir amerikiečių teisine patirtimi. Kuo galėjo pasiremti Lietuvos politikai ir teisininkai, sprenddami minėtą pasirinkimo problemą?

⁵⁰ ROMERIS, M. *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakultetas, 1931, p. 50-51.

JAV Konstitucija (prisiminkime, pirmoji modernaus tipo konstitucija pasaulyje) teisminę valdžią patikėjo Aukščiausiajam Teismui ir kitiems teismams, kuriuos įsteigs Kongresas, t. y. įstatymų leidėjas. Tuo metu vyravo nuomonė, kad teisingumui vykdyti (reiškia, viešajam ir privačiam interesui ginti) pakanka dviejų grandžių teismų sistemos. Tiesa, A. Hamilton'as "*the Federalist*" No 81 numeryje teigė, kad naudinga būtų visą JAV teritoriją padalyti į 4, 5 ar 6 apygardas ir įsteigti jose apygardų teismus – po vieną kiekvienoje. Tokiu būdu, kiekvienoje apygardoje esant keliems apylinkių teismams ir vienam apygardos teismui, pagreitėtų ir palengvėtų teisingumo vykdymas, teismų procesas bei apeliacijos proceso teritorija būtų saugiai susiaurinta (saugiai – be žalos teisingumo vykdymui ir žmonių interesų gynimui). Tačiau A. Hamilton'o planas buvo įgyvendintas tik iš dalies. 1789 m. Teismų įstatymu įsteigti federaliniai apylinkių ir apygardų teismai. Apygardų teismams buvo suteikta palyginus nedidelė jurisdikcija apeliacinėse bylose, visą ir pagrindinę apeliacinės instancijos naštą patikint JAV Aukščiausiajam Teismui – tuo metu vieninteliam federaliniam apeliaciniam teismui. Taigi Aukščiausiojo Teismo teisėjai buvo papildomai apkrauti sunkiais uždaviniais, būdingais apygardų teismų procesams. Tokio reglamentavimo vienas iš tikslų buvo Aukščiausiojo Teismo teisėjus „priartinti prie žmonių“, patikint jiems nagrinėti bylas apeliacine tvarka. Nors 1869 m. teismų įstatymu tokia Aukščiausiojo Teismo kompetencija buvo apribota, apeliacinių teismo posėdžių vedimas liko jo kompetencijoje iki pat 1891 m. Teismų įstatymo. Manytina, kad toks gremėzdiškas teisminių institucijų veikimas (įvertinant ir JAV teritorijos dydį) sudarydavo sąlygas ne tik didėti Aukščiausiojo Teismo darbo krūviui, tačiau taip pat sudarydavo nepatogumų (tiek laiko, tiek piniginių) ir bylininkams, kuriems, norint dalyvauti teismo posėdyje kartais tekdavo keliauti per visą šalį. Taigi Aukščiausiasis Teismas tuo metu atliko abi funkcijas – tiek peržiūrindavo bylą faktiniu ir teisiniu aspektu, tiek formuodavo vienodą teismų praktiką visoms JAV.

Tokia neefektyvi sistema negalėjo ilgai veikti be neigiamų pasekmių. Didėjant gyventojų skaičiui, plečiantis verslui, atitinkamai didėjo visų teismų

darbo krūvis, įskaitant ir Aukščiausiojo Teismo krūvį, nagrinėjant apeliacinės instancijos bylas: antai, 1860 m. Aukščiausias teismas gavo 310 bylų, 1870 metais – 636, 1880 m. – 1 121 bylas, 1890 m. – 1 816 bylas. Taigi toks darbo krūvio didėjimas nusvėrė politinius motyvus ir 1891 m. JAV Kongreso priimtu įstatymu buvo įsteigti 9 apeliaciniai teismai ir paskirti nauji teisėjai. Prieš tai veikę apygardų teismai, kurie turėjo labai ribotas apeliacinės instancijos funkcijas, nebuvo panaikinti ar sujungti su apylinkių teismais iš karto, tačiau 1911 m., siekiant vientisos teismų sistemos, tai galų gale buvo padaryta⁵¹ 1948 m. pavadintuose apygardų apeliaciniais teismais, apeliaciniuose teismuose buvo paskirta po 3 teisėjus ir jiems buvo perduota pakankamai nemažas bylų skaičius, anksčiau tekęs Aukščiausiajam Teismui. Teismų sistemos pertvarkymo teigiamas efektas netruko pasitikti: 1891 m. Aukščiausiasis Teismas gavo 379 bylas, o 1892 m. – 275 bylas.

Taigi viena vertus apeliacinės instancijos teismų įkūrimas palengvino teismų darbą – bylos buvo sprendžiamos operatyviau, greičiau ir, galima teigti, tiksliau bei išsamiau. Kita vertus, kasacinės instancijos teismui paliekama ir atribojama nuo kitų kasacinės instancijos teismo funkcijos ir jų tinkamas bei kokybiškas vykdymas. Ir tais atvejais, kuomet apeliacinės instancijos teismo sprendimas būdavo galutinis, Aukščiausiasis Teismas turėjo teisę jį peržiūrėti. Žinoma nuo 1891 m., pasikeitė tiek apygardų teismų jurisdikcijos ribos, tiek šių teismų skaičius (šiuo metu jų yra 11), tačiau 1891 m. Teismų įstatymas paklojo pagrindus dabartinei JAV federalinių teismų sistemai.

Tuo tarpu Europos valstybėse apeliacijos susiformavimui didžiausios įtakos turėjo Prancūzijos ir Vokietijos civilinio procesų kodeksų nuostatos⁵². Kaip nurodo V. Nekrošius, apeliacijos ir kasacijos kaip teismų sprendimų kontrolės sistemos susiformavimas paprastai siejamas su kompromiso ir pusiausvyros tarp pagrindinių civilinio proceso teisės uždavinių (teisės subjektų pažeistų materialinių teisių gynība, kuo greitesnis teisinės taikos

⁵¹ SEMONCHE, J. E. *Judiciary Act of 1891* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą: <<http://www.answers.com/topic/judiciary-act-of-1891#ixzz1nnZLyJ3m>>.

⁵² AMBRASAITĖ, G. *Apeliacija civiliniame procese*. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 17.

atkūrimas, teisės vystymas) paieška⁵³. Apeliacijos procesu siekiama atrasti protingą balansą tarp galimų teismo klaidų eliminavimo ir teismo sprendimų stabilumo⁵⁴.

Daugumoje Europos valstybių Konstitucijų greta pirmosios numatyta apeliacinė ir (arba) kasacinė instancija, kurioms institalizuoti sukurta daugiau nei dviejų grandžių teismų sistema. Antai, Belgijos konstitucijoje įtvirtinta pirmosios instancijos, 5 apeliacinių bei vieno Aukščiausiojo Teismo sistema. Kroatijoje veikia ūkiniai ir apygardų teismai bei Aukščiausiasis teismas. Čekijos teismų sistema susideda iš apylinkių, apygardų, aukštesniųjų, Vyriausiojo administracinio ir Aukščiausiojo teismų. Daugialypė Prancūzijos teismų sistema (susidedanti iš daugybės tribunolų ir kitų teismų) užtikrina visų trijų instancijų – pirmosios, apeliacinės ir kasacinės – veiklą. Vokietijos bendrosios kompetencijos teismų sistema susideda iš federalinių teismų (tribunolų) ir apeliacinių federalinių teismų bei vieno aukščiausiojo federalinio apeliacinio teismo (Vokietijos Federalinis teisingumo teismas). Graikijos bendrosios kompetencijos teismų sistema sudaro pirmosios instancijos teismai (taikos arba pirmosios instancijos), apeliacinės instancijos (pirmosios instancijos arba apeliaciniai teismai) bei kasacinės instancijos (Aukščiausiasis teismas). Nyderlanduose taip pat nustatyta trijų grandžių institucinė sistema (apygardų, apeliaciniai, Aukščiausiasis teismai). Lenkijoje veikia keturių grandžių teismų sistema: apylinkių, apygardų, apeliacinių (konstitucijoje įvardintų kaip bendrųjų teismų) bei Aukščiausiojo teismo⁵⁵. Portugalijos teismų sistema susideda iš Aukščiausiojo teismo ir apylinkių bei apygardų teismų. Tačiau apylinkių ir apygardų teismai veikia kaip pirmosios instancijos, tuo tarpu Aukščiausiasis – kaip apeliacinės instancijos teismas (tam tikrais atvejais – kaip pirmosios instancijos teismas). Ispanijos Aukščiausiasis teismas

⁵³ NEKROŠIUS, V. Teismų instancinė sistema ir teismų sprendimų kontrolės formos. *Teisės problemos*. 1995, nr. 4, p. 18.

⁵⁴ AMBRASAITĖ, G. *Op. cit.*, p. 24.

⁵⁵ ADVARNEG, Inc. *Encyclopedia of the Nations. Poland – Judicial system* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą: <Judicial system - Poland - <http://www.nationsencyclopedia.com/Europe/Poland-JUDICIAL-SYSTEM.html#ixzz1ov5an2ba>>.

nagrinėja apeliacijas tiek dėl Nacionalinio, tiek dėl apygardų teismų sprendimų. Norvegijoje taip pat veikia tiek 65 miestų/apylinkių teismai (tarp kitko, jų skaičius panašus į Lietuvoje veikiančiųjų skaičių), 6 apeliaciniai teismai ir vienas Aukščiausiasis teismas⁵⁶.

Apibendrinant, iš 27 Europos valstybių devyniolikoje galima vienu ar kitu aspektu išvelgti bendrosios kompetencijos teismų pasiskirstymą nagrinėjant bylas pirmąją ir apeliacine instancijomis, t. y. 19 valstybių nustatytas mechanizmas, kurio pagalba pirmąja instancija nagrinėjamos bylos paskirstomos skirtingoms teismų grandims (pvz., apylinkių ir apygardų), tuo tarpu viena ar kelios grandys nagrinėja bylas tiek pirmąja tiek apeliacine tvarka (žemesniosios grandies bylas, įspręstas pirmąja instancija). Įvertinant tai, kad daugumą teismų sistemų, ypač senosios demokratijos valstybėse, kūrėsi per ilgą istorinį laikotarpį ir turi galias šaknis, manytina, kad tokiu būdu taip pat paskirstomas tiek teisėjų darbo krūvis, tiek bylų sudėtingumas valstybėje bei sudaromos geresnės galimybės teisėjams specializuotis nagrinėjant tam tikras bylas. Kita vertus, tokiu būdu atsižvelgiama ir į bylininkų interesus, kuomet jiems sudaromos galimybės spręsti ginčą teisme, esančiame arčiau jų gyvenamosios vietos. Taip pat beveik visose valstybėse, su retomis išimtimis (pvz., Kipras) įtvirtinta trijų pakopų teismų sistema, kartu su pirmąją ir apeliacine instancijomis bei kasaciniu teismu⁵⁷.

Trumpai apžvelgus Europoje vyraujančias teismų sistemas darytina išvada, kad daugumoje valstybių vienokia ar kitokia forma egzistuoja tiek apeliacijos, tiek kasacijos institutai, o apeliacinės instancijos teismų kompetencija paprastai būna išsklaidyta ir nesutelkiama vieno teismo ribose (siekiant vengti didelės bylų koncentracijos). Tokios Europos ir JAV valstybių patirties kontekste Lietuva, lygiai kaip ir kitos Europos valstybės, išsilaisvinusios griuvus TSRS ir socialistinei valstybių stovyklai, sprendė

⁵⁶ NORLAG. *Norwegian legal system* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą:
<http://www.norlag.ge/index.php?option=com_content&view=article&id=63&Itemid=37&lang=en>.

minėtą kasacijos ar (ir) apeliacijos bei konkrečių jų modelių pasirinkimo problemą, taip pat konstravo tą pasirinkimą atitinkančią institucinę teismų sistemą. Ir jei būtinumas grąžinti apeliacijos institutą kartu neatsisakant kasacijos atrodė gana akivaizdus, tai apsispręsti dėl konkretaus apeliacijos modelio buvo kur kas sunkiau. Ar asmens teisė apeliuoti turi būti įtvirtinta nagrinėjant visų kategorijų bylas? Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, įtvirtinusi asmens teisę į tinkamą teismo procesą, teisingą ir nešališką teismą (6 straipsnis) vienareikšmio atsakymo neduoda.

Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) dar 1968–1970 m. yra konstatavęs, kad „demokratinėje visuomenėje <...> teisė į teisingą teisingumo vykdymą yra itin svarbi, todėl siauras Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies interpretavimas neatitiktų šios nuostatos objekto ir tikslo“⁵⁷. Ši teiginį drąsiai būtų galima taikyti ne vienai Konvencijoje įtvirtintai teisei ir laisvei, tačiau ji neabejotinai šiandien labiausiai atspindi EŽTT polinkį Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį aiškinti plačiai, dinamiškai, atsižvelgiant į nūdienos realijas, taip pat siekiant Konvencijos tikslo ir įgyvendinant jos paskirtį. Ankstesnėje praktikoje buvo laikomasi tos pozicijos, kad jei „valstybė tokius teismus įsteigia, ji peržengia savo įsipareigojimus pagal Konvencijos 6 straipsnį“. Ir šiandien, anot L. Štarienės, EŽTT laikosi pozicijos kad teisė skųstis aukštesniajam teismui nėra įtvirtinta Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje. Kita vertus, nors pats Konvencijos tekstas apeliacijos teisės neįtvirtina, tiek civilinis, tiek baudžiamasis procesas sudaro visumą, o Konvencijos 6 straipsnio apsauga nepasibaigia pirmos instancijos teismo sprendimu. EŽTT dar kartą patvirtino, kad „Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis nenumato pareigos valstybėms Konvencijos dalyvėms įkurti apeliacinius ar kasacinius teismus. Tačiau valstybė, kurios tokius teismus įtvirtina, privalo užtikrinti, kad

⁵⁷ NACIONALINĖ TEISMŲ ADMINISTRACIJA. *ES valstybių teismų sistemos*. Vilnius: NTA leidinys, 2008.

⁵⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1970 m. sausio 17 d. sprendimas byloje *Delcourt v. Belgium*, nr. 2689/65 [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą: <<http://echr.ketse.com/doc/2689.65-en-19700117/view/>>; Europos Žmogaus Teisių Teismo 1968 m. birželio 27 d. sprendimas byloje *Wemhoff v. Germany*, nr. 2122/64 [interaktyvus.

asmenys, kurie gali būti patraukti atsakomybėn pagal įstatymą, šiuose teismuose naudotąsi pagrindinėmis Konvencijos 6 straipsnio garantijomis. Priešingu atveju valstybėms galėtų kilti sunkių padarinių <...>⁵⁹.

Kita vertus, Konvencijos 7 protokolo 2 straipsnyje įtvirtinta asmens teisė apskųsti antrosios instancijos teismui nuosprendžius baudžiamosiose bylose. Kiekvienas asmuo, teismo nuteistas už nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, turi teisę reikalauti, kad jo apkaltinamasis nuosprendis būtų peržiūrėtas aukštesnės teisminės instancijos. Šios teisės įgyvendinimą reglamentuoja įstatymas. Lengvesnių nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų atvejais šiai teisei gali būti taikomos išimtys, jei tai numatyta įstatymo arba jei asmuo pirmojoje instancijoje buvo nuteistas aukštesnės instancijos teismo, arba jei jis buvo pripažintas kaltu ir nuteistas išnagrinėjus skundą dėl jo išteisinimo⁶⁰. Taigi vadovaujantis Konvencijos tekstu, valstybės narės turi suteikti galimybę baudžiamosiose bylose apskųsti pirmosios instancijos teisimos nuosprendžius. Tuo tarpu civilinėse bylose tokio aiškaus reikalavimo nėra nustatyta. Tačiau 1995 m. vasario 27 d. Europos Tarybos Ministrų komiteto patvirtinta rekomendacija Nr. R(95)5 dėl apeliacijos sistemų ir procedūrų civilinėse ir komercinėse bylose nurodo, kad apeliacijos procedūros turi būti prieinamos tiek civilinėse, tiek baudžiamosiose bylose. Galimi apeliacijos ribojimai visais atvejais turi būti aiškiai numatyti įstatymuose ir suderinami su bendraisiais teisingumo principais. Apeliacijos teisės ribojimai leidžiami tais atvejais, kuomet jie būtini užtikrinti tinkamą teisingumo sistemos funkcionavimą, taip pat tais atvejais, kai apeliacijos teisės įgyvendinimas šalims byloje būtų nenaudingas, arba šalys dėl to susitaria. Taigi, nepaisant to, kad Konvencijos 6 straipsnis neapima teisės į apeliaciją (nes tokiu atveju nebūtų poreikio nustatyti atskiras garantijas asmenims dėl apeliacinio proceso

Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą: <<http://echr.ketse.com/doc/2122.64-en-19680627/view/>>.

⁵⁹ ŠTARIENĖ, L. *Teisė į teisingą teismą pagal Europos Žmogaus Teisių Konvenciją*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 156-157.

⁶⁰ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą: <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/EBDFB6BB-2A0E-48D0-935F-43AFC0A961C7/0/LIT_CONV.pdf>.

baudžiamosiose ir (arba) civilinėse bylose), tačiau asmenų teisė į apeliacijos procesą yra Konvencijos pripažįstama ir ginama. Formuodamas konstitucinę doktriną Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas paneigė tam tikras nuomones, kad apeliacijos teisė nėra konstitucinės teisės į teisminę gynybą dalis⁶¹.

Tiesa, aptariamam laikotarpiui (1990 m. kovo 11 d. – 1992 m. spalio 25 d.) Lietuva dar nebuvo juridiškai susaistyta aptariama nuostata, nes šį protokolą ratifikavo kartu su Konvencija 1995 m. balandžio 27 d. įstatymu „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolo ratifikavimo“. Tuo laikotarpiu dar nebuvo ir aukščiau nurodytų Europos Tarybos Ministrų komiteto ir EŽTT aktų. Mes čia pateikėme juos norėdami parodyti, kad Lietuvos politikai ir teisininkai sugebėjo atskleisti/atspėti bendras tendencijas, ir jų padarytas pasirinkimas, įtvirtintas 1992 m. Teismų įstatyme, laikytinas labai taikliu.

Nemažai autorių (pvz., V. Mikelėnas, V. Nekrošius, A. Driukas ir kt.) analizavo instancinę ir institucinę teismų sistemą, pagrįsdavo tam tikrą instancijų ir grandžių skaičių, atskleisdavo pagrindinius apeliacijos ir kasacijos institutų bruožus, panašumus ir skirtumus skirtingose teisinėse sistemose, jų

⁶¹ AMBRASAITĖ, G. *Cit. op.* 52, p. 71. Pvz., Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Cit. op.*

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. sprendimas dėl pareiškėjo - Lietuvos Respublikos Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 85 straipsnio 3 dalis (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), 139 straipsnio 2, 3 dalys (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 306 straipsnis (2004 m. liepos 8 d. redakcija), 308 straipsnio 2 dalis (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 324 straipsnio 12, 13 dalys (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 377 straipsnio 9 dalis (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 448 straipsnio 7 dalis (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 454 straipsnio 5 dalis (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 460 straipsnio 4, 5 dalys (2002 m. kovo 14 d. redakcija), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 268 straipsnio 3 dalis (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 285 straipsnio 2, 5 dalys (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 286 straipsnio 1 dalis (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 303 straipsnio 2 dalis (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 325 straipsnio 2, 3 dalys (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 358 straipsnio 3 dalis (2002 m. vasario 28 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 119 straipsnio 2 dalies 1 punktą (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 5 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio 1 punktą (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekretas nr. 2067 „Dėl apygardos teismo teisėjo įgaliojimų pratęsimo“, Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. birželio 18 d. dekretas nr. 128 „Dėl apygardų teismų skyrių

vystymosi istoriją⁶². Anot jų, Lietuvos apeliacijos modelio evoliucija, schematiškai vaizduojant, atrodo kaip kelias nuo neribotos apeliacijos palaipsniui pereinant prie dalinai ribotos, vėliau vėl panaikinant bet kokius finansinius apribojimus apeliacijai. Šiuos pokyčius sąlygojo įvairūs objektyvieji ir subjektyvieji veiksniai, tarp kurių buvo ir vyraujančios politinio elito pažiūros, bendras teisinės minties išsivystymo lygis ir civilinio bei baudžiamojo proceso mokslo kategorijų raida (nors V. Nekrošius Konstitucinio Teismo poziciją, kad apeliacija yra sudedamoji teisės į teisminę gynybą dalis, kritikuoja kaip pernelyg griežtą ir vienpusišką⁶³). Šių veiksmų analizė būtų nukrypimas nuo mūsų tyrimo tikslo. Žemiau aptarsime teismų sistemos pokyčius, vykčius siekiant įgyvendinti susigražintą apeliacijos institutą.

1.2. Teismų sistemos grandys 1992 m. pataisius Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą ir priėmus Teismų įstatymą – keturių grandžių teismų sistemos steigimas *de jure*

Paskelbus Nepriklausomybę ir reformuojant Lietuvos Respublikos teisinę sistemą vyko tiek Teismų įstatymo, tiek su teismo procesu susijusių teisės aktų (Civilinio, Baudžiamojo kodeksų) projektų rengimas.

Naujo Teismų įstatymo projektas buvo rengiamas palankesnėmis sąlygomis nei buvo priimamas 1990 m. Teismų įstatymas. Buvo galimybė organizuoti platesnę diskusiją, nuodugniau aptarti kokių grandžių, kokios kompetencijos teismų sistemą pasirinkti, atsižvelgti į pasaulio demokratinių valstybių patirtį ir teismų veiklos tradicijas Lietuvoje⁶⁴. Siekis sukurti autentišką teismų sistemą, labiausiai atitinkančią Lietuvos valstybės poreikius, skatino alternatyvų paiešką ir sukėlė variantų ir pasiūlymų įvairovę. Kai kurių

pirmininkų skyrimo“ neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 36-1293.

⁶² Pvz., NEKROŠIUS, V. Teismų instancinė sistema ir teismų sprendimų kontrolės formos. *Op. cit.*

⁶³ NEKROŠIUS, E. Kai kurie civilinio proceso teisės klausimai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrinoje. *Teisė*, 2007, t. 63, p. 76-85.

⁶⁴ MIKELĖNAS, V. Naujasis Civilinio proceso kodeksas. *Teisės apžvalga*, 1991, nr. 4, p. 12.

autorių nuomone, Lietuvai labiausiai būtų buvusi priimtina trijų grandžių teismų sistema, kurią sudarytų pirmosios grandies teismai, apygardų teismai ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Pirmosios grandies teismai nagrinėtų daugiausia civilinių, baudžiamųjų ir administracinių bylų, o apygardų teismai būtų tiek apeliacinė, tiek kasacinė instancija tokioms byloms. Tuo tarpu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vykdytų konstitucinės priežiūros funkciją, taip pat būtų apeliacinė ir kasacinė instancija apygardų teismų sprendimams⁶⁵. Kai kurių teisėjų nuomone, galima būtų buvę steigti tik vieną galingą Apeliacinį teismą visai Lietuvos teritorijai, tuo tarpu pirmąją instanciją bylas nagrinėtų apylinkių teismai (žinoma, jie turėtų būti pakankamai dideli, siekiant nagrinėti sudėtingiausias bylas).⁶⁶ Kita vertus, tuometinis Aukščiausiasis Teismas taip pat manė, kad apygardų teismai nėra reikalingi steigti⁶⁷.

Kaip pagrindas naujos teismų sistemos sukūrimui buvo pasitelktas tarpukario Lietuvos Respublikos teismų sistemos modelis, įtvirtintas 1933 m. Teismų santvarkos įstatymu. Būtent šiuo įstatymu Lietuvoje buvo įvesta keturių grandžių teismų sistema, susidedanti iš apylinkės, apygardų teismų, naujai įsteigtų Apeliacinių Rūmų ir Vyriausiojo Tribunolo. Pats įstatymas laikytas itin kokybiškai parengtu: S. Dvareckas pažymi, kad ta aplinkybė, jog įstatymu reguliuoti ne tik teismai, bet ir jų administracinės veiklos sritis – tuo metu buvo iš esmės nauja ir itin kokybiška teisminės organizacijos ir veiklos reglamentavimo praktika⁶⁸. Prisiminkime kai kurias mūsų tyrimui aktualias šio įstatymo nuostatas.

1933 m. įstatymu buvo įsteigti 52 apylinkių teismai, panaikinant visus Lietuvoje buvusius taikos teismus, kuriuose dirbo 70 teisėjų (neskaičiuojant Klaipėdos krašto). Tačiau šių teismų funkcija nepasikeitė – jie nagrinėjo bylas, priskirtas žemutinės grandies pirmosios instancijos teismui. Taip pat galutinai

⁶⁵ MIKELĖNAS, V. Naujasis Civilinio proceso kodeksas. *Op. cit.*, p. 15.

⁶⁶ Interviu medžiaga. *Op. cit.*

⁶⁷ Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba. Teisinės sistemos komisija. Komisijos posėdžių protokolai. *Op. cit.*, p. 62.

⁶⁸ DVARECKAS, S. *Lietuvos teismai 1918-1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1997, p. 26. S. Dvareckas taip pat išsamiai nurodo tuometinių teismų ir pagalbinių teisingumo vykdomo organų funkcijas.

nusistovėjo apygardų teismų sudėtis ir funkcijos. Šių teismų kompetencijai buvo priskirtos svarbesnės civilinės ir baudžiamosios bylos, taip pat jie buvo apeliacinė instancija apylinkių teismuose jau išnagrinėtoms byloms. Teismams darbą paskirdavo teisingumo ministras (pavyzdžiui, pagal 15 str. galėjo „<...> pavesti vienam kuriam apylinkės teismui spręsti tam tikrą rūšį apylinkės teismo kompetencijos bylų, kylančių visoje apygardos teismo apygardoje ar jos dalyje arba kelių apygardų teismų apygardose“), o darbą organizavo teismo pirmininkas, tačiau jo veikla negalėjo varžyti teisėjų nepriklausomumo. Jau 1938 m. keturiuose apygardų teismuose dirbo 52 teisėjai. Tuo tarpu naujai įsteigti Apeliaciniai Rūmai buvo apeliacinė instancija byloms, kurias sprendė apygardų teismai, taip pat pirmoji instancija baudžiamosioms byloms dėl nusikaltimų, padarytų valstybės teritorijoje arba užsienyje prieš valstybės saugumą (18–20 straipsniai). Vyriausias Tribunolas (su kai kuriom išimtimis) tapo kasaciniu teismu, kuriam buvo priskirta pareiga aiškinti įstatymus ir užtikrinti vienodą jų taikymą valstybėje⁶⁹. Taigi 1933 m. tarpukario Lietuvoje buvo įvykdyta teismų sistemos reforma ir vietoj 3 grandžių sistemos įsteigta keturių – kartu su Apeliaciniais Rūmais. Įsteigus Apeliacinius Rūmus, buvo atskirtos apeliacinės ir kasacinės instancijos funkcijos, kurios iki tol buvo patikėtos Tribunalui, tuo, mūsų nuomone, užtikrinant geresnį teismų darbą, mažesnę darbo krūvį apeliacinės ir kasacinės instancijos teismuose bei tuo pačių kokybiškesnę asmens teisių gynimą teismo proceso metu⁷⁰. Skirtingų instancijų teismų funkcijų atskyrimas turėjo teigiamos įtakos apygardų teismų darbo stabilumui, sumažėjusiam neišspręstų bylų skaičiui, bylų vilkinimo atvejų skaičiaus mažėjimui⁷¹.

Ši aplinkybė neliko nepastebėta – reformuojant teismų sistemą 1992 m. buvo pasirinkta jau patikrinta ir pasitvirtinusi teismų sistema, pritaikant ją prie

⁶⁹ VILBIKAS, A. *Op cit.*, p. 55-56.

⁷⁰ Prieš tai galiojęs Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymas buvo kritikuojamas tarpukario Lietuvos spaudoje, be kita ko, už tai, kad dėl taikos teismo išnagrinėtos bylos buvo galima apeliacija ir kasacija, o dėl apygardos teismo išnagrinėtos bylos – tik apeliacija; taigi mažareikšmėse bylose buvo dvi galimybės ištaisyti teismo klaidą, o daug reikšmingesnėse – tik viena.

⁷¹ VILBIKAS, A. *Op cit.*, p. 55-58.

Nepriklausomos valstybės demokratinių principų ir standartų. Čia pasireiškė vienas iš autentiškumo aspektų – grįžimas prie ištakų, bet XX a. pabaigos realijomis vykęs (kaip bus parodyta toliau) jau kokybiškai kitokiu lygmeniu. Objektivumo dėlei pasakytina, kad anaipol ne visiems tai atrodo kaip natūralus procesas, kurio pagrindumas ir praktinė nauda būtų akivaizdi. Jau tuo metu egzistavo nuomonės, kad galbūt tokia sistema pakankamai nedidelei valstybei yra pernelyg gremėzdiška, prisimintas Danijos pavyzdys, kurioje tuo metu teismų sistema buvo pertvarkoma į paprastesnę⁷². Tačiau tik tokiu būdu tuo metu matyta galimybė žmonėms suteikti teisę skusti teismo sprendimus aukštesnės instancijos teismui⁷³. Viena vertus galima teigti, kad tokios sistemos „dėka“ pailgėjo bylų nagrinėjimo terminai, tačiau kita vertus, asmenims, kurių apeliaciniai skundai nagrinėti apygardų teismuose išnyko būtinybė važiuoti iš rajonų į sostinę⁷⁴. Antai, pagrindinėmis priežastimis reformuoti teismų grandžių sistemą tuometinis teisingumo ministras J. Prapiestis buvo įvardinęs žmonių teisės kreiptis į teismą užtikrinimą bei priskyrimą Aukščiausiajam Teismui tik kasacinės instancijos funkcijos⁷⁵. P. Kūrio nuomone, pagrindinių tokių pertvarkų teisingumą patvirtino pats gyvenimas ir jos atitiko demokratinių Europos valstybių tradicijas, kurios tikslas – valstybingumo, demokratinės visuomenės ir teisinės valstybės pagrindų stiprinimas bei žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsauga⁷⁶.

Autentiškos Lietuvos teismų sistemos sukūrimas „startavo“ konstituciniu lygmeniu – 1992 m. sausio 16 d. Aukščiausioji Taryba priėmė įstatymą „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo kai kurių straipsnių pakeitimo ir papildymo“, kuriame įtvirtino, kad Lietuvos Respublikos teismai yra Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos

⁷² Teismų reforma: kokių ji žada naujovių (pokalbis su Akmenės rajono apylinkės teismo pirmininku V. Kursevičium). *Vienybė*, 1994 m. gruodžio 17 d., nr. 98, p. 5.

⁷³ Teisingumo ministras: „Teismai - svarbiausia teisingumo institucija“. *Lietuvos aidas*, 1994 m. lapkričio 25 d., nr. 231, p. 10.

⁷⁴ Daugiau teismų, daugiau teisingumo (pokalbis su Panevėžio apygardos teismo pirmininku T. Zdanavičiumi). *Panevėžio balsas*, 1995 m. vasario 4 d., nr. 29, p. 2.

⁷⁵ Ministras apie teismų reformą (pokalbis su teisingumo ministru J. Prapiesčiu). *Akistata*, 1994 m. spalio 21 d., nr. 69, p. 2.

⁷⁶ KŪRIS, Pr. Teisinė reforma ir teismai. *Diena*, 1995, gruodžio 29 d. p. 2.

Apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai (vėliau tokia pat keturių grandžių teismų sistema buvo įtvirtinta 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos IX skirsnio 111 straipsnyje). Pažymėtina, kad pavyko laiku pareigti šioms konstitucinėms nuostatoms įgyvendinti būtinų ordinarinės teisės aktų projektus – Aukščiausiajai Tarybai naujojo Teismų įstatymo projektas buvo pateiktas 1991 m. gruodžio 5 d. posėdyje kartu su Laikinojo Pagrindinio Įstatymo pakeitimo projektu bei nutarimo „Dėl Teismų įstatymo įsigaliojimo“ projektu⁷⁷. Be to, buvo žengtas tuo metu dar labai neįprastas žingsnis – Teismų įstatymo projektas buvo pateiktas ekspertizei Jeilio universitetui Jungtinėse Amerikos Valstijose ir buvo gauta „apskritai teigiama recenzija“.

Keturių grandžių teismų sistema buvo ne tik viena pagrindinių šio įstatymo naujovių - ji buvo pati brangiausia naujovė, reikalavusi gausiausių tiek finansinių, tiek žmogiškųjų, tiek materialinių išteklių.

Teismų įstatymu buvo nustatytos teismų veiklos teritorijos, jų pavadinimai, teisingumas ir kitos teismų sistemos funkcionavimui svarbios nuostatos. Atkreiptinas dėmesys, kad administracinio teritorinio vieneto ribos nebūtinai turėjo sutapti su tam tikro teismo teritorinio teisingumo ribomis ir pirmąją žemutinę grandimi teismų sistemoje turėjo būti apylinkių teismai. Sutarta, kad nereikėtų teismų teritorinio teisingumo sieti su administraciniu teritoriniu vienetu⁷⁸.

Įtvirtinant skirtingų grandžių teismų kompetenciją, 1992 m. Teismų įstatymo 7 straipsnyje apylinkės teismams pirmąją instancija buvo priskirta nagrinėti civilines, baudžiamąsias, administracines bylas, taip pat bylas, susijusias su sprendimų ir nuosprendžių vykdymu bei bylas dėl tardymo ir kvotos pareigūnų veiksmų. Apygardos teismas buvo pirmoji instancija

⁷⁷ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1991-12-05 penkiasdešimt ketvirtas posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251154&p_query=&p_tr2=2>.

⁷⁸ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-03-17 šimtas penkis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-07-18, nr. 52. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251362&p_query=teism%F8&p_tr2=2>.

civilinėms ir baudžiamosioms byloms, įstatymo priskirtoms jo kompetencijai, apeliacinė instancija apylinkių teismų sprendimams, nuosprendžiams, nutartims ir nutarimams bei kasacinė instancija įsiteisėjusiems apylinkių teismų sprendimams, nuosprendžiams, nutartims ir nutarimams. Taip pat Apeliacinis teismas buvo apeliacinė instancija byloms, kurias išnagrinėjo apygardų teismai, kaip pirmosios instancijos teismai.

Tuo tarpu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas įvardintas kaip kasacinė instancija įsiteisėjusiems apygardų teismų sprendimams, nuosprendžiams, nutartims bei nutarimams ir Apeliacinio teismo byloms. Taip pat Aukščiausiajam Teismui paskirta funkcija leisti periodinį teismų praktikos biuletinį (Teismų praktikos apžvalgas, pagal Teismų įstatymo 12 straipsnį, bei rekomendacijas dėl įstatymų taikymo rengė Lietuvos teisėjų senatas). Taigi, pagal 1990 m. Teismų santvarkos įstatymą Aukščiausiajam Teismui priklausiusios funkcijos nagrinėti tam tikras bylas pirmosios ir apeliacinės instancijos tvarka buvo perduotos apygardos ir Lietuvos apeliaciniam teismui, tuo Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą galutinai įvardinant kaip išskirtinai kasacinę instanciją. Be to, Teismų įstatyme neliko Lietuvos Aukščiausiojo Teismo įgaliojimų pateikti privalomus nurodymus žemesniųjų instancijų teismams bei dalyvauti įstatymų leidyboje, tuo užtikrinant teisėjų nepriklausomumą. Tokie reglamentavimo pasikeitimai, mūsų nuomone, vertintini kaip siekis demokratizuoti teismų sistemą bei teismų kompetencijas, tuo pačiu priartinant jas prie teisinės valstybės standartų.

Tokia teismų sistema ir kompetencija iš esmės atkartoją tarpukario Lietuvoje 1933–1940 m. veikusio Teismų santvarkos įstatymo reglamentavimą⁷⁹ bei vėliau priimtos 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatas. Kiek užbėgdami už akių pasakysime, kad ir 1994 m. Teismų įstatymas, anot tuometinio teisingumo ministro J. Prapiesčio „atkartojo tarpukario Lietuvos teisinės sistemos istoriją“⁸⁰.

⁷⁹ NACIONALINĖ TEISMŲ ADMINISTRACIJA. Lietuvos teismai: istorinė apžvalga. Vilnius: UAB „Lodvila“, 2008, p. 60.

⁸⁰ Teisingumo ministras: „Teismai – svarbiausia teisingumo institucija“. *Op. cit.*

Apibendrinant, galime teigti, kad 1992 m. Teismų įstatyme buvo nustatytas detalesnis, racionalesnis bylų teisingumas. Bylų, nagrinėjamų pirmąją instancija, skaičius buvo paskirstomas tarp apylinkės teismų ir apygardų teismų. Tuo tarpu, apeliacine tvarka bylas taip pat nagrinėjo dviejų grandžių teismai – apygardų bei apeliacinis teismas, Lietuvos Aukščiausiajam Teismui atliekant išskirtinai kasacinio teismo funkcijas. Tokiu būdu, atibojus skirtingų grandžių teismų funkcijas, Teismų įstatymo prasme buvo sukurtos prielaidos greitesniam bylų nagrinėjimui (ypatingai apeliacine tvarka), taip pat teisminės valdžios atribojimui nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių, tuo užtikrinant kokybiškesnį ir greitesnį teisingumo vykdymą teismuose. Kita vertus, ar steigti tik apylinkių teismus ar apylinkių bei apygardų – buvo politinio pasirinkimo dalykas. Tuo metu, esant visuomenės pakilimui, atsigręžimui į praeitį, ypatingai tarpukario teisinę sistemą⁸¹, pasirinktas būtent keturių grandžių variantas.

Kartu negalima nepastebėti tam tikro nenuoseklumo ar nelogiškumo įvardijant dviejų aukštesnių grandžių teismus – jei vieno iš jų pavadinimas atispindėjo vietą teismų „piramidės“ viršūnėje (Aukščiausiasis Teismas), tai kitas buvo pavadintas pagal svarbiausią funkciją (Apeliacinis teismas). Dar VI–V a. pr. Kr. sandūroje gyvenęs Konfucijus tarė šiuos žodžius: „Kai vardai neatitinka sąvokų, kalba pasidaro netikusi. Netikusi kalba gimdo netvarką ir nesėkmes. Kai įsivyrąja netvarka ir nesėkmės, nyksta padorumas ir geri papročiai. Kai nelieka padorumo ir gerų papročių, nebeteisingos ir bausmės. Kai bausmės neteisingos, žmonės nebežino, ką galima daryti ir ko ne“⁸². Manytina, toks nenuoseklus teismų įvardinimas „užprogramavo“ tam tikrą Konstitucinio Teismo ir Aukščiausiojo Teismo priešpriešą Prezidento apkaltos byloje (jei vienas yra „aukščiausiasis“, tai visi kiti „automatiškai“ yra „žemesnieji“, turintys paklusti „aukščiausiajam“?). Jei Aukščiausiasis Teismas būtų būvęs pavadintas tiesiog Kasaciniu teismu, galimas dalykas, kitaip atrodytų jo sprendimas, susietas su Prezidento apkaltos byla, ir gal apskritai

⁸¹ Interviu medžiaga. *Op. cit.*

⁸² KONFUCIJUS. *Apmąstymai ir pašnekesiai*. Vilnius: Pradai, 1994.

nebūtų kilęs jo ir Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvados priešpastatymo klausimas. Ko gero, kitaip vyktų (jei apskritai vyktų) ir apeliacinių bei kasacinių funkcijų pasiskirstymas 1995–1996 m. (šią problemą aptarsime išsamiau paskutiniame disetacijos skirsnyje).

Priimant Teismų įstatymą, „už“ balsavo 86 deputatai, o susilaikiusių ir balsavusių prieš nebuvo. Kartu buvo priimtas nutarimas „Dėl Teismų įstatymo įsigaliojimo“: „už“ balsavo 77 deputatai, 1 – „prieš“⁸³. Nutarime buvo nurodyta, kad Teismų įstatymas įsigalioja nuo 1992 m. vasario 10 d., o įstatymo I–V, VII ir IX–XV skirsniai (reglamentuojantys teismų sistemą, teritorinį suskirstymą, kompetenciją ir kt.) – nuo 1992 m. lapkričio 1 d. Taip pat Teisingumo ministerijai suderinus su Lietuvos Aukščiausiuoju Teismu, buvo pavesta iki 1992 m. liepos 1 d. paruošti ir pateikti teisės aktus dėl apylinkių teismų, apygardų teismų, Lietuvos Apeliacinio teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo įsteigimo; dėl teisėjų skaičiaus apylinkių, apygardų teismuose, Lietuvos Apeliaciniame teisme ir Lietuvos Aukščiausiajame Teisme. Teisingumo ministro reikalauta užtikrinti, kad reformos įgyvendinimo metu nenutrūktų teismų veikla, o nuo 1992 m. lapkričio 1 d. visi Lietuvos Respublikos teismai pradėtų funkcionuoti pagal Teismų įstatymą. Turimi šaltiniai neleidžia padaryti vienareikšmiškos išvados ar tai buvo nepakankamai pagrįstas, pernelyg optimistiškas požiūris į teismų reformos tempus, ar tai buvo sąmoningas „maksimalaus“ tikslo užsibrėžimas, turintis paskatinti visų su tuo susietų institucijų aktyvumą, energingą reformos įgyvendinimą. Greičiausiai būtų teisingi abu šie spėjimai.

Tam, kad 1992 m. Įstatyme „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo kai kurių straipsnių pakeitimo ir papildymo“ ir Teismų įstatyme įtvirtinta teisinė konstrukcija būtų įkūnyta tikrovėje, t.y. „idealieji“ (arba „virtualieji“) teismai ir teisėjai taptų realiai veikiančiomis institucijomis

⁸³ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-02-06 aštuoniasdešimt antrasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-05-30, nr. 50. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251342&p_query=teism%F8&p_r2=2>.

ir jų darbuotojais, reikėjo juridiskai įsteigti visus teismus, paskirti teisėjus, išspręsti įvairius organizacinius, finansinius, ūkinius dalykus. Šiame etape kilo tiek daug ir prognozuotų, ir netikėtų problemų, kad jis užsitęsė net trejus metus (vietoje planuotų aštuonių su trupučiu mėnesių) – autentiškos Lietuvos teismų sistemos sukūrimas vėlavo, ir tai buvo grėsmė besiformavusiam demokratijos režimui ir jaunai Nepriklausomos Lietuvos teisinei sistemai.

Santykinai lengva buvo parengti Apylinkių teismų įsteigimo įstatymą, nes nebuvo ketinama steigti teismų ten, kur jų prieš tai nebuvo – įstatymo projekte, susidėjusiame vos iš trijų straipsnių, apylinkių teismus buvo siūloma įsteigti vietoje veikiančių miestų ir rajonų teismų, nustatyti tam tikrą teisėjų skaičių juose ir teisėjų kadenciją (čia buvo pakartuota atitinkama Teismų įstatymo norma) – penkeri metai nuo teisėjo paskyrimo. Įstatymo priėmimas vyko skubiai: Aukščiausioji Taryba nutarė šiuo atveju apsiriboti vienu svarstymu vietoj Reglamento nustatytų trijų svarstymų, planuojant jau kitą dieną teikti Prezidiumui kandidatus į teisėjus⁸⁴. Žinoma, 1992 m. kovo 12 d. Aukščiausioje Taryboje svarstant Apylinkių teismų įsteigimo įstatymą, kilo įvairių klausimų ir abejonių (pvz., dėl naujų teismų pavadinimų, ar derinasi, pvz., „rajono“ ir „apylinkės“ teismas, kaip skamba vieno ar kito teismo pavadinimas ir pan.)⁸⁵, tačiau esminių prieštaravimų dėl projekto nesulaukta ir įstatymas buvo priimtas.

Ilgai ir sunkiau buvo rengiamas Įstatymas dėl apygardų teismų įsteigimo, Lietuvos apeliacinio teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo įsteigimo, nes dviejų grandžių teismai (apygardų ir Lietuvos Apeliacinis teismas) buvo naujai steigiami (pvz., reikėjo apsispręsti dėl apygardų didžio ir teismų skaičiaus), o pats įstatymas priimtas tik 1992 m. spalio 29 d. 1992 m. rudenį paaiškėjo, kad neįmanoma įvykdyti Aukščiausiosios Tarybos 1992 m. vasario 9 d. nutarimo toje dalyje, kad nuo lapkričio 1 d. Lietuvoje

⁸⁴ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-02-11 aštuoniasdešimt ketvirtasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-05-30, nr. 50. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=251344&p_query=&p_tr2=>.

funkcionuotų visų keturių grandžių teismai: nebuvo priimti procesiniai įstatymai, turėję reglamentuoti, visų pirma, Lietuvos Apeliacinio teismo ir apygardų teismų veiklą. Todėl ir Įstatymo dėl apygardų teismų įsteigimo, Lietuvos apeliacinio teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo įsteigimo 5 straipsnyje buvo įtvirtinta nuostata, kad šiuo įstatymu įsteigti teismai bus suformuoti tik tada, kai Lietuvos Respublikos Seimas priims įstatymus dėl Civilinio proceso ir Baudžiamojo proceso kodeksų pakeitimo bei papildymo ir nuo tada įsigalios Teismų įstatymo 3–5, 8–13, 18, 19, 49, 60, 62 straipsniai (reglamentuojantys apygardų, Apeliacinio teismo ir Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos teisėjų senato sudėtį ir veiklą).

Kartu, kiek tai buvo įmanoma atsižvelgiant į susiklosčiusią padėtį, buvo mėginama pasiruošti teismų steigimui organizacine, materialine technine prasme, taip pat buvo ieškoma žmogiškųjų išteklių. Sprendžiant naujų teisėjų priėmimo, perkėlimo klausimus, Teisingumo ministerija kartu su Lietuvos Aukščiausiojo Teismu dar 1992 m. kovo 12 d. nutarė išsiuntinėti teismams paruoštą anketą, prašydami pareikšti nuomonę, ar jie norėtų dirbti apygardų teismuose, ar likti apylinkių teismuose, ar jie norėtų pretenduoti į darbo vietą Lietuvos Apeliaciniame teisme – norėta žinoti, kokie nauji žmonės ketina pretenduoti tapti kuriamos teismų sistemos dalimi⁸⁵. Mūsų manymu, šita aplinkybė liudija, kad, nepaisant bendrų tuo metu egzistavusių teisėjų profesinio korpuso formavimo problemų, buvo siekiama užtikrinti kuo sklandesnę naujos teismų sistemos veikimą ir tikėtasi minimus teismus įsteigti pakankamai greitai.

Priėmus aukščiau aptartus Apylinkių teismų steigimo įstatymą ir Įstatymą dėl apygardų teismų įsteigimo, Lietuvos apeliacinio teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo įsteigimo, iš karto pradėjo veikti tiktai

⁸⁵ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-03-17 šimtas posėdis. *Op. cit.*

⁸⁶ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-03-24 šimtas trečias posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-07-27, nr. 53. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251365&p_query=teism%F8&p_tr2=2>.

apylinkių teismai, nes, minėta jie buvo įsteigti vietoje buvusių rajonų, miestų teismų, todėl pavyko užtikrinti jų nepertraukiamą ir sklandžią veiklą. Tuo tarpu užtrukus pagrindinių materialiosios teisės aktų rengimui, Teismų įstatyme numatyti apygardų teismai, Apeliacinis teismas, Aukščiausias Teismas pradėjo veikti daug vėliau, praėjus 3 metams, jau įsigaliojus 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijai, naujam 1994 m. gegužės 31 d. Teismų įstatymui ir 1994 m. birželio 15 d. įstatymui "Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų ir apylinkių teismų veiklos teritorijų nustatymo bei Lietuvos Respublikos prokuratūros reformavimo". Taigi, kaip konstatavo Konstitucinis Teismas, teismų sistemos reforma iš esmės buvo ilgalaikis tęstinis procesas, kurio eigą ir trukmę sąlygojo tiek valstybės materialinės ir finansinės galimybės, tiek reikiamų įstatymų sistemos sukūrimas⁸⁷. Mūsų nuomone, teigti, kad bendrosios kompetencijos teismų reforma vyko 1992 m. priėmus Laikinojo Pagrindinio Įstatymo pakeitimus ir Teismų įstatymą, galima su išlyga, kad buvo *de jure* pradėtas bendrosios kompetencijos teismų sistemos keitimo procesas. Iš esmės tas pats pasakytina ir apie 1992 m. Konstituciją: trys iš keturių joje įtvirtintų teismų sistemos grandžių pradėjo veikti nuo 1995 m. sausio 1 d. – tik tą dieną bendrosios kompetencijos teismų reforma ir autentiškos Lietuvos teismų sistemos sukūrimas tapo įvykusių faktų.

2. Teisėjų atranka, skyrimas, atleidimas iš pareigų ir drausminė atsakomybė pagal 1992 m. Teismų įstatymą

Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 114 straipsnyje buvo nustatyta teisėjų rinkimų tvarka: Lietuvos teismai sudaromi iš renkamų teisėjų ir teismo tarėjų. Rajonų (miestų) teismų teisėjus ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjus rinko

⁸⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 22 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos 1994 m. birželio 15 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų ir apylinkių teismų veiklos teritorijų nustatymo bei Lietuvos Respublikos prokuratūros reformavimo“ 2 straipsnio ir šio įstatymo

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba. Teismų teisėjai buvo renkami dešimčiai metų ir buvo atsakingi juos išrinkusiems valdžios institucijoms bei galėjo būti įstatymo nustatyta tvarka ir pagrindais jų atšaukti. Šios nuostatos skyrėsi nuo LTSR Konstitucijos 150–151 straipsnių⁸⁸, tačiau buvo identiškos 1990 m. Teismų santvarkos įstatymo reglamentavimui ir, mūsų nuomone, nesudarė prielaidų pasireikšti valdžių atskyrimui per valdžių bendradarbiavimą, renkant/skiriant ir atleidžiant vienos jų pareigūnus (šiuo atveju – įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių bendradarbiavimo, renkant teisėjus).

Lietuvai siekiant įsitvirtinti kaip demokratinei valstybei, valdžių padalijimo principo renkant/skiriant ir atleidžiant teisėjus įgyvendinimas reikalavo tinkamo Lietuvos teismų sistemos atskyrimo nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių. Taigi remiantis Laikiniu Pagrindiniu Įstatymu ir siekiant reformuoti teismų sistemą, buvo būtina priimti naują teismų sistemą reguliuojantį teisės aktą, kuriuo 1992 m. tapo Teismų įstatymas. Aukščiausioje Taryboje svarstant 1992 m. Teismų įstatymą, buvo kilę diskusijų dėl valdžių padalijimo principo įtvirtinimo ir galimų grėsmių – viena pagrindinių jų buvo teisingumo ministro, t.y. vykdomosios valdžios, įtaka teismų sistemai:

1) įstatymo IV skirsnyje „Teisėjai ir teismo kandidatai“ buvo nustatyta kandidatų į teisėjus iškėlimo tvarka, darbo stažo reikalavimai ir numatytas teismo kandidato institutas. Tuo metu keltos abejonės, ar teisėjai netaps priklausomi nuo vykdomosios valdžios, matyt prisimenant LTSR patirtį, nes įstatyme numatytos plačios teisingumo ministro teisės teisėjų atžvilgiu: 17

priėmimo tvarkos atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 1994, nr. 101-2045.

⁸⁸ 150 straipsnyje buvo nustatyta, kad visi teismai LTSR sudaromi remiantis teisėjų ir liaudies tarėjų renkamumu. Rajonų (miestų) liaudies teismų liaudies teisėjus renka rajono (miesto) piliečiai, remdamiesi visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, slaptu balsavimu penkeriems metams. Rajonų (miestų) liaudies teismų liaudies tarėjai renkami piliečių susirinkimuose pagal jų darbovietę arba gyvenamąją vietą atviru balsavimu dvejiems su puse metų. Teisėjai ir liaudies tarėjai atsakingi rinkėjams arba juos išrinkusiems organams, atsiskaito jiems ir gali būti įstatymo nustatyta tvarka jų atšaukti. 151 straipsnyje numatyta LTSR Aukščiausiojo Teismo rinkimo tvarka: jį rinko penkeriems metams LTSR Aukščiausioji Taryba šios sudėties: pirmininkas, jo pavaduotojai, nariai ir liaudies tarėjai.

straipsnyje numatyta, kad teismo kandidatą ne daugiau kaip dvejiems metams dirbti stažuotoju apylinkės teisme skiria teisingumo ministras. Svarstyta šias funkcijas patikėti teismo, pavyzdžiui, Aukščiausiojo Teismo, pirmininkui. Tačiau, pirma, teismo kandidatas nebuvo teisėjas, o tik stažuotojas. Antra, Aukščiausiasis Teismas neturėjo galimybių ir nesiimtų valdymo funkcijų. Todėl buvo, manome pagrįstai, pritarta nuomonei, kad teisėjų išrinkimo/paskyrimo procedūra neįtakoja teismų nepriklausomumo, jeigu yra numatytos kitos atitinkamos garantijos teisėjams (pavyzdžiu teikta Švedija, kurioje teisėjus skyrė vyriausybė)⁸⁹. Antai, interviu metu surinkti liudijimai taip pat patvirtina, kad esant aiškiai nustatytoms procedūroms, reikalavimams bei metodams, teisėjų išrinkime/skyrime gali dalyvauti ir Vyriausybės nariai. Matome, kad tuo metu buvo tikima skaidrumo užtikrinimo pačioje išrinkimo/skyrimo procedūroje svarba, tuomet ir rezultatas atitiktų keliamus aukštus standartus.

2) Įstatymo V skirsnyje „Teisėjų egzaminai“ taip pat buvo įtvirtintos nuostatos, kuriose teisingumo ministrui buvo suteikiamos teisės teisėjų korpuso atžvilgiu: 18 straipsnyje buvo įtvirtinta, kad teisingumo ministras įsakymu kiekvienoje apygardoje sudaro apylinkių teismų teisėjų egzaminų komisijas iš trijų tos apygardos teismo teisėjų; 20 straipsnyje numatyta, kad teisėjų egzaminų programą ir nuostatus tvirtina Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir teisingumo ministras⁹⁰.

3) Įstatymo VI skirsnyje „Teisėjų skyrimas“ numatytos teisingumo ministro funkcijos parenkant kandidatus ir skiriant apylinkių ir apygardų teismų teisėjus. Teisingumo ministrui buvo priskirta (22-23 straipsniai):

- a) parinkti kandidatus į apylinkės teismo teisėjus pirmiausia iš teismo kandidatų;

⁸⁹ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-01-30 septyniiasdešimt šeštasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-05-29, nr. 49. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251197&p_query=teism%F8&p_r2=2>.

⁹⁰ *Ibid.*

b) teikti Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui apylinkių teisėjų kandidatūras (skyrimui) kartu su teisėjų egzaminų komisijos išvada;

c) skirstyti apylinkių teisėjus į darbo vietas (siekiant maksimaliai išvengti vietos institucijų, asmenų įtakos parenkant teisėjų kandidatūras, nes, minėta, anksčiau kandidatus parinkdavo LKP (miestų ir rajonų) sekretoriai, tai palaimindavo LKP CK administracinių organų skyriaus vedėjas ir „rinkimai“ tapdavo formalumu⁹¹);

d) skirti apylinkių teisėjų pirmininkus ir jų pavaduotojus;

e) su Aukščiausiojo Teismo pirmininku derinti apeliacinio ir apygardų teisėjų kandidatūras.

Taigi pagal tuometinę teisę teisingumo ministras turėjo pakankamai daug galių formuojant teisėjų korpusą. Oficialiai buvo teigiama, kad tokiu būdu siekiama atkurti tarpukario Lietuvos Respublikoje galiojusią teisėjų skyrimo formą, kuomet teisėjus skyrė Prezidentas teisingumo ministro teikimu ir tai neturėjo neigiamos įtakos teisėjų vykdomo teisingumo procesui. Nuostatos, susijusios su teisėjų skyrimu, atkartoję 1933 metų Lietuvos Respublikos teismų santvarkos įstatymo atitinkamą reglamentavimą ir jomis kaip tik buvo siekiama garantuoti, o ne įtakoti, teismų nepriklausomumą – ne pati sistema sau turėtų teikti teisėjus, bet jie turėtų būti pateikti iš kitos sistemos, kitos valdžios, šiuo atveju – vykdomosios ir (arba) įstatymų leidžiamosios. Tokiu būdu būtų garantuojamas teismų, kaip teisingumo institucijos, nepriklausomumas ir paties teisėjo nepriklausomumas⁹². Šiuo atveju nebuvo „filtro“, „atsvaros“ iš teismų valdžios pusės, kuri galėtų išlyginti vykdomosios valdžios įtaką formuojant teisėjų korpusą. Manytina, kad nustačius tam tikrus „svertus“ teismų sistemai teisingumo ministerijos atžvilgiu, buvo galima labiau užtikrinti teisėjų nepriklausomumą ir valdžių

⁹¹ MIKELĖNAS, V. Naujasis Civilinio proceso kodeksas. *Op. cit.*, p. 15.

⁹² Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-01-30 septyniasdešimt šeštasis posėdis. *Op. cit.*

padalijimo principo įgyvendinimą, tuo pačiu valdžių tarpusavio bendradarbiavimą ir pusiausvyrą.

Valdžių pusiausvyrą buvo stengiamasi užtikrinti per teisėjų skyrimo bei atleidimo mechanizmą (22–25 straipsniai):

1) apylinkių teismų teisėjus skyrė ir atleido Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas, remdamasis teisingumo ministro teikimu ir teisėjų egzaminų komisijos išvada;

2) apygardų teismų teisėjus skyrė ir atleido Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas, remdamasis Aukščiausiojo Teismo pirmininko teikimu ir teisėjų egzaminų komisijos išvada;

3) Apeliacinio teismo teisėjus taip pat skyrė ir atleido Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas, remdamasis Aukščiausiojo Teismo pirmininko teikimu ir teisėjų egzaminų komisijos išvada, o juos tvirtino Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba;

4) Aukščiausiojo Teismo teisėjus skyrė ir atleido Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba Aukščiausiojo Teismo pirmininko siūlymu ir remdamasi teisėjų egzaminų komisijos išvada.

Toks reguliavimas iš esmės atitiko tarpukario Lietuvos 1933 m. teismų santvarkos įstatymu nustatytą reglamentavimą, nes teisėjų skyrimo dalyvavo teisingumo ministras. Prisiminkime, pagal 1933 m. Teismų santvarkos įstatymą nepavyko suderinti kelių valstybės valdžių dalyvavimo skiriant teisėjus, o teisėjų skyrimas patikėtas vykdomosios valdžios institucijoms.⁹³

1) apylinkių teismų teisėjais teisingumo ministro nurodymu galėjo dirbti teismo kandidatai, išlaikę teisėjų egzaminą;

2) apygardų teismų teisėjus skyrė Lietuvos Respublikos Prezidentas teisingumo ministro teikimu. Teismo kompetencijos ribas taip pat nustatė teisingumo ministras;

3) Apeliacinių Rūmų teisėjus skyrė Lietuvos Respublikos Prezidentas teisingumo ministro teikimu. Kandidatų sąrašą sudarydavo Apeliacinių Rūmų

⁹³ VILBIKAS, A. *Op. cit.*, p. 56.

visuotinis susirinkimas, tačiau teisingumo ministras turėjo teisę Lietuvos Respublikos Prezidentui teikti ir sąraše nenurodytą asmenį;

4) Vyriausiojo Tribunolo narius – Lietuvos Respublikos Prezidentas teisingumo ministro teikimu.

Kaip rašė Vl. Mačys, teisėjų darbas turi būti užtikrinamas pirmiausia jų nepriklausomumo garantijomis, taip pat tarnybos pastovumu, kolegijų sudarymo galimybėmis, teismų sprendimų patikrinimo sistema bei atlyginimo garantijomis⁹⁴.

Manytina, kad teismų atsvaros nebūvimas skiriant apylinkių teismų teisėjus pagal 1992 m. Teismų įstatymą, vertintinas kaip tų metų neišvengiama aplinkybė. Viena vertus, teisingumo ministerijos funkcijas galėjo sėkmingai atlikti ir Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, tokiu būdu atstovaudamas teisminę valdžią apylinkių teismų teisėjų skyrimo procese ir užtikrindamas teisėjų nepriklausomumą, tačiau taip pat kiltų pavojus, kad pirmininkas įgytų vienasmenę įtaką visose teismų grandyse. Be to, tuo metu būtent teisingumo ministerijai tvarkant visus apylinkių teismų personalo klausimus, jai techniškai atlikti tą buvo operatyviau ir efektyviau⁹⁵ (tuo metu Lietuvoje realiai veikė tik apylinkių teismai bei Aukščiausiasis Teismas).

1992 m. Teismų įstatyme taip pat buvo numatyti nauji reikalavimai kandidatams į teisėjus:

1. Apylinkės teismo teisėju galėjo būti skiriamas ne jaunesnis kaip 25 metų Lietuvos Respublikos pilietis, turintis aukštąjį teisinį išsilavinimą ir „teisėjo profesijai būtinus fizinius ir dvasinius duomenis“, dvejų metų teisinio

⁹⁴ MAČYS, Vl. *Civilinio proceso paskaitos*. Kaunas: Teisių fakulteto leidinys, 1924, p. 42-43.

⁹⁵ Atkreiptinas dėmesys, kad tuo metu Teisingumo ministerijai be organizacinių funkcijų taip pat teko ir kitos, pvz., aiškinti teisėjams kaip taikyti tebeveikiančius LTSR kodeksus bei reaguoti į valstybės gyvenimo pokyčius. ILGŪNAS, G. *Lietuvos Respublikos I Vyriausybė 1990-1991 m.* Vilnius: Petro ofsetas, 2008, p. 211. Kaip prisimena pirmosios Vyriausybės teisingumo ministras Pr. Kūris, „kai kada daugiau, negu leidžiama brandžios demokratijos sąlygomis, teko „orientuoti“ teismus, kaip taikyti likusius galioti senuosius kodeksus, kaip reaguoti į kasdien vis naujus, bet esminius politinio ir ekonominio gyvenimo pokyčius“. Žr. KŪRIS, Pr. Pasitikėjimo ir įvertinimo ženklas. Iš *Pirmoji Vyriausybė 1990-1991*. Sudarytojai V. Antanaitis, L. Ašmantas, K. Birulis, D. Kuolys. Vilnius: Pradai, 2000, p. 249.

arba teismo kandidato darbo stažą ir išlaikęs apylinkės teismo teisėjo egzaminus (14 straipsnis).

2. Apygardos teismo ir Apeliacinio teismo teisėju galėjo būti skiriamas apylinkės teismo teisėjas, turintis ne mažesnę kaip trejų metų teisėjo arba pilietis, turintis tokį pat prokuroro, prokuroro pavaduotojo, advokato, valstybinio arbitro darbo stažą ir išlaikęs apygardos ar Apeliacinio teismo teisėjų egzaminus (15 straipsnis).

3. Aukščiausiojo Teismo teisėju galėjo būti skiriamas apygardos teismo arba Apeliacinio teismo teisėjas, turintis ne mažesnę kaip penkerių metų teisėjo arba tokį pat Generalinės prokuratūros prokuroro, advokato ar valstybinio arbitro darbo stažą ir išlaikęs Aukščiausiojo Teismo teisėjų egzaminus. Aukščiausiojo Teismo teisėju be egzaminų galėjo būti skiriamas Lietuvos Respublikos pilietis, turintis teisės mokslinį laipsnį. Išimtiniais atvejais Aukščiausiojo Teismo teisėju galėjo būti skiriamas apylinkės teismo teisėjas, turintis ne mažesnę kaip penkerių metų teisėjo darbo stažą ir išlaikęs Aukščiausiojo Teismo teisėjų egzaminus (16 straipsnis).

Galime sakyti, kad 1990 m. teiktos pastabos dėl tuometinio teismų veiklą reglamentuojančio įstatymo buvo iš dalies įgyvendintos 1992 m. – siekiant dirbti apylinkės teismo teisėju – tapo būtinas teisinio darbo stažas (bet kokio teisinio darbo), tuo tarpu, pretenduojant į aukštesnės instancijos teisėjo pareigas jau reikėjo turėti tik tam tikros teisinės profesijos darbo stažą. Šiuo atveju, manome taip pat buvo nepagrįstai apribojamas kitų teisinių profesijų atstovų kandidatavimas, siekiant užimti apeliacinės ir kasacinės instancijos teismų teisėjų pareigas. Toks reglamentavimas, mūsų nuomone, neturėtų būti vertinamas kaip teigiamas reiškinys, nes ne tik apylinkių teismuose, tačiau ir kitose teismų instancijose reikalinga įvairių teisinių specialybių patirtis, įgūdžiai ir žinios (juk vis tiek buvo reikalinga laikyti teisėjo egzaminą, nepaisant į kurį teismą asmuo kandidatavo).

1992 m. Teismų įstatyme buvo įvestas teisėjų egzamino institutas, kaip objektyvus kriterijus, siekiant atrinkti labiausiai apylinkės teismų teisėjais dirbti tinkamus ir kvalifikuotus kandidatus. Egzaminus laikydavo asmenys,

prieš keliant juos kandidatais į teisėjo pareigas bei teisėjai, prieš skiriant juos į apygardų teismų, Apeliacinio teismo ir Aukščiausiojo Teismo teisėjus (21 straipsnis). Tokiu būdu pats teisėjų skyrimo procesas turėjo tapti demokratiškesnis, objektyvesnis bei užtikrinti geriausiųjų asmenų patekimą į teisėjų korpusą.

Kaip ir teismo kandidatų veiklos bei kituose su teisėjų skyrimu susijusių klausimų sprendime, taip ir egzaminų komisijų veikloje svarbiausios funkcijos buvo patikėtos teisingumo ministrui ir Aukščiausiojo Teismo pirmininkui:

1. teisingumo ministras įsakymu kiekvienoje apygardoje iš trijų tos apygardos teisėjų sudarė apylinkių teismų teisėjų egzaminų komisijas (18 straipsnis);

2. Aukščiausiojo Teismo pirmininkas įsakymu iš trijų Aukščiausiojo Teismo teisėjų sudarė Aukščiausiojo Teismo, Apeliacinio teismo ir apygardų teismų teisėjų egzaminų komisijas (19 straipsnis).

3. Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir teisingumo ministras tvirtino Teisėjų egzaminų programą ir nuostatus (20 straipsnis).

Tokia teisėjų atrankos tvarka ir reikalavimai didžiaja dalimi atitiko 1933 metų Teismų santvarkos įstatymą (112–118 straipsniai), pagal kurį buvo numatyta, kad:

1. Apylinkių teismų teisėjais galėjo tapti asmenys, ne jaunesni nei 25 metų Lietuvos Respublikos piliečiai, turintys aukštąjį teisinį išsilavinimą, išlaikę teisėjo egzaminą ir bent vienerius metus atlikę teismo kandidato tarnybą.

2. Apygardų teismo teisėjais galėjo tapti asmenys, kurie bent 3 metus buvo dirbę apylinkės teismo teisėju, o pirmininku – asmuo, kuris bent šešerius metus buvo dirbęs apygardos teismo teisėju.

3. Apeliacinių Rūmų teisėjais galėjo tapti asmenys, kurie bent trejus metus buvo dirbę apygardos teismo teisėju, o pirmininku – asmuo, kuris bent šešerius metus buvo dirbęs apygardos teismo teisėju.

4. Vyriausiojo Tribunolo teisėjais galėjo tapti asmenys, kurie bent devynerius metus buvo dirbę apygardos teismo teisėju, o pirmininku – asmuo, kuris bent devynerius metus buvo dirbęs apygardos teismo teisėju.

1992 m. Teismų įstatymu taip pat buvo įvesta teismo kandidato pareigybė teisme (17 straipsnis). Juo galėjo būti Lietuvos Respublikos pilietis, turintis aukštąjį teisinį išsilavinimą. Teismo kandidatą ne daugiau kaip dvejiems metams dirbti stažuotoju apylinkės teisme skyrė teisingumo ministras. Jei teismo kandidatas neišlaikydavo apylinkės teismo teisėjų egzaminų, jis iš kandidato pareigų buvo atleidžiamas. Teismo kandidatams, kai jie dirbo stažuotojais, vadovavo teismo pirmininkas. Teismo kandidato stažavimo programą tvirtino teisingumo ministras ir Aukščiausiojo Teismo pirmininkas.

Teismo kandidatų pareigos ir jų pavadinimas akivaizdžiai yra perimti iš 1933 metų Teismų santvarkos įstatymo ir dar ankstesnio 1919 m. Teismo kandidatų įstatymo. 1933–1940 m. kandidatu galėjo būti skiriamas tik asmuo, turintis aukštąjį teisinį išsilavinimą ir nepriekaištingą reputaciją. Taip pat jis privalėjo atlikti praktinį darbą teisme, pas tardytojus, prokurus. Jeigu teismo kandidatas nelaikydavo teisėjų egzaminų, tuomet jis galėjo būti atleistas iš pareigų. Išlaikęs teisėjo egzaminus, toks kandidatas, teisingumo ministro nurodymu, galėjo būti skiriamas apylinkės teisėju apygardos teismo prokuroro padėjėju ar apylinkės tardytoju⁹⁶. Taigi, mūsų nuomone, iš esmės analogiška teismo kandidato pareigybe tiek 1933 m., tiek 1992 m. siekta, kad į apylinkės teismo teisėjo pareigas būtų priimta daugiau kvalifikuotų ir su teismo darbu jau susipažinusių asmenų, kurie per porą metų įgytų praktinės patirties ir darbui teisėjų būtinų gebėjimų, ir šia prasme pati idėja rengti teisėjus iš teismo kandidatų vertintina teigiamai. Deja, ši iš praeities recepuota „naujovė“ nepasiteisino 1992–1994 m. realijomis, nes tuo metu trūko ne tik teisininkų, norinčių ir galėsiančių dirbti teisėjais, bet ir teisininkų apskritai, tiesiog nebuvo ką skirti kandidatais (dėl tos pačios priežasties vargu ar ji laikytina pasiteisinusia ir 1933–1940 m. Visai kitas dalykas buvo 1919–1932 m.

laikotarpis, kai pagal minėtą 1919 m. įstatymą teismo kandidatais tapdavo būtent teisinio išsilavinimo neturintieji. Tokiu būdu teismo kandidatų institutas realiai prisidėjo šalinant teisininkų stoką Lietuvoje). Vėliau šio instituto buvo atsisakyta. Renkant medžiagą tiriamajam darbui, interviu metu respondentų buvo išreikšta pozicija, kad kandidatų institutas ilgainiui nepasiteisino ir vėliau transformavosi į teisėjų padėjėjų institutą.

Sprendžiant teisėjų atleidimo klausimus bei jų patraukimo drausminėn atsakomybėn, svarbios funkcijos teko Aukščiausiajai Tarybai (47–48 straipsniai). Ji galėjo atleisti arba atšaukti teisėją iš pareigų, o po jos sesijų ši funkcija atitekdavo Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui. Teisėjai būdavo atleidžiami teisingumo ministro ar Aukščiausiojo Teismo pirmininko teikimu (i) dėl sveikatos būklės, (ii) išrinkus į kitas pareigas arba perkėlus jo sutikimu į kitą darbą, (iii) savo noru, (iv) sukakus moterims ir vyrams atitinkamai 60 ir 65 metų amžiaus.

Taip pat teisėjas galėjo būti atšauktas iš pareigų (48 straipsnis), jeigu jis (i) savo poelgiu pažemino teisėjo vardą arba (ii) įsiteisėjo jį apkaltinęs nuosprendis. Taigi teisėjo atšaukimo ir atleidimo skirstymas vis dar buvo išlikęs, tačiau atšaukimo atvejų liko tik du, pirmajam iš jų apimant visus atvejus, kuomet teisėjas elgėsi nesuderinamai su savo pareigomis, neskiriant tyčia padarytų veikų, taip pat tarnybinių ir kitokių nusižengimų.

Klausimą, ar teisėjas pažemino vardą, sprendavo Teisėjų garbės teismas (49 straipsnis) (pavadinimas jau buvo pasikeitęs, ir „drausmės“ terminas pakeistas „garbės“, tuo, mūsų manymu, suteikiant daugiau solidumo pačiai institucijai ir akcentuojant, kad jos tikslas ne sudrausminti teisėjus, o saugoti šios profesijos garbę). Teisėjų garbės teismą sudarė Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas iš penkių Aukščiausiojo Teismo teisėjų Aukščiausiojo Teismo pirmininko teikimu. Teisėjų garbės teismo nariais negalėjo būti Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, šio teismo skyrių pirmininkai. Tokiu būdu, manytume, buvo žengtas nemažas žingsnis teisėjų nepriklausomumo užtikrinimo ir valdžių atskyrimo link, nes teisėjų drausminė

⁹⁶ VILBIKAS, A. *Op. cit.*, p. 58-59.

atsakomybė buvo sutelkta pačių teisėjų sistemoje. Viena vertus, tuo, kad nariais negalėjo būti apylinkių teismų teisėjai, siekta užtikrinti, kad tik aukščiausios kvalifikacijos ir reputacijos teisėjai spręstų su kitų teisėjų drausmine atsakomybe susijusius klausimus. Kita vertus, siekiant demokratiškos teismo sudėties, nematome pagrįsto pagrindo riboti apylinkių teismų teisėjų patekimą į šią instituciją, manytina, užtikrinant aukštesniųjų instancijų teismų atstovų daugumą.

Teisėjų garbės teismas buvo vienas visiems Lietuvos Respublikos teismų teisėjams ir nagrinėjo teisėjų drausmines bylas, vadovaudamasis Teismų įstatymu ir Teisėjų garbės teismo nuostatais, patvirtintais Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos. Teisėjas galėjo būti traukiamas drausminėn atsakomybėn (50 straipsnis):

- 1) už apsileidimą darbe;
- 2) už pareiginį nusižengimą, kenkiantį teismo autoritetui;
- 3) už teisėjo vardą žeminantį elgesį;
- 4) už administracinį nusižengimą.

Kita vertus, įtvirtinta nuostata, kad teismo sprendimo, nuosprendžio, nutarties ar nutarimo panaikinimas negali būti pagrindu patraukti teisėją drausminėn atsakomybėn. Tokiu būdu, manome pagrįstai, įtvirtintas principas, kad teisėjas negali atsakyti už sprendimo neteisingumą vien tuo pagrindu, kad jį panaikino aukštesnės instancijos teismas. Juk sprendžiant bylas dažnai nebūna vieno vienintelio teisingo atsakymo ir teisėjas taikydamas ir aiškindamas teisės normas sprendžia bylą taip, kaip jam atrodo teisinga. Tačiau aukštesnės instancijos teismas gali tą patį klausimą išspręsti kitaip ir tokia aplinkybė, manome, neturėtų būti pagrindu taikyti kokią nors atsakomybę teisėjui, nes tokiu atveju jis negalėtų nešališkai, be vidinės baimės, priimti sprendimą byloje. Kartu kyla klausimas kodėl išskiriami administraciniai nusižengimai kaip savarankiškas teisėjo drausminės atsakomybės pagrindas? Juk teisėjas, būdamas šalis civilinėje byloje, gali būti pripažintas skolininku ar piktnaudžiaujančiu savo teisėmis asmeniu. Tada būtų logiška matyti ir tokį pagrindą atskiru penktu punktu. O dar yra baudžiamieji nusikaltimai (dabar

būtų ir baudžiamieji nusižengimai, bet tada veikęs BK jų nenumatė). Manytina, toks ketvirtas punktas atspindėjo ankstesnį „tarybinį“ teisinį reguliavimą.

Taip pat išvelgiame nevienodą kompetenciją, be to, ir vykdomosios valdžios įtaką, sprendžiant dėl pačios drausmės bylos teisėjui inicijavimo. Aukščiausiojo Teismo pirmininkas drausminę bylą galėjo iškelti visiems teisėjams, o apylinkių teismų teisėjams bylą galėjo iškelti ir teisingumo ministras. Viena vertus, bylos iškėlimo teisę galime vertinti (ir pagrįstai) kaip pažeidžiančią valdžių padalijimo principą, nes vykdomosios valdžios atstovui tokiu būdu suteikiama teisė kištis į teismų sistemos veiklą. Kita vertus, manome, kad svarbiausias aspektas yra tas, jog pačią drausmės bylą sprendžia tik teisėjai. Žinoma, turime nepamiršti, kad neigiamas pats drausmės bylos iškėlimas yra teisėjo karjeros aspektas, kuris vėliau, sprendžiant klausimus dėl tam tikro teisėjo karjeros gali turėti neigiamos įtakos priimant sprendimus. Todėl ir pats tokios bylos iškėlimas turėtų būti pagrįstas ir pamatuotas.

Teisėjų garbės teismas, išnagrinėjęs teisėjo drausminę bylą, galėjo (51 straipsnis):

- 1) pareikšti teisėjui pastabą;
- 2) pareikšti jam papeikimą;
- 3) pareikšti jam griežtą papeikimą;
- 4) pasiūlyti jį atšaukti.

Taip pat naujai (lyginant su 1990 m. įstatymu) numatyta, kad Teisėjų garbės teismas turėjo teisę:

- 1) išteisinti teisėją;
- 2) pasitenkinti jo drausminės bylos svarstymu;
- 3) nutraukti jo drausminę bylą, jei praleistas šios bylos iškėlimo terminas.

Taip pat naujai numatyta nuostata, kad Teisėjų garbės teismo sprendimas per dešimt dienų nuo jo priėmimo gali būti skundžiamas Teisėjų senatui, t.y. atsirado tam tikra apeliacinė instancija garbės teismo sprendimams. Tokį įstatymo leidėjo pasirinkimą vertiname kaip racionalų, užtikrinantį teisėjų teisių ir teisėtų interesų apsaugą, siekiant užtikrinti, kad jų

poelgiai dėl kokių nors priežasčių nebūtų vertinami šališkai ir kad teisėjai taip pat turėtų teisę, jog jų drausmės bylą peržiūrėtų dar viena įgaliota institucija.

Ir vėl turime pagrindą kalbėti apie tiesioginius skolinius iš tarpukario Lietuvos teisės. Juk 1933 m. Teismų santvarkos įstatyme numatyta panaši sistema, tik skyrėsi kai kurios sąvokos: buvo skiriama drausminė atsakomybė ir uždraudimas teisėjams eiti pareigas. Taip pat buvo įsteigtas Teisėjų Drausmės Teismas, kuriame atsakė visi teisėjai, išskyrus Vyriausiojo Tribunolo pirmininką. Atkreiptinas dėmesys, kad tokiu drausminės atsakomybės reguliavimu buvo siekiama riboti grėsmes teisėjų nepriklausomumui, kylančias iš valdžios nuožiūra vykdomų teisėjų paaukštinimų, atsakomybės taikymo, perkėlimo, atleidimo⁹⁷. Teisėjų Drausmės Teismo darbo tvarka, sudėtis buvo taip pat numatyti Teismų santvarkos įstatyme. Teisėjai galėjo atsakyti už:

- 1) tarnybinį nusižengimą, numatytą baudžiamuosiuose įstatymuose;
- 2) tarnybinį nusižengimą, nenumatytą baudžiamuosiuose įstatymuose;
- 3) už nesuderinamą su teisėjo garbe veiksma ar poelgi.

Teisėjams galėjo būti skirtas:

- 1) įspėjimas;
- 2) papeikimas;
- 3) perkėlimas į žemesnę teisėjo tarnybos vietą;
- 4) atstatymas iš teisėjo tarnybos.

Taip pat svarbu tai, kad pasiūlyti teisėjams iškelti drausmės bylą turėjo teisę to teismo pirmininkas ir visų aukštesniųjų teismų pirmininkai (155 straipsnis):

1) apylinkių teisėjams – apygardos teismo pirmininkas ir Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas;

2) apygardos teismo teisėjams ir skyrių pirmininkams – to teismo pirmininkas, Apeliacinių rūmų pirmininkas ir Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas;

⁹⁷ ANDRIULIS, V. *et.al. Op. cit.*, p. 423.

3) apygardos teismo pirmininkui ir Apeliacinių rūmų teisėjams – Apeliacinių rūmų pirmininkas ir Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas;

4) Apeliacinių rūmų pirmininkui ir Vyriausiojo Tribunolo teisėjams ir skyrių pirmininkams – Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas.

Tuo tarpu teisingumo ministras turėjo teisę iškelti drausmės bylą visiems teisėjams, išskyrus Vyriausiojo Tribunolo pirmininką (156 straipsnis). Manome, kad tarpukario Lietuvoje toks teisinis reguliavimas buvo savaime suprantamas, nes teisingumo ministras atsakė už teismų veiklą, jų darbo organizavimą. Jeigu teisingumo ministras turi didelius įgaliojimus skiriant teisėjus, tvarkant jų darbo reikalus, tuomet jis turėtų turėti įgalinimų spręsti galimos drausminės bylos iškėlimo klausimus. Svarbiausia, kad ir tarpukario Lietuvoje Teisėjų Drausmės Teismo nariai buvo teisėjai, o ne kitų valdžių atstovai, taip užtikrinant pakankamą teisminės valdžios atskyrimą. Taip pat, manome, kad aukštesniųjų teismų pirmininkų įgaliojimai buvo susiję su administracine žemesniųjų instancijų teismų priežiūra – įvertinus šią aplinkybę, toks reguliavimas yra pakankamai logiškas. Vis dėlto pabrėžiant teisėjų nepriklausomumo svarbą, akcentuota, kad „teisėjų priežiūra ir atsakomybė turi būti taip sutvarkyta, kad būtų nepaliestos teisėjo prerogatyvos ir kad teisėjai nepatektų prižiūrinčiosios valdžios spaudimui. Užtat, priežiūra gali liesti tik teisėjo darbo eigą ir jo tvarką, o ne teisėjo nuomonės laisvę, kai teisėjas sprendžia bylą, ne sprendimui peržiūrėti yra teismo instancijos“⁹⁸.

Prisiminkime sąlygas, kuriomis pagal 1933 m. Teismų santvarkos įstatymą teisėjui galėjo būti uždrausta eiti pareigas: kai jis būdavo kaltinamas dėl tokio nusikalstamo darbo, už kurį grėsė bausmė, ne lengvesnė kaip paprastas kalėjimas (188 straipsnis). Uždrausti teisėjams eiti pareigas galėjo tik tų teismų pirmininkai (išskyrus apylinkių teismus – jų teisėjams uždrausti eiti pareigas galėjo apygardų teismų pirmininkas). Tuo tarpu visiems, išskyrus apylinkių teismų, pirmininkams – teisingumo ministras (189 straipsnis). Tai paaiškinama kandidatams į apylinkių teismus keliamais reikalavimais ir jų patirtimi teismų sistemoje. Nors teismų pirmininkų pareigų ėjimo uždraudimo

klausimą sėkmingai galėtų spręsti aukštesnės instancijos teismo pirmininkas, o ne teisingumo ministras, tokiu būdu labiau išlaikant pusiausvyrą tarp valdžių, manytina, kad tik asmuo ar kitas subjektas, paskyręs teisėją į pareigas galėtų jį nušalinti nuo šių pareigų (taip pat kaip ir atleisti arba atšaukti).

Apibendrinant galime daryti išvadą, kad 1992 m. tiek Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme, tiek Teismų įstatyme buvo stengiamasi įtvirtinti kelių valdžių kompetenciją skiriant ir atleidžiant teisėjus. Apeliaciniam ir kasaciniam teismui buvo skiriamas ypatingas dėmesys ir į šių teismų formavimo procesą siekta įtraukti tiek aukščiausiasias įstatymų leidybos, tiek vykdomosios valdžios institucijas. Taigi jau 1992 m. buvo akivaizdžiai suvokiama tiek valdžių padalijimo principo skiriant ir atleidžiant teisėjus įtvirtinimo būtinybė, tiek mechanizmas, kaip tą įgyvendinti: valdžių pusiausvyrą laikyta įrankiu, galinčiu užtikrinti teisėjų nepriklausomumą ir apsaugoti nuo jų savivalės, tuo pačių užtikrinant žmogaus teisių ir laisvių apsaugą. Manytina, ne visuomet tas buvo tinkamai įgyvendinama praktikoje, tačiau matome tuometiniuose teisės aktuose tinkamai dedamą pagrindą. Lyginant su šių santykių reguliavimu tarpukario Lietuvoje, 1992 m. buvo žengtas svarbus žingsnis į priekį, kaip tik patvirtinantis teiginius dėl kokybiškai aukštesnio lygio, kuriuo buvo grįžta prie ištakų, ir kūrybiško, o ne mechaniško tarpukario reguliavimo perimamumo kuriant autentišką Lietuvos teismų sistemą.

Galime teigti, kad pagrindinės problemos dėl valdžių atidalijimo skiriant teisėjus, vykdant jų atranką, atleidžiant iš pareigų ir atitinkamo Lietuvos teismų sistemos savarankiškumo užtikrinimo buvo susijusios su šios valdžios tinkamu atskyrimu nuo vykdomosios valdžios: teisingumo ministras turėjo pakankami daug įgaliojimų formuojant teisėjų korpusą (ypatingai apylinkių teismų), kai tuo tarpu Aukščiausiojo Teismo, kasacinės instancijos teisėjų formavimas buvo patikėtas beveik išimtinai paties teismo kompetencijai. Be to, apylinkių teismų darbe, manytina, nebuvo pakankamos teisminės valdžios interesų apsaugos nuo kitų dviejų valdžių įtakos.

⁹⁸ MAČYS, Vl. *Op. cit.*, p. 57.

Manome, kad tuometiniai siūlymai teisingumo ministrą eliminuoti iš teismų sistemos mechanizmo buvo neracionalūs: Aukščiausias Teismas neturėjo jokių galimybių, žmogiškųjų išteklių vykdyti funkcijas, kurios tuo metu buvo priskirtos teisingumo ministrui. Taip pat nebuvo sukurta atskira institucija, kuri tokias funkcijas vykdytų, o ir įsteigti ją tuo metu būtų buvę pernelyg sudėtinga. Tačiau kartu negalime teigti, kad tokie siūlymai ir abejonės dėl valdžių padalijimo ir jo sąlygoto teisėjų nepriklausomumo principo tinkamo įgyvendinimo buvo be pagrindo. Atkreiptinas dėmesys, kad 1992 m. Teismų įstatyme numatytas teisėjo atsakingumo jį paskyrusiems organams, t.y. įstatymų leidžiamajai valdžiai, principas (38 straipsnis), 1992 m. taip pat nelaikytas pažeidžiančiu nei teisėjų nepriklausomumą, nei valdžių pusiausvyrą – teisėjas laikytas atsakingas Aukščiausiajai Tarybai todėl, kad tik ji gali jį atšaukti, sustabdyti, duoti sutikimą jį areštuoti arba iškelti jam baudžiamąją bylą⁹⁹. Be to, remiantis interviu metu surinkta informacija, tokie atsiskaitymai dažnai būdavo tik formalūs, labiau informuojantys visuomenę ir valstybinių institucijų pareigūnus apie teismo darbą, statistiką, bylų nagrinėjimą ir pan. Patys teisėjai tuo metu tokią prievolę nelaikė kaip nors pažeidžiančia jų nepriklausomumą ar leidžiančia kitoms valdžioms kištis į teismų veiklą. Nors vėliau šios nuostatos buvo atsisakyta, konstatuojant, kad teisėjai turi būti „visiškai nepriklausomi“ ir negali būti niekam atsakingi – kitaip būtų sudarytos sąlygos pažeisti pagrindinius demokratinius principus, taip pat ir žmogaus teisių ir laisvių apsaugą. Tačiau manome, kad tuo metu Aukščiausioji Taryba stengėsi visais įmanomais būdais užtikrinti jų nepriklausomumą ir įgyvendinti valdžių padalijimo principą. Tą liudija ir aplinkybė, kad tuometinis teismų autoritetas buvo toks, kokio anksčiau Lietuvos Respublikoje nebuvo (nepaisant materialinių garantijų teisėjams trūkumo)¹⁰⁰. Apibendrinant galime darytina išvadą, kad ir 1992 metų Teismų įstatymu nebuvo užtikrintas teisminės

⁹⁹ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-01-30 septynioliasdešimt šeštasis posėdis. *Op. cit.*

¹⁰⁰ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-03-12 devyniasdešimt šeštasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-07-18, nr. 52. Prieiga per internetą:

valdžios atskyrimas nuo vykdomosios valdžios įtakos teisėjų skyrimo ar atleidimo procese. Kita vertus, turime atsižvelgti ir į tai, kad tuo metu reikėjo užtikrinti sklandų teismų sistemos pertvarkymą, išlaikant struktūras, ginančias žmogaus teises bent tokiu laipsniu, koku tuo metu buvo įmanoma.

1990 m. Teismų santvarkos įstatyme buvo taip pat numatytas teisėjo imunitetas nuo baudžiamosios atsakomybės ir suėmimo, tačiau, atsižvelgiant į teisėjų skyrimo ir atleidimo tvarkos pasikeitimus, šioje srityje, lyginant su prieš tai galiojusia teise, taip pat pasikeitė leidimo suteikimo subjektai. Visais atvejais teisėjui negalėjo būti iškelta baudžiamoji byla, jis negalėjo būti suimtas be Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos, o tarp jos sesijų – be Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo sutikimo. Tuo tarpu administracinė atsakomybė už administracines nuobaudas teismine tvarka jiems apskritai negalėjo būti taikoma. Be to, teisėjų baudžiamosios bylos turėjo išimtinį teisingumą – Aukščiausiąjį Teismą (57 straipsnis). Mūsų nuomone, tokiu būdu, viena vertus, buvo, manytina, apsaugomi teisėjai bei jų nepriklausomumas – nes Aukščiausiajam Teismui buvo teisingos sudėtingesnės bylos pirmąja instancija. Tačiau kita vertus, tokiu būdu teisėjai buvo supriešinami su kitais savo korpuso nariais, tarsi kiti, apylinkių teismų teisėjai, negalėtų teisingai ir kvalifikuotai išnagrinėti tokios baudžiamosios bylos. Manome, kad šiuo atveju toks bylų teisingumas galėjo būti nustatomas pagal nusikalstamos veikos pobūdį, o ne kaltinamąjį asmenį.

1992 metų Teismų įstatymo 39 straipsnyje praktiškai atkartota teisėjo asmens neliečiamumo ir baudžiamosios bylos iškėlimo tvarka. Naujai įtvirtinta, kad baudžiamąją bylą teisėjui galėjo iškelti tik Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras. Teisėjo įgaliojimus, pareiškus jam kaltinimą baudžiamajoje byloje, sustabdydavo Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, o tarp jos sesijų – Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro teikimu. Prisiminkime, 1933 m. Teismų įstatyme dėl nusižengimų, numatytų baudžiamuosiuose įstatymuose teisėjas nebuvo šaukiamas atsakomybėn tų

įstatymų numatyta tvarka (150 straipsnis). Tokiu būdu buvo įtvirtinta teisėjo asmens neliečiamybė baudžiamosiose bylose. 1992 metų Teismų įstatyme taip pat įtvirtinta, kad teisėjas negalėjo būti traukiamas administracinėn atsakomybėn. Jeigu teisėjas padarė administracinės teisės pažeidimą, medžiaga buvo perduodama teisingumo ministru ar Aukščiausiojo Teismo pirmininkui dėl drausminės bylos iškėlimo. Tokiu būdu norėta apsaugoti teisėjus, ypačingai dirbančius rajonuose, nuo galimo policijos nepagrįsto persekiojimo (pvz., tokiais atvejais, kai galbūt teisėjas sprendavo tam tikras bylas, susijusias su policijos veikla, arba teismai nesutardavo su policija dėl galimai netinkamai vykdomų policijos pareigų atvesdinant asmenis į teismą ir pan.)¹⁰¹. Tačiau "lazda turi du galus" – pritariame interviu metu pateiktai nuomonei, kad toks reglamentavimas kartu sudarė pavojų teisėjo karjerai: žvelgiant į klausimą per karjerinių interesų prizmę, teisėjui dažnai būtų buvę geriau sumokėti baudą administracinėje (ATP) byloje, negu vėliau būti svarstomam drausmės bylos nagrinėjimo metu ir gauti drausminę nuobaudą.

1992 m. Teismų įstatyme buvo numatyta, kad teisėjai skiriami penkeriems metams, o pasibaigus šiam laikotarpiui – moterys ir vyrai atitinkamai iki 60 ir 65 metų amžiaus, t.y. teisėjo įgaliojimai buvo suteikiami iki pensinio amžiaus (26 straipsnis). Autorės manymu, toks reglamentavimas pakankamai užtikrino teisėjų nepriklausomumą įgaliojimų nepertraukiamumo prasme.

1992 m. buvo pamėginta bent dalinai sumažinti teisingumo ministro įtaką užtikrinant teismų veiklą – bent Aukščiausiajame Teisme (63 straipsnis). Buvo nustatyta, kad apylinkių, apygardų teismų, Apeliacinio teismo veiklą užtikrina teisingumo ministras, laikydamasis įstatymo nustatytų teismų veiklos ir teisėjų nepriklausomumo principų. Teisingumo ministras organizavo teisėjų kvalifikacijos kėlimą, apylinkių, apygardų teismų bei Apeliacinio teismo materialinį techninį aprūpinimą. Tuo tarpu, Aukščiausiojo Teismo veiklą, materialinį techninį aprūpinimą patikėta užtikrinti Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos atitinkamiems padaliniais, laikantis įstatymo

¹⁰¹ Interviu medžiaga. *Op. cit.*

nustatytų teismų veiklos ir teisėjų nepriklausomumo principų. Vis dėl to manome, kad teisėjų nepriklausomumas organizuojant teismų veiklą turi būti užtikrintas ne tik nuo vykdomosios valdžios, tačiau ir nuo įstatymų leidžiamosios. Todėl ta aplinkybė, kad Aukščiausiojo Teismo veiklos organizavimas patikėtas įstatymų leidėjui, mūsų manymu, nesumažina valdžių padalijimo ir iš jo kylančio teisėjų nepriklausomumo principo pažeidimo.

3. Tarėjų instituto atsisakymas

Šios dalies ankstesnėse skirsniuose kalbėjome tik apie teisėjus, nors greta kitų sovietmečio teismų santvarkos elementų Lietuvos Respublika „paveldėjo“ tarėjų (LTSR jie vadinti liaudies tarėjais) institutą. Pastarąjį dėl jo specifikos ir jo nagrinėjimo patogumo dėlei eliminavome iš prieš tai išnagrinėtos medžiagos ir norėtume aptarti šitame skirsnyje.

Tiek Laikinasis Pagrindinis Įstatymas, tiek 1990 m. Teismų santvarkos įstatymas numatė tarėjus (1990 m. Teismų santvarkos įstatyme tam tikrais atvejais numatytas ir prisiėkusiųjų teismas) – visose Lietuvos Respublikos teismuose baudžiamąsias ir civilines bylas pirmoje institucijoje nagrinėjo teisėjas ir du teismo tarėjai. Tuo metu visuomenės akyse tarėjų institutas jau buvo gerokai susikompromitavęs. Tai atsispindėjo ir Seimo stenogramose. Dažnai pasitaiko pasisakymai, kad tarėjai noru nenoru vilkina bylos nagrinėjimą, atvykę į teismą, „<...> tuojau prašo daryti pertraukas, kad dar vaikas mažas ir panašiai“. Profesionaliems teisėjams, vietoj visapusiškos ir objektyvios bylos medžiagos nagrinėjimo, teisingo nusikalstamos veikos kvalifikavimo ir teisingos bausmės paskyrimo tenka „<...> su tarėju derėtis, kad kaip nors malonėtų išbūti visą tą laiką teisme“, taip pat aiškinti jam, neturinčiam teisės žinių, elementarias teisės sąvokas, nes „<...> kada nusikaltimas yra formalus, o tarėjui atrodo, kad padarytas didelis nusikaltimas ir reikėtų griežtą bausmę skirti ar panašiai“. „<...> Ne paslaptis, kad kartais tie tarėjai greta teisėjo sėdi ir galvoja visai apie kitką <...>“. Be abejo, tą faktą, kad buvo ryškus bendras drausmės pašlijimas tarėjų tarpe – tarėjai masiškai nėjo

nagrinėti bylas ir nebuvo galima kaip nors jų sudrausminti¹⁰², turime aiškinti ne vien tik subjektyviomis priežastimis. Keičiantis ūkininkavimo sąlygoms ir prasidedant privatizacijai, vis sunkiau teismams pavykdavo iškviešti išrinktus teismo tarėjus dalyvauti teismo posėdžiuose, atitraukti juos nuo pagrindinio darbo. Dėl šios priežasties vis dažniau būdavo atidedamos teisminės bylos. Tarėjų vengimą atlikti savo pareigas sąlygojo ir tai, kad iki galo nebuvo išspręstas apmokėjimo už visą nedirbtą laiką dėl tarėjų iškvietimo į teismą klausimas. Teisės aktuose buvo numatyta, kad įstaiga, kurioje dirbo tarėjai, turėjo mokėti jiems darbo užmokestį ne mažesnę už vidutinį. Dažnai kildavo problemų su tarėjų darbo laiko bylose apskaičiavimu – daugelyje teismų nebuvo buhalterių.

Žinoma, šios ekonominės bei organizacinės problemos pagaliau būtų buvę išspręstos, tačiau didelių abejonių kilo dėl paties tarėjų instituto pagrįstumo. Klausimas buvo plačiai diskutuojamas, atlikta ir mokslo tyrimų, pavyzdžiui, Teisės institutas priėjo prie išvados, kad tarėjų institutas Lietuvai yra nebereikalingas¹⁰³. V. Mikelėno jau 1991 m. buvo raginama atsisakyti tarėjų instituto¹⁰⁴, kaip, matyt, neefektyvaus ir dažnai deklaratyvaus žmonių dalyvavimo vykdant teisingumą. Tarėjų instituto panaikinimas buvo pribrendęs reikalas, bet atsisakyti šio sovietmečio „paveldo“ nebuvo taip paprasta, kaip atrodo iš pirmo žvilgsnio. Viena iš priežasčių (kaip tai nebūtų keista) – pačių teisėjų pozicija.

1991 m. Aukščiausios Tarybos nariams buvo siūloma atsisakyti tarėjų pirmiausia visuose teismuose, vėliau – tik rajonų (miestų) teismuose, nes visi Aukščiausiojo Teismo teisėjai vieningai balsavo už tarėjų institutą Aukščiausiąjame Teisme. Argumentas buvo tas, kad Aukščiausiasis Teismas

¹⁰² Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1990-11-09 keturiasdešimt penktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1992-09-07 nr. 19. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251031&p_query=tar%EBjai&p_tr2=2>.

¹⁰³ TEISĖS INSTITUTAS. Tarėjų instituto Lietuvos Respublikoje įsteigimo tikslingumas ir galimybės [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą: <<http://teise.org/data/11TAREJU-studija.pdf>>.

¹⁰⁴ MIKELĖNAS, V. Naujasis Civilinio proceso kodeksas. *Op. cit.*, p. 9.

nagrinėja itin pavojingų nusikaltimų bylas, kuriose skiriamos labai griežtos bausmės, tarp jų ir mirties bausmė. Manyta, kad teisėjui psichologiškai būtų labai sunku vienasmeniškai priimti tokių nuosprendį, vienam išspręsti gyvybės ir mirties klausimą, prisiimti visą atsakomybę. Tuo tarpu rajonų ir miestų teismuose didžioji dalis (buvo paviešinti net skaičiai – 80 %, tiesa, nežiniai kiek patikimi) nagrinėjamų bylų priklauso toms kategorijoms, kur numatytos sankcijos iki 5 metų laisvės atėmimo. Išklause ir aptarę tokius argumentus, Atkuriamojo Seimo nariai po pristatymo pritarė siūlymui palikti senąją tvarką Aukščiausiajam Teismui nagrinėjant bylą pirmąja instancija, t.y. kad Teismas bylas nagrinėtų kolegialiai – vienas Aukščiausiojo Teismo teisėjas ir du tarėjai, o rajonų, miestų teismų teisėjai spręstų vienasmeniškai¹⁰⁵ Norint išvengti ilgos ir sudėtingos Baudžiamojo proceso kodekso, Civilinio proceso kodekso, Teismų santvarkos įstatymo taisymo procedūros, buvo siūloma nustatyti, kad „iki Lietuvos Respublikos įstatymai bus suderinti su Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 114 ir 116 straipsniais, galiojantys Lietuvos Respublikos teismų santvarką ir civilinės bei baudžiamosios teisenos tvarką reglamentuojantys įstatyminiai aktai taikomi tiek, kiek jie neprieštarauja Lietuvos Respublikos Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui“. Vis dėlto, Laikinojo pagrindinio įstatymo 114 straipsnio nuostata, kad bylas teismuose nagrinėja tiek teisėjai, tiek tarėjai taip ir liko nepakeista.

Apibendrinant tiek Seimo stenogramų¹⁰⁶, tiek interviu duomenis¹⁰⁷, galima daryti išvadą, kad pagrindinės tarėjų instituto atsisakymo priežastys, t. y. (i) naujomis ekonominėmis realijomis tapo itin sudėtinga prisikviesti tarėjus į bylų nagrinėjimą. Nepaisant to, kad dažnai tarėjai, ypatingai specialistai, padėdavo teisėjams savo žiniomis nepilnamečių, šeimos ar kitose bylose, reikalavusiose specialių žinių, tačiau privatūs darbdaviai nebuvo suinteresuoti

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1991-06-06 penkiasdešimt aštuntasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-07-05 nr. 34. Prieiga per internetą <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251780&p_query=tar%EBjai&p_tr2=2>.

¹⁰⁶ P.vz., Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1991-12-05 penkiasdešimt ketvirtasis posėdis. *Op. cit.*

leisti tarėjams dalyvauti bylų nagrinėjime. Faktiškai šis institutas gyvavo vien asmenų, sulaukusių pensinio amžiaus dėka; (ii) atkuriant Nepriklausomybę buvo siekiama atsikratyti tos teisės paveldo dalies, kuri asocijavosi su okupaciniu režimu, be to, tarėjų institutas laikytas demokratijos vaidinimu, bandymu pavaizduoti teismų atvirumą visuomenei. Taigi tuometinis tarėjų dalyvavimo teismų veikloje būdas buvo laikomas nepasiteisinsiu ir neefektyviu. Tarėjų instituto visiškas (turint omenyje Aukščiausiąjį Teismą) atsisakymas buvo tik laiko klausimas, bet kol jis egzistavo, teko spręsti **tarėjų Aukščiausiam Teismui parinkimo ir rinkimų problemą**. Aukščiausiojo teismo tarėjų rinkimai jau atkūrus Nepriklausomybę nebuvo lengvas ir greitas įvykdomas uždavinys. Todėl, pvz., buvo pratęsiamas anksčiau išrinktų tarėjų įgaliojimų laikas. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba nutarė atidėti Aukščiausiojo Teismo naujų tarėjų rinkimus iki 1990 m. spalio 30 d. ir pratęsti Aukščiausiojo Teismo tarėjų įgaliojimus iki 1990 m. spalio 30 d.; taip pat pavesti Aukščiausiosios Tarybos Teisinės sistemos komisijai ir Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui parengti normatyvinius aktus dėl Aukščiausiojo Teismo tarėjų rinkimų tvarkos. Aukščiausiojo Teismo Prezidiumą tuo metu sudarė: Mindaugas Lošys – Aukščiausiojo Teismo pirmininkas; Aristidas Pėstininkas – Aukščiausiojo Teismo pirmininko pavaduotojas; Algirdas Valiulis - Aukščiausiojo Teismo pirmininko pavaduotojas. Anatolijus Baranovas, Ona Dzedulionienė, Anzelmas Jukna ir Algirdas Jankauskas – Aukščiausiojo Teismo teisėjai. Taip pat buvo priimta Aukščiausiojo Teismo teisėjo priesaika, kad jis galėtų pradėti oficialiai dirbti

108

Aukščiausioji Taryba gegužės mėnesį įpareigojo Teisinės sistemos nuolatinę komisiją (pirmininkas J. Prapiestis) ir Prezidiumą paruošti normatyvius aktus dėl Aukščiausiojo Teismo tarėjų rinkimų, kuriais būtų

¹⁰⁷ Interviu medžiaga. *Op. cit.*

¹⁰⁸ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1990-05-03 penkiasdešimt ketvirtasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1991-06-11 nr. 7. Prieiga per internetą:

reglamentuoti anksčiau neaptari tarėjų rinkimų klausimai. M. Lošio nuomone, buvo reikalingas laikinasis įstatymas dėl Aukščiausiojo Teismo tarėjų rinkimų, nes nors tarėjų rinkimų tvarka buvo reglamentuota Aukščiausiosios Tarybos reglamento projekte, pastarasis patvirtintas dar nebuvo. Kai kuriuos tarėjų rinkimų klausimus reglamentavo Teismų santvarkos įstatymas. Todėl laikinasis įstatymas iš esmės tik vienijo tuos klausimus, kurie jau galiojančiame Teismų santvarkos įstatyme, ir tuos klausimus, kurie turėtų būti reglamentuoti Aukščiausiosios Tarybos reglamente.

Tarėjams keliami reikalavimai buvo: būti nepriekaištingo elgesio, nepriklausyti jokioms politinėms partijoms ir visuomeniniams judėjimams, nebūti padarę kokių nors pažeidimų, nusikaltimų ir pan. Kai kurie anksčiau išrinkti tarėjai išrinkimo metu buvo LKP nariai. Teisminės instancijos, teisėjai depolitizavosi organizuotai, o tarėjai nebuvo pavaldūs teisminei valdžiai, todėl jų niekas negalėjo priversti to padaryti. Priklausantys partijoms, visuomeniniams judėjimams asmenys negalėjo būti keliami kandidatais į tarėjus. Tarėjai ne visuomet buvo parenkami rajonuose laikantis nustatytos tvarkos. Aukščiausioji Taryba buvo kaip dar vienas „filtras“, kuris turėjo padėti užtikrinti, kad netinkami asmenys nebūtų skirti tarėjais.

Įstatymas, nors ir laikinas, atitiko jau senokai paruoštą atitinkamą reglamento skyrių ir visos pagrindinės nuostatos buvo paimtos iš atitinkamo Reglamento projekto. Tas skyrius buvo paruoštas kartu derinant su Teisinės sistemos komisija, Teisingumo ministerija ir Aukščiausiojo Teismu. Neliko tik pastraipos, kad „Aukščiausiojo teismo tarėjų, rajonų, miestų teismų teisėjų, administracinio proceso teisėjų kandidatūros turi būti paskelbtos rajonų arba miestų savivaldybių spaudoje ne vėliau kaip prieš dvi savaites iki jų svarstymo Aukščiausiojoje Taryboje“. Problema buvo ta, kad įpareigoti rajoninius laikraščius net įstatymu vargiai ar buvo įmanoma, nes spauda buvo laisva. Todėl svarstyta, ar būtų galima numatyti paskelbimą „Lietuvos aide“ arba

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251001&p_query=tar%EBjai&p_tr2=2>.

„Vyriausybės žiniose”. Palikus tokius svarstymus ateičiai, nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo tarėjų” buvo priimtas¹⁰⁹.

Aukščiausiojo Teismo tarėjai su pratęstais įgaliojimais dirbo beveik metus. 1991 m. kovo 31 d. baigėsi Aukščiausiojo Teismo tarėjų įgaliojimai. Pratęsimas jiems baigėsi kovo 31-ąją. Buvo įmanomas „tradicinis“ sprendimas – dar kartą pratęsti, bet, kita vertus, buvo galimybė išrinkti naujo Aukščiausiojo Teismo tarėjus¹¹⁰. Todėl remiantis Teismų santvarkos įstatymo 49 str. bei Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. spalio 31 d. nutarimu dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo tarėjų laikinos rinkimo tvarkos, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas teikė Seimui siūlymą išrinkti naujus Aukščiausiojo Teismo tarėjus. Visi kandidatai buvo iškelti kolektyvų, kuriuose dalyvavo ne mažiau kaip 25 asmenys. Iškeltųjų kandidatų pavardės buvo paskelbtos arba respublikinėje, arba vietinėje spaudoje (daugiausia – vietinėje). Po to, savivaldybių tarybos priėmė atitinkamus sprendimus ir vėliau tie visi kandidatų sąrašai buvo pateikti Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui. Vakar vyko Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo posėdis, kuris ir rekomendavo Aukščiausiajai Tarybai rinkti tarėjais asmenis, kurie buvo nurodyti sąrašė. Tiesa, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas M. Lošys norėjo padaryti kai kuriuos pataisymus šiame sąrašė, kadangi Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas rekomendavo ne visas kandidatūras.

Aukščiausiajame Teisme teko maždaug 70 tarėjų vienam teisėjui. Pirmą instancija dirbo nuolatos 67 teisėjai. Vadinas, reikėjo apie 420 tarėjų. Buvo pasiūlyta šiek tiek daugiau (433, tačiau kai kurios kandidatūros buvo išbraukiamos, kai kurios, manytina, buvo keltos fiktyviai, nes tuo metu sirgo

¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1990-10-18 trisdešimt pirmasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1992-07-28 nr. 18. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=250997&p_query=tar%EBjai&p_tr2=2>.

¹¹⁰ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1991-03-12 pirmasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-02-25 nr. 28. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251432&p_query=tar%EBjai&p_tr2=2>.

arba buvo komandiruotėse¹¹¹). Bet kadangi dirbo ir septintoji sudėtis, tai tokiu būdu toks skaičius buvo pakankamas¹¹².

Nenorėdami paskui grįžti prie šio klausimo, kiek užbėgsime už akių ir pasakysime, kad priėmus 1992 m. Konstituciją, buvo galutinai atsisakyta tarėjų instituto, teisingumo vykdymą patikint išimtinai teisėjams. Tarėjų Aukščiausiąjame Teisme neliko palaipsniui, dar 1993 m. buvo bylų, kuriose dalyvavo tarėjai. Nėra priemonių ar metodų, kurie leistų objektyviai įvertinti 1991 m. sprendimo palikti tarėjus efektyvumą. Akivaizdu, tai buvo itin didelis aparatas, manytina, brangiai kainavęs tiek valstybei, tiek ir privatiems ūkio subjektams. Norėtume pabrėžti, kad tarėjų rinkimų tvarka buvo nepalyginamai lengvesnė ir paprastesnė negu pvz., Aukščiausiojo Teismo teisėjų (jie nebuvo kviečiami į Atkuriamąjį Seimą klausimams ir pan.), užtekdamo jų išrinkimo vietos savivaldos institucijose, o svarstymas Atkuriamajame Seime buvo labiau formaliu procesu, neužtikrinančiu deramos tarėjų atrankos. Bet tada pamąstykite, kiek pagrįstai jie turėjo (o pagal galiojusią teisę iš tikrųjų turėjo) lygias su teisėju procesines teises? Manytume, jau 1991 m. tarėjų instituto visiškas atsisakymas būtų buvęs pagrįstas ir savalaikis žingsnis, o jo gyvavimo pratęsimas buvo kompromisas, pagrįstinas ne tiek objektyviais, kiek subjektyviais veiksniais.

¹¹¹ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1991-03-21 aštuntasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-02-25 nr. 28. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251442&p_query=tar%EBjai&p_tr2=2>.

¹¹² Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1991-03-21 devintasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-02-25 nr. 28. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251443&p_query=tar%EBjai&p_tr2=2>.

III. TEISMŲ SISTEMOS PERTVARKYMAS ĮSIGALIOJUS 1992 M. KONSTITUCIJAI IR TEBEGALIOJANT 1992 M. TEISMŲ ĮSTATYMU (1992 M. LAPKRIČIO 2 d. – 1995 M. SAUSIO 1 D.)

1. Konstituciniai teismų sistemos pagrindai

Kitu Lietuvos teismų sistemos gyvavimo etapu laikytinas 1992 m. spalio 25 d. – 1994 m. gegužės 31 d. laikotarpis, kuomet kartu su nauja nuolatine Lietuvos Respublikos Konstitucija koegzistavo dar Laikinojo Pagrindinio Įstatymo nuostatomis grįstas 1992 m. Teismų įstatymas. Per labai trumpą laiką pasikartojė situacija, kai naujas pagrindinis ordinarinis teismų sistemą reglamentuojantis įstatymas priimamas „truputį užbėgant už akių“, t.y. likus vos keliems mėnesiams iki naujos Konstitucijos priėmimo. Prisiminkime, 1990 m. Teismų santvarkos įstatymas pasirodė tik dviem mėnesiais anksčiau už Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą, o 1992 m. priimtus Teismų įstatymą ir Konstituciją skyrė šiek tiek daugiau nei 8 mėnesiai. Žinoma, įsigaliojus naujai konstitucijai, visada kyla būtinybė pakeisti tam tikrus ankstesnius ordinarinius įstatymus. Bet tos dviejų reformos lygmenių – konstitucinio ir ordinarinio – nedarnumas, kai ką tik priimtas svarbiausias ordinarinis teisingumo vykdymą reglamentuojantis įstatymas tampa iš esmės taisytinu ir derintinu su konstitucija, valstybių praktikoje pasitaiko nelabai dažnai, yra labai įdomi ir mokslo požiūriu, ir taikomuoju aspektu.

Visų pirma reikia glaustai aptartį interesų kovą, iš kurios „gimė“ politinei tautai tvirtinti pateiktas Konstitucijos projektas – šis kontekstas yra labai svarbus nuostatomis dėl teismų sistemos perprasti. Šioje tyrimo dalyje siekiame atkreipti dėmesį į pagrindinius Konstitucijos kūrimo etapus, jos projektus, nes svarbu suprasti, kokioje aplinkoje gimė Konstitucija ir teismų sistema – visus Konstitucijos projektus galima rasti kitų autorių darbuose¹¹³. Rengiama Konstitucija laikyta sisteminių politinių reformų kelio ašimi,

¹¹³ Pvz., VAIČAITIS, V. *Hermeneutinė teisės samprata ir konstitucija*. Vilnius:Justitia, 2001.

pereinant iš autoritarizmo į demokratinę valdymo formą¹¹⁴ ir konstitucinės reformos pradžia¹¹⁵. Aukščiausiosios Tarybos sudarytai komisijai rengiant tiek pagrindinį Konstitucijos projektą, tiek alternatyvas buvo susipažinta tiek su Vokietijos, Italijos¹¹⁶ tiek su Ispanijos, Prancūzijos valstybių konstitucijomis¹¹⁷, Rytų Europos valstybių, kurios sprendavo panašias problemas, patirtimi¹¹⁸. Vis dėlto, anot V. Sinkevičiaus, Lietuvos Konstitucija buvo savita, autentiška ir parengta kompromiso pagrindu¹¹⁹. Literatūroje kaip konstitucinio proceso kryptį ir eigą lemiančiais veiksniai nurodomi nacionalinės tradicijos, pasaulio teisinė mintis ir praktika, tuometinės valstybės politinė realybė¹²⁰. Todėl Konstitucijos rengimą lėmė visų šių veiksnių visuma, kartais sunkiai atskiriama ir kartu neatsiejama.

Dar Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepcijos metmenyse 1991 m., kuriuose buvo bandoma išreikšti bendruosius konstitucinės sistemos bruožus¹²¹, buvo siūloma įsteigti Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą, apygardų teismus ir kitus žemesnius teismus¹²². Tačiau manytina, kad šiose metmenyse nebuvo minima teisėjų nepriklausomumo apsauga, apart deklaravimo, kad teismai yra nepriklausomi bei darant nuorodą į tai, kad teisėjų neliečiamybę garantuoja įstatymas.

¹¹⁴ KRUPAVIČIUS, A. Politinės reformos ir Konstitucija. *Atgimimas*. 1992 m. balandžio 23 d. – kovo 2 d., nr. 8, p. 15.

¹¹⁵ STAČIOKAS, S. Konstitucija - teisinio gyvenimo pamatas. *Atgimimas*. 1993, spalio 20 d., nr. 41, p. 7.

¹¹⁶ KŪRIS, E. Konstitucinė justicija Lietuvoje: pirmasis dešimtmetis. *Justitia*, 2003, nr. 3-4 (45-46), p. 2

¹¹⁷ *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*: kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2003, p. 99.

¹¹⁸ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-04-12 šimtas dvyliktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-08-15, nr. 54. Prieiga per internetą:

< http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=251375&p_query=&p_tr2=>.

¹¹⁹ SINKEVIČIUS, V. 1992 m. Konstitucijos rengimas: to laikotarpio užrašų fragmentai // *Jurisprudencija*. 2012, nr. 19(3), p. 889-904.

¹²⁰ *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*: kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2003, p. 100.

¹²¹ ŽILYS, J. Iš konstitucionalizmo istorijos. Konstitucijos koncepcijos metmenys – žingsnis Lietuvos Respublikos Konstitucijos link. *Justitia*, 2001, nr. 4-5, p. 12. Taip pat žr. ŽILYS, J. Iš konstitucionalizmo istorijos. Konstitucijos koncepcijos metmenys – žingsnis Lietuvos Respublikos Konstitucijos link. *Justitia*, 2001, nr. 3.

1992 m. Aukščiausioje Taryboje buvo svarstomi įvairūs konstitucijos variantai. Pirmiausia buvo pristatomas Konstitucijos projektas, o vėliau – alternatyvus, komisijos mažumos parengtas projektas (iniciatorius – E. Jarašiūnas)¹²³. Koalicijos „Už demokratinę Lietuvą“ darbo grupė parengė ir rugsėjo 11 d. „Lietuvos aide“ paskelbė savo patobulintą Konstitucijos projektą, kuriame iš dalies irgi atspindėtos pagrindinės Parlamentinės grupės parengto projekto nuostatos. Tačiau parlamentinė Konstitucijos rengimo komisija manė, kad tos nuostatos atspindėtos nevisiškai išsamiai, ir todėl padarė išvadą, kad toliau reikia tęsti Konstitucijos rengimo darbą. Buvo pasirinktas naujas radikalus Konstitucijos rengimo būdas: nuspręsta parengti naują Konstitucijos projektą remiantis derinimo grupės priimto protokolo nuostatomis, taip pat atsižvelgiant į visuomenės svarstymo metu pareikštas pastabas ir pasiūlymus dėl Konstitucijos projekto. Taip pat buvo dar atsižvelgta į parlamentinės komisijos parengto konstitucinio dokumento — Lietuvos Respublikos Konstitucijos metmenų pagrindines nuostatas — ir į jas vėl buvo atsižvelgiama, rengiant šį naują Konstitucijos projektą. Kartu iš dalies dar buvo tobulinamas ir senasis projektas, kuris paskelbtas spaudoje visuomenei svarstyti. Jame irgi didele dalimi buvo padaryti pakeitimai, atsižvelgiant į Lietuvos piliečių siūlymus ir pastabas dėl paskelbto Konstitucijos projekto¹²⁴. Rengiant Konstitucijos projektą buvo vadovautasi demokratiškumo, valdžių padalijimo, istorinio perimamumo principais¹²⁵. Analizuojant tuometines ir vėlesnes publikacijas, projektus, galima apibendrinti, kad pagrindinė

¹²² Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepcijos metmenys. *Lietuvos aidas*. 1991 m. gegužės 10 d., p. 5.

¹²³ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-04-21 šimtas septynioliktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-08-30, nr. 55. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251380&p_query=&p_tr2=>

¹²⁴ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-09-17 aštuntasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-12-12, nr. 64. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251730&p_query=&p_tr2=>

¹²⁵ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-04-07 šimtas septintasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-07-27, nr. 53. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251369&p_query=&p_tr2=>

konkurencija vyko tarp tuometinės LDDP (Lietuvos demokratinės darbo partijos) bei Sąjūdžio remiamų konstitucijos projektų – parlamentinės ir prezidentinės valdymo formos šalininkų¹²⁶.

Buvo sudaryta konstitucijų derinimo grupė, kurios veikla, nors ir buvo bandoma įtakoti politinių veikėjų, buvo nepriklausoma ir itin intensyvi¹²⁷. Vieno bendro Konstitucijos projekto parengimą E. Jarašiūnas įvardijo kaip didžiausią to meto politinių jėgų pasiekimą¹²⁸. Naujas Konstitucijos projektas visiškai atspindėjo derinimo grupės protokole užfiksuotas nuostatas ir principus tų konstitucinių dalykų, dėl kurių parlamente kilo nesutarimų. Jame buvo struktūros pakeitimų, ypač pasikeitę pirmieji skirsniai (pvz., II, III, IV skirsniai). Kiti skirsniai (skirti Seimui, Prezidentui, Vyriausybei, Konstituciniam Teismui, teismų sistemai, taip pat savivaldai, finansų reikalams, krašto apsaugai ir pagaliau Konstitucijos keitimui), buvo daugmaž vienodi visuose Konstitucijos projektuose¹²⁹. Be to, pasikeitė ir pati Konstitucijos forma (ne tik struktūros prasme, bet ir norminės medžiagos dėstymo būdu). Konstitucijos projektas tapo kur kas lakoniškesnis, trumpesnis, aiškesnis, atsisakyta bet kokių programinių nuostatų, nereikalingo aiškinimo ir aprašymo. Atsisakyta ankstesniame Konstitucijos projekte ir kitų politinių jėgų teikiamuose projektuose išlikusių tam tikrų sovietizmo relikvų, Seimo deputato pavadinimo – pasirinkta Seimo nario formuluotė. Atsisakyta taip pat ir Seimo Reglamento, pereita prie Seimo Statuto. Taip pat buvo įtraukta kai kurių naujovių dėl nuolatinių komisijų, kiti terminologiniai naujadarai. Kartu komisija vengė pernelyg didelio susižavėjimo senosios teisinės kalbos tam tikrais archaizmais, todėl rengiant projektą kalbos dalykai buvo derinami su kalbininkais, specialia kalbininkų komisija, teisinė terminologija — su

¹²⁶ Pvz., NOORGARD, O., JOHANNSEN, L. *The Baltic States after Independence*. 1995, p. 73; ANDRIUKAITIS, P. Konstitucinė kolizija Aukščiausioje Taryboje. Lietuvos Respublikos konstitucija penkerių metų retrospektyvoje. Lietuvos istorijos institutas. Konferencinė medžiaga. Vilnius, 1998, p. 27-30.

¹²⁷ SINKEVIČIUS, V. 1992 m. Konstitucijos rengimas: to laikotarpio užrašų fragmentai // *Jurisprudencija*. 2012, nr. 19(3), p. 889-904.

¹²⁸ *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*. *Op.cit.*, p. 101.

¹²⁹ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-09-17 aštuntasis posėdis. *Op. cit.*

žinomais konstitucinės teisės specialistais. Be to, šis darbas derinti teisinę kalbą, o ypač lietuvių kalbą buvo tęsiamas ir vėliau¹³⁰.

Komisija deklaravo dirbusi savarankiškai ir neteikusi prioriteto viešai paskelbtiems konstitucijos projektams ir nebandžiusi receptuoti kurios nors vienos demokratinės Vakarų valstybės konstitucijos nuostatų. Nors Konstitucijos projekte galima aptikti įvairių Vakarų Europos valstybių konstitucijų įtaką ir apskritai jis atitikdavo kontinentinį konstitucijos modelį, Konstitucijos projektas laikytinas autentišku. Rengdama Konstitucijos projektą, komisija daug dėmesio skyrė tarpukario Lietuvos Konstitucijoms: atsižvelgta į demokratiškiausią 1922 m. Lietuvos Respublikos Konstituciją, taip pat perimtos 1938 m. Konstitucijos demokratinės nuostatos, ypač tos, kurios apibūdina žmogaus teises, visuomenės ir valstybės santykius. Iš esmės du prieš tai pateikti Konstitucijos projektai atspindėjo šias dvi konstitucijas: vienas – 1922 m., o kitas – 1938 m.¹³¹ Nemažą įtaką rengiant Konstitucijos projektą komisijai padarė ir Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo sudarytos darbo grupės parengti Konstitucijos metmenys: daugelis metmenyse užfiksuotų demokratiškesnių ir idėjų vienu ar kitu būdu buvo įgyvendinti Konstitucijos projekte. Įtaką komisijos darbui padarė ir paskelbti įvairių partijų ir politinių grupių parengti Konstitucijos projektai, kurie buvo skelbti spaudoje arba neoficialiai žinomi specialistams. Šiuo atžvilgiu įtaka Konstitucijos projekto rengimui buvo netiesioginė, t.y. per komisijos narius, kurie atstovavo vieniems ar kitiems politiniams judėjimams arba partijoms. Konstitucijos projektams tekta ir nemažai kritikos, teigiant, kad jie visi atspindi LTSR paveldą ar dvasią, o demokratiškiausiais siūlyta laikyti, pvz., akademiko J. Bulovo arba konsultantų L. Wyman ir B. Johnson'o projektus. Taip pat spaudoje teikti argumentai už vieną ar kitą Konstitucijos projektą, pvz., amerikiečių pateiktą Konstitucijos projektą pateikiant kaip visiškai naujo požiūrio, įgyvendinančio žmonių teisių delegavimą valdžiai, valdžių

¹³⁰ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-09-17 aštuntasis posėdis. *Op. cit.*

¹³¹ ŽILYS, J. Lietuvos Respublikos Konstitucija ir laikmetis: mokslinė-praktinė konferencija, 2002 m. sausio 16 d. Vilnius: Valstybės žinios, 2002, p. 11.

padalijimo ir kitų demokratinių principų įgyvendinimo pavyzdį ir kt.¹³² Analizuojant tuometinę Lietuvos spaudą, galima daryti išvadą, kad Konstitucijoje stengtasi įtvirtinti pagrindinius demokratinių valstybių principus, tokius kaip teisės viršenybės, teismų nepriklausomumo ir kt.

Konstitucijos projekte atsispindėjo ir JAV, t.y. seniausios šiuolaikinės demokratinės Konstitucijos, įtaka: perimtos demokratinės JAV Konstitucijos idėjos, pvz., apibrėžiančios žmogaus teises, žmogaus teisių formulavimą¹³³. Netgi formos prasme Konstitucijoje fiksuojami tam tikri draudimai, apribojimai siekiant apsaugoti prigimtines žmogaus teises nuo galimos valstybės institucijų intervencijos arba kitų asmenų šitų prigimtinių teisių arba laisvių pažeidimo. Be to, rengiant Konstitucijos projektą buvo perimtas ir vadinamasis valdžių apribojimo principas, kuris turbūt idealia forma yra įgyvendintas Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucijoje¹³⁴. Taigi būtent siekis apsaugoti žmogaus teises ir laisves, kas yra neatsiejama demokratinės valstybės sandaros dalis, buvo tas akstinas, kuris įgalino aiškiai įtvirtinti valdžių padalijimo principą bei jo įgyvendinimo mechanizmą (pagrindines gaires). Konstitucijoje pagal šį principą buvo stengiamasi įtvirtinti pakankamą valstybės valdžių savarankiškumą, kiek įmanoma tiksliau apibrėžiant kiekvienos valdžios įgaliojimus, kad ateityje būtų išvengta galimų konfliktų. Viena iš trijų valstybės valdžių, o būtent teisminė valdžia, įtvirtinta kaip absoliučiai nepriklausoma valdžia, kuriai jokios įtakos tiesiogiai negali daryti nei įstatymų leidžiamoji, nei vykdomoji valdžios. V. Sinkevičius prisimena, kad rengiant Konstitucijos projektą vienam darbo grupės nariui vis kildavo klausimas, o kaip bus kontroliuojamas teismas¹³⁵. Taigi ir tuo metu neužteko

¹³² Pvz., LAZDYNAS, R. Lietuvos Konstitucija – valdžiai ar žmogui? *Atgimimas*. 1992, nr. 1, p. 6; WYMAN, L., JOHNSON, B. Apie Konstituciją. *Atgimimas*. 1992, nr. 3, p. 8; JOHNSON, B. Apie teisinę valdžią (1). *Lietuvos aidas*. 1991, nr. 031, p. 6. Tęsinys – *Lietuvos aidas*. 1991. nr.032, p. 6.

¹³³ Antai J. Žilys vėliau pateiktą amerikiečių konstitucijos projekto nuostatą, susijusią su žmogaus ir piliečio teisių ir laisvių samprata, valdžios galių ribomis, įvardija kaip vertingas. Žr., ŽILYS, J. Iš konstitucionalizmo istorijos. Nr. 4-5. *Op. cit.*, p. 9.

¹³⁴ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-04-07 šimtas septintasis posėdis. *Op. cit.*

¹³⁵ SINKEVIČIUS, V. 1992 m. Konstitucijos rengimas: to laikotarpio užrašų fragmentai. *Op. cit.*, p. 21.

pakeisti esamų, priimti naujų teisės aktų, taip pat reikėjo laiko žmonių sąmonės pasikeitimams, kas negalėjo įvykti per vieną dieną ar metus. Nors palyginus su 1922 m., kaip nurodo E. Jarašiūnas, 1992 m. Konstitucijos kūrėjai buvo žymiai geriau pasirengę (ir bendras išsilavinimo lygis kitoks)¹³⁶ konstitucijos projekto rengimo rengimom iššūkiams.

Anot K. Lapinsko, buvo stengiamasi taip reglamentuoti valstybės pareigūnų skyrimą, jog valdžios būtų tarsi „surištos“, kad aukščiausiųjų valstybės pareigūnų skyrimas nebūtų patikėtas vien įstatymų leidžiamajai (Seimui) ar vykdomajai (Prezidentui) valdžioms, o tokio pobūdžio klausimai šių valdžių būtų sprendžiami kartu. Siekta įtvirtinti „amerikietišką“ stabdžių ir atsvarų modelį, kuomet svarbiausius pareigūnų parinkimo ir skyrimo klausimus prezidentas ir parlamentas sprendžia bendrai – taigi buvo siekiama įtvirtinti demokratinės valdžios principus atitinkantį modelį. Atitinkamai Konstitucijoje numatyta, kad vienais atvejais Seimas skiria pareigūnus Prezidento teikimu, kitais atvejais Prezidentas, prieš skirdamas pareigūnus, turi gauti Seimo pritarimą. Jau tuomet buvo pabrėžiama, kad valdžių padalijimo principas nereiškia mechaniško valdžių atskyrimo – tai tik valstybės funkcijų atskyrimas, santykinis valdžių savarankiškumas, nes visos valdžios valstybėje turėtų veikti viena kryptimi (E. Jarašiūnas)¹³⁷.

Konstitucijos skyriaus „Teismai“ nuostatomis buvo siekiama sukurti autentišką teismų sistemą, padaryti ją stipria, užtikrinti jos nepriklausomą. Atitinkamų formuluočių šaltinis *de facto* buvo 1992 m. Teismų įstatymas¹³⁸. Teismai, kaip ir kitos valdžios, turėtų vaidinti integruojantį, stabilizuojantį vaidmenį visuomenės gyvenime ir garantuoti žmogaus teises ir laisves. Buvo atsakyta nuostatos, įtvirtinančios teismų atskaitingumą Aukščiausiajai Tarybai. Manyta, kad teisminė valdžia privalo būti absoliučiai nepriklausoma nuo kitų valstybės valdžių, nes tik toks teisminės valdžios nepriklausomumas ir

¹³⁶ Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda: *Op. cit.*, p. 99.

¹³⁷ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-04-12 šimtas dvyliktasis posėdis. *Op. cit.*

savarankiškumas gali sudaryti tinkamas prielaidas žmogaus teisių ir laisvių apsaugai, tuo pačiu užtikrinant valstybės valdžių savivalės ribojimą. Laikytasi nuomonės, kad teisminės valdžios absoliuti nepriklausomybė yra patikimiausias kelias į teisinės valstybės kūrimą, į teisės ir įstatymo viešpatavimą visuomenėje¹³⁹. Kita vertus, mūsų nuomone, absoliučios teisėjų nepriklausomybės (išskyrus teisingumo vykdymą) negali būti, nes tai taip pat gresia teismų savivale – būtent todėl, kaip atsvara teisminei valdžiai, egzistuoja įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių įtaka formuojant teisėjų korpusą.

Konstitucijos projekte buvo įtvirtinta, kad teisėjais gali būti tiktai Lietuvos Respublikos piliečiai, numatyta teisėjų priesaika. Taip pat atsižvelgiant į tam tikrą informaciją, kad daromas spaudimas teismams arba teisėjams, numatytas specialus 114 straipsnis – valstybinės valdžios ir valdymo įstaigų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, visuomeninių organizacijų ar piliečių kišimasis į teisėjo ar teismo veiklą yra draudžiamas ir užtraukia atsakomybę. Šiuo atveju rengėjai tikslingai nurodė tiesiogiai ir Seimo narius, nes Teisinės sistemos komisija gaudavo teisėjų, teismų nusiskundimų, kad kartais deputatai daro tam tikrą poveikį teisėjams arba teismams¹⁴⁰.

Rengiant Konstitucijos projektą bei svarstant teisėjų skyrimo klausimus, kilo vieningo Lietuvos teisėjų senato įsteigimo idėja. Svarstant teisėjų parinkimo principų nustatymą, tuometinio parlamento stenogramose galime įžvelgti tam tikrus diskusinius klausimus. 1992 m. rudenį buvo svarstyta kolegialios teisėjų skyrimo institucijos įsteigimo galimybė. Manytina, kad geriau yra ne tuomet kai vienas asmuo parenka kandidatūras, o nustatytas tam tikras kolegialumo principas, kolegija. Teisėjų senato užuomazgos jau buvo tuometiniame Teismų įstatyme ir prireikus būtų galimybė jį praplėsti.

¹³⁸ Laikinosios Komisijos Konstitucijos projektui parengti 1992-02-19 posėdis. Protokolas Nr. 9 Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Laikinoji komisija konstitucijos projektui parengti. Komisijos posėdžių protokolai nr. 1-17. F. 2, ap. 4, bylos nr. 1812.

¹³⁹ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-04-07 šimtas septintasis posėdis. *Op. cit.*

¹⁴⁰ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-09-17 aštuntasis posėdis. *Op. cit.*

Tobulinant teisėjų kandidatūrų parinkimą, kiti teisėjų paskyrimo klausimai taip pat turėtų būti sprendžiami tokia teisėjų senate. Svarstyta, kad į senatą būtų galima įtraukti teisingumo ministrą, galbūt dar kelis asmenis, kurie nėra tiesiogiai susiję su pačių teismų sistema, ir būtų tam tikrais stebėtojais, kurie jaustų visuomenės nuotaikas, nuomonę ir galėtų iš šalies pažvelgti į teismų sistemą bei daryti tam tikrą teigiamą įtaką. Tam reikėtų tobulinti Teismų įstatymą, tobulinant pačią Lietuvos teisėjų senato formavimo procedūrą. Šis senatas taip pat spręstų ir teisėjų skyrimo, jų perkėlimo iš vienos vietos į kitą, perkėlimo į aukštesnes pareigas ir kitus susijusius klausimus¹⁴¹. Kaip matome, tokia idėja nebuvo įgyvendinta, vietoj jos sukūrus atskirą teismų savivaldos sistemą, jos tarpe ir Teisėjų tarybą, atliekančią būtent patariamąją funkciją teisėjų korpuso formavimo klausimais.

Daugelis faktų rodo, kad jau rengiant Konstituciją buvo suprantama valdžių padalijimo įgyvendinimo teisminės valdžios atžvilgiu svarba ir stengiamasi, remiantis kitų valstybių patirtimi, užtikrinti tiek įstatymų leidžiamosios, tiek vykdomosios valdžių bendradarbiavimą skiriant teisėjus (kaip valdžių atskyrimo ir bendradarbiavimo įtvirtinimą). Konstitucijos 112 straipsnyje numatyta, kad:

1) apylinkių, apygardų ir specializuotų teismų teisėjus ir pirmininkus skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas;

2) Apeliacinio teismo teisėjus, o iš jų – pirmininką, skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas Seimo pritarimu;

3) Aukščiausiojo Teismo teisėjus, o iš jų – pirmininką, skiria ir atleidžia Seimas Respublikos Prezidento teikimu.

Taigi buvo išlaikytas ir Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme numatytas principas, kad skiriant ir atleidžiant Apeliacinio ir Aukščiausiojo Teismo teisėjus dalyvauja kitų dviejų valdžių svarbiausios valstybės institucijos – Seimas ir Respublikos Prezidentas.

¹⁴¹ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-09-17 aštuntasis posėdis. *Op. cit.*

Turime pripažinti, kad vykdomosios valdžios įtaka teisėjų skyrimo procese teismams, kaip teisminės valdžios daliai, priėmus Konstituciją, neišnyko, o liko panaši, kaip ir tik atkūrus Lietuvos nepriklausomybę. Todėl Konstitucijos priėmimas 1992 m. buvo ne valdžių padalijimo principo skiriant teisėjus realus įtvirtinimas, o, mūsų nuomone, tik tokio įtvirtinimo, kuris tęsėsi kelerius metus ir kurio plėtojimas vyksta nuolat, pradžia. Kita vertus, ar anksčiau teisingumo ministras teikdavo kandidatūrą Aukščiausiajai Tarybai, ar Prezidentas, tokią sąrangą galima vertinti kaip atsveriančią teisminę valdžią abejais atvejais (ką patvirtino ir tiriamojo darbo rengimo metu apklausti asmenis). Žinoma, Prezidentas renkamas Tautos, tačiau teisingumo ministro skyrimo taip pat dalyvauja Tautos rinkti atstovai. Taigi, manome, kas teisėjų skyrimo bei atleidimo atvejais svarbiau yra ne tai, ar procese dalyvauja teisingumo ministras ar Prezidentas, o tai, kokiais kriterijais yra remiamasi priimant sprendimus ir ar teisėjai taip pat dalyvauja procese.

Pats svarbiausias dalykas, galima sakyti – revoliucingas teismų sistemos ir valstybės valdžios sąrangos pokytis – buvo konstitucinės kontrolės ir specialiai tam skirtos institucijos – Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo – įtvirtinimas 1992 m. Konstitucijoje ir atitinkamų jos nuostatų įgyvendinimas 1993 m. Klausimas turėjo savo priešistorę, kurios analizė leidžia padaryti išvadą, kad Konstitucinis Teismas nebuvo atsitiktinai pasirinkta konstitucinės priežiūros forma.

2. Naujos konstitucinės justicijos institucijos – Konstitucinio Teismo – steigimas

Pirmieji žingsniai atkuriant Nepriklausomybę – 1988 m. Lietuvos Sąjūdžio steigiamasis suvažiavimas ir kt. – kartu buvo pirmieji žingsniai link naujos Lietuvos valstybės teismų sistemos. Anot J. Žilio, tuo metu pradėjo stiprėti įsitikinimas, kad valstybėje galioja tik Aukščiausiosios Tarybos aprobuoti

teisės aktai – vadinamasis konstitucijų karo laikotarpis¹⁴². 1988 m. pavasarį ir vasarą atsirado ir stiprėjo diskusija dėl artėjančios eilinės sąjunginės konferencijos, daugėjo siūlymų stiprinti Lietuvos suverenumą. J. Žilio nuomone to meto kūrybinėse sąjungose, Mokslų akademijoje, Matematikos ir kibernetikos institute, Pუსlaidininkų institute ir kitur buvo prisimintas Konstitucinis Teismas¹⁴³. Kaip nurodo E. Kūris, Konstitucinio Teismo būtinumas nebuvo kvestionuojamas nuo pat nacionalinio atgimimo pradžios 1988 m.¹⁴⁴ Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Steigiamajame suvažiavime 1988 m. spalio 23 d. buvo priimta rezoliucija Nr. 25 „Dėl Konstitucinio Teismo įsteigimo“. Buvo skelbiama, kad pagrindinė šio teismo funkcija: „<...> įstatymų ir įstatyminių aktų konstitucinė priežiūra, šiuo klausimu gautų skundų sprendimas“¹⁴⁵. Kaip nurodo E. Jarašiūnas, Konstitucijos virtimas aukščiausiaja teise sietinas su konstitucinės justicijos instituto įtvirtinimu valstybėje (ką patvirtina JAV, Vokietijos, Ispanijos pavyzdžiai)¹⁴⁶.

1988 m. Mokslų akademijos buvo parengtas naujos LTSR Konstitucijos projektas, įvardinamas kaip bręstančios būsimos Lietuvos teisinės sistemos bei tuometinės tarybinės teisinės sistemos susidūrimas¹⁴⁷, jame kartu numatant ir Konstitucinio Teismo įsteigimą. Tuometinės Mokslų akademijos prezidiumo vyriausiasis mokslinis sekretorius, pasiūlymų LTSR Konstitucijos pakeitimams parengti komisijos pirmininkas akademikas Eduardas Vilkas, apibūdindamas Konstitucijos projekto atsiradimą, sakė, kad Mokslų akademijos prezidiumas, atsiliepdamas į Akademijos darbuotojų pasiūlymus, dar 1988 m. gegužės

¹⁴² ŽILYS, J. Konstitucinis teismas – teisinės ir istorinės prielaidos. Vilnius:TIC, 2001, p. 81; ŽILYS, J. 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos kai kurios politinės ir teisinės ištakos. Mūsų konstitucionalizmo raida: straipsnių rinkinys. Vilnius: Valstybės žinios, 2003, p. 205.

¹⁴³ Konstitucinis Teismas – istorija ir dabartis (interviu su Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pirmininku J. Žiliu). *Atgimimas*. 1994 m. kovo 2 d., nr. 9, p. 5.

¹⁴⁴ KŪRIS, E. Konstitucinė justicija Lietuvoje: pirmasis dešimtmetis. Konstitucinis teisingumas ir teisės viešpatavimas: tarptautinė konferencija, skirta Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įsteigimo 10-mečiui. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2004, p. 23

¹⁴⁵ Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Steigiamojo suvažiavimo rezoliucija „Dėl Konstitucinio Teismo įsteigimo“ // Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas. Vilnius: „Mintis“, 1990, p. 237-238.

¹⁴⁶ *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda. Op. cit.*, p.96-97.

mėnesį sudarė septyniolikos asmenų komisiją, kuriai buvo pavesta parengti pasiūlymus dėl LTSR Konstitucijos, o būtinybę tobulinti Konstituciją padiktavo pats gyvenimas ir vykstantis persitvarkymas¹⁴⁸. Tačiau Aukščiausiajai Tarybai tuo metu atrodė, kad parengtas Konstitucijos projektas yra pernelyg radikalus, todėl jam nebuvo pritarta (nors vėliau tapo pagrindu priimant Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą). Vis dėlto, manytina, kad šis bandymas buvo konstitucinių pertvarkymų valstybėje ir naujos teismų sistemos, su atskira konstitucine justicija, kūrimo pradžia. Tuo metu buvo, anot J. Žilio, „repetuojama Konstitucija“¹⁴⁹.

1990 m. sausio 31 d. LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas sudarė darbo grupę Konstitucinio Teismo įstatymo projektui parengti, tačiau nė vienas iš keleto jų nebuvo priimtas. Platesnė diskusija dėl konstitucinės kontrolės institucijos įkūrimo Lietuvoje atsinaujino po to, kai 1990 m. lapkričio 7 d. Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo Prezidiumas sudarė Lietuvos Respublikos Konstitucijos projekto rengimo grupę¹⁵⁰, kuri parengė Konstitucijos koncepcijos metmenis ir juose siūlė Konstitucinę Tarybą¹⁵¹.

Anot J. Žilio, renkantis konstitucinės justicijos modelį, buvo orientuojamasi į moderniąsias pokario Europos šalių konstitucijas, kurias priėmus buvo įkurti Vokietijos, Portugalijos, Ispanijos, Italijos, Austrijos konstituciniai teismai, Prancūzijos Konstitucinė Taryba. Tuo metu, kai buvo rengiama ir priimta 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija, konstituciniai teismai jau veikė Bulgarijoje, Lenkijoje, Vengrijoje, Rumunijoje, Čekijoje, Slovakijoje, Slovėnijoje, Bosnijoje ir Hercegovinoje. Akivaizdu, kad

¹⁴⁷ Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Steigiamojo suvažiavimo rezoliucija „Dėl Konstitucinio Teismo įsteigimo“. *Op. cit.*, p. 84.

¹⁴⁸ ŽILYS, J. Konstitucija kaip laisvės raiškos teisinė politinė forma [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą: <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr6/6_Teise_Zilys.htm>.

¹⁴⁹ ŽILYS, J. Tarptautinė konferencija „Europos konstitucinio palikimo standartai“ [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą: <<http://www.youtube.com/watch?v=6aqCmKdl-P4>>.

¹⁵⁰ *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo dokumentų rinkinys*, nr. 3. Vilnius: Valstybinės leidybos centras, 1991, p. 506.

¹⁵¹ Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepcijos metmenys. *Op. cit.*, p. 5.

konstituciniai teismai buvo įkurti ten, kur seniau buvo įsigalėję autoritariniai režimai, visuomenės ir valstybės gyvenimą buvo persmelkęs totalitarizmas. Tai buvo objektyviai pagrįstas procesas, kuris bylojo apie žmonių pastangas ieškoti demokratinio konstitucionalizmo garantijų¹⁵². Vis dėlto, priimti Konstitucinio Teismo įstatymą ar jo įsteigimą numatyti Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme tuo metu nebuvo galimybių – reikėjo spręsti neatidėliotinas valstybingumo stiprinimo bei įtvirtinimo problemas¹⁵³. Pirmasis atitinkamo įstatymo projektas Aukščiausiajai Tarybai buvo pateiktas jau 1990 m. birželio 18 d.

Konstitucinio Teismo įstatymo kuo greitesnio priėmimo būtinybė buvo pabrėžiama ir svarstant klausimą dėl Prezidento įstatymo projekto¹⁵⁴. Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas laikėsi nuomonės, kad Lietuvos Respublikos valdymo sutvarkymo klausimus spręsti reikia kompleksiškai, o ne dalimis. Visgi Konstitucinio Teismo institucija bent teoriškai siejosi ne su Prezidento institucijos įvedimu, o su visos teisinės sistemos reformos metmenimis¹⁵⁵.

Svarstant Konstitucijos projektą Atkuriamajame Seime laikytasi nuomonės, kad teismai, kaip ir kitos valdžios, turi vaidinti integruojantį ir stabilizuojantį vaidmenį visuomenės gyvenime bei garantuoti žmogaus teises. Konstitucinė priežiūra būtų užtikrinta Konstitucinio Teismo institutu. Tačiau nors pirmame Konstitucijos projekte ši funkcija buvo patikėta Konstituciniam Teismui, tačiau ir komisijos narių tarpe kilo klausimas, ar negalėtų tos funkcijos atlikti Aukščiausiasis Teismas, kas dar labiau sustiprintų teisminę

¹⁵² ŽILYS, J. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstitucinėje sistemoje. Iš *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*: kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2003, p. 262-263.

¹⁵³ Konstitucinis Teismas – istorija ir dabartis. *Op. cit.*, p. 5.

¹⁵⁴ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1991-12-10 penkiasdešimt šeštasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-05-05, nr. 46. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251157&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2>.

¹⁵⁵ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-01-23 septyniadešimt trečiasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-04-26, nr. 48. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251190&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2>.

valdžią? Tuo metu spaudoje buvo spausdinama nemažai straipsnių, pristatančių įvairias Konstitucinio Teismo veiklos vizijas¹⁵⁶, pateikiami argumentai už konstitucinės priežiūros patikėjimą Lietuvos Aukščiausiajam Teismui, susiję su asmenų teise kreiptis į teismą bei procedūriniais dalykais, t.y. pavyzdžiu laikytas JAV konstitucinės priežiūros modelis¹⁵⁷. Buvo kalbama ir apie grėsmę teismų nepriklausomumui ir visai valdžių pusiausvyrai, jei konstitucinės priežiūros institucija būtų įtraukta į politinių kovų lauką¹⁵⁸. Taip pat buvo teikiami siūlymai įtvirtinti, kad konstitucinės justicijos sprendimai nebūtų galutiniai arba būtų vertinami ne tik įstatymai, bet ir jų projektai¹⁵⁹. Pagaliau, atsižvelginat tiek į Europos patirtį, tiek į tarpukario istoriją (anot S. Šedbaro, taip įgyvendinant M. Romerio idėją ir svajonę „turėti teismą, tiriantį įstatymų atitikimą konstitucijai, t. y. saugantį įstatymą ir siekiantį, kad konstitucinė tikrovė nesiskirtų nuo konstitucijos nuostatų“¹⁶⁰), buvo pasirinktas „europinis“ konstitucinės priežiūros modelis¹⁶¹, kurio toliau laikėsi Konstitucijos kūrėjai, o Konstitucinio Teismo nepriklausomybę stengtasi užtikrinti formuojant jį trimis valdžioms – manyta, kad tai gali būti pakankamai efektyvi priemonė¹⁶².

Konstitucijos projekte buvo numatyta, kad Konstitucinio Teismo teisėju kandidatūras lygiomis dalimis teiks Seimui Respublikos Prezidentas, Seimo Pirmininkas ir Aukščiausiojo Teismo pirmininkas. Vadinasi, galima daryti

¹⁵⁶ Pvz., siūlyta steigti Konstitucinę tarybą, o ne teismą, BRAZAITYTĖ, V., KAGANAS, I. Dėl konstitucinės priežiūros. *Lietuvos aidas*. 1991 m. rugsėjo 25 d., nr. 193, p. 3.

¹⁵⁷ VILČINSKAS, Š. Konstitucijos priežiūrą – Aukščiausiajam Teismui. *Lietuvos aidas*, 1991, Nr. 135, p. 2.

¹⁵⁸ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-04-14 šimtas dvyliktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-08-15, nr. 54. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251375&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2>.

¹⁵⁹ JARAŠIŪNAS, E., KŪRIS, E., LAPINSKAS K., NORMANTAS, A., SINKEVIČIUS, V., STAČIOKAS, S.; [translated and edited by Naujokaitis, R. with the assistance of Matijošius, A., Spruogis, E., Šarkienė, M.]. *Constitutional Justice in Lithuania*. Vilnius: The Constitutional Court of the Republic of Lithuania, 2003, p. 23.

¹⁶⁰ ŠEDBARAS, S. Konstitucinis teismas: kas tai ir kam to reikia. *Justitia*, 1996, nr. 1, p. 13.

¹⁶¹ Istoriskai skiriami amerikiečių ir austrų (europinis kontinentinis) įstatymų konstitucingumo kontrolės sistemų modeliai. Žr. *Ibid*.

¹⁶² Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-09-17 aštuntasis posėdis. *Op. cit*.

išvadą, kad Konstituciniame Teisme bus atstovaujamos visos trys pagrindinės valstybės valdžios. Toks parinkimas nereiškė (bent komisija taip manė), kad Konstitucinis Teismas turėtų būti susipriešinusi savo viduje institucija, kur vyktų lyg ir savotiška kova tarp šitų trijų valdžios atstovų, nes visų Konstitucinio Teismo teisėjų teisės bus lygios, vienodos ir jie turės veikti sutartinai, darniai, vadovaudamiesi tik Konstitucija ir savo sąžine. Taip pat, atsižvelgiant į visuomenės nuomonę, buvo numatoma, kad Konstitucinio Teismo teisėjai turės duoti ištikimybės priesaiką¹⁶³.

Visų šių diskusijų „apčiuopiamas“ rezultatas buvo 1992 m. spalio 25 d. priimtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos VIII skirsnis „Konstitucinis Teismas“, susidedantis iš 7 (102–108) straipsnių (palyginimui galima pasakyti, kad visų kitų teismų veiklos pamatus nustatęs Konstitucijos IX skirsnis „Teismas“ susideda iš 10 (109–118) straipsnių, bet apimties požiūriu šie skirsniai beveik identiški – aktualiojoje redakcijoje turi atitinkamai 4114 ir 4213 spaudos ženklų įskaitant tarpus).

Priėmus Lietuvos Respublikos Konstituciją, tačiau kartu neparengus ir nepatvirtinus Konstitucinio Teismo įstatymo ir nepaskyrus Konstitucinio Teismo teisėjų, susidarė situacija, kuomet Seimas nebeturėjo (anksčiau Aukščiausiosios Tarybos turėtos) teisės naikinti Vyriausybės nutarimų, ir *de facto* nebuvo Konstitucinio Teismo, kuriam Konstitucija pavedė spręsti Vyriausybės aktų atitikimo Konstitucijai ir įstatymams klausimą (kartu liko be konstitucinės priežiūros ir paties Seimo aktai). Tokiais atvejais Seimas priimdavo rezoliucijas, tačiau Vyriausybė turėjo laisvę atsižvelgti į jas arba ignoruoti¹⁶⁴. Iš esmės, galiojant Konstitucijai susidarė teisės aktų konstitucingumo kontrolės vakuumas. Galima tik spėlioti, kiek laiko būtų trūkusi tokia padėtis, jeigu ne Respublikos Prezidento rinkimai.

¹⁶³ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-09-17 aštuntasis posėdis. *Op. cit.*

¹⁶⁴ Lietuvos Respublikos Seimo 1992-12-02 šeštasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1992-01-01, nr. 4. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=235328&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2>.

Konstitucija nustato, kad Respublikos Prezidento priesaikos aktą pasirašo jis pats ir Konstitucinio Teismo pirmininkas, o jo nesant – vienas iš Konstitucinio Teismo teisėjų (82 str.). Tuo tarpu Konstitucijos sudėdamosios dalies – Įstatymo "Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos" 7 straipsnis nustatė, jog Konstitucinio Teismo teisėjai (o iš jų Konstitucinio Teismo pirmininkas) turi būti paskirti ne vėliau kaip per 1 mėnesį po Respublikos Prezidento išrinkimo. Taigi Konstitucinio Teismo formavimas galėjo būti baigtas tik išrinkus Respublikos Prezidentą ir šiam pradėjus eiti pareigas, o tam, kad Prezidentas pradėtų eiti pareigas, reikėjo bent vieno paskirto Konstitucinio Teismo teisėjo, kuris prisaikdintų Prezidentą, ir, žinoma, visą tai reguliuojančio Konstitucinio Teismo įstatymo¹⁶⁵.

Konstitucinio Teismo įstatymo projektas Seimui buvo pateiktas 1993 m. sausio 19 d. Pranešėjas, K. Lapinskas nurodė, kad projektas parengtas įgyvendinant Konstitucijos 8 skirsnio „Konstitucinis Teismas“ nuostatas¹⁶⁶. Įstatymo projektas susidėjo iš dviejų pagrindinių dalių: (i) normos, kurios nustato Konstitucinio Teismo kaip institucijos teisinį statusą; (ii) normos, skirtos Konstitucinio Teismo darbo klausimams, jo veiklos procedūroms nustatyti. Rengiant projektą buvo išstudijuoti Vokietijos Federacinės Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas ir kiti teisiniai aktai. Taip pat buvo domėtasi kitų Vakarų Europos valstybėse esančių konstitucinių teismų teisiniu reguliavimu. Europos Tarybos pastangomis buvo parengta savotiška apibendrinanti medžiaga apie Europos valstybių konstitucinės priežiūros institucijas, ir ypač konstitucinio teismo teisinę padėtį, kuri irgi buvo

¹⁶⁵ Lietuvos Respublikos Seimo 1992-12-29 neeilinis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1992-01-01, nr. 4. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=235393&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2>.

Lietuvos Respublikos Seimo 1993-01-14 dvidešimt penktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 19. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=235563&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2>.

¹⁶⁶ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-01-19 dvidešimt septintasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 20. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=235568&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2>.

panaudota, ja buvo remtasi rengiant projektą Priimtinausia pasirodė Vokietijos patirtis (tiesą tariant, buvo daugiau galimybių tą patirtį išstudijuoti). Bet pagrindu, žinoma, buvo Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatos dėl Konstitucinio Teismo statuso, jo formavimo tvarkos Konstitucinio Teismo įstatymo projekto nuostatos dėl procedūrinių dalykų buvo rengiamos atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso normas, nes tai yra teismo proceso dalis (manyta, teisminis procesas buvo artimiausias Konstitucinio Teismo procedūroms). Be to, nustatyta, pagal Vokietijos pavyzdį, kad bylos nagrinėjimas gali trukti iki šešių mėnesių (nors praktikoje ten buvo žinomi atvejai, kad kai kurios bylos nagrinėjamos iki dvejų metų, todėl ir Lietuvoje tas galėjo atsirasti su laiku).¹⁶⁷

Analizuodami ir apibendrindami diskusijas, vykusias 1993 m. Seime (minėta, įstatymo projektas buvo svarstomas itin intensyviai dėl artėjančių Prezidento rinkimų ir rengiamos išrinktojo Prezidento priesaikos ceremonijos), priėjome prie išvados: rengiant Konstitucinio Teismo įstatymą ir įgyvendinant jį buvo išspręstos reikšmingos problemos, kurias sugrupavome į keturis blokus ir norėtume aptarti išsamiau.

2.1. Konstitucinio Teismo teisėjų nepriklausomumas

Konstitucinio Teismo įstatymo projektas buvo svarstomas itin greitais tempais – pataisytas projektas Seimo nariams buvo įteiktas 1993 m. sausio 18, 25 d., o svarstomas jau 26 d.¹⁶⁸

Buvo stengiamasi teisiniu reguliavimu užtikrinti realią Konstitucinio Teismo nepriklausomybę ir savarankiškumą. Juk Konstituciniam Teismui pagal Konstituciją yra pavedama labai atsakinga funkcija – garantuoti tam tikrą valstybės stabilumą, Konstitucijos ir konstitucinių normų viršenybę teisės

¹⁶⁷ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-01-19 dvidešimt septintasis posėdis. *Op. cit.*

¹⁶⁸ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-01-26 trisdešimtasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 22. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=235578&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2#zyma_1s30pokonstteism>.

sistemoje¹⁶⁹. Šio principo įgyvendinimas turėjo priklausyti ir nuo to, kaip bus parinkti teisėjai. Juos depolitizuoti buvo stengiamasi numatant, kad paskirti Konstitucinio Teismo nariai atsisakytų savo politinės veiklos¹⁷⁰.

Tuo metu manyta, kad teisėjų nepriklausomumą padėtų pasiekti aiškios skyrimo procedūros, numatant viešumą, viešą svarstymą, kompetenciją, aiškias darbo procedūras ir teisėjų nepriklausomybės garantijas (tokias kaip įgaliojimų trukmės neliečiamumas, socialinės garantijos, negalint mažinti atlyginimų ir kt. – buvo suprantama, kad materialinės sąlygos lemia poveikio teisėjams galimybes). Be to, buvo pasirinkta „pasyvi koncepcija“, pagal kurią Konstitucinis Teismas neturi teisės savo iniciatyva kelti konstitucinių bylų, rinkti įrodymų ir pan.¹⁷¹

Kai kurie Seimo nariai visgi apgailestavo, kad neatsirado galimybės atskiriam piliečiui arba grupei piliečių apginti savo teises per Konstitucinį Teismą¹⁷².

Konstitucija nustato, kad Konstitucinio Teismo teisėjai naudojasi ta pačia neliečiamybės teise, kaip ir Seimo nariai. Tačiau kaip šita neliečiamybė užtikrinama, ir procedūriniai dalykai Konstitucijoje nesprenžiami. Darbo grupė manė, kad nebūtų prasilenkiama su konstitucinėmis nuostatomis, jeigu būtų suteikta teisė teisėjo neliečiamybę svarstyti ir pačiam Konstituciniam Teismui, kaip tai yra daroma ir Seime¹⁷³. Buvo netgi siūlymų išbraukti nuostatą, kad "Konstitucinio Teismo teisėjo asmuo neliečiamas", nes tai nenumatyta net Prezidento įstatyme, t.y. per daug akcentuojamas neliečiamumas. Konstitucinio Teismo teisėjo neliečiamybę reglamentuojantis straipsnis buvo platesnis, detalesnis ir tam tikra prasme galėjo kirstis su Seimo nario neliečiamybe – neliečiamybės turinys iš esmės turi būti arba visiškai tapatus, arba toks, koks yra nustatytas Seimo nario atžvilgiu¹⁷⁴.

¹⁶⁹ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-01-19 dvidešimt septintasis posėdis. *Op. cit.*

¹⁷⁰ *Ibid.*

¹⁷¹ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-01-26 trisdešimtasis posėdis. *Op. cit.*

¹⁷² *Ibid.*

¹⁷³ *Ibid.*

¹⁷⁴ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-02 trisdešimt septintasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 26. Prieiga per internetą:

Kita vertus, Konstitucijos 21 straipsnyje yra nuostata, kad "Žmogaus asmuo neliečiamas". Šita teisė, neliečiamybė, garantuojama kiekvienam žmogui, todėl tai nebūtų privilegija teisėjui – iš esmės ta pati žmogaus laisvę garantuojanti nuostata yra 21 straipsnyje, pritaikyta Konstitucinio Teismo teisėjui¹⁷⁵. Manytina, kad toks interpretavimas nepagrįstas, nes šiuo atveju Konstitucinio Teismo teisėjo statusas buvo išskiriamas iš kitų ir prilyginamas Seimo nario neliečiamumui.

Papildomai projekte buvo numatyta, kad „Konstitucinio Teismo teisėjas, sulaikytas ar pristatytas į teisėsaugos įstaigas be asmens dokumentų, turi būti nedelsiant paleidžiamas, kai nustatoma jo asmenybė“. Argumentuojama buvo tuo, kad tokiu atveju galėtų sutrikti Konstitucinio Teismo darbas. Reglamentuojant buto neliečiamybę, numatyta, kad tik tuo atveju, kai teisėjui nustatyta tvarka iškelta baudžiamoji byla, galima daryti kratą jo bute, transporto priemonėse ir t.t. Projekto rengėjų nuomone, tokios nuostatos tiksliai padėtų Konstituciniam Teismui ir Konstitucinio Teismo teisėjui realiai garantuoti jo neliečiamybę ir neturėtų būti laikomos privilegijų įtvirtinimu¹⁷⁶.

Kalbant apie teisėjo negalimumą eiti kitų pareigų, buvo leidžiamas kūrybinis darbas. Tuo metu, projekto rengėjų jis buvo suprantamas kaip rašytojo, kompozitoriaus darbas, mokslinis darbas, jeigu jis nekliudo pagrindiniam (teisėjo) darbui. Teisėjas galėjo rašyti mokslinį darbą, disertaciją, ją ginti, bet negalėjo užimti etatinių pareigų¹⁷⁷.

Siekiant Konstitucinio Teismo darbo stabilumo ir nepertraukiamumo, buvo siūloma numatyti galimybę atleisti teisėją, jeigu jis nepertraukiamai serga tam tikrą laiką. Seimo nariai pabrėždavo būtinumą užtikrinti kворumą nagrinėjant bylas Konstituciniame Teisme, baiminosi, kad ilga rimta teisėjo liga paralyžuos Teismo darbą¹⁷⁸. Tačiau dėl termino buvo išsakytos labai įvairios nuomonės: jei vieni ragino atsižvelgti į tam tikrą Konstitucinio Teismo

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=235597&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2>.

¹⁷⁵ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-02 trisdešimt septintasis posėdis. *Op. cit.*

¹⁷⁶ *Ibid.*

¹⁷⁷ *Ibid.*

darbo specifiką ir siūlė nustatyti 5 mėnesių terminą (kai kurie siūlė nustatyti net ilgesnius terminus), tai kiti – išspręsti klausimą pagal analogiją su kitais to meto teisės aktais, kurie nustatė analogiškoje padėtyje esantiems kitiems valstybės darbuotojams 4 mėnesių terminą¹⁷⁹. Pastarasis pasiūlymas pasirodė priimtinausias.

Konstitucinio Teismo darbo nepertraukiamumą siektą užtikrinti steigiant Konstitucijoje nenumatytą **Teismo pirmininko pavaduotojo** pareigybę. Darbo grupės nuomone, jis atliktų reglamento jam nustatytas funkcijas ir pavaduotų pirmininką, kai šis būtų išvykęs ar dėl kitų priežasčių negalėtų eiti savo pareigų¹⁸⁰. Buvo taip pat siūloma Konstitucinio Teismo pirmininko pavaduotoją rinkti Seime, t.y. suvienodinti Konstitucinio Teismo pirmininko ir jo pavaduotojo rinkimus, nes, minėta, pagal Konstituciją Teismo pirmininką renka Seimas, tuo tarpu pirmininko pavaduotoją pagal įstatymo projektą turėtų rinkti pats Konstitucinis Teismas, t. y. Konstitucinio Teismo teisėjai. Oponentams atrodė nekorektiškas toks Konstitucijoje įtvirtintos Konstitucinio Teismo pirmininko pareigybės prilyginimas tik ordinariniame įstatyme įtvirtintai jo pavaduotojo pareigybei ir jie siūlė šitą dalyką palikti pačiam Konstituciniam Teismui spręsti jau savo nuožiūra¹⁸¹.

Galima alternatyva buvo numatyti, kad nesant Konstitucinio Teismo pirmininko arba kai jis negali eiti savo pareigų, Konstitucinio Teismo pirmininko pareigas laikinai eina didžiausią teisininko stažą turintis Konstitucinio Teismo teisėjas. Darbo grupėje buvo daug diskusijų dėl to, kad apskritai pirmininko pavaduotojo pareigybė yra perteklinė, nes prireikus jį galės pavaduoti bet kuris teisėjas, nebūtinai turintis didžiausią teisininko darbo stažą. Kalbant apie pavaduojančio teisėjo atlyginimą, siūlyta teisėjui, laikinai einančiam Konstitucinio Teismo pirmininko pareigas, mokėti Konstitucinio

¹⁷⁸ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-02 trisdešimt septintasis posėdis. *Op. cit.*

¹⁷⁹ *Ibid.*

¹⁸⁰ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-01 trisdešimt penktasis posėdis. *Stenogramos* [], 1993-01-01, nr. 25. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=235586&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2#zyna_1s35pokonstitucteism>.

¹⁸¹ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-01 trisdešimt penktasis posėdis. *Op. cit.*

Teismo pirmininko dydžio atlyginimą. Siekiant išvengti didesnių diskusijų ir taupant laiką, sutarta bei nubalsuota už tai, kad „kai nėra Konstitucinio Teismo pirmininko arba kai jis negali eiti savo pareigų, Konstitucinio Teismo pirmininko pareigas laikinai eina didžiausią teisininko stažą turintis Konstitucinio Teismo teisėjas“. Įstatymo projekto rengėjai taip pat akcentavo būtinumą išvengti Konstitucinio Teismo darbo „griežto administravimo“, pabrėždavo, kad Konstitucinio Teismo pirmininkas atliktų tikrai būtinas administracines funkcijas, neturėdamas jokios didesnės administracinės valdžios¹⁸².

Buvo abejota, ar teisėjų nepriklausomumo neįtakos vadinamoji rotacinė jų skyrimo tvarka. Darbo grupės nuomone, būtų geriau atsisakyti rotacijos principo ir skirti Konstitucinio Teismo teisėjus iki pensinio amžiaus. Žinoma, tam pirma reikėjo pakeisti Konstituciją, kurioje įtvirtinta būtent tokia rotacinė sistema, tačiau nepaisant procedūros sunkumo, tai būtų geras sprendimas – tokia Konstitucijos pataisa užtikrintų didesnę Konstitucinio Teismo nepriklausomybę, o kartu ir Konstitucinio Teismo teisėjų nepriklausomybę¹⁸³.

Teisėjų materialinį aprūpinimą reguliavo įstatymo projekto 16 straipsnis. Viena vertus, buvo atsižvelgiama į sunkią valstybės ekonominę padėtį ir realią gyvenimo lygį krašte, tačiau, kita vertus, buvo siekiama sukurti prielaidas į Konstitucinį Teismą parinkti geriausius, šį darbą sugebančius dirbti specialistus, suteikti jiems pastovias, tvirtas socialines ir materialines garantijas, kad jie būtų pajėgę atsispirti įvairioms pagundoms¹⁸⁴. Pirmoje dalyje buvo kalbama apie teisėjų atlyginimus, antroje – apie išeitines pašalpas, jų mokėjimo tvarką ir dydžius; trečioje – apie teisėjų, kurie sulauks pensinio amžiaus, pensinį aprūpinimą; ketvirtoje – apie aprūpinimą gyvenamuoju plotu;

¹⁸² Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-02 trisdešimt septintasis posėdis. *Op. cit.*

¹⁸³ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-01 trisdešimt penktasis posėdis. *Op. cit.*

¹⁸⁴ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-03 trisdešimt aštuntasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 27. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=235600&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2>.

penktoje – apie tam tikras darbo garantijas tiems asmenims, kurie baigs darbą Konstituciniame Teisme¹⁸⁵.

Yra įprasta, kad visi valstybės tarnautojai, pradėdant Prezidentu ir baigiant raštvedžiu, gauna diferencijuotus atlyginimus, apskaičiuojamus pagal tam tikriems tarnybos rangams nustatytus koeficientus. Todėl siūlyta, kad Konstitucinio Teismo teisėjo ir Konstitucinio Teismo pirmininko atlyginimus nustatytų Valstybės tarnautojų įstatymas (tuo metu jau buvo pateiktas projektas dėl “Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros darbuotojų, arbitro, valstybės kontrolės darbuotojų, tarnautojų tarnybinių atlyginimų”), o kol tokio nėra, laikinai nustatytų Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Tačiau čia buvo įžvelgta grėsmė Konstitucinio Teismo materialiniam stabilumui ir tuo pačiu nepriklausomumui, todėl ir buvo siūloma išspręsti šiuos klausimus būtent Konstitucinio Teismo įstatyme. Karštos diskusijos vyko dėl pensijinio aprūpinimo. Prisiminus tarpukario Lietuvos Respublikos teisėjų gautos pensijas, kurios buvo 75% atlyginimo dydžio, iš pradžių buvo numatyta, kad teisėjo pensija turėtų sudaryti 70% Konstituciniame Teisme gauto atlyginimo. Tačiau vėliau ši suma buvo sumažinta ir palikti du alternatyvūs variantai – 60 % arba 50 %. Pensija būtų mokama „Konstitucinio Teismo teisėjui, ėjusiam tas pareigas ne mažiau kaip trejus metus“. Pagaliau buvo nuspręsta pensijų klausimą sureguliuoti atskiramu įstatymu, o Konstitucinio Teismo įstatyme apsiriboti nuostata, kad Konstitucinio teismo teisėjų darbo, socialinius ir buitinius klausimus nustato Lietuvos Respublikos įstatymai¹⁸⁶.

Kartu darbo grupė manė, kad pačiame Konstitucinio Teismo įstatyme būtina išspręsti materialinio aprūpinimo klausimus. Todėl numatė projekte, kad Konstitucinio Teismo veiklą, materialinį techninį aprūpinimą užtikrina Lietuvos Respublikos Vyriausybė, laikydamosi šio įstatymo nustatytų Teismo veiklos ir teisėjų nepriklausomumo principų. Panaši nuostata buvo ir Teismų įstatyme¹⁸⁷. Diskutuodami dėl teisėjų aprūpinimo gyvenamuoju plotu

¹⁸⁵ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-03 trisdešimt aštuntasis posėdis. *Op. cit.*

¹⁸⁶ *Ibid.*

Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-01 trisdešimt penktasis posėdis. *Op. cit.*

¹⁸⁷ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-03 trisdešimt aštuntasis posėdis. *Op. cit.*

Konstitucinio Teismo įstatymo rengėjai turėjo galvoje tuos atvejus, kai bus paskirti teisėjais asmenys, gyvenantys kitose Respublikos vietovėse. Pagal analogiją su Seimo nariais buvo sutarta, kad “Konstitucinio teismo teisėjui, neturinčiam Vilniuje gyvenamojo ploto arba gyvenančiam Vilniuje ir turinčiam teisę į valstybės paramą apsirūpinti gyvenamuoju plotu, kadencijos laikotarpiu suteikiamas tarnybinis butas Vilniuje”, pavedant tai padaryti Vyriausybei¹⁸⁸. Tokios diskusijos leidžia daryti išvadą, kad siekiant teisėjų nepriklausomumo bei geriausių profesionalų pritrakimo buvo ketinama ir siekiama užtikrinti kuo geresnį, pagal tuometines galimybes, materialinį bei socialinį teisėjų aprūpinimą.

Nors pirmuose projekto variantuose **teisėjo atskirosios nuomonės** institutas buvo įtvirtintas, tačiau jau 1993 m. vasario 2 d. svarstymui Seime pateiktame projekte jo buvo atsisakyta. Pagrindinis argumentas buvo toks, kad paskelbiant viešai atskirą teisėjo nuomonę, būtų paneigtas slapto pasitarimo ir slapto nutarimo priėmimo principas. Būtent pastarasis principas, darbo grupės nuomone, iš esmės garantuoja Konstitucinio Teismo nepriklausomybę ir teisėjo, taip pat viso teismo neliečiamybę. Juk nesant nutarimo priėmimo slaptumo principo, galimas tam tikras išorės poveikis politiniais motyvais tiems teisėjams, kurie bus nepalankūs, galbūt nepriimtini vienoms ar kitoms politinėms jėgoms. Tai neigiamai atsilieptų visam Konstitucinio Teismo nepriklausomumo principui. Teisėjui suteikta teisė į atskirą nuomonę baudžiamajame ir civiliniame procese turi kitą juridinę prasmę, nes įsteigta teismų daugiapakopė sistema. Jeigu teisėjas pareiškia atskirą nuomonę, tai gali būti pagrindas bylą peržiūrėti. Tuo tarpu Konstitucinis Teismas yra vienintelė konstitucinės justicijos institucija ir Konstitucinio Teismo sprendimai nėra peržiūrimi, todėl atskiroji nuomonė praranda tikrąją prasmę ir paskirtį ir todėl nėra aktuali¹⁸⁹. E. Kūris, pateikdamas paaiškinimą, besiremiantį pokalbiais su tuo metu įstatymo projektą rengusiais žmonėmis, nurodo, kad tokiam

¹⁸⁸ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-03 trisdešimt aštuntasis posėdis. *Op. cit.*

¹⁸⁹ *Ibid.*

Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-01 trisdešimt penktasis posėdis. *Op. cit.*

sprendimui įtakos turėjo ir visuomenės susipriešinimas, t.y. gana žema teisinė ir politinė kultūra, ir, pvz., JAV patirtis, kuomet „nerandama pakankamai socialinių, psichologinių ir kitokių saugiklių prieš teisėjų skirstymą į „gerus“ ir „blogus“ pagal tai, ar jie tam tikroje byloje buvo „su dauguma“, ar turėjo savo nuomone – „blogi“ gali būti ir tie, kurie yra „su dauguma“, ir jų oponentai, nelygu politinė konjunktūra“¹⁹⁰. Tokiu būdu, teikdama prioritetą teismo ir teisėjo nepriklausomybei ir neliečiamybei, po didelių diskusijų darbo grupė atsisakė teisėjo atskiros nuomonės instituto, kuris, mūsų manymu, nėra grėsmė teisėjų nepriklausomumui. Jis prisideda prie teisės doktrinos plėtojimo ir šia prasme yra sveikintinas dalykas.

Atskirai paminėtina, kad pirminiame įstatymo projekto variante buvo numatoma speciali **patariamoji institucija** (konsultacinė mokslinė taryba), kurios specialistai veiktų visuomeniniais pagrindais¹⁹¹. Manytume, tokios tarybos buvo atsisakyta visai pagrįstai – kiekvienas teismas prireikus turi teisę ir galimybę kreiptis į ekspertus, specialistus, todėl atskiros institucijos įsteigimas galėtų menkinti tiek paties Teismo statusą, tiek sudaryti prielaidas abejoti jo priimamų sprendimų objektyvumu ir pagrįstumu.

Iš esmės tais pačiais sumėtimais buvo atsisakyta tiesioginio **piliečių kreipimosi į Konstitucinį Teismą** dėl pažeistų jo konstitucinių teisių gynimo. Tokį pasiūlymą teikė Seimo Sveikatos, socialinių reikalų ir darbo komitetas, Seimo narys J.Maciejkianecas ir kt. Iš tikrųjų Konstitucija nenumato tokios galimybės, tačiau laiduoja kiekvienam asmeniui galimybę dėl pažeistų jo žmogaus arba piliečio konstitucinių teisių ir laisvių kreiptis į bendruosius teismus. Bylą nagrinėjantis teismas prireikus gali kreiptis į Konstitucinį Teismą, ir tokiu būdu asmens teisė būtų apginta naudojant ir Konstitucinio Teismo galią¹⁹². Tiesioginis privataus asmens kreipimasis į Konstitucinį teismą noru nenoru sumenkintų pastarojo statusą, prilygintų bendriems teismams.

¹⁹⁰ KŪRIS, E. Atskiroji nuomonė Konstituciniame Teisme. Pirmosios patirtys. Iš *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis, ateitis. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Liber Amicorum* profesorius Jonui Prapiesčiui. Vilnius, 2012, p. 172.

¹⁹¹ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-03 trisdešimt aštuntasis posėdis. *Op. cit.*

¹⁹² *Ibid.*

Vertindami aptartą problemų bloką per Konstitucinio Teismo ir jo teisėjų nepriklausomumo ir autoriteto palaikymo prizmę, padarome išvadą, kad įstatymo rengėjai per visą darbą buvo nuoseklūs ir nenukrypo nuo bendrų gana aukštų standartų. Atsižvelgiant į tai, kaip skubiai buvo rengiamas įstatymas ir kaip sparčiai vieni pasiūlymai keitė kitus, kiek buvo išsakyta alternatyvių nuomonių (o buvo priimtas ir tapo įstatymu tik penktas projekto varintas, kuris gerokai skyrėsi nuo pirmojo), rengėjų darbas yra pagirtinas.

2.2. Konstitucinio Teismo teisėjų paskyrimo tvarka ir kadencija

Minėta, pagal 1992 m. lapkričio 6 d. įstatymą „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis, Konstitucinio Teismo teisėjai, o iš jų – Konstitucinio Teismo pirmininkas turėjo būti paskirti ne vėliau kaip per vieną mėnesį po Respublikos Prezidento išrinkimo. Pirmą kartą skiriant teisėjus, trys iš jų turėjo būti skiriami trejiems metams, trys – šešeriems ir trys – devyneriems. Respublikos Prezidentas, Seimo Pirmininkas ir Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, siūlydami skirti Konstitucinio Teismo teisėjus, turėjo nurodyti, kuriuos iš jų skirti trejiems, šešeriems ir devyneriems metams. Minėtame įstatyme taip pat buvo nustatyta, kad Konstitucinio Teismo teisėjai, kurie bus skiriami trejiems ir šešeriems metams, po ne mažesnės kaip trejų metų pertraukos galės užimti šias pareigas dar vieną kadenciją¹⁹³.

Nors Konstitucinio Teismo įstatymo rengėjai iš esmės kritiškai žvelgė į tokią rotacinę teisėjų skyrimo tvarką kaip neužtikrinančią teisėjų nepriklausomumo (net buvo siūloma keisti Konstitucijos 103 straipsnį)¹⁹⁴, jie sąžiningai padarė viską, kad teisėjų kaita vyktų maksimaliai sklandžiai, o paskyrimo procedūra užtikrintų aukščiausiosios kvalifikacijos teisėjų atranką.

¹⁹³ ŽILYS, J. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstitucinėje sistemoje [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14], p. 6. Prieiga per internetą: <http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/katedros/konstitucines_teises_katedra/pagalba_studentams/LRKTkonstitucineje%20sistemoje.doc>.

¹⁹⁴ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-02 trisdešimt septintasis posėdis. *Op. cit.*

Kadangi maksimali Konstitucinio Teismo teisėjo kadencijos trukmė – 9 metai – žmogui yra gana ilgas laikotarpis, diskusijų Seime dalyviai pabrėždavo Seimo pareigą (nors ir neįtvirtinta įstatymu) atsižvelgti į kandidato amžių ir jo aktyvaus darbo perspektyvą. Pavyzdžiui, jeigu kandidatas būtų garbaus 60 ar daugiau metų amžiaus, Seimas galėtų (o gal ir privalėtų?) jo neskirti teisėju. Taip pat ir kandidatūras Seimui teikiantys pareigūnai (matyt ir patys kandidatai) turėtų atsakingai atsakyti į klausimą, ar tam tikras kandidatas turi tiek dvasinių ir fizinių jėgų tokiam sunkiam darbui? Žinoma, tai yra labai subtilūs dalykai, ir atsakomybė vis tiek tenka Seimui – jis turės tarti paskutinį žodį¹⁹⁵.

Konstitucijoje įtvirtintą reikalavimą kandidatams į Konstitucinio Teismo teisėjus būti nepriekaištingos reputacijos, turėjo vykdyti taip pat Seimas. Konstitucija nenustatė kokios nors institucijos pareigos teikti išvadą dėl tokios reputacijos – čia buvo paties Seimo reikalas ir atsakomybė, kas ne kartą buvo pabrėžiama diskusijose. Kilo ir susirūpinimas tokia padėtimi, kad „čia viskas lieka Seimo nuožiūrai ir kontrolei“. Buvo siūloma ir Seimo Statute reglamentuoti nusižengusio Konstitucinio Teismo teisėjo apkaltos bylos procedūrinius dalykus ir Konstitucinio Teismo įstatyme įtvirtinti, kad „Teismo teisėjus bendru sutarimu skiria Seimas“. Tačiau pastarasis pasiūlymas, mūsų manymu, visiškai pagrįstai buvo atmestas, nes paskyrimas „bendru sutarimu“, kaip taikliai pastebėjo projekto rengėjai, reikštų konstitucinės nuostatos sugriežtinimą, ir neišvengiamai kiltų tokio interpretavimo konstitucingumo klausimas¹⁹⁶.

1993 m. vasario 1 d. svarstyame projekte jau buvo apibrėžta būsimąjo Konstitucinio Teismo narių paskyrimo tvarka – atsirado naujas 5 straipsnis, tarp kita ko numatęs Konstitucinio Teismo teisėjų kandidatūrų pavišimą

¹⁹⁵ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-01-19 dvidešimt septintasis posėdis. *Op. cit.* Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-10-12 neeilinis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-12-18, nr. 65. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251741&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2>.

¹⁹⁶ Lietuvos Respublikos 1993-01-19 dvidešimt septintasis posėdis. *Op. cit.*

spauodoje visuomenės žiniai ir svarstymą Seimo Valstybės ir teisės komitete¹⁹⁷. Pasiūlymai detaliau reglamentuoti kandidatūrų svarstymą, sugriežtinti procedūrą, juo labiau, išskelti kokių nors papildomų reikalavimų kandidatams, buvo atmesti, nes jau tuo metu įstatymo rengėjai turėjo žinių, keliančių tam tikrą nerimą – kad iš pateiktų kandidatūrų į Konstitucinio Teismo teisėjus apie pusė žmonių atsisakė nuo šio darbo. Todėl bijota dar labiau griežtinti teisėjų atrankos ir skyrimo procedūras, nes tokiu būdu galėtų būti apsunkintas Konstitucinio teismo formavimas.¹⁹⁸

2.3. Pirmųjų Konstitucinio Teismo teisėjų paskyrimo problema

Atsižvelgiant į tai, kad ne vėliau kaip per vieną mėnesį po Prezidento išrinkimo turėjo būti baigtas formuoti Konstitucinis Teismas, o išrinktas Prezidentas turėjo prisiekti Konstitucinio Teismo pirmininko arba kito Konstitucinio Teismo teisėjo akivaizdoje, Prezidento rinkimai ir Konstitucinio Teismo formavimas tapo glaudžiai susieti dalykai, o Konstitucinio Teismo įstatymo įgyvendinimas tapo neatidėliotinu dalyku, kitaip tariant, ką tik sukurtas normas reikėjo įgyvendinti nedelsiant, o prieš tai pradėti tam tikrą pareigiamąjį darbą¹⁹⁹.

Turint tik laikinai einančiuosius Respublikos Prezidento ir Seimo Pirmininko pareigas, buvo galima paskirti tik tris Konstitucinio Teismo teisėjus Aukščiausiojo Teismo pirmininko teikimu, ir bent vieną iš jų reikėjo išrinkti iki 1993 m. vasario 23 d., t.y. iki išrinkto Prezidento prisaikdinimo Seime²⁰⁰.

Dėl kandidatūrų į Konstitucinio Teismo teisėjus buvo kreiptasi į įvairias teisine institucijas ir visuomenines teisininkų organizacijas (Aukščiausiasis

Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-02 trisdešimt septintasis posėdis. *Op. cit.*

¹⁹⁷ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-01 trisdešimt penktasis posėdis. *Op. cit.*

¹⁹⁸ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-02 trisdešimt septintasis posėdis. *Op. cit.*

¹⁹⁹ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-01-19 dvidešimt septintasis posėdis. *Op. cit.*

²⁰⁰ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-03 trisdešimt aštuntasis posėdis. *Op. cit.*

Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-17 antrasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 28. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=235603&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2>.

Teismas, Generalinė prokuratūra, Teisingumo ministerija, Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos teisininkų draugija ir Lietuvos advokatų taryba). Iš viso buvo pateiktos 32 kandidatūros. Iš šitų 32 kandidatų aštuoni buvo daugiau negu vienam sąraše - net visuose šešiuose sąrašuose. Tačiau jau po pirmųjų pokalbių daugiau negu 10 teisininkų atsisakė kandidatuoti, tad Seimo komitetams ir frakcijoms išplatintuose sąrašuose buvo mažiau pavardžių. Kandidatūros buvo prieš tai pavišintos „Lietuvos aide“, „Tiesoje“ ir kai kuriuose kituose laikraščiuose, tačiau neturint nei detalios juridiskai reglamentuotos kandidatūrų aptarimo visuomenės procedūros, nei kokios nors patirties, susiklėsčiusio papročio, praktikos, aptarimas nedavė apčiuopiamų rezultatų – Aukščiausiąjame Teisme nebuvo gauta nė vieno atsiliepimo apie šitas kandidatūras ir labai nedaug buvo gauta Seime²⁰¹.

1993 m. vasario 17 d. Seime buvo pristatyti pirmieji trys kandidatai, pateikti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko M. Lošio: buvęs Seimo narys L. Sabutis, teisininkas ir konstitucinės teisės specialistas S. Stačiokas ir J. Žilys – Seimo Juridinio skyriaus vedėjas, prieš tai Aukščiausiosios Tarybos Juridinio skyriaus vedėjas. Būtų labai įdomu susipažinti su pristatymu, būtent, su tais dalykais, kuriuos akcentavo pristatantieji kaip patvirtinančius kandidatų tinkamumą eiti Konstitucinio Teismo teisėjo pareigas. Liudvikas Sabutis buvo pristatomas kaip teisininkas, didžiąją savo darbo dalį (apie 15 metų) dirbęs prokuroru įvairiose prokuratūros pakopose. Taip pat buvo renkamas Aukščiausiosios Tarybos deputatu ir turėjo įstatymo leidybos patirtį. L. Sabutį taip pat rekomendavo Teisingumo ministerija bei visuomeninė organizacija – Teisininkų draugija. Stasys Stačiokas pristatytas kaip turintis didelę mokslinio ir pedagoginio darbo patirtį, daug metų dirbęs Vilniaus universiteto Teisės fakulteto dėstytoju, turbūt vienas geriausių valstybinės ir konstitucinės teisės žinovų, tam tikrą laiką dirbęs Teisingumo ministerijos Teismo ekspertizės instituto direktoriumi. Juozas Žilys – kaip labai patyręs teisininkas, beveik visą

²⁰¹ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-17 pirmasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 28. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=235602&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2#zyna_1sn1poteiskand>.

gyvenimą dirbęs Aukščiausiosios Tarybos aparate, vadovavęs Juridiniam skyriui, nepaprastai gerai susipažinęs su įstatymų leidyba ir įstatymų tobulinimu. Buvo siūloma skirti S. Stačioką – 9 metams, J. Žilį – 6 metams ir L. Sabutį – 3 metams. Tokį sprendimą pagrindė tuo, kad pirmiausia tie asmenys patys buvo pareiškę tokį norą, o be to, buvo atsižvelgiama į jų patyrimą, į tai, kiek jie gali būti naudingi mūsų valstybei ir visuomenei, dirbdami šiame Teisme.

Aptariant, kilo diskusijų klausimu, ar pakanka Aukščiausiojo Teismo pateiktų trijų kandidatūrų, gal reikėjo teikti šešias ar devynias? Tačiau buvo prieita prie išvados, kad Seimas turi skirti arba neskirti (čia jis yra laisvas) siūlomų kandidatų, o ne rinktis iš 6 ar 9 kandidatų. Socialdemokratų frakcija Seime, siekdama, kad renkant tokią svarbią valstybinę instituciją, kaip Konstitucinis Teismas, Seimo nariai nebūtų įtakojami jokių išorinių jėgų ir nekiltų jokių abejonių dėl būsimųjų Konstitucinio Teismo sprendimų, siūlė dėl teisėjų skyrimo balsuoti slapta. Seime nesant didelio prieštaraavimo šioms trimis kandidatūroms, tačiau pritarus pasiūlymui dėl slapto balsavimo skiriant teisėjus į pareigas, pirmo balsavimo rezultatas buvo kiek netikėtas: pavyko paskirti tik vieną Konstitucinio Teismo teisėją – J. Žilį (9 metams)²⁰².

Vėliau, jau prisiekęs Prezidentas A. Brazauskas 1993 m. kovo 10 d. pateikė dar tris kandidatūras į Konstitucinio Teismo teisėjus: V. Pavilionį siūlė skirti Konstitucinio Teismo teisėju devyneriems metams, K. Lapinską – šešeriems metams ir S. Šedbarą – trejiems metams²⁰³. 1993 m. kovo 16 d. buvo vėlgi, atsižvelgiant į turimą precedentą, pasirinktas slaptas balsavimas, ir visi trys kandidatai paskirti į siūlytas pareigas²⁰⁴.

²⁰² Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-17 antrasis posėdis posėdis. *Op. cit.*

²⁰³ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-03-10 pirmasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 33. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=236621&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2#zyna_2s1poteis>.

²⁰⁴ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-03-16 trečiasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 35. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=236625&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2#zyna_2s3poteismas>.

1993 m. kovo 18 d. buvo pateiktos likusios kandidatūros į Konstitucinio Teismo teisėjus (Seimo ir Aukščiausiojo Teismo pirmininko). Seimo pirmininkas Č. Juršėnas pristatė A. Gailiūno, Z. Levickio ir P. V. Rasimavičiaus kandidatūras. Aukščiausiojo Teismo pirmininkas M. Lošys pristatė S. Stačioko (pakartotinai) ir T. Staugaitienės kandidatūras. M. Lošys, atsižvelgdamas į prieš tai vykusius kandidatūrų svarstymus ir balsavimo rezultatus, itin ragino vertinti kandidatus dalykiškai, o ne politiniais motyvais, nes kvalifikuotų specialistų surasti buvo itin sunku (pvz., kandidatė T. Kazlauskienė po susitikimo su vienos iš frakcijų Seime nariais daugiau nepareiškė noro kandidatuoti). Buvo prisiminta ir Teisinės sistemos komisijos pirmininko viešas pareiškimas, kad kai kurie Aukščiausiosios Tarybos nariai eidavo pas teisėjus Aukščiausiajame Teisme, siekdami įtakoti jų priimamus sprendimus.

Pagaliau slaptu balsavimu buvo paskirti visi Konstitucinio Teismo teisėjai ir pirmininkas – J. Žilys²⁰⁵. Iš esmės pavyko įgyvendinti anksčiau Seimo Valstybės ir teisės komiteto pateiktą rekomendaciją, kad Konstituciniame Teisme būtų pagrindinių viešosios ir privatinės teisės šakų specialistų²⁰⁶: Juozas Žilys (pirmininkas) – konstitucinės teisės kryptis; Algirdas Gailiūnas – civilinės teisės; Kęstutis Lapinskas – konstitucinės, administracinės teisės; Zigmas Levickis – civilinės teisės; Vladas Pavilionis – baudžiamosios teisės, baudžiamosios teisės teorijos; Vladas Pranas Vytautas Rasimavičius – civilinės teisės ir proceso; Teodora Staugaitienė – civilinės teisės; Stasys Stačiokas – konstitucinės teisės; Stasys Šedbaras – administracinės teisės.

²⁰⁵ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-03-23 aštuntasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 37. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=236630&p_query=konstitucija%20konstitucinio%20teismas&p_tr2=2>.

²⁰⁶ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-03-18 penktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 36. Prieiga per internetą:

2.4. Konstitucinio Teismo nuolatinės būstinės skyrimo problemos

1993 m. kovo 16 d. Seimui buvo pristatytas klausimas dėl Konstitucinio Teismo darbo organizavimo. Iškilė viena pagrindinių – Konstitucinio Teismo patalpų problema. Konstituciniam Teismui buvo siūlomos įvairios (dažniausiai nedidelės) patalpos, pavyzdžiui, Teisingumo ministerijoje. Buvo sudaryta komisija, į kurią įėjo Seimo nariai, ministrai ir kiti pareigūnai, turėjusi pateikti siūlymus dėl atskiro pastato, o dar vėliau – pasiūlymus dėl Konstitucinio Teismo materialinio techninio aprūpinimo, aparato ir pan.²⁰⁷

1993 m. balandžio 15 d. jau Seimui buvo teikiamas nutarimo "Dėl patalpų skyrimo Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui" projektas. Komisija savo posėdžiuose pirmiausia iškėlė klausimą, kaip turi būti sprendžiamas Konstitucinio Teismo pastato skyrimas. Prieita prie išvados, kad Konstitucinis Teismas turėtų turėti atskirą pastatą, kuris užtikrintų Konstitucinio Teismo funkcijų vykdymo savarankiškumą. Visose Europos valstybėse, kuriose yra tokios institucijos, arba jos steigiamos, joms suteikti vieni geriausių pastatų. Tokia praktika buvo Vengrijoje, Austrijoje, Ispanijoje, Italijoje, Portugalijoje. Pastatas turėtų būti reprezentatyvus, jis turi simbolizuoti ir įprasminti teisminės valdžios savarankiškumą. Konstitucinio Teismo rūmų vieta turi būti susijusi ir su kitų centrinių valdžios institucijų buvimu. Tokia ašimi galėtų ir, komisijos nuomone, turėtų būti Gedimino prospektas. Šiame prospekte yra Seimas, yra Vyriausybė, todėl šiame prospekte galėtų dislokuotis ir Konstitucinis Teismas, kartu galbūt galėtų dislokuotis ir Prezidento rezidencija. Seime pasitaikė ir kitokių iniciatyvų, kaip pavyzdį teikusių kai kurias Vakarų Europos šalis, kuriose naudojama praktika, kad viename mieste nebūtų koncentruojamos visos valdžios – įstatymų leidžiamoji, vykdomoji bei teisminė. Ypač pabrėžiant Konstitucinio Teismo nepriklausomumą,

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=236627&p_query=konstitucija%20konstitucinio%20teismas&p_tr2=2>.

²⁰⁷ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-03-16 ketvirtasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 35. Prieiga per internetą:

pavyzdžiui, Vokietijoje Konstitucinio Teismo būstinė buvo perkelta visiškai į kitą miestą. Todėl Konstitucinio Teismo būstinę siūlyta perkelti į senąją Lietuvos sostinę – Trakus arba Klaipėdą, taip skaidant valdžios institucijų koncentravimąsi viename mieste²⁰⁸. Tačiau tuo metu, esant didelėms ekonominėms problemoms ir kitiems sunkumams, manome, kad toks pasiūlymas reikštų Konstitucinio Teismo išlaikymo ir įkurdinimo pabranginimą, nes tai būtų susiję su butų statyba ir suteikimu būsimiems Konstitucinio Teismo teisėjams, o kartu ir su Konstitucinio Teismo darbo aparato apgyvendinimu, nes be šitokio darbo aparato jis irgi negalės funkcionuoti²⁰⁹.

Komisija manė, kad Konstitucinio Teismo pastatas turėjo būti Gedimino prospekte. Buvo apsvaistyta labai daug variantų, pradėdant buvusiais Politinio švietimo namais Komisijos pirmiausia buvo įvertinti buvę Politinio švietimo namai, bet ten buvo tik salė, ir norint patalpinti apie 80 žmonių Konstitucinio Teismo personalo, reikėjo brangios rekonstrukcijos. Antrasis pastatas – Architektūros valdybos būstinė (prieš tai – Vilniaus miesto tarybos Vykdomojo komiteto rūmai) – taip pasirodė netinkamas (maža posėdžių salė ir t.t.), lygiai kaip ir toliau aptarta buvusios Komunalinio ūkio ministerijos būstinė (tarp kita ko pastatas, esąs šiek tiek toliau nuo Gedimino prospekto). Buvo diskutuota ir dėl buvusio Komjaunimo centro komiteto pastato, kuris, anot komisijos, labiau tiktų bankui negu teismui.

Taip atmesdama vieną po kito įvairius variantus, komisija priėjo prie pastato, kuriame buvo (ir tebera) įsikūrusi Lietuvos Mokslų Akademija. Tokį pasirinkimą komisija argumentavo taip: (i) šis pastatas atitinka koncepciją; (ii) pastato vidinis išplanavimas, nedarant jame didesnės rekonstrukcijos, atitinka tuos reikalavimus, kurie keliami Konstitucinio Teismo funkcionalumui. Jame

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=236626&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2>.

²⁰⁸ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-01-26 trisdešimtas posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 22. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=235578&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2#zyna_1s30pokonstteism>.

²⁰⁹ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-01 trisdešimt penktasis posėdis. *Op. cit.*

būtų įmanoma patalpinti visą Konstitucinio Teismo aparatą, biblioteką, kurioje būtų saugomi istoriniai ir Lietuvos Respublikos valstybingumo dokumentai, pasaulinė teisinė literatūra. Žinodami kiek variantų teko atmesti prieš tai, suprantame, kad tai nebuvo kažkoks „samokslas prieš mokslą“ – komisija stropiai ieškojo ir surado Konstituciniam Teismui visais aspektais tinkamus rūmus. Tačiau tokio pasiūlymo įgyvendinimas vargu ar būtų palaikytas Lietuvos visuomenės – žmonių akyse mokslas nebuvo menkesnė vertybė už konstitucingumą ir teisingumą. Idealistinis komisijos pasirinkimas susidūrė su gyvenimo realijomis ir turėjo joms nusileisti²¹⁰.

Svarstymas buvo atidėtas iki 1993 m. balandžio 22 d., kuomet V. P. Andriukaitis pasiūlė tuometinės Energetikos ministerijos pastatą (Gedimino pr. 36 – dabartinė Konstitucinio Teismo būstinė). Svarstymo Seime metu buvo bandymų atidėti nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pastato“ priėmimą, argumentuojant tai didelėmis išlaidomis įrenginėjant pastatą, tai kitų alternatyvų (Užsienio reikalų ministerijos patalpų, Teisingumo ministerijos patalpas Žvėryne ir pan.) teikimu, tai pavojumi iškelti Energetikos ministeriją, kurioje įrengtas atominės energetikos kontrolės pultas ir t.t.²¹¹ Tačiau čia, kaip ir prieš tai paskyrus Konstitucinio Teismo teisėjus, pavyko pasiekti sprendimą, palaikantį nepriklausomumą bei aukščiausiąjį Teismo statusą, t.y. įgyvendinti Konstitucijoje ir įstatyme įtvirtintą viziją, kuri prieš tai galėjo pasirodyti idealistine. Ir nors, kaip nurodo J. Žilys, skiriant Konstitucinio Teismo pastatą buvo daug „povandeninių srovių ir lobistinių interesų“ ir netgi nusprendus perduoti konkretų pastatą, dar kelis mėnesius

²¹⁰ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-04-15 dvidešimt antrasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 45. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=236644&p_query=konstitucija%20konstitucinio%20teismas&p_tr2=2#zymas_2s22pokonst>.

²¹¹ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-04-22 dvidešimt penktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 47. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=236647&p_query=konstitucija%20konstitucinio%20teismas&p_tr2=2#zymas_2s25pokonst>.

Lietuvos Respublikos Seimo 1993-04-22 dvidešimt šeštasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 47. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=236648&p_query=konstitucija%20konstitucinio%20teismas&p_tr2=2#zymas_2s26pokonst>.

teisėjai turėjo skubinti valstybės pareigūnus įvykdyti patį perdavimą²¹², rugpjūčio mėnesį teismas pradėjo faktiškai dirbti.

Kaip nurodo V. Rinkevičius²¹³, Konstitucinio Teismo įkūrimo/įsteigimo data galima laikyti 1993 m. kovo 18 d., kuomet Seimas paskyrė šio teismo teisėjus, o veiklos pradžia – 1993 m. rugpjūčio 2 d., kuomet pradėti oficialiai registruoti prašymai ištirti teisės aktų konstitucingumą.

3. Ūkinio teismo steigimas

Pažymėtina, kad Konstitucijoje numatyta galimybe steigti specialiuosius teismus buvo pasinaudota taip pat gana greitai. 1994 m. balandžio 12 d. Seimas ūkiniams ginčams, kylančių iš ūkinės komercinės veiklos, teisminiam nagrinėjimui užtikrinti vietoj Lietuvos Respublikos valstybinio arbitražo Ūkinio teismo laikinuoju įstatymu įsteigė specializuotą Ūkinį teismą. Atkreiptinas dėmesys, kad tuometinis arbitražas neturėtų būti traktuojamas kaip šiuo metu pagal Niujorko konvenciją veikianti arbitražo institucija, o tai buvo specializuotas teismas, sprendęs komercinius ginčus tarp ūkio subjektų ir priklausė tuometinei teismų sistemai. Jis nebuvo panaikintas atkūrus Nepriklausomybę, nes tuo metu manyta, kad vykdyti drastiškas reformas šioje ir kitose teisėsaugos institucijų srityse būtų buvę neatsakinga, nes šis procesas reikalauja tiek visapusiškos teisinės analizės, tiek finansavimo²¹⁴. Teisinės reformos metmenyse buvo numatyta, kad Valstybinio arbitražo bylas ateityje perims apygardų teismai. Tuo tarpu, kol nebus įsteigti visi teismai, numatyti konstitucijoje skundai dėl ūkinio teismo priimtų sprendimų bylose turėjo būti teikiami Lietuvos Aukščiausiajam Teismui. Tačiau nesant apygardų teismų valstybėje negalėjo egzistuoti Valstybinio arbitražo teismas, todėl ketinta laikinai įsteigti specializuotą teismą²¹⁵. Manyta kad šį vieną teismą yra greičiau

²¹² Plačiau žr.: ŽILYS, J. Konstitucinės justicijos ištakos Lietuvoje. *Op. cit.*, p. 60.

²¹³ RINKEVIČIUS, V. Šešeri Konstitucinio Teismo metai. *Justitia*, 1999, nr. 1, p. 2.

²¹⁴ Kas naujo kuriant įstatymus. *Lietuvos aidas*, 1990 m. birželio 30 d., nr. 28, p. 2.

²¹⁵ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-03-31 vienuoliktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 123. Prieiga per internetą:

organizuoti ir įsteigti neapgyvendintų teismus, kurių steigimo terminas 1994 m. balandžio mėnesį dar nebuvo aiškus. Tuo tarpu šiuos ūkinius ginčus reikėjo spręsti skubiai. Atkreiptinas dėmesys, kad šis įstatymas bei pats Ūkinis teismas buvo likviduotas tik 1998 m., t. y. jau tuomet, kai 3 metus veikė apgyvendintų teismai. Toks vilkinimas, manytina, galėtų būti paaiškinamas procesinių įstatymų pakeitimų rengimu nei visos sistemos nepertraukiamo veikimo užtikrinimu.

Be to, svarbia aplinkybe laikytina tai, kad 1994 m. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kolegija bei Vilniaus miesto 2 apylinkės teismas kreipėsi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą dėl tuometinio valstybinio arbitražo konstitucingumo: kilo klausimas, ar tuometinė civilinio proceso nuostata, kad tam tikri ginčai nėra teisingi teismams (o arbitražui) neprieštarauja Konstitucijoje įtvirtintam principui, kad teisingumą vykdo tik teismai. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad ši Konstitucijos nuostata įstatymo leidėjo buvo realizuota priimant Lietuvos Respublikos ūkinio teismo laikinąjį įstatymą ir todėl teiseną byloje nutraukė²¹⁶. Svarstyta, ar šios bylos nagrinėjimas Konstituciniame Teisme nebuvo viena iš tokios skubos steigiant Ūkinį teismą priežasčių. Antai E. Kūris šią aplinkybę įvardina būtent taip²¹⁷. Manytina, kompetencijos prasme (o ji iš esmės liko ta pati – ūkiniai ginčai) vertinant valstybinio arbitražo statusą galima buvo teigti, kad ši ginčų sprendimo institucija atliko savotišką specializuoto teismo funkciją. Moksliniu požiūriu įdomu būtų svarstyti, kokia galėjo būti šios konstitucinės bylos baigtis, tačiau šis klausimas reikalautų atskiro tyrimo ir nėra šio darbo objektas. Mūsų tyrimo požiūriu svarbu atskleisti galima Ūkinio teismo steigimo priežastis, parodant, kad įstatymo leidėjo intencijas dažnai lėmė tuometinė politinė-teisinė realybė ir dažnai atitinkami sprendimai buvo lemiami pragmatiškų tikslų. Juk pripažinus valstybinį arbitražą prieštaraujančiu

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238694&p_query=%FBkinio%20teismo&p_tr2=2#zyna_4s11poukin>.

²¹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 27 d. sprendimas dėl teisenos nutraukimo, Nr. 14/94 - 15/94.

Konstitucijai, iškiltų atitinkamai jo priimtų sprendimų konstitucingumo klausimas, kas turėtų reikšmės visos tuometinės kuriamos teismų (ir teisinės) sistemos patikimumui. Taigi įstatymo leidėjo žingsnis, kuomet tam tikra prasme galima teigti buvo „užbėgta už akių“ Konstitucinio Teismo išvadai, gali būti vertinamas kaip bandymas išvengti papildomų destabilizuojančių veiksnių, kuriant autentišką teismų sistemą.

Jau 1995 m. šio teismo veikla buvo kritikuotina, nes juridiniai asmenys iš visos Lietuvos savo ginčą turėdavo spręsti Vilniuje įsikūrusiame teisme, kuriame posėdžių metu nebuvo rašomi netgi protokolai²¹⁸. Tokią padėtį kritikavo ir V. Nekrošius, teigdamas, kad tokio teismo steigimo tikslingumas buvo abejotinas²¹⁹. Manytina, kad 1995–1998 m. delsimas pertvarkyti ūkinį teismą, jo funkcijas perduodant bendrosios kompetencijos teismams galėjo būti susijęs su noru ir siekiu pirmiausia tinkamai sureguliuoti naujai įsteigtų teismo grandžių darbą ir tik vėliau perduoti jiems naujas funkcijas. Juk tik pradėjusiu veikti šioms grandims galima buvo pamatyti taisytinus reglamentavimo aspektus, tobulinimo poreikį ir pan. (1995 m. tapo aišku, kad būtina peržiūrėti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos apeliacinio teismo kompetencijas, nes pirmasis buvo pernelyg apkrautas bylomis – per 11 mėnesių 1995 m. buvo gauta virš 3000 skundų, kuriuos nagrinėjo 19 teisėjų²²⁰). Tuo tarpu, siekiant išvengti valstybinio arbitražo pripažinimo prieštaraujančiu Konstitucijai, buvo pasirinkta laikina išeitis – ūkinio teismo, kaip specializuoto teismo²²¹, įsteigimas. Svarstyтина, ar tokių bylų nagrinėjimas turėtų būti vertinamas kaip specifinė sritis, kuriai reikalinga įsteigti atkirą specializuotą (vienintelį Lietuvoje) teismą su specifine nagrinėjimo tvarka (pvz., nebuvo rašomas posėdžių protokolai, kas, anot Pr. Kūrio, galėdavo sudaryti sunkumų vėliau

²¹⁷ KŪRIS, E. moksl. red. *Lietuvos teisinės institucijos*. VĮ Registrų centras: Vilnius, 2011, p. 54.

²¹⁸ KŪRIS, Pr. Lietuvos teisinės sistemos vystymosi problemos. Pranešimas 1995 m. gruodžio 21 d. Mokslų Akademijos visuotinio susirinkimo sesijoje // *Teisės problemos*. 1996, nr. 1, p. 13.

²¹⁹ KUCONIS, P., NEKROŠIUS, V. *Teisės saugos institucijos*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 37.

²²⁰ KŪRIS, Pr. Lietuvos teisinės sistemos vystymosi problemos. *Op. cit.*, p. 15.

²²¹ KUCONIS, P., NEKROŠIUS, V. *Teisės saugos institucijos*. *Op. cit.*

bylą nagrinėjant aukštesnėje instancijoje²²²). Antai, Pr. Kūris 1996 m. kaip vieną iš problemos sprendimo būdų nurodė komercinių ginčų nagrinėjimo apygardų teismuose (specialiuose skyriuose) pagal bendrąsias civilinio proceso taisykles numatymą²²³. Į konkretaus komercinio ginčo specifiką labiau leidžia atsižvelgti 1996 m. įsteigtas komercinis arbitražas bei ginčo sprendimo procesas, numatantis šalių pasirinkimo laisvę sprendžiant, ar ginčas turėtų būti nagrinėjamas arbitraže.

Priimant Teismų įstatymą, buvo diskutuota dėl atskirų teismų atskirų kategorijų byloms nagrinėti įsteigimo, pvz., nepilnamečių. Tačiau manyta, kad tokias bylas gali nagrinėti atitinkamai besispecializuojantis teisėjas bendrosios kompetencijos teisme ir atskirų teismų steigimui nebuvo pakankamų resursų.

²²² KŪRIS, Pr. Cit. op. 218, p. 13. KŪRIS, Pr. 1995 m. lapkričio 9 d. viešas laiškas. Lietuvos Respublikos Seimas, Valstybės ir teisės komiteto posėdžių protokolai, nr. 1-46. F. 2, ap. 4, bylos nr. 263.

²²³ *Ibid.*

IV. KONSTITUCIJOS NUOSTATŲ ĮGYVENDINIMAS KURIANT NAUJĄ TEISMŲ ĮSTATYMĄ, STEIGIANT IR KOMPLEKTUOJANT TEISMUS BEI ORGANIZUOJANT JŲ DARBĄ

1. Norminės bazės trūkumai reglamentuojant institucinę ir instancinę bendrosios kompetencijos teismų sistemas

1992 m. lapkričio 2 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos Konstitucijai, nustojo galioti Laikinasis Pagrindinis Įstatymas, kurio nuostatomis buvo grįstos iki tol priimtų įstatymų, tarp jų ir 1992 m. Teismų įstatymo, normos. Atsirado pagrindas ir būtinumas pradėti naują teisinės sistemos reformos etapą, kuris didesniu mastu pakeistų tuo metu egzistavusias struktūras. 1993 m. birželio 1 d. Prezidentas dekretu subūrė darbo grupę teisinės sistemos reformos metmenų projektui parengti. 1993 m. gruodžio 14 d. Seimo nutarimu patvirtintuose metmenyse nurodytos reformos būtinumo priežastys: tuomet funkcionavusi teisinė sistema neatitiko Europos šalių teisės standartų, iš dalies – ir valdžių pasidalijimo principų bei besikuriančios rinkos ekonomikos dėsnių. Pabrėžta, kad reformuojant Lietuvos Respublikos teisinę sistemą, vadovautasi šiomis pagrindinėmis nuostatomis: teisingumo, žmogaus teisių, laisvių ir teisėtų interesų maksimalaus garantavimo, demokratijos plėtojimo teisinės valdžios veikloje, tikslaus teisės institucijų funkcijų atskyrimo ir kitomis. Buvo išskirti du reformos etapai:

1. pirmasis – pereinamasis – kurio metu parengiama reformos teisinė bazė, ruošiami specialistai, komplektuojami kadrai, sukuriama būtina finansinė ūkinė bei materialinė bazė;

2. antrasis – kurio metu pradėtų funkcionuoti pertvarkytos teisinės ir sukurtos kitos naujos institucijos.

Be to, reformos metmenyse nustatyta, kad Teisingumo ministerija garantuoja ne tik apylinkių teismų, bet ir apygardų teismų, Apeliacinio teismo organizacinę veiklą. Teisingumo ministerija parenka kandidatus į visų teismų, išskyrus Aukščiausiąjį Teismą, teisėjus, rūpinasi jų parengimu. Ji kontroliuoja

ir revizuoja šių teismų darbą, išskyrus teisingumo vykdymą, laikydamosi teismų veiklos bei teisėjų ir teismų nepriklausomumo principų, jiems vykdant teisingumą. Taip pat numatyta Konstitucijoje įtvirtintos – teismų savivaldos institucijos – Teisėjų tarybos, įsteigimas, kuriai pavesta patarti Respublikos Prezidentui dėl teisėjų skyrimo, paaukštinimo, perkėlimo dirbti kitur ar atleidimo iš pareigų.

Konstitucijos nuostatomis dėl teismų sistemos įgyvendinti reikėjo daugelio naujų ordinarinės teisės normų. Žinoma, negalima teigti, kad prieš tai sukurta norminė bazė buvo visai netinkama. Kadangi 1992 m. naujos Konstitucijos ir Teismų įstatymo projektų rengimo darbai chronologiškai iš dalies persidengė, tam tikras 1992 m. įstatymo normas pavyko sukonstruoti atsižvelgiant į būsimas konstitucines nuostatas. Bent 1992 m. Teismų įstatyme įtvirtintos institucinė ir instancinė teismų sistemos neprieštaravo Konstitucijos 111 straipsnio nuostatai – „Lietuvos teismai yra Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai <...> teismų sudarymą ir kompetenciją nustato Lietuvos Respublikos įstatymas“. Tačiau buvo daug ir tokių normų, kurias reikėjo derinti su konstitucinėmis nuostatomis. Žinoma, tos iš jų, kurios prieštaravo Konstitucijai, neteko galios: pagal įstatymą „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ įstatymai, kiti teisiniai aktai ar jų dalys turėjo galioti tiek, kiek jie neprieštaravo Konstitucijai ir šiam įstatymui, ir tol, kol nebuvo pripažinti netekusiais galios ar suderinti su Konstitucijos nuostatomis, o Lietuvos Respublikos įstatymų nuostatos, reglamentavusios Lietuvos Respublikos aukščiausiųjų valstybinės valdžios ir valdymo institucijų, deputatų, savivaldybių tarybų statusą, turėjo galioti tol, kol išrinktas Seimas nenuspręs ko kita (1–3 straipsniai).

Konstitucija ir įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ nenustatė, kokiais būdais ar metodais Seimas turėtų įgyvendinti teismų reformą. Vadinas, Seimas galėjo laisvai pasirinkti šios reformos įgyvendinimo būdus, žinoma, su sąlyga, kad jie neprieštarautų Konstitucijai. Atsižvelgiant į Konstitucijos 111 straipsnio 4 dalies nuostatą, kad teismų sudarymą ir kompetenciją nustato įstatymas, šioje darbo dalyje

paminėtinas daug vėlesnis Konstitucinio Teismo nutarimas (2006 m. kovo 28 d.), kuriame buvo aiškiai pasisakyta, kad įstatymų leidėjas yra ne tik įpareigotas įstatymu nustatyti „visų Konstitucijos 111 straipsnio 1 dalyje nurodytų Lietuvos Respublikos teismų steigimą ir kompetenciją (taigi ir bendrosios kompetencijos teismų statusą, formavimą, įgaliojimų vykdymą (veiklą) bei jo garantijas, šių teismų teisėjų statusą ir t.t.)“, bet Konstitucijos 111 str. 4 dalis *expressis verbis* įtvirtina to įstatymo pavadinimą Teismų įstatymas).²²⁴

Naujasis Teismų įstatymas, rengtas Teisingumo ministerijos, buvo derinamas tiek su Generaline prokuratūra, tiek su Aukščiausiuoju Teismu bei svarstomas Seimo Valstybės ir teisės komitete²²⁵. Pritariant Aukščiausiojo Teismo pirmininko nuomonei, kad šį įstatymą reikia kuo greičiau priimti, 1994 m. gegužės 2 d. Seimo Valstybės ir teisės komitetas pritarė Teismų įstatymo projektui su pateiktomis pastabomis²²⁶. Procesinių įstatymų parengimas buvo stabdomas, nes nebuvo pasiruošta įgyvendinti teismų reformą, tačiau artėjant rinkimams atsirado stipri politinė valia (ir tuometinio Prezidento) – reformą įvykdyti 1995 m. sausio 1 d. (jau tuo metu Prezidento kanceliarija buvo viena iš pagrindinių institucijų, rengusių teismų reformą²²⁷).

Įsigaliojęs 1995 m. sausio 1 d., Teismų įstatymas įgyvendino iš 1990–1992 metų atėjusią keturių grandžių idėją. Jame buvo detalčiai apibrėžta tiek instancinė, tiek grandžių teisminė sistema. Remiantis Teismų įstatymo 15 straipsniu apylinkės teismas:

1) buvo pirmoji instancija civilinėms, baudžiamosioms, administracinėms byloms, taip pat byloms, susijusioms su sprendimų ir nuosprendžių vykdymu;

²²⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. sprendimas. *Cit. op.*

²²⁵ Lietuvos Respublikos Seimo Valstybės ir teisės komiteto 1994-03-22 posėdžio protokolas Nr. 52. Lietuvos Respublikos R Seimas, Valstybės ir teisės komiteto posėdžių protokolai, nr. 45-97. F. 2, ap. 4, bylos nr. 182.

²²⁶ Lietuvos Respublikos Seimo Valstybės ir teisės komiteto 1994-05-02 posėdžio protokolas Nr. 58. Lietuvos Respublikos Seimas, Valstybės ir teisės komiteto posėdžių protokolai, nr. 45-97. F. 2, ap. 4, bylos nr. 182.

²²⁷ Sunkus kelias į teisingumą (pokalbis su buvusiu Aukščiausiojo Teismo pirmininku M. Lošiu). *Europos lietuvis*. 1995 m. vasario 25 d. – kovo 3 d., nr. 9, p. 1.

2) pirmąją instanciją priiminėjo sprendimus (nutarimus) dėl įstatymų numatytų prievartos priemonių taikymo;

3) įstatymo nustatytais atvejais nagrinėjo skundus dėl kvotėjo, tardytojo ar prokuroro veiksmų;

4) įstatymo nustatytais atvejais apylinkės teismo teisėjai vykdė ikiteisminio tyrimo teisėjo funkcijas. Apylinkės teismo teisėjas nenagrinėjo tų bylų, kuriose vykdė ikiteisminio tyrimo teisėjo funkcijas.

Apygardos teismo kompetencija įstatymo 16 straipsnyje apibrėžta taip:

1) pirmoji instancija civilinėms, baudžiamosioms byloms, įstatymo priskirtoms jo kompetencijai;

2) apeliacinė instancija apylinkių teismų sprendimams, nuosprendžiams, nutartims, nutarimams;

3) kasacinė instancija apylinkių teismų sprendimams, nuosprendžiams, nutartims ir nutarimams, nenagrinėtiems apeliacine tvarka;

4) apygardos teismas susipažindamas su savo veiklos teritorijoje esančių apylinkių teismų darbu vietose bei kitais būdais konsultuoja teisėjus įstatymų taikymo klausimais.

Nors manyta, kad funkcijų perskirstymas tarp apylinkių teismų ir naujai steigiamų apygardų teismų ženklai sumažins apylinkių teismų darbo krūvį, 1995 m. buvo apgailestavimų, kad pernelyg mažai (!) bylų buvo perduotą apygardos teismo kompetencijai (motyvuojant šių teismų apeliacinės instancijos funkcija)²²⁸, reiškia, apylinkių teismai liko perkrauti darbo (išsamiau šią problemą aptarsime kitame skirsnyje).

Apeliacinis teismas įvardintas kaip apeliacinė instancija byloms, kurias išnagrinėjo apygardų teismai, kaip pirmosios instancijos teismai (17 straipsnis). Tuo tarpu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (18 straipsnis) įvardintas kaip:

1) kasacinė instancija apylinkių teismų sprendimams, nuosprendžiams, nutartims ir nutarimams, nagrinėtiems apeliacine ir kasacine tvarka, apygardų

²²⁸ Kaip įgyvendinsime teismų reformą? (pokalbis su Kėdainių rajono apylinkės teismo pirmininku A. Jarašiumi). *Kėdainių garsas*, 1995 m. vasario 4 d., nr. 15, p. 4.

teismų sprendimams, nuosprendžiams, nutartims bei nutarimams ir Apeliacinio teismo byloms.

2) formuojantis vienodą teismų praktiką taikant įstatymus: (i) skelbė Teisėjų senato aprobuotus teismų sprendimus, į kuriuos turi atsižvelgti teismai, taikydami tuos pačius įstatymus; (ii) analizavo teismų praktiką įstatymų taikymo klausimais; (iii) susipažindavo su apygardų teismų ir Apeliacinio teismo darbu vietose bei kitais būdais konsultavo teisėjus įstatymų taikymo klausimais. Aukščiausiasis Teismas galėjo konsultuoti ir apylinkių teismų teisėjus.

Visuomenę su naujų teismų kompetencija buvo išsamiai supažindinta masinės informacijos priemonių. Buvo išaiškinami ir akcentuojami tokio reglamentavimo privalumai (apeliacijos galimybė, prieinamumas ir kt.) – tokia informacinė kampanija Lietuvoje tuo metu buvo gana naujas, neįprastas dalykas.

Analizuojant ir vertinant Seimo stenogramas, kuriose atsispindi tuo metu problematiškiausios Teismų įstatymo nuostatos, sukėlusios daugiausia diskusijų, galima išskirti šias pagrindines problemas, susijusias su keturių grandžių teismų įtvirtinimu:

1) minėta, Teismų įstatymo 16 straipsnis nustatė, kad apygardos teismas yra „kasacinė instancija apylinkių teismų sprendimams, nuosprendžiams, nutartims ir nutarimams, nenagrinėtiems apeliacine tvarka“, tuo tarpu 18 straipsnis nustatė, kad Aukščiausiasis Teismas yra kasacinė instancija apylinkių teismų sprendimams, nuosprendžiams, nutarimams, nagrinėtiems apeliacine ir kasacine tvarka. Jau svarstant Teismų įstatymo projektą buvo pastebėta, kad tokiu būdu bus sudaryta **dviguba kasacinė instancija**: apygardos teismas turės veikti kaip kasacinė instancija ir Aukščiausiasis Teismas – taip pat kaip kasacinė instancija toms pačios byloms nagrinėti. Tokio sprendimo pagrindumas kėlė didelių abejonių. Tiesa, buvo nuomonė, kad tai gali būti paaiškinta ketinimu akcentuoti apygardų teismų kaip galutinės instancijos vaidmenį tam tikrų bylų atžvilgiu (t. y. manyta, kad žodžiu „kasacinė“ įstatymų leidėjas norėjo pabrėžti, kad šios kategorijos bylos

nebegali būti skundžiamos Lietuvos Aukščiausiajam Teismui), ir tokia sąvoka neturėtų būti suprantama kaip kasacinio teismo funkcijų priskyrimas apygardų teismams. Pastarieji neatitinka kasacinio teismo esmės atsižvelgiant tiek į jų skaičių, tiek į kitas jų funkcijas. Mūsų nuomone, jei iš tikrųjų būtų buvę tokie įstatymų leidėjo sumanymai, tada turėtume papriekaištauti įstatymų leidėjui akivaizdžiu juridinės technikos pažeidimu: įstatymų leidėjas turėtų paisyti įprastos kasacinės instancijos sampratos ir nevertoti termino „kasacija“ ten, kur turimi omenyje kitokie dalykai. Truputį užbėgdami už akių pasakysime, kad iš tikrųjų buvo sudaryta būtent dviguba kasacinė instancija, nieko gero iš to nekilo, pagaliau tėjo atsisakyti tokios „naujovės“ ir atitinkamai pataisyti Teismų įstatymą (bet šis klausimas jau būtų už mūsų darbo chronologinių ribų).

2) Teismų įstatymo 18 straipsnyje buvo nustatyta, kad Aukščiausiasis Teismas „skelbia Teisėjų senato aprobuotus teismų sprendimus, į kuriuos turi atsižvelgti teismai, taikydami tuos pačius įstatymus“. Šioje normoje bei Aukščiausiojo Teismo senato kompetencijoje, remiantis Seime vykusiomis diskusijomis, įžvelgiame dvi pagrindines problemas, kėlusias nerimą įstatymų leidėjui:

(i) **Teismų pareiga atsižvelgti į Senato sprendimus.** Ši nuostata, perimta iš anglosaksų teisės tradicijos, su siekiu bent dalinai įtvirtinti precedentinę teisę, kėlė abejonių, nes nebuvo tiesiogiai įtvirtinta Konstitucijoje ir galimai prieštaravo 109 straipsniui, t.y. teisėjas yra nepriklausomas ir klauso tik įstatymo, t. y. nagrinėja bylas tik remdamasis įstatymu, ir niekas negali kištis į teismų darbą (kai vieno pobūdžio bylos yra vienodai išnagrinėjamos). Egzistavo nuomonė, kad tokį reglamentavimą draudė Lietuvos Respublikos Konstitucijos 114 straipsnis. Jeigu ketinta pradėti kurti precedentą, kilo tokio Senato išaiškinimo privalomumo klausimas. Be abejo, teisėjas nagrinėdamas bylą gali vadovautis ir įvairiais moksliniais straipsniais, ir aprašytais teisinės praktikos pavyzdžiais, kaip pagalbine medžiaga darant išvadas, įvertinant tam tikrus teisinius santykius. Tačiau klausimas buvo keliamas toks: ar privaloma yra tai, kas skelbiama apie panašių bylų išnagrinėjimą? Manyta, kad įstatyme

turėtų būti aiškiai pasakyta, privaloma ar atsižvelgiama, kaip atsižvelgiama – privalomai atsižvelgiama ar ne. Taip pat svarstyta, ar kiti teismai „turi“ ar „gali“ ar tiesiog „atsižvelgia“ į Senato išaiškinimus. Paliekant „galimybę“ atsižvelgti, paliekama kartu ir galimybė „neatsižvelgti“; o „turi atsižvelgti“ – griežtesnė formuluotė, bet vėlgi paliekanti galimybę svarstyti atsižvelgimo ribas²²⁹. Daug vėliau Konstitucinis Teismas nustatė, kad teismai apskritai turi atsižvelgti į aukštesnės ir tos pačios instancijų teismų priimtus sprendimus panašiose bylose, t.y. oficialiai įtvirtino horizontalų ir vertikalų teismo sprendimo privalomumą²³⁰.

(ii) **Senato steigimas.** Teisingumo ministerijos siekis buvo įsteigti Aukščiausiąjame Teisme Teisėjų senato instituciją, kuri turėtų padėti teismams koreguoti teisminę praktiką, ypač tuometiniu audringu įstatymų leidybos proceso metu²³¹. Aukščiausiose teisminėse institucijose tokia institucija kaip Teisėjų senatas buvo daugelyje valstybių. Ši institucija laikyta aiškiai būtina, kuri atliktų tai, ko Aukščiausiasis Teismas dėl įvairių priežasčių negalėjo pats įvykdyti, o būtent – praktikos apibendrinimą. Praktikos apibendrinimai laikyti vienintele priemone vienodinti teismų praktiką, siekiant užtikrinti, kad teismai įstatymų netaikytų skirtingai. Seimui svarstyti pateiktas Teismų įstatymo projektas šia prasme buvo ne vien tik tarpukario Lietuvos, bet ir apskritai Europoje veikiančių teismų sistemų patirties apibendrinimas²³². Manyta, kad esant vieningam teisės interpretavimui, į Aukščiausiojo Teismo duotus įstatymų išaiškinimus atsižvelgiant visoms institucijoms, išnyktų tam tikras rungtyniavimas tarp teisėsaugos institucijų dėl atsakomybės už darbo kokybę²³³.

²²⁹ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-05-24 trisdešimt ketvirtasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, Nr. 135. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238799&p_query=teism%F8%20%E1statymo%20grand%FEi%F8&p_tr2=2>.

²³⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. sprendimas. *Cit.op.*

²³¹ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-05-12 dvidešimt septintasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 131. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238739&p_query=&p_tr2=2>.

²³² Lietuvos Respublikos Seimo 1994-05-24 trisdešimt ketvirtasis posėdis. *Op. cit.*

²³³ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-12-06 trisdešimt devintasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 180. Prieiga per internetą:

3) Teismų įstatyme nustatyta, kad aukštesniųjų teismų teisėjai konsultuoja žemesniųjų teismų teisėjus. Dar svarstant įstatymo projektą, parlamentarams kėlė nerimą tai, kad įprasta praktika, kai teisininkai vieni kitus konsultuoja, įgauna visiškai kitokią prasmę ją įtvirtinus Teismų įstatyme. Būtent, jeigu aukštesniojo teismo teisėjas, kasacine arba apeliacine tvarka nagrinėtų bylą, dėl kurios prieš tai konsultavo žemesnio teismo teisėją, jis lyg ir būtų suvaržytas savo duotos konsultacijos ir nebegalėtų nešališkai išnagrinėti, ar teisėtas ir pagrįstas yra apylinkės teismo priimtas sprendimas. Mūsų nuomone, tokie nuogąstavimai neturėjo tvirto pagrindo, nes, kaip rodo praktika, šia galimybe paprastai naudojasi Aukščiausias Teismas kuomet kyla būtinybė išaiškinti tam tikrus įstatymų taikymo niuansus, kurie kelia neaiškumų didžiajai daliai žemesniųjų instancijų teismams (pvz., žyminio mokesčio apskaičiavimo tvarka ir kt.) ir nėra susiję su konkrečių bylų nagrinėjimu.

4) Lietuvos Aukščiausiasis Teismas turėjo tapti kasacine instancija (t. y. instancija, kuri kasacine tvarka nagrinėtų skundus dėl apylinkių teismų ir apygardų, ir Apeliacinio teismo sprendimų) ir nebenagrinėti bylų pirmąją instancija, nes tai laikyta itin nedemokratiška praktika, mat tokių Teismo sprendimų nebuvo galimybės apskūsti. Mėginimas palikti Aukščiausiajam Teismui galimybę spręsti tam tikras bylas pirmąją instancija, neatitiktų Europos žmogaus teisių konvencijos bei demokratinių valstybių kasacinio teismo supratimo, kuomet jis veikia kaip tam tikras teisės arbitras, kai į Aukščiausiąjį Teismą ginčai pakliūva dėl teisės, o ne dėl faktų. Visi faktai turėtų būti nustatyti, objektyviai įvertinti kitose instancijose. Tačiau nebuvo išspręsta problema, kas nagrinės tokias bylas, kurios kitais įstatymais buvo perduotos išimtinai Aukščiausiojo Teismo kompetencijai. Pavyzdžiui, rinkimų įgyvendinimo, įvaikinimo bylos ir kt.²³⁴

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=239022&p_query=teis%EBj%F8%20skyrimas%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2>.

²³⁴ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-05-19 trisdešimt antrasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 134. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238797&p_query=&p_tr2=2>.

Galima teigti, kad svarstant Teismų įstatymo projektą Seime keltos problemos iš tikrųjų buvo susietos su principiniais dalykais. Diskusijos padėjo pašalinti tam tikras projekto „silpnas vietas“ arba atmesti nepriimtinius dalykus (pvz., Aukščiausiojo Teismo kaip pirmosios instancijos vaidmenį) ir įtvirtinti naudingus (kaip antai, ypatingą Aukščiausiojo Teismo vaidmenį formuojant bendrą įstatymų taikymo teismų praktiką), bet kitos ydos liko (pvz., dviguba kasacija) ir, projektui tapus įstatymu, komplikavo teismų reformos vykdymą, kuris ir be to susidūrė su dideliais sunkumais. Vienas didžiausių iššūkių reformai laikytinas dėl įvairių subjektyviųjų ir objektyviųjų priežasčių pasirinktas Aukščiausiojo Teismo (kaip institucijos) reorganizavimo problemos sprendimas, reiškęs Teismo likvidavimą ir steigimą iš naujo.

2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo likvidavimo problema

1994 m. Teismų įstatymo 9 straipsnyje greta kitų normų buvo ir tokia: „Teismai steigiami įstatymu“. Ir jei apygardų teismai ir Apeliacinis teismas, kurių prieš tai nebuvo, iš tikrųjų buvo naujai steigiami, tai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas veikė, ir šis faktas, iš pirmo žvilgsnio turėjęs palengvinti steigimą, iš tikrųjų apsunkino jį.

Aukščiausiasis Teismas buvo įsteigtas 1990 m. vasario 13 d. Teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatymu. Priimus Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą, jo 113 straipsnio nuostata (nustatanti, kad Lietuvos Respublikos Teismai yra Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, rajonų ir miestų teismai) buvo inkorporuota į Teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatymo 18 straipsnį. Šiais įstatymais buvo įkurtas ir, įgyvendinant juos, suformuotas jau nepriklausomas Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kurio 2/3 teisėjų buvo išrinkti jau po 1990 m. kovo 11 d. pagal Laikinojo Pagrindinio Įstatymo nuostatas dešimčiai metų. 1994 m. gegužės mėnesį Seimui pateikus įstatymo „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo ir apygardų teismų įsteigimo“ projektą, kilo pagrįsti klausimai, susiję su Lietuvos Aukščiausiojo Teismo steigimu.

Apibendrinami Seimo stenogramų, interviu metu užfiksuotus liudijimus, norėtume vieną bendrą „Aukščiausiojo Teismo problemą“ suskaidyti į kelias pagrindines problemas²³⁵:

1) Pagal prieš tai galiojusią teisę Aukščiausiojo Teismo teisėjai buvo išrinkti dešimčiai metų. Vadovaujantis Konstitucija Aukščiausiojo Teismo, kaip ir kitų teismų, teisėjo įgaliojimus buvo galima nutraukti tikrai tam tikrais joje numatytais atvejais. Tuo tarpu Aukščiausiojo Teismo teisėjų įgaliojimai priėmus naują Teismų įstatymą būtų atimti, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nuomone, pažeidžiant Konstitucijos nuostatas. Todėl siūlyta nustatyti, kad teisėjo įgaliojimai išlieka visam laikui, nes kitu atveju būtų sukurtas labai pavojingas precedentas, kuomet kiekviena nauja politinė jėga, atėjusi į valdžią, pasiūlytų priimti naują Teismų įstatymą, panaikindama iki tol įsteigtą teisminę instituciją ir teisėjų įgaliojimus. Tokiu atveju, mūsų nuomone, kyla pavojus apskritai neturėti nepriklausomų teismų ir pakankamo skaičiaus kandidatų, kurie sutiktų eiti dirbti į tokius teismus, kuomet juos galima buvo bet kuriuo momentu priėmus įstatymą, esant politinei valiai, paleisti.

2) 1993 m. Seimo priimtuose teisinės sistemos reformos metmenyse buvo nurodoma, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra ne likviduojamas, o *reorganizuojamas*. Reorganizavus teismą, tie teisėjai, kurie išreikštų norą toliau dirbti, turėtų pasilikti dirbti, o tie teisėjai, kurie dėl amžiaus ar kitų priežasčių jau nebegalėtų toliau eiti savo pareigų, galėtų būti jų noru atleisti arba sutiktų pereiti į kitus teismus – į Apeliacinį, apygardos teismą ir pan.

Manyta, kad galima įsteigti tik tai, ko nėra, t.y. Konstitucijoje numatytą Apeliacinį teismą, apygardų teismus. Jų iš tikrųjų nebuvo ir juos reikėjo įsteigti, kaip tai numato įstatymas. Tačiau nebuvo pagrindo panaikinti to, kas jau buvo ir veikė, t. y. Aukščiausiojo Teismo ir apylinkių teismų. Todėl juos reikėjo pertvarkyti, o ne „įsteigti“, ypač Aukščiausiąjį Teismą. Jį, manyta, reikėjo pertvarkyti taip, kaip numato Konstitucijos 111 straipsnis ir Teismų įstatymas. Todėl reikėjo kalbėti apie Aukščiausiojo Teismo pertvarkymą, nes jis yra nelikviduotas ir šalia jo nesteigiamas kitas Aukščiausiasis Teismas. Be

²³⁵ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-05-12 dvidešimt septintasis posėdis. *Op. cit.*

to, buvo ketinama įsteigti Aukščiausiąjį Teismą iš pradžių nenurodant, kad dabar veikiantis Teismas likviduojamas – tiesiog nuo 1995 m. sausio 1 d. pradeda funkcionuoti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje numatyti teismai. Taigi buvo neaišku, ar tuo metu Aukščiausiasis Teismas funkcionavo, ar jo iš viso nebuvo?²³⁶ Manyta, kad nelikvidavus, nepanaikinus esančio Aukščiausiojo Teismo steigti naują yra negalima. Todėl reikėjo nuspręsti, ar panaikinti buvusį Aukščiausiąjį Teismą, ar jį pertvarkyti, ir turėjo būti aiškiai aptartos visos tokio likvidavimo pasekmės ir socialinės teisėjų garantijos: kaip teisėjai įdarbinami, pertvarkius tą Aukščiausiąjį Teismą, kur jiems pasiūlomas darbas be egzaminų, atsižvelgiant į jiems suteiktus teisėjų įgaliojimus, pavyzdžiui, dešimčiai ar penkeriems metams, kiek dar kuriam teisėjui yra likę laiko dirbti, atsižvelgiant į garantijas tiems, kuriems nebus pasiūlyta dirbti jokiam kitame teisme – nei apygardos, nei Apeliaciniame teisme. Tokius klausimus išspręsti kartu su Apeliacinio, apygardų teismų steigimo klausimu vienu sakiniu buvo neteisinga²³⁷. Jau tuo metu buvo nuogąstavimų, kad Konstitucinis Teismas tokį įstatymą pripažins nekonstituciniu. Todėl nors klausimą dėl Aukščiausiojo Teismo likvidavimo buvo siūloma atidėti²³⁸, vėlesnėje įstatymo projekto redakcijoje buvo aiškiai įvardinta, kad tuometinis Aukščiausiasis Teismas yra *likviduojamas*.

Buvo akivaizdu, kad naujasis Aukščiausiasis Teismas realiai būtų steigiamas tik senojo pagrindu, t.y. naudojant pastarojo žmogiškuosius ir materialinius išteklius, tad įsteigus naująjį, senojo teismo realiai nebebūtų. Tačiau, mūsų nuomone, jei senasis nebūtų buvęs juridiskai nei likviduotas, nei reorganizuotas, Lietuvoje susiklostytų absurdiška padėtis – *de facto* veiktų vienas, bet *de jure* egzistuotų du Aukščiausieji Teismai.

Kita vertus, jau minėtame 1992 m. spalio 29 d. įstatyme buvo numatyta įsteigti Aukščiausiąjį Teismą (nors Aukščiausiasis Teismas taip pat jau buvo)

²³⁶ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-05-31 trisdešimt septintasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 137. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238802&p_query=teism%F8%20%E1statymo%20Auk%F0%E8iausiojo%20apygard%F8%20apeliacinio&p_tr2=2>.

²³⁷ *Ibid.*

su pirmininku, dviem pavaduotojais ir 20 teisėjų, taip pat įsteigti apygardų, apylinkių, Apeliacinį teismą. Nors įstatymas nebuvo įgyvendintas, tačiau jame buvo sąlygos, kad toks teismas pradeda veikti, nurodyti teismai įsteigiami, kai bus priimti atitinkami procesiniai įstatymai, reguliuojantys visai naujas teismų funkcijas. Be to, buvo numatyta tai, kad Aukščiausiąjį Teismą sudaro 20 teisėjų. Ta aplinkybė, kad 1994 m. jų buvo per 40, taip pat jų funkcijos sudarė prielaidą teigti, kad nebuvo tokio Aukščiausiojo teismo kaip numatyta 1992 m. spalio 29 d. įstatyme. Todėl ir buvo ketinama šią instituciją įsteigti visiškai iš naujo. Tai turėjo būti iš principo naujas teismas su naujomis funkcijomis ir su visai kitu teisėjų skaičiumi. Todėl įstatyme negalėjo būti fiksuojama, kad Aukščiausiojo Teismo teisėjai gali būti privalomai laikomi ir naujojo teismo teisėjais (tik *gali būti* jo teisėjais)²³⁹.

To meto periodika, Seimo medžiaga ir kiti šaltiniai parodo, kad teisinė visuomenė buvo suskilusi Aukščiausiojo Teismo likvidavimo/reorganizavimo klausimu. Teisininkų draugija pasireiškė nesuvokianti kokių tikslų buvo siekiama pakartotinai steigiant Aukščiausiąjį Teismą. Šis teismas kaip ir Apeliacinis bei apygardų teismai jau buvo įsteigtas ir kiti su tuo susiję klausimai, Teisininkų draugijos manymu, išspręsti 1992 m. spalio 29 d. įstatymu. Šis įstatymas nebuvo panaikintas, todėl naujo įstatymo priėmimas laikytas juridiniu nesusipratimu. Teisingumo ministerijos nuomone, įstatymų, kuriuos Seimui teikė naikinti, sąrašė, priimant Teismų įstatymą ir atitinkamai steigimo įstatymą lydinčius naujus kitus įstatymus, kolizija dingsta. Pats Aukščiausias Teismas matė problemą ir nuolat kėlė klausimą dėl pakartotinio steigimo. Kai Valstybės ir teisės komitete buvo svarstomas Teismų įstatymo projektas ir pateiktieji projektai dėl šio įstatymo įgyvendinimo, Aukščiausiojo Teismo pirmininko pavaduotojas A.Valiulis išreiškė poziciją, kad įstatymu turi būti steigiami tik nauji teismai. Tuo tarpu Teisingumo ministerijos nuomone, Aukščiausiasis Teismas pagal Teismų įstatymą, kurio funkcijos yra jau daug

²³⁸ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-05-31 trisdešimt septintasis posėdis *Op. cit.*

²³⁹ *Ibid.*

kartų svarstytos ir joms pritarta, iš esmės buvo naujas teismas, todėl buvo nuspręsta jį steigti iš naujo²⁴⁰.

3) Vis dėlto nusprendus steigti naują Aukščiausiąjį Teismą, buvo būtina pasisakyti dėl ankstesniojo likvidavimo ir numatyti aiškias garantijas žmonėms, kurie nebus išrinkti arba atsisakys toliau būti kandidatais į tokį teismą. Apie tai teisės aktų projektuose nebuvo užsimenama. Taigi įsteigus naują teismą, nutraukus teisėjų įgaliojimus, mūsų nuomone, susidarė situacija, kuomet anie žmonės valstybei daugiau tarsi buvo nebereikalingi.

1992 m. lapkričio 2 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Aukščiausiojo Teismo teisėjai buvo skiriami penkeriems metams, iki tol – pagal Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą, taip pat ir pagal 1992 m. Teismų įstatymą – dešimčiai metų. Taigi teisme dirbantys teisėjai buvo paskirti skirtingoms kadencijoms. Įvertinant Konstitucijos 115 straipsnyje įtvirtintą teisėjų atleidimo iš darbo pagrindų sąrašą, Aukščiausiojo Teismo teisėjai negalėjo būti atleisti iš darbo, jeigu jie nepareikštų savo atsistatydinimo arba savo noru nenutrauktų darbo sutarties Aukščiausiajame Teisme²⁴¹.

Toks jau veikiančio, įsidėmėkime, veikiančio pagal Nepriklausomos Lietuvos suformuluotus teisės aktus, teismo griovimas ir naujo steigimas, mūsų nuomone, gali būti vertinamas kaip negera, ydinga istorinė patirtis. Tai galėtų reikšti, kad esant politinei valiai, įstatymų leidėjas gali sau leisti steigti arba naikinti teismus, kuomet panorėjęs, neįtikus kai kuriems teisėjams ar pan., kas griautų pasitikėjimą tiek politine, tiek teisine sistema Lietuvoje ir politizuotų teismus.

Akivaizdžiai užsitęsęs teismų įsteigimo procesas buvo grėsmė teisei valstybei ir demokratijai, visai visuomenei ir kiekvienam jos nariui. Viena pirmųjų tai pastebėjo Lietuvos teisininkų draugijos valdyba, apsvarsčiusi įstatymo „Dėl apygardų teismų, Lietuvos apeliacinio teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo įsteigimo ir apygardų bei apylinkių teismų veiklos teritorijų nustatymo“ įstatymo projektą bei įstatymo dėl šio įstatymo

²⁴⁰ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-05-19 trisdešimt antrasis posėdis. *Op. cit.*

²⁴¹ *Ibid.*

įsigaliojimo projektą, ir nedviejodama pritarė teisingumo ministro iniciatyvai suformuoti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje numatyta teismų sistemą²⁴². Tai, anot draugijos, būtų pagrindas realiai teismo valdžiai įgyvendinti. Nesant realios teismo valdžios į teisingumo funkcijos įgyvendinimą skverbėsi policija, prokuratūra, kitos institucijos. Tai iškreipė, diskreditavo teisingumo sampratą. Tačiau teismų sistemos sutvarkymas reikalavo neatidėliotinai spręsti ir Baudžiamojo proceso bei Civilinio proceso įstatymo priėmimo klausimą. Be procesinių įstatymų sutvarkymo naujos teismų grandys negalėtų dirbti ir Konstitucijoje numatyta teismų sistema būtų suformuota tik formaliai.

Draugijos nuomone, Aukščiausiasis Teismas turėjo būti reorganizuojamas suteikiant jam visiškai kitas, naują teismų sistemą atitinkančias, funkcijas. Įsteigus Apeliacinį teismą, pastarasis turėjo būti formuojamas iš Aukščiausiojo Teismo teisėjų, kurių esamas skaičius reorganizuotam Aukščiausiajam Teismui buvo aiškiai per didelis (vėliau taip ir buvo – daug Aukščiausiojo Teismo teisėjų perėjo dirbti į Apeliacinį teismą – *Aut. past.*). Aukščiausiojo Teismo teisėjai galėjo būti panaudojami ir faktiškai steigiant apygardų teismus, ypač formuojant šių teismų vadovybę. Tiek Apeliacinis teismas, tiek ir apygardų teismai turėjo vykdyti labai svarbią, tačiau visai naują Apeliacinio teismo funkciją, kurios užuomazgos buvo tuometiniame Aukščiausiajame Teisme, todėl buvo būtina panaudoti šio teismo teisėjų patirtį.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę, pasikeitė apie 2/3 Aukščiausiojo Teismo teisėjų sudėties. Tuo metu, kai buvo sprendžiamas klausimas dėl Teismo reorganizavimo, Aukščiausiajame Teisme dirbo patyrę ir kompetentingi teisėjai, formuojantys teisminę praktiką, naujas teismo darbo tradicijas. Todėl buvo labai svarbu, kad būtų itin saugoma ir nepažeidžiama Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta nuostata apie valstybės valdžios įgyvendinimo padalijimą,²⁴³ kas,

²⁴² Lietuvos Respublikos Seimo 1994-05-19 trisdešimt antrasis posėdis. *Op. cit.*

²⁴³ *Ibid.*

mūsų nuomone, reiškė būtinybę išsaugoti Teismo darbo tęstinumą bei tradicijas, o ne likviduojant vieną teismą steigti jo vietoje kitą.

Teisingumo ministerijos pozicija šiuo klausimu buvo vienareikšmė²⁴⁴: Nors įstatymų "Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų ir apylinkių teismų veiklos teritorijų nustatymo bei Lietuvos Respublikos prokuratūros reformavimo" buvo siekiama, kiek įmanoma, neprarasti kvalifikuotų teisininkų, tačiau būtent likvidavimas buvo tinkamiausia Teismo veiklos pagrindo keitimo forma. Pačiame Teismų įstatyme ir kituose įstatymuose buvo fiksuojama pakankamai daug galimybių panaudoti teisėjų kvalifikaciją ir patirtį. Buvo suprantama realybė, kad Lietuvoje nebuvo daug teisininkų, tuo labiau teisėjų, kurių darbas reikalauja visapusiškos kvalifikacijos, pakankamai daug patirties, kad būtų galima iš tikrųjų neapgalvotai atsisakyti Aukščiausiojo Teismo teisėjų. Teisingumo ministerijos nuomone, vienas kitas nepriimtinas, diskutuotinas sprendimas neturėjo tapti pagrindu panaikinti šitą instituciją²⁴⁵.

Įstatyme "Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų ir apylinkių teismų veiklos teritorijų nustatymo bei Lietuvos Respublikos prokuratūros reformavimo" buvo parašyta, kad Aukščiausiojo Teismo teisėjų įgaliojimai nutraukiami. Tačiau tas pats Seimas prieš trejetą metų balsavo už tai, kad Aukščiausiojo Teismo teisėjai yra skiriami dešimčiai metų. Tuo tarpu praėjus trejiems ar ketveriems metams, Lietuvos Seimas staiga tuos įgaliojimus sustabdo. Tai buvo labai nelogiškas ir negražus žingsnis²⁴⁶. Išrinkimas dešimčiai metų, o vėliau jų įgaliojimų nutraukimas Seimo sprendimu gali būti laikomas vienu iš socialinių garantijų pažeidimų. Siūlyta teisingumo ministrui ir Vyriausybei kartu su Aukščiausiojo Teismo vadovais paieškoti tokių formuluočių, kurios išlaikytų ir valstybės įsipareigojimus teisėjams, ir leistų šiems žmonėms ateityje ramiai dirbti. Seimas tuo metu buvo kritikuojamas neva bandantis suformuoti naują

²⁴⁴ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-05-19 trisdešimt antrasis posėdis. *Op. cit.*

²⁴⁵ *Ibid.*

²⁴⁶ Interviu medžiaga. *Op. cit.*

Aukščiausiasį Teismą, kurio nariai būtų išrenkami dabartinės Seimo daugumos ir būtų paliekami kitam Seimui. Kita vertus, Teismas ir tuo metu buvo kai kurių asmenų vertinamas kaip politizuotas, – jeigu priimdavo jiems nepalankius sprendimus.

Siekiant, kad neiškiltų kolizija su Konstitucija, kad nebūtų nutraukti teisėjų, dirbančių Aukščiausiajame Teisme, įgaliojimai ne Konstitucijoje numatytais pagrindais, manyta, kad tinkamas sprendimas būtų pasiūlyti tuo metu dirbusiems Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjams teisėjo pareigas Lietuvos Aukščiausiajame Teisme arba Lietuvos Apeliaciniame teisme, arba kuriame nors apygardos teisme²⁴⁷. Taigi siūlyta įstatymo projekte nustatyti, kad tuometiniai Aukščiausiojo Teismo teisėjai ne „gali būti skiriami“, o „skiriami“ Aukščiausiojo Teismo ir Apeliacinio teismo teisėjais, kadangi, naujajame Aukščiausiajame Teisme turėjo būti numatyta mažiau teisėjų. Įsteigimas tokiu laiku, koks nurodytas įstatyme, buvo būtinas. Kadangi nuo Aukščiausiojo Teismo pirmininko, kuris bus paskirtas, ir nuo Aukščiausiojo Teismo sudėties turėjo priklausyti visos teismų sistemos formavimas. Todėl įstatymo „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų ir apylinkių teismų veiklos teritorijų nustatymo bei Lietuvos Respublikos prokuratūros reformavimo“ ir Teismų įstatymo priėmimo datos buvo artimos (atitinkamai 1994 m. gegužės 31 d. ir birželio 15 d.), bet kitokių ir negalėjo tuo metu būti, nes norėta, kad naujoji teismų sistema pradėtų veikti nuo 1995 m. sausio 1 d. Analizuojant Seimo darbo stenogramas, kai buvo skiriami Aukščiausiojo Teismo teisėjai, tampa akivaizdu, kad paskutiniuoju metu jie iš esmės visi žinojo, kad iki reformos dirbs Aukščiausiajame Teisme. O po to kur bus jų darbas – ar apygardos teisme, ar Apeliaciniame, ar Aukščiausiajame – jau priklausys nuo įvairių aplinkybių. Tokia teisė tuose teismuose buvo išsaugoma visiems teisėjams. Žinoma, tai turėjo priklausyti nuo jų valios. Todėl, Teisingumo ministerijos nuomone,

²⁴⁷ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-06-15 keturiasdešimt ketvirtasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 141. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238809&p_query=teism%F8%20%E1statymo%20Auk%F0%E8iausiojo%20apygard%F8%20apeliacinio&p_tr2=2>.

teisėjai nebuvo nei diskriminuojami, nei varžomos jų teisės, kadangi vadovaujantis nauju Teismų įstatymu apygardų teismuose, Apeliaciniame teisme turėjo būti vykdoma daug anksčiau Aukščiausiam Teismui priklausiusių funkcijų,²⁴⁸ todėl logiška, kad teisėjai perėję į šiuos teismus turėjo turėti tinkamas galimybes pritaikyti savo patirtį ir žinias.

Atitinkamai, kritiškai vertinant tuometinių Aukščiausiojo Teismo teisėjų įgaliojimų nutraukimą, ydinga, autorės nuomone, laikytina ir įstatyme įtvirtinta nuostata suformuoti iki 1994 m. lapkričio 1 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sudėtį. Jeigu manyta, kad Aukščiausiasis Teismas tuo metu veikė, taip pat veikė tam tikros sudėties, norint sumažinti teisėjų skaičių Aukščiausiam Teisme reikėjo paskirstyti teisėjus tarp Aukščiausiojo Teismo ir Apeliacinio teismo nenutraukiant teisėjų įgaliojimų ir nelikviduojant Aukščiausiojo Teismo. Be to, nepagarba tuometiniams teisėjams galima laikyti tai, kad projekte buvo numatoma, jog jie, pretenduodami į vietą naujai formuojamame Aukščiausiam Teisme, taip pat turėtų laikyti egzaminus. Juk tie teisėjai, daugelis dirbę jau anksčiau apylinkių teismų teisėjais ir (arba) ilgą laiką sprendę bylas Aukščiausiam Teisme, neabejotinai turėjo pakankamą kvalifikaciją ir gebėjimus, reikalingus kasacinės instancijos teismui.

52 Seimo nariams balsavus už ir tik 1 susilaikius Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Teismų įstatymo ir įstatymo „Dėl Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų ir apylinkių teismų veiklos teritorijų nustatymo bei prokuratūros reformavimo“ įsigaliojimo tvarkos“ buvo priimtas. Teisingumo ministerijai teko taip pat nemažiau svarbus uždavinys atrasti pinigų reformai – ji buvo paskaičiavusi ir numačiusi, bet negavusi papildomų beveik 30 mln. litų.

Esant didelių nesutarimų įstatymų leidėjo lygmenyje dėl to, ar Lietuvos Aukščiausiasis Teismas turi būti likviduotas ir, jei taip, tai kokiomis

²⁴⁸ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-10-25 dvidešimt antrasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 167 Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238912&p_query=andrikis%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2#zyna_5sesija22po>.

sąlygomis²⁴⁹, nepaisant įstatymo priėmimo, tais pačiais metais šis ginčas dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo likvidavimo ir teisėjų įgaliojimų nutraukimo pasiekė Konstitucinį Teismą. Pastarasis konstatavo, kad „naujosios keturių grandžių teismų sistemos Aukščiausiojo Teismo funkcijos ir kompetencija iš esmės skiriasi nuo senosios dviejų grandžių sistemos Aukščiausiojo Teismo funkcijų ir kompetencijos. Senojo Aukščiausiojo Teismo funkcijos nagrinėti bylas kaip pirmajai instancijai ir peržiūrėti neįsiteisėjusius teismų sprendimus ir nuosprendžius buvo perduotos naujai sukurtiems apygardų teismams ir Lietuvos apeliaciniam teismui. Naujosios teismų sistemos Aukščiausiasis Teismas tapo išimtinai tik aukščiausia kasacine instancija. Be to, įstatymu jam pavesta vykdyti dar vieną funkciją – formuoti vienodą teismų praktiką taikant įstatymus“²⁵⁰. Atsižvelgdamas į minėtas aplinkybes Konstitucinis Teismas nutarė, kad „naujosios teismų sistemos Aukščiausiasis Teismas tapo institucija, turinčia kokybiškai naują kompetenciją. Būtent taip vertinant minėtas aplinkybes aiškintinos 1994 m. birželio 15 d. įstatymo 2 straipsnio nuostatos, kad „dabar veikiantis Lietuvos Aukščiausiasis Teismas likviduojamas“, o „Lietuvos Aukščiausiasis Teismas įsteigiamas nuo 1995 m. sausio 1 d. kitokioms įstatymo numatytoms funkcijoms vykdyti“. Įstatymų leidėjo vartojama sąvoka „įsteigti“ etimologiškai reiškia „duoti pradžią“, „įkurti“. Tačiau terminas „įsteigiamas“ yra neatskiriamas nuo žodžių „kitokioms įstatymo numatytoms funkcijoms vykdyti“, o tai reiškia, kad įstatymų leidėjas preziumavo, jog nustato naujus Aukščiausiojo Teismo įgaliojimus“²⁵¹. Be to, Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad teismų reforma buvo ilgas ir tęstinis procesas. Laikotarpį, kuomet galiojo iki Konstitucijos įsigaliojimo priimti įstatymai Teismas įvardino kaip ypatingą teisinę situaciją, kuri buvo itin trumpalaikė – tam tikru neišvengiamu laikotarpiu²⁵². Todėl matyt, ir toks

²⁴⁹ PEČELIŪNIENĖ, L. Sausio 1 pradės veikti nauja teismų sistema. *Lietuvos aidas*, 1994 m. birželio 1 d., Nr. 106, p. 2.

²⁵⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 22 d. nutarimas. *Op. cit.*

²⁵¹ *Ibid.*

²⁵² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. kovo 20 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos darbo kodekso 187 straipsnio 1 dalies, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. liepos 18 d. nutarimo nr. 937 „Dėl minimaliojo darbo užmokesčio didinimo“ 1, 2 punktų,

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo likvidavimas galėtų būti laikomas neišvengiamu procesu, kurį reikėjo padaryti, t.y. tuo metu įstatymų leidėjas nematė kito kelio, kaip petvarkyti Teismą.

Konstitucinis Teismas, pasitelkdamas lingvistinį terminų aiškinimą, kartu išskyrė termino „likvidavimas“ dviprasmiškumą, nes „gali būti teigiama, kad tai reiškia kėsiniimąsi į vieną iš Konstitucijoje numatytų nepriklausomų valstybės valdžių. Vykdamas teismų reformą, kai yra steigiami nauji teismai, keičiasi Aukščiausiojo Teismo kompetencija, įgyvendinami esminiai teisminės valdžios pertvarkymai, šiai situacijai apibūdinti derėtų vartoti kitas lingvistines teises sąvokas, kurios tiksliai ir aiškiai apibūdintų šios reformos metu atsirandančių teisinių santykių dinamiką ir pasekmes. Sąvoka „likvidavimas“ paprastai vartojama įstatymo nustatyta tvarka likviduojant įmonę, įstaigą ar organizaciją. Tokiu atveju atsiranda ir kitokios teisinės pasekmės. <...> Sąvoka „steigimas“ gali būti suprantama tik papildomų ar pakoreguotų Aukščiausiojo Teismo kompetencijos ribų nustatymo ir jo vidaus struktūros pakeitimo, o ne naujos teisminės institucijos įsteigimo prasme. Tai patvirtina 1994 m. birželio 15 d. Įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo ir Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų ir apylinkių teismų veiklos teritorijų nustatymo bei Lietuvos Respublikos prokuratūros reformavimo“ įsigaliojimo“ normos. Šio įstatymo 3 straipsnyje, siekiant užtikrinti nepertraukiamą teisminės valdžios aukščiausiosios institucijos funkcijų įgyvendinimą, numatyta, kaip kitiems teismams perduodamos neišnagrinėtos teisminės bylos pagal teisingumą, kaip toliau nagrinėjamos bylos, kuriose priimti sprendimai, nuosprendžiai, nutartys bei nutarimai, užprotestuoti priežiūros tvarka. Minėtame įstatyme išspręsti ir kiti klausimai,

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 24 d. nutarimo nr. 316 „Dėl minimaliojo darbo užmokesčio didinimo“ 1, 2 punktų, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. balandžio 4 d. nutarimo nr. 361 „Dėl minimaliojo darbo užmokesčio didinimo“ 1, 2 punktų (2005 m. balandžio 4 d., 2006 m. kovo 27 d. redakcijos), Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. kovo 27 d. nutarimo nr. 298 „Dėl minimaliojo darbo užmokesčio didinimo“ 1 punkto (2006 m. kovo 27 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2007, nr. 34-1244.

susiję su Aukščiausiojo Teismo, kaip aukščiausiosios teisminės valdžios institucijos, įgaliojimų pasikeitimu²⁵³.

Vis dėlto, autorės nuomone, jeigu laikytis pozicijos, kad tauta, kaip valstybės valdžios steigėja, priimdama Konstituciją, įsteigė ir Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą, atviru lieka klausimas, ar įstatymų leidėjas galėjo šį teismą likviduoti. Jis galėjo priimti įstatymą, kurio pagalba būtų atliekamos atitinkamos teisinės procedūros, reikalingos teismo, kaip juridinio asmens, registracijai. Pareiškėjui, Seimo narių grupei, keliant klausimą dėl tokio Konstitucijos aiškinimo ir teigiant, kad „pati Konstitucija suponuoja nurodytų teismų įsteigimą ir jų egzistavimą (pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo, Prezidento, Vyriausybės ir kitų institucijų, dėl kurių įsteigimo nėra priimta, o ir nereikia priimti jokio atskiro įstatymo), kol Konstitucija nebus pakeista ir nenumatys ko kito <...> visų šių teismų, kaip ir čia išvardintų institucijų, sudarymo tvarką ir kompetenciją (bet ne įsteigimą) nustato atskiri įstatymai“²⁵⁴, Konstitucinis Teismas į šį klausimą neatsakė.

Ir nors pats Lietuvos Aukščiausiojo Teismo likvidavimas nepripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai, tačiau teisėjų įgaliojimų nutraukimas Konstitucijai prieštaravo: „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjai, paskirti pagal Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą, taip pat teisėjai, paskirti galiojant Konstitucijai, buvo paskirti konkrečiam įgaliojimų laikui. Jų įgaliojimų laikas 1994 m. gruodžio 31 d. nesibaigia. Seimas, atsižvelgdamas į buvusio Aukščiausiojo Teismo dalies kompetencijos perdavimą Lietuvos apeliaciniam ir apygardų teismams ir jo procesinių funkcijų pasikeitimą, galėjo nustatyti kitokį negu buvo anksčiau Aukščiausiojo Teismo teisėjų skaičių. Tačiau nutraukti teisėjų įgaliojimus buvo galima tik remiantis Konstitucijos 115 straipsnyje nustatytais pagrindais. Todėl ginčijamo įstatymo 2 straipsnio nuostata, kad Aukščiausiojo Teismo teisėjų įgaliojimai nutraukiami 1994 m. gruodžio 31 d., prieštarauja Konstitucijos 115 straipsnio 2 punktui“²⁵⁵. Be to,

²⁵³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 22 d. nutarimas. *Op. cit.*

²⁵⁴ *Ibid.*

²⁵⁵ *Ibid.*

atkreiptinas dėmesys, kad tuometiniai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjai jau buvo pasirinkę tarnauti Lietuvos valstybei²⁵⁶. Taigi, mūsų nuomone, tuometinis dalyvavimas aukščiausiųjų nepriklausomos Lietuvos valstybės institucijų veikloje (ypač 1990–1991 m., kai Nepriklausomybei buvo tiek daug grėsmių) savaiame reiškė asmens apsisprendimą ir aiškia pilietinę poziciją, lojalumą ir ištikimybę valstybei, buvo tarsi žygdarbis. Tačiau vėliau toks teismas su tokiais teisėjais buvo tiesiog likviduotas...

Taigi nenuostabu, kad tuo metu Aukščiausiojo Teismo teisėjams buvo skaudu ir nemalonu dėl dviejų dalykų²⁵⁷: (i) dėl paties Teismo likvidavimo fakto bei (ii) dėl to, kad teisėjai vėlgi turėjo eiti į Seimą ir jų kandidatūroms turėjo būti pritarta Seime. Manytina, kad tokia procedūra, atsižvelgiant į tai, kad teisėjų įgaliojimai nebuvo nutrūkę, mūsų nuomone, gali būti laikytina kaip nekonstitucinė, nes jeigu jų įgaliojimai nenutrūko, jie buvo paskirti teisėjais tam tikram terminui, kyla pagrįstas klausimas, kokių pagrindų šie asmenys turėjo vėl iš naujo pereiti Seimo komisijas, skyrimo procedūrą Seime (su kartais neadekvačiais klausimais, aiškinimais dėl sprendimų nagrinėjant konkrečias bylas, apie kurias kalbėjome aukščiau, ir kt.).

Taip pat svarbiu laikytinas aspektas, kad Aukščiausiojo Teismo teisėjai buvo skiriami tuo metu, kai įstatymas dėl teismo likvidavimo buvo svarstomas Konstituciniame Teisme. Tokį procesą viena vertus galime vertinti kaip nesusipratimą ir ydingą praktiką. Labai blogas precedentas, kad Aukščiausiojo Teismo teisėjai, neišbuvę savo kadencijos, buvo *in corpore* atleidžiami ir nežinia, kokiais kriterijais daroma jų atranka. Tokiu būdu aukščiausiojo teisingumo vykdytojai buvo daromi „politinės konjunktūros įkaitais“. Jeigu reorganizacija buvo būtina arba įstatymų pakeitimų atveju, tokie klausimai turėjo būti sprendžiami visiškai kitais būdais. Tuo tarpu, buvo teigiama, kad nagrinėjimas Konstituciniame Teisme nesustabdo visos procedūros ir todėl nebuvo teisinio pagrindo stabdyti naujų teisėjų paskyrimo. Be to, ar likvidacija, ar reorganizacija, vis tiek teisėjų skaičius Teisme turėjo mažėti, nes buvo

²⁵⁶ Interviu medžiaga. *Op. cit.*

²⁵⁷ *Ibid.*

steigiami nauji teismai ir stabdyti proceso nebuvo galima²⁵⁸. Taigi, mūsų nuomone, siekiant kuo skubiau, 1995 m. sausio 1 d. steigti naujus teismus, buvo nepaisoma tos tikimybės (kas, beje, ir įvyko), kad tam tikri procesai bus pripažinti prieštaraujantys Konstitucijai ir tuometiniai Teismo teisėjai buvo vėlgi verčiami pereiti visas skyrimo procedūras, tuo pačiame Teisme sukeliant didelę sumaištį ir nepasitenkinimą, galbūt ir tam tikras nuoskaudas teisinės sistemos kūrimo priemonių naudojimo metodams, kurie galbūt ne visuomet būdavo naudojami tinkamai, ypač atsižvelgiant į tuometinę kritiką Aukščiausiajam Teismui.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas susilaukė daug kritikos pirmiausia dėlto, kad 1993 m. laikėsi aiškios pozicijos, skirdamas bausmes už padarytus nusikaltimus. Jis netaikė turto konfiskavimo kaip papildomos bausmės, nes tai, anot Teismo, prieštaravo Konstitucijos 23 straipsnio nuostatai. Tokia Teismo pozicija buvo perduota ir žemesnės instancijos teismams. Manyta, kad Teismas pasirinko Konstitucijos aiškinimą, stabdantį kovos su nusikalstamumu procesą. Aukščiausiajam Teismui nesuteikta teisė aiškinti Konstituciją, o tuo labiau – nepagrįstai, ką patvirtino Konstitucinio Teismo sprendimas²⁵⁹. Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų kolegijos 1993 m. spalio 30 d. nutartyje buvo išaiškinta, kad „Civilinio proceso kodekso 43 straipsnis prieštarauja Konstitucijai, todėl sprendimas naikintinas ir byla nutrauktina.“ Konstitucijos 110 straipsnio antroji dalis aiškiai nustato, kad tais atvejais, kai yra pagrindo manyti, kad įstatymas ar kitas teisinis aktas, kuris turi būti taikomas, prieštarauja Konstitucijai, teisėjas stabdo šios bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą, prašydamas spręsti, ar šis įstatymas ar kitas teisinis aktas atitinka Konstituciją. Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų kolegijai buvo priekaištauta, kad ji neteisėtai ėmėsi Konstitucinio Teismo galių, neteisėtai jas vykdė, nes

²⁵⁸ Lietuvos Respublikos Seimo 1995-10-03 dvyliktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-01-01, nr. 249 Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=240124&p_query=teis%EBj%F8%20skyrimas%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2#zyna_7s12poaukteisteiskir>.

²⁵⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 148 straipsnio antrosios dalies ir Lietuvos

Konstitucinis Teismas nutarė, kad Civilinio proceso kodekso 53 straipsnio normos neprieštarauja Konstitucijai, bet ir davė blogą pavyzdį apylinkių teismams, kurie jį platino²⁶⁰. Mūsų nuomone, tokie priekaištai gali liudyti pasirinktinę kritiką, nes vargu ar Teismas būtų susilaukęs priekaištų, jeigu Konstitucinis Teismas būtų nusprendęs kitaip ir formulavęs kitokią konstitucinę doktriną.

Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo likvidavimo teismą paliko 14 teisėjų (nors galima pasitraukimą svarstė net 20 iš jų). Tokio pasirinkimo priežastys buvo įvairios. Viena iš pagrindinių priežasčių, kodėl tuo metu Aukščiausiajame Teisme dėl jo likvidavimo kilo tam tikra „panika“ – teisėjai buvo išrinkti dešimčiai metų, tačiau nepaisant to, kai kurie jau 1989 m. buvo rinkti dešimčiai metų. 1990 m. pasirodė, kad jiems trūksta stažo būti Aukščiausiojo Teismo teisėjais. Po laukimo vėl paskyrus juos dešimčiai metų jie gavo pažymėjimus iki 2000 m. Po to vėl pasikeitė politinė situacija. Tokia padėtis teisėjus, mūsų nuomone, pagrįstai emociškai bei profesionaliai trikdė, nes nebebuvo tikrumo ateitimi bei tuo, kad ir nauji teisėjai renkami iki pensinio amžiaus, todėl daug kas pasirinko privačią praktiką. Teisėja J. Damanskienė Aukščiausiojo Teismo likvidavimo procesą įvardino taip: „Aukščiausiojo Teismo teisėjai <...> kaip avinai, varomi į skerdyklą“²⁶¹. Tokia padėtis, anot jos, susidarė dėl to, kad teisėjai tuo metu buvo nežinioje, ar jiems bus pasiūlyta likti kuriame nors iš siūlytų teismų ar ne, ar tai liks tik pasiūlymu, nes vis tiek juos dar turėjo paskirti Seimas. Tuomet vėlgi neaišku, ar paskirs ar ne. Juk teisėjai jau turėjo „labai tokią liūdną patirtį“ 1990 m. 1994 m. visi Aukščiausiojo Teismo teisėjai buvo atleidžiami. Kai kurie teisėjai tą suprato kaip tam tikrą susidorojimą su neparankiais žmonėmis. Kita vertus, Lietuva – ne Vokietija, kurioje dauguma buvusios Vokietijos Demokratinės Respublikos (VDR, Rytų Vokietijos) teisėjų buvo pakeisti pritraukiant naujus iš Vokietijos Federacinės Respublikos (VFR, Vakarų Vokietijos) (ši informacija fiksuota ir

Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 93 straipsnio 1 ir 2 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 1993, nr. 70-1320.

²⁶⁰ Lietuvos Respublikos Seimo 1995-10-03 dvyliktasis posėdis. *Op. cit.*

²⁶¹ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-10-25 dvidešimt antrasis posėdis. *Op. cit.*

interview metu – *Aut. past.*), todėl Valstybės ir teisės komitete buvo planuota, kad Aukščiausiojo Teismo teisėjais bus skiriami tie patys žmonės. Kadangi keitėsi struktūra bei funkcijos, daliai jų nuspręsta siūlyti pereiti į apygardų ar apeliacinį teismus²⁶².

Aukščiausiojo Teismo pirmininkas M. Lošys taip pat Lietuvos Seimo Pirmininkui įteikė pareiškimą atleisti iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir šio Teismo teisėjo pareigų dėl to, kad susidariusi padėtis Teisme ir aplink jį neleido jam toliau šių pareigų vykdyti²⁶³. Pats Teismo pirmininkas manė, kad jo atleidimas iš užimamų pareigų buvo politinis įstatymų leidėjo sprendimas²⁶⁴. Tuometinės atleidimo Seime procedūros stenogramų dėka galime apibendrintai įvertinti tuometinio Aukščiausiojo Teismo pirmininko poziciją Teismo likimo klausimu.

Vos tik atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę, 1990 m. balandžio 2 d. buvo pradėtas formuoti naujasis Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, remdamasis nauju, M. Lošio nuomone, gana progresyvu 1990 m. Teismų santvarkos įstatymu, priimtu bręstančio Nepriklausomybės atkūrimo išvakarėse. Šis įstatymas nustatė, kad teisėjai, žinoma, ir pirmininkas, yra renkami 10 metų kadencijai, o ne penkeriems metams, kaip buvo iki tol. Naujojo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kūrimo pradžia sutapo su tuo, kad senojo teismo teisėjų įgaliojimai jau buvo pasibaigę. Taigi iš esmės viską reikėjo daryti iš naujo. Tam tikras skaičius teisėjų pasitraukė iš pareigų dėl amžiaus, perėjo dirbti kitur. Į Aukščiausiąjį Teismą pakvietė jaunos ir perspektyvius apylinkių teismų teisėjus. Taip jau 1994 m. pradžioje senojo Teismo sudėtis buvo atnaujinta daugiau kaip 2/3. Didžioji dauguma teisėjų dirbo tiesiog pasiaukojamai, nes iki 1991 m. rugpjūčio 22 d. Lietuvoje dar veikė ir alternatyvi svetimoms valstybėms generalinė prokuratūra, tam tikros

²⁶² Lietuvos Respublikos Seimo 1994-10-25 dvidešimt antrasis posėdis. *Op. cit.*

²⁶³ Lietuvos Respublikos Seimo 1995-01-31 šešiasdešimt aštuntasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-01-01, nr. 202 Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=239051&p_query=andrikis%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2>.

²⁶⁴ Sunkus kelias į teisingumą (pokalbis su buvusiu Aukščiausiojo Teismo pirm. M. Lošiu). *Op. cit.*

priešiškos Lietuvai politinės partijos ir judėjimai. Iš savo rankų teismo lengvai nenorėjo paleisti ir tuometinis TSRS Aukščiausiasis Teismas.

M. Lošio nuomone, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas visų jos darbuotojų pastangų dėka tapo viena iš stabiliausiai dirbančių valstybės institucijų. Kasmet didėjo darbo apimtys, kurios iš esmės, esant tam pačiam teisėjų skaičiui, iš pradžių padvigubėjo, o paskui tapo vos ne tris kartus didesnės. Dar ir tokiomis sąlygomis buvo vykdomas teismų praktikos apibendrinimas, priimti septyni Aukščiausiojo Teismo plenumo nutarimai įvairiais klausimais, be to, buvo parengti dar du nutarimų projektai, bet dėl dažnos kai kurių įstatymų kaitos, taisymų ir papildymų jie nebuvo realizuoti. Vienas iš jų buvo susijęs su labai svarbiu klausimu – išlikusio nekilnojamojo turto grąžinimu jų teisėtiems savininkams²⁶⁵. Objektyviai vertinant Aukščiausiojo Teismo perkrovos neleido padaryti daugiau.

Naujosios Lietuvos Konstitucijos priėmimas, kiti pokyčiai visuomenės ir valstybės gyvenime skubino ir artino teismų ir apskritai teisėsaugos institucijų reformą, kuriai Teismas, pasak M. Lošio, visada pritarė. 1992 m. Lietuvos Aukščiausioji Taryba pradėjo rengti bazę teismų reformai, tačiau Tarybai save paleidus, šis darbas liko neužbaigtas. Tuomet konkrečias užduotis turėjo dvi pagrindinės valstybės institucijos: Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ir Teisingumo ministerija. Išrinkus naująjį Lietuvos Seimą vėl buvo grįžta prie reformos, tačiau ji buvo vykdoma šiek tiek padrikai ir chaotiškai ir to pasekmes „visuomenė jaus gana ilgai“ (deja, ši prognozė pilnai išsipildė – *Aut. past.*). Vykdamas reformą ir įvyko pagrindinis konfliktas tarp Aukščiausiojo Teismo administracinio organo ir Seimo dėl reformos vykdymo būdų. Anot M. Lošio, pagrindinės reformos klaidos ir trūkumai kilo dėl to, kad Seimas nebuvo parengęs vieningos įstatymo bazės šiai reformai vykdyti. Faktiškai buvo priimtas ne vienas įstatymas dėl reformos, o daug atskirų teisės aktų, kurie visos reformos nereglamentavo, o reguliavo tik paskirus reformos klausimus. Taip pat buvo atsisakyta ir Teisinės sistemos reformos metmenų, kurie buvo

²⁶⁵ Interviu medžiaga. *Op. cit.*

priimti Seimo ir kurie numatė, jog reforma vyks etapais, palaipsniui, ir Aukščiausiasis Teismas bus ne likviduojamas, o reorganizuojamas.

Reformos vykdymo metu, M. Lošio nuomone, išryškėjo vien administravimo požiūris. Reforma buvo vykdoma iš viršaus, nušalinant ir ignoruojant pagrindines institucijas, kurios buvo suinteresuotos reformos vykdymu, pvz., Lietuvos Aukščiausiasį Teismą bei kai kurias visuomenines organizacijas, pavyzdžiui, Lietuvos teisėjų asociaciją, Lietuvos teisininkų draugiją ir kitas. Matyt, pati didžiausia klaida buvo ta, kad 1994 m. birželio 15 d. buvo priimtas įstatymas dėl Aukščiausiojo Teismo likvidavimo ir teisėjų įgaliojimų nutraukimo. Šis Seimo priimtas įstatymas Seimo narių grupės iniciatyva tapo Konstitucinio Teismo tyrinėjimų objektu. Buvo pripažinta, kad Seimas neturėjo teisės nutraukti Aukščiausiojo Teismo teisėjų įgaliojimų prieš laiką. Bet reforma jau buvo įvykusi, o Konstitucinio Teismo sprendimai neturi atgalinės galios. Taigi liko tik tyliai sutikti ir teigti, kad nebuvo valstybėje institucijos, kuri galėtų ištaisyti šias klaidas.

Teisėjų skaičius buvo nuolat kaitaliojamas, nebuvo atsižvelgiama į darbo krūvius ir į kai kurias kitas svarbias aplinkybes. Pagaliau buvo apsisistota ties 18 teisėjų. Tačiau toks teisėjų skaičius nebuvo optimalus ir darbo krūviai Aukščiausiajame Teisme liko dideli. Reformos esmė Aukščiausiajame Teisme daugiausia pasižymėjo tuo, kad buvo pakeista Aukščiausiojo Teismo vadovybė ir atėjo vienas žmogus iš prokuratūros. Visi kiti teisėjai liko tie patys.

Kuomet Konstitucinis Teismas pripažino, kad teisėjo įgaliojimai negali būti nutraukiami prieš terminą ir kad Seime tuo klausimu buvo priimtas neatitinkamas Konstitucijos įstatymas, M. Lošio nuomone, jam leido toliau eiti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo pareigas. Tačiau kai vyko pirmininko pareigų perdavimas, Seimo vadovybė buvo paaiškinusi, kad jeigu jis norėtų dirbti teisėju, tai vis tiek turėtų būti Seimo iš naujo paskirtas, o kitaip pareigų eiti negalėtų. Teisėjas nesutiko su tokiu aiškinimu ir jam beliko tik pačiam savo apsisprendimu nutraukti įgaliojimus arba galbūt galvoti apie įgaliojimų sustabdymą.

Viena iš vadovybės pakeitimų priežasčių galėjo būti ta, kad teismo teisėjai visą laiką kovojo už teismų nepriklausomumą nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių. Tai galbūt kai kam nepatiko, teisėjai buvo sukaupę nemažai medžiagos, įvairių tarpininkavimo raštų, kur buvo prašoma peržiūrėti bylas, užprotestuoti sprendimus.

Pažymėtina, kad svarstant pirmininko atleidimo klausimą išryškėjo kai kurių Seimo narių požiūris tiek į patį Teismą, tiek į teisminę valdžią, kaip žemesnę, ne lygią kitoms dviem valdžioms, pažymint, kad „Seimas atstovauja valstybės interesams, o gerbiamasis M. Lošys tik vykdo teisinę funkciją“. Kad tokia Seimo pozicija buvo tiek atkuriant Nepriklausomybę, tiek yra ir šiuo metu, patvirtina ir teisėjų apklausa²⁶⁶. Autorės nuomone, negali valstybėje teismai veikti nepriklausomai ir nešališkai, kuomet kitos dvi valdžios juos laiko ne tiek lygiaverte valdžia, kiek žemesne, priklausoma nuo kitų dviejų valdžių.

54 Seimo nariams balsavus „už“, 22 – „prieš“ ir 5 susilaikius, Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo atleidimo“ buvo priimtas. Teisėjui reikėjo, ir, mūsų nuomone, tinkamai buvo padaryta kai kurių Seimo narių, padėkoti už sunkų darbą atkuriant Nepriklausomybę, už darbą, kurį jis atliko kartu su kitais teisininkais, dėdamas pamatus dabartinei teisei reformai. Konstitucinis Teismas pripažino, kad net ir likvidavus Aukščiausiąjį Teismą, teisėjų įgaliojimai nenutrūksta. Seimas, deja, dar iki Konstitucinio Teismo nutarimo priėmimo nuėjo kitu keliu ir nutarė visus Aukščiausiojo Teismo teisėjus skirti iš naujo. Todėl reikėtų pripažinti, kad Aukščiausiojo Teismo buvusiam pirmininkui M. Lošiui nebuvo pasiūlyta kaip visiems teisėjams likti Aukščiausiojo Teismo teisėju ir net nebuvo pasiūlyta pereiti „gėdingą procedūrą“, kuri teko Aukščiausiojo Teismo teisėjai O. Dzedulionienei²⁶⁷. A. Dziegoraitis Aukščiausiojo Teismo likvidavimo

²⁶⁶ Interviu medžiaga. *Op. cit.*

²⁶⁷ Lietuvos Respublikos Seimo 1995-01-31 šešiasdešimt aštuntasis posėdis. *Op. cit.*

procedūrą taip pat laikė vienu iš įrodymu, kokios deklaratyvios gali būti įstatymuose numatytos teisėjų nepriklausomumo garantijos²⁶⁸.

Galime daryti prielaidą, kad visi Aukščiausiojo Teismo teisėjai buvo nekonstituciškai skiriami iš naujo, nors pagal Konstituciją ir pagal Konstitucinio Teismo nutarimą teisėjų įgaliojimai nebuvo nutrūkę. Pritariame nuomonei, kad viešas ir tam tikras priverstinis Aukščiausiojo Teismo pirmininko atleidimas tariamai savo noru iš darbo buvo didžiulė gėda parlamentui tiek kaip įstatymų leidžiamajai valdžiai, tiek kaip valstybės institucijai, kuri turėjo įgyvendinti pačią teisinę reformą, tuo pačiu užtikrinant pamatinių teisinės valstybės principų įtvirtinimą ir laikymąsi valstybėje.

3. Keturių grandžių bendrosios kompetencijos teismų sistemos steigimo organizacinės problemos

Nauji teismai turėjo būtų pradėti steigti iš anksto padidinus teisėjų skaičių, priėmus atitinkamą įstatymą, turint atitinkamas teisėjų darbo vietas, kur jie galėtų dirbti savo darbą. Manyta, kad iki 1994 metų pabaigos visi šie dalykai jau turėtų būti galutinai sutvarkyti. Tačiau įgyvendinant įstatymų nuostatas dėl keturių grandžių teismų sistemos steigimo Lietuvoje, sunkumai kilo tiek dėl teismų veiklos teritorijų suskirstymo, tiek dėl funkcijų paskirstymo, tiek dėl optimalaus teisėjų korpuso ir teisėjų skaičiaus konkrečiuose teismuose, tiek dėl žmonių pritraukimo į teismus, kas savaime lėmė jų dydį ir darbo apimtį. Šių problemų bloką sąlyginai pavadiname organizacinėmis problemomis ir aptarsime šitame mūsų darbo skirsnyje.

Seime svarstant teismų teritorinį suskirstymą, nuspręsta, kad apylinkių teismų teritorijos apims savivaldybių teritorijas su įstatyme nurodytomis išimtimis. Taip pat, papildomai nuspręsta steigti Visagino miesto apylinkės teismą. Taigi suderinus su teisingumo ministru, siūlymas dėl įsteigimo buvo pateiktas Seimui ir šis jam pritarė. Buvo numatytos patalpos, finansiniai

²⁶⁸ DZIEGORAITIS, A. Dar kartą apie teisėjo ir teismo nepriklausomumą. *Justitia*, 1996, nr. 3, p. 17.

ištekliai (siūlyta mažinti teisėjų skaičių Ignalinos rajono apylinkės teisme). Galų gale priimant įstatymą dėl teisėjų skaičiaus, tiek Ignalinos rajono apylinkės teisme (vietoj 5), tiek Visagino miesto apylinkės teisme buvo numatyta turėti po 3 teisėjus. Pagrindinės naujo teismo įsteigimo priežastys: (i) priėmus Administracinių vienetų ir jų ribų nustatymo įstatymą ir 1995 m. įsigaliojus Savivaldos įstatymui, po rinkimų turėjo būti įsteigta Visagino savivaldybė; (ii) Visagino gyvenvietėje gyveno, tačiau dirbo Ignalinos teisme, viena teisėja ir gyveno bei dirbo Visagine, priiminėjo gyventojus ir sprendė gyvenvietės klausimus prokuroro pavaduotojas; (iii) Visagine buvo 32 tūkst. gyventojų, kurie turėjo važinėti į Ignalinos rajono apylinkės teismą (kartais Ignalinos rajono apylinkės teismas organizuodavo išvažiuojamuosius posėdžius Visagine). Pagal Teisingumo ministerijos Teismų departamento nuostatus 10 tūkst. gyventojų turėjo būti vienas teisėjas (kaimo vietovėje – 15 tūkst.), taigi Visagino gyvenvietei su 32 tūkst. gyventojų priklausytų trys teisėjai.²⁶⁹ Didesnių pokyčių apylinkių teismų veiklos teritorijose, palyginus anksčiau veikusių, nebuvo. Kita vertus, iššūkiu tapo apygardų teismų ir Lietuvos apeliacinio teismo steigimo darbai 1994 m.

Jau 1993 m. valstybė buvo pajėgi sukurti vieną Apeliacinį teismą Lietuvoje. Apygardų teismų tuo metu sukurti dar nebuvo pajėgumų, nes trūko labai daug teisėjų. Tuo metu tai būtų reiškę, kad apylinkių teismai būtų likę be teisėjų. Todėl planuota įgyvendinti reformą 1995–1996 m. kartu įsteigiant tiek apygardų, tiek Lietuvos apeliacinį teismą²⁷⁰. Nors 1993 m. buvo siūlymų, įsteigti bent Apeliacinį teismą,²⁷¹ tačiau tai būtų buvę neracionalu atsižvelgiant į pačios teisinės reformos etapus. Juk pirma turėjo būti sukurta teisinė bazė.

²⁶⁹ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-11-15 dvidešimt devintasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 173. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238920&p_query=teis%EBj%F8%20skyrimas%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2>.

²⁷⁰ Nors manyta, kad galutinai užbaigti teismų reformą gali prireikti iki ketverių metų. Ministras apie teismų reformą (pokalbis su teisingumo ministru J. Prapiesčiu). *Op. cit.*

²⁷¹ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-12-01 keturiasdešimt pirmasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 99. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=237025&p_query=teism%F8%20%20E1statymo%20grand%FEi%F8&p_tr2=2>.

Kita vertus, nepasirengus reformuoti teismų grandžių sistemos iš esmės buvo stabdomas ir procesinių įstatymų rengimas²⁷².

Teismų reforma buvo vykdoma sudėtingai. 1993 m. buvo paskirtas 251 teisėjas (dviem iškeltos baudžiamosios bylos). Įvertinant tuometinį teismų darbo krūvį, kad teismai dirbtų tinkamai, reikėjo dar 60–100 teisėjų. Teisėjų trūkumas iš karto lėmė ir ilgesnį bylų nagrinėjimą teismuose, kurie savo ruožtu buvo kaltinami bylų vilkinimu²⁷³. Tačiau tuo metu, pavyzdžiui, Mažeikių rajono apylinkės teisme per metus tris kartus padaugėjo civilinių bylų, o teisėjų buvo tik keturi. Taigi reformai reikėjo pirmiausia gerai pasiruošti tiek žmogiškųjų išteklių, tiek materialine prasme. Steigiant naujus teismus, reikėjo apie 150 teisėjų, kurie į apygardų teismus būtų skiriami iš apylinkių teismų. Kita vertus, kaip dar vieną ilgo bylų nagrinėjimo priežastį galima įvardinti tuometinį advokatų trūkumą (ypatingai baudžiamosiose bylose, kuriose pagal Konstitucija gynėjo dalyvavimas būtinas)²⁷⁴. Mintis, kad tarpukario Lietuvos Respublika turėjo visą užbaigtą ir labai gerai dirbančią teisinę sistemą, nors tiek teisininkų neturėjo, Lietuvoje negalėtų būti gaji, nes reformą galbūt buvo sunku vykdyti, ankstesnei teismų sistemai buvus kompartizuotai, į kurią kitaminčiam žmogui buvo sunku patekti. Seime buvo išsakyta ir priekaištų dėl parengtų teisininkų kvalifikacijos, kad didelė jų dalis dėl profesinių kompetencijų stokos netiko teismų sistemai ir pasirinkdavo juriskonsultų darbą arba iš viso negaudavo teisinio darbo.

Žinoma, be atskiro specialaus tyrimo negalima nei patvirtinti, nei paneigti šių priekaištų. Norėtume tik pastebėti, kad tuo metu beveik visose pramonės, paslaugų, žemės ūkio įmonėse, įvairiose įstaigose buvo etatinės juriskonsulto pareigos (daug kur – kelios ar net keliolika), tad ši teisininkų korpuso dalis buvo gausiausia dėl objektyviųjų priežasčių. Darbas

²⁷² Interviu medžiaga. *Op. cit.*

²⁷³ Griežta nepriklausomos Lietuvos Temidė (pokalbis su teisingumo ministru J. Prapiesčiu). *Pozicija, nuomonės*. 1995 m. balandžio mėn., nr. 1, p. 4-5.

²⁷⁴ Lietuvos Respublikos Seimo 1996-07-04 šešiasdešimt penktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1996-01-01 nr. 327: Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=240326&p_query=teism%F8&p_tr2=2>.

juriskonsultu pats savaime jokiu buvo nereiškė, kas asmuo buvo prastas specialistas – tada (lygiai kaip ir dabar) darbas teisininku kurioje nors įmonėje ar įstaigoje daug kam buvo tik pirmas žingsnis profesinėje karjeroje. Be išsamios darbo rinkos dinamikos (ypač teisinio darbo segmente) analizės neįmanoma spręsti ir apie priežastis, dėl kurių daug kas realiai nedirbo pagal teisinę profesiją. Žinoma, tikrai gerų teisininkų (kaip ir gerų specialistų bet kurioje kitoje srityje) ir tada nebuvo ir dabar nėra tiek, kiek norėtusi, kiek reikalauja gyvenimas. Galimas dalykas, kad ir Seime kalbėję, ir periodikoje rašę asmenys buvo teisūs, teigdami, kad į teismus buvo pririnkta nemažai nepakankamai kvalifikuotų teisininkų (ką patvirtina ir autorės surinkti interviu duomenys). Be to, nebuvo nei lėšų, nei patalpų naujiems teismams. Todėl tik etapais vykdant reformą, galima buvo tikėtis sėkmingo rezultato²⁷⁵. Taip pat siekiant sustabdyti teisėjų pasitraukimą iš Aukščiausiojo Teismo ir kitų teismų, buvo plečiamas advokatų skaičius Lietuvoje²⁷⁶. Manyta, kad esant didesnei konkurencijai, natūralu, kad sąlygos taptų mažiau patrauklios šioje privačioje sferoje. Be to, padidėtų konkurencija tarp pačių advokatų ir žmonėms būtų lengviau pasirinkti tuos, kurie juos atstovautų²⁷⁷. Vėliau nepasitvirtino išankstinis nuogaštavimas, kad nemažai teisėjų masiškai rinksis darbą advokatūroje, atvirksčiai – sulaukta priešingo rezultato.²⁷⁸

Atsižvelgiant į teisėjų trūkumą buvo nustatyti pakankamai nedideli darbo stažai pretenduojantiems tapti teisėjais. Norėta, kad į Aukščiausiąjį Teismą ateitų jaunesnių, galinčių priimti drąsesnius sprendimus žmonių ir siūlyta nustatyti penkerių metų darbo stažo reikalavimą. Kita vertus, patyrimas teismuose labai daug ką lemia, siekiant teisingai ir kvalifikuotai nagrinėti bylas. Atsižvelgiant į tai, manome, kad pagrįstai nustatytas dešimties metų darbo stažo reikalavimas (įstatymas “Dėl apygardų teismų, Lietuvos

²⁷⁵ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-11-09 trisdešimt pirmasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 93. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=236998&p_query=teis%EBj%F8%20materialin%EB&p_tr2=2#zyma_3s31poteisin>.

²⁷⁶ Interviu medžiaga. *Op. cit.*

²⁷⁷ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-05-12 dvidešimt septintasis posėdis. *Op. cit.*

apeliacinio teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo įsteigimo ir apygardų bei apylinkių teismų veiklos teritorijų nustatymo“), tačiau, kaip alternatyva, paliktos galimybės jau dirbantiems teisėjams pasilikti teisme, nes reikėjo didesnių galimybių pasirenkant teisėjus į naujai suformuotiną teismą (kai kurie iš tuometinių Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų neturėjo dešimties metų darbo stažo) ir nustatyta, kad „Aukščiausiojo Teismo teisėjais gali būti skiriami veikiančio Aukščiausiojo Teismo teisėjai. Šio teismo teisėjais taip pat gali būti skiriami piliečiai, turintys ne mažesnę kaip dešimties metų teisėjo, prokuroro, advokato ar valstybinio arbitro darbo stažą ir išlaikę Aukščiausiojo Teismo teisėjo egzaminus. Taip pat teisės mokslų habilituoti daktarai, išlaikę Aukščiausiojo Teismo teisėjo egzaminus“. Kitu atveju nebūtų buvę galimybių suformuoti Aukščiausiajį Teismą²⁷⁹.

Tiesą tariant, sukomplektuoti kitus teismus taip pat nebuvo lengva. 1994 m. kovo 10 d. Seimui buvo pateiktas 1994 metų Teismų įstatymo ir įstatymo „Dėl apylinkių teismų teisėjų etatų“ projektai. Antrasis buvo neatskiriamai susijęs su pirmuoju, buvo lyg Teismų įstatymo priedas, būtinas šiam įstatymui įgyvendinti. Įstatymo „Dėl apylinkių teismų teisėjų etatų“ projektu buvo prašoma suteikti galimybę papildyti teisėjų korpusą dar 151 teisėju. Teisingumo ministerija 1994 metų pradžioje planavo surinkti bent pusę prašomo teisėjų skaičiaus ir tuomet būtų buvę galima pradėti steigti apygardų teismus ir Apeliacinį teismą. Be abejo, teisingumas kainuoja, tačiau papildomų pinigų dėl papildomų teisėjų etatų nebuvo prašyta, nes jau tada, kai Seimas svarstė biudžetą, atitinkama suma buvo paskirta (tuo metu jau planuotas naujų teismų steigimas).

Galime išskirti kelis aspektus, į kuriuos buvo kreipiamas didžiausias dėmesys. Pirma, į didėjančią teismų darbo apimtį. Palikus išimtinai kasacines bylas, Turėjo ženkliai sumažėti tik Aukščiausiojo Teismo darbo krūvis, nes palikus šiam teismui išimtinai kasacines bylas, dalį jo krūvio perimtų apygardų

²⁷⁸ Kada teismas bus šventovė? Apie Lietuvos teismų reformą su teisingumo ministru J. Prapiesčiu. *Sargyba*. 1994 m. gruodžio 8-14 d., nr. 49, p. 3.

²⁷⁹ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-05-24 trisdešimt ketvirtasis posėdis. *Op. cit.*

teismai. Tačiau pertvarkant teismų sistemą ir svarstant būsimas Aukščiausiojo Teismo funkcijas, kaip didžiausia problema buvo įvardinta teismų praktikos apibendrinimų nebuvimas. Ši funkcija, mūsų nuomone, pagrįstai patikėta Aukščiausiam Teismui (įsteigiant jame Senatą), gerokai padidino jo darbo krūvį. Kai kuriuose teismuose teisėjų darbo krūvis padidėjo vos ne dvigubai, o teisėjų skaičius buvo didinamas nepakankami sparčiai (pvz., Kėdainių rajono apylinkės teisme 1994 m. kuomet dirbo 4 teisėjai buvo išnagrinėtos 1826 bylos²⁸⁰). Kita vertus, Teisingumo ministerija ne visada galėjo realizuoti tai, ko galėjo prašyti, pvz., didesnio teisėjų skaičiaus teismuose nustatymo, nes trūko tiek specialistų, tiek pinigų ir kt. (pvz., buvo sudėtinga surinkti daugiau teisėjų, nes Vilniaus universiteto Teisės fakultetas dėl įvairių priežasčių nebuvo padidinęs studentų skaičiaus)²⁸¹. Taigi nepaisant didesnių realių poreikių tuo metu buvo prašoma nustatyti optimalų teisėjų skaičių teismuose, taip pat atsižvelgiant į kelerių metų ateities perspektyvą. Turint didesnių teisėjų skaičių teismuose, atsižvelgiant į tai, kad vienokie ar kitokie įstatymai padidins bylų skaičių teismuose, teismai nebus tiek perkrauti. Siekta surinkti tiek teisėjų, kad tie iš jų, kurie patektų į apylinkių teismus, per tam tikrą laiką įgytų patirties ir jų jau daugiau patyrę kolegos galėtų eiti į aukštesnes teismines instancijas. Taigi buvo siekiama suteikti galimybę naujai paskirtiems teisėjams mokytis praktikoje ir tam reikėjo laiko. Tačiau Teisingumo ministerija tikėjo, kad tuo metu paskirti nauji teisėjai po kelerių metų įgytų reikiamos patirties ir būtų pakankamai kvalifikuoti, tokiu būdu būtų bent dalinai išspręsta teisėjų trūkumo problema.

Interviu metu užfiksuotos nuomonės²⁸² leidžia daryti išvadas, kad daug teisėjų į steigiamus teismus buvo kviečiama iš prokuratūrų, advokatūros, gal ne visuomet patys geriausi. Nepaisant daugelio kitų svarbių problemų, kaip pagrindinę tuo metu problemą dauguma teisėjų įvardino būtent teisėjų korpuso

²⁸⁰ Kaip įgyvendinsime teismų reformą? (pokalbis su Kėdainių rajono apylinkės teismo pirmininku A. Jarašiumi). *Op. cit.*

²⁸¹ Iš esmės jis vienas juos ir rengė – retas kuris teisėjas buvo baigęs kitas aukštąsias mokyklas buvusioje TSRS arba užsienyje.

²⁸² Interviu medžiaga. *Op. cit.*

formavimą, kandidatų bei pačių teisėjų trūkumą (pvz., aštuoniasdešimtaisiais metais teisėjų korpusą sudarė apie 140 teisėjų, o vykdant teismų reformą reikėjo apie 300 naujų teisėjų). Teisingumo ministerija žinojo teismų žmogiškųjų išteklių poreikius, Seimas noriai didindavo teisėjų etatų skaičių teismuose, nes tuo metu norėta, kad teismuose teisėjai išmoktų dirbti tinkamai ir kuo geriau (tuo metu teisingumo ministro įtaka sprendžiant personalo klausimus buvo lemiamą). Tačiau šiuose procesuose nebuvo sumaišties, atvirkščiai – buvo entuziazmas, pakilimas (visos visuomenės, ne tik politikų ir teisėjų tarpe). Dėl kandidatų stokos tais laikais buvo lengviau užimti teisėjo pareigas negu šiuo metu. Žmonės į teisėjų korpusą buvo graibstomi (kartais teisėju galima buvo tapti per savaitę), todėl krito korpuso kvalifikacija, pašlijo reputacija. Silpniausioji grandis – asmenys, tuo metu paskirti teisėjais visai kadencijai (stipriausi kadrai buvo surinkti Vilniaus, Klaipėdos apygardų teismuose, Kauno apygardos teismas labai gerai išvystė nuosavybės teisės instituto problematiką). Staigus teisėjų skaičiaus didėjimo pasekmės, deja, tebejaučiamos ir šiandien.

Vykdant teismų reformą daug apylinkių teismų teisėjų tapo apygardų teismų teisėjais. Tuo tarpu, Lietuvos apeliacinį teismą teisėjų korpusą reikėjo formuoti nuo pagrindų – teisėjai buvo paskirti iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (kai kurie perėjo į apygardų teismus), kuriame liko virš 20 teisėjų. Dėl menko atlyginimo dalis teisėjų pasitraukė į advokatūrą. Teisėjų atlyginimus padidino tik 1997 m.: viena vertus, tokie atlyginimai atrodė labai dideli, tačiau, palyginus su tuo metu verslo aplinkoje mokamu darbo užmokesčiu, jie nebuvo šokiruojantys. Padidinus atlyginimus, daug buvusių teisėjų sugrįžo.

Jeigu dėl teisėjų skaičiaus apylinkių, apygardų ir Lietuvos apeliaciniame teisme nekilo didesnių diskusijų, tai Seimo stenogramose²⁸³ užfiksuoti duomenys leidžia daryti išvadą, kad dėl Aukščiausiojo Teismo teisėjų skaičiaus

²⁸³ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-10-07 dvyliktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 165 Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238902&p_query=teis%EBJ%F8%20skyrimas%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2#zyna_5s12poauksteismteisej>.

buvo išplieskę nemaži ginčai, didžiąja dalimi nulemti ir jau aptartos teismo likvidavimo procedūros.

Atsižvelgdamas į Seimo priimtų įstatymų nuostatas bei į tą aplinkybę, kad Aukščiausiojo Teismo nariai turėjo būti paskirti iki 1994 m. lapkričio 15 d., Respublikos Prezidentas pateikė Seimui įstatymo projektą „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų skaičiaus“, kuriame siūlyta, jog Lietuvos Aukščiausiasįjį Teismą sudarytų 20 Aukščiausiojo Teismo teisėjų. Iš jų būtų skiriamas Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir skyrių pirmininkai. Apie Aukščiausiojo Teismo ir Apeliacinio teismo sudėtį buvo daug diskutuojama. 1992 m. spalio 29 d. Lietuvos Respublikos įstatyme „Dėl apygardų teismų, Lietuvos apeliacinio teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo įsteigimo ir Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 15 straipsnio papildymo“ taip pat buvo nuostata, jog Aukščiausiasįjį Teismą sudaro 20 teisėjų. Todėl įvertinant tai, jog nuo sausio 1 d. turėjo pradėti veikti visai naujas Lietuvos apeliacinis ir 5 apygardų teismai, atsižvelgiant į šių teismų vykdomas funkcijas buvo siūloma, jog Aukščiausiasįjį Teismą sudarytų 20 teisėjų²⁸⁴. Tačiau remtis 1992 m. nustatyto skaičiumi buvo, manome, nepagrįstai, neracionalu. Teisminė statistika jau rodė, kad 1994 m. bylų skaičius per paskutiniuosius dvejus metus teismuose labai išaugo (labai padaugėjo baudžiamųjų nusikaltimų ir civilinių turtinių ginčų). Taigi 20 teisėjų skaičiaus nustatymo remiantis vien tik argumentu dėl 1992 m. nustatyto skaičiaus neužteko. Be to, Aukščiausiasis Teismas turėjo būti kasaciniu teismu apylinkių teismams, taip pat apygardų ir Lietuvos apeliacinio teismų byloms – jau minėta dviguba kasacija. Seimo Valstybės ir teisės komitetas, svarstydamas šį klausimą ir remdamasis teismine statistika, rekomendavo nustatyti 32 teisėjų skaičių. Aukščiausiojo Teismo pateiktoje statistikoje buvo nurodytas žymus baudžiamųjų, civilinių, administracinių bylų skaičiaus padidėjimas, tačiau nebuvo prognozuojama ir taip pat nebuvo statistikos apie Apeliacinio ir apygardų teismų darbą. Be to,

²⁸⁴ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-09-27 dešimtas posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 164 Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238900&p_query=andrikis%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2#zyna_5s10poaukscteismteisej>.

tuo metu būtų buvę sunku prognozuoti, kaip tie sprendimai būtų skundžiami. Buvo keliamas klausimas, ar vėl veiks tokia teismų sistema, kuomet bet kuri byla be atrenkamojo mechanizmo (kaip yra kitose demokratinėse šalyse) pasieks Aukščiausiąjį Teismą. Viena vertus, padidinti teisėjų skaičių, jeigu jų pasirodys per mažai, lengviau negu vėliau sumažinti, kita vertus, po 1990 m. kovo 11 d. teismų reforma vyko labai sunkiai ir buvo itin sunku prognozuoti teismų veiklos ateitį tiek dėl tų teismų funkcijų, tiek dėl kandidatų į teisėjus stokos problemos²⁸⁵.

Projektas dėl Aukščiausiojo Teismo sudėties Seime buvo svarstytas du kartus. Pirmą kartą vadovaujantis Teismų įstatymu, manyta, kad reikia ne mažiau kaip 30 teisėjų. Norint nustatyti 20 teisėjų skaičių, reikėtų keisti Teismų įstatymą, atimti iš Teismo dalį funkcijų, nes tiek bylų apibendrinimai, tiek išvažiuojamieji posėdžiai turėjo atimti daug laiko ir reikalavo didelių žmogiškųjų išteklių. Be to, turėjo įsigaliooti nauji įstatymai, Civilinio proceso ir Baudžiamojo proceso pakeitimai, susiję su apygardų ir Apeliacinio teismų įsteigimu. Šie pakeitimai buvo labai sudėtingi. Aukščiausiojo Teismo nariams turėjo tekti funkcija aiškinti įstatymus, kitaip teismai beveik nedirbtų. Ir jeigu būtų nustatyta 20 arba net, kaip kai kas siūlė, 15 teisėjų skaičius Teisme, taip būtų sužlugdytas teisingumas.

Kaip matyti, buvo minimi įvairūs teisėjų skaičiais Teisme – 15, 20, 30. Tačiau niekas negalėjo pateikti objektyvių teisėjų skaičiaus Teisme nustatymo kriterijų, kuriems parengti reikėjo tam tikro praktinio apibendrinimo. Tačiau tuo metu buvo būtinas funkcijų persiskirstymas ir negalima buvo tiksliai pasakyti, koks bus teismų krūvis po tokio persiskirstymo. Viena buvo aišku, kad Aukščiausiasis Teismas negalėjo būti didesnis už Lietuvos apeliacinį teismą. Siekiant nekliudyti teismų reformai, tikslesni sprendimai dėl teisėjų skaičiaus nustatymo buvo galimi tik kai būtų priimti sprendimai dėl atitinkamų funkcijų (Teismų įstatymo pataisos). Siekta, kad Aukščiausiasis Teismas užsiimtų teismų praktikos formavimu ir nagrinėtų ne daugiau kaip keliasdešimt bylų per

²⁸⁵ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-09-27 dešimtas posėdis. *Op. cit.*

metus. Tuomet teisėjų skaičius galėtų neviršyti 20, o tuo tarpu pagrindinis bylų nagrinėjimo krūvis būtų perkeltas į Apeliacinį ir į apygardų teismus.

Laikyta, kad minimalus skaičius teisėjų, reikalingų užtikrinti bent patį Aukščiausiojo Teismo funkcionavimą – 15, kas leistų sudaryti keturias kolegijas po tris teisėjus, būtų pirmininkas ir du pavaduotojai. Tuo tarpu, Prezidentas siūlė nustatyti 20 teisėjų skaičių. Vadinasi, kiekvienai kolegijai tektų po vieną teisėją su atsarga, ir dar būtų vienas atsarginis. Bet, be abejo, įvertinant įstatymų nuostatas, tuo metu neužtektų nei 20, nei 30, nei 50 teisėjų, kad vykdytų teismui priskirtas funkcijas. Tam, kad turėti Aukščiausiąjį Teismą, buvo reikalinga pakeisti įstatymus. Pirma, reikėjo atsisakyti dvigubos kasacijos. Nes pagal tuometinį teisinį reglamentavimą, kiekviena byla galėjo būti nagrinėjama Aukščiausiąjame Teisme. Tam, kad aukščiausiosios kvalifikacijos specialistai būtų panaudojami pagal kompetenciją, turėjo būti įvesti „filtrai“, kad tik dėl sudėtingiausių bylų gali būtų kreiptis į Aukščiausiąjį Teismą. Iki tol, nesvarbu koks didelis teisėjų skaičius bebūtų, bet Aukščiausiasis Teismas, kaip kasacinis, neturėtų galimybių tinkamai funkcionuoti. Viena iš priemonių laikyta administracinių bylų pašalinimas iš Teismo kompetencijos, nes didelis Aukščiausiojo Teismo darbo krūvis buvo aiškinamas tuo, kad yra nagrinėjama labai daug administracinių bylų²⁸⁶.

Diskusija Seimo Valstybės ir teisės komitete parodė, kad teisėjai šalia kasacinių bylų dar turėjo spręsti ir „rutinines“ bylas ir tuo metu jau dirbo itin dideliais tempais. Valstybės ir teisės komiteto siūlymas dėl 23 teisėjų atrodė tinkamesnis nei tik 20. Po 1992 m., kai Lietuvos Aukščiausioji Taryba priėmė įstatymą, kuriame numatė, kad Aukščiausiąjį Teismą sudarys 20 teisėjų, baudžiamųjų bylų Aukščiausiąjame Teisme padaugėjo dvigubai, civilinių ginčų – taip pat. Civiliniai ginčai tapo ypač sudėtingi, nes buvo sprendžiami nuosavybės teisės klausimai – tiek išlikusio turto grąžinimo, tiek ir įvairūs kiti. Lietuvoje atsirado vis gausesnė nuosavybė ir dėl jos kildavo sudėtingi teisminiai ginčai. Žinoma, reikalingą teisėjų skaičių galima buvo numatyti tik

²⁸⁶ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-10-07 dvyliktasis posėdis. *Op. cit.*

preliminariai, bet jis buvo bent kažkiek paremtas teismų praktika ir statistikos duomenimis.

Kita vertus, net numačius 23 teisėjų skaičių, panaikinus dvigubą kasaciją, Aukščiausiasis Teismas nesusidorotų su savo funkcijomis. Svarstant klausimą Valstybės ir teisės komitete buvo teisingai pastebėta, kad tuo metu galiojęs Teismų įstatymas, numatantis Aukščiausiojo Teismo kompetenciją, buvo aiškiai netobulas, nes funkcijų, kurios nurodytos Teismų įstatymo atitinkamame straipsnyje dėl Aukščiausiojo Teismo kompetencijos, nebuvo įmanoma tinkamai vykdyti esant ir tuometinei sudėčiai, 46 Aukščiausiojo Teismo teisėjams, ir buvo sunku prognozuoti, kad bus tinkamai vykdomos ir esant didesniai jų skaičiui. Tačiau, Valstybės ir teisės komiteto daugumos narių nuomone, buvo, mūsų manymu, teisingai pastebėta, kad Aukščiausiasis Teismas neturi būti perkrautas konkrečių bylų nagrinėjimu kasacine tvarka, kaip tai buvo numatyta Teismų įstatyme. Todėl bylų ir funkcijų nustatymas turėtų būti derinamas su teisėjų skaičiumi. Teisingumo klausimus turėjo numatyti Baudžiamojo proceso kodekso ir Civilinio proceso kodekso įstatymai. Būtent ten turėjo būti sutelktas pagrindinis darbas nustatant Aukščiausiojo Teismo funkcijas. 23 Aukščiausiojo Teismo teisėjų skaičius – maksimalus, atsižvelgiant į visas galimas Aukščiausiojo Teismo funkcijų ir kompetencijos perspektyvas.

Seimo posėdžių stenogramų duomenys patvirtina, kad visuotinai buvo sutariama, kad Aukščiausiasis Teismas turėjo atlikti kasacinio teismo funkciją. Viena vertus buvo galima kurti teismą tokį, koks jis buvo, t.y. teismą, kuris užsiima „rutininių“ bylų nagrinėjimu. Kita vertus, ko buvo ir siekiama, teismą, kuris veiktų kaip aukščiausias teisminis organas, užsiimantis iš esmės teisinės politikos formavimu, precedentų praktikos formavimu, apibendrinimų rengimu. Kaip bebūtų mažinamos Aukščiausiojo Teismo funkcijos, susidarytų labai pavojinga situacija, jeigu būtų sugrįžta arba likta, tiksliau sakant, tokioje padėtyje, kai mirties nuosprendis kasacine tvarka nebuvo skundžiamas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas tokias bylas nagrinėjo pirmąja instancija, priimdavo nuosprendį, kuris buvo galutinis ir kasacine tvarka neskundžiamas.

Todėl, jeigu taip labai radikaliai būtų sumažintos Aukščiausiojo Teismo funkcijos, tai apygardų ir Lietuvos apeliacinio teismo nuosprendžius tokiose bylose, kuriose net išsprendžiamas žmogaus gyvybės klausimas, nebeliktų galimybės apskusti, nes nebūtų Aukščiausiąjame Teisme tiek teisėjų, kurie galėtų nagrinėti konkrečias bylas, o ne apibendrinti teisminę praktiką, ruošti teisminius precedentes ir atlikti kitas Aukščiausiojo Teismo funkcijas²⁸⁷. Galime daryti išvadą, kad tuo metu teisėjų skaičiaus klausimas buvo ne tiek lėšų, finansinių poreikių klausimas, kiek *paties Teismo tikslų ir uždavinių*. Nustatant 23 teisėjų skaičių buvo visiškai neatsižvelgta į tai, kad Teismas bus lyg ir priežiūrinė instancija ir baudžiamosioms, ir civilinėms byloms. Antra vertus, šiam Teismui reikės formuoti teisminę praktiką ir toks nedidelis teisėjų skaičius bus užverstas bylomis ir vėl neturės pakankamai pajėgumų teismų praktikos formavimui.

1994 m. Seime priėmus įstatymą dėl „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų skaičiaus“ nuspręsta, kad teismą sudarys 23 teisėjai, tačiau per 9 mėnesius nepavyko rasti kandidatų į Aukščiausiąjį Teismą. Priežastys buvo rimtos. Aukščiausiasis Teismas absoliučiai pakeitė savo veiklos pobūdį. Jis tapo išimtinai kasaciniu teismu, kuriame turėjo būti nagrinėjami ginčai dėl teisės, o ne dėl faktų. Visi faktai turėjo būti nustatyti prieš tai esančių teisminių instancijų. Iš pradžių taip nebuvo. Žmonės kreipdavosi į Teismą galvodami, kad Aukščiausiasis Teismas, kaip ir anksčiau, yra priežiūrinė instancija. Per 9 mėnesius buvo gauta 2276 kasaciniai skundai. Iš jų 1311 dėl civilinių bylų, 965 dėl baudžiamųjų. Dar buvo pateikti pirmininko ar skyrių pirmininkų 165 kasaciniai teikimai pagal naujas įvairias aplinkybes. Iškeltos 345 kasacinės bylos, 214 civilinių ir t.t. Bylos buvo labai sudėtingos. Daugėjo įvairių neteisėtų bankinių veiksmų bylų, dėl garantijų ir t.t. Tuo metu jau buvo rengiami specialūs apibendrinimai. Tačiau teisėjų vis dar trūko. 1995 m. spalio mėn. civilines bylas nagrinėjo tik 6 teisėjai, o jų reikėjo bent 9, todėl darbo krūviai buvo itin dideli. Buvo įvardinamos įvairios teisėjų trūkumų priežastys: kai kam buvo tiesiog neįdomus toks darbas, jis tapo daugiau intelektualiniu

²⁸⁷ Lietuvos Respublikos Seimo 1995-10-03 dvyliktasis posėdis. *Op. cit.*

teoriniu apibendrinamuoju darbu. Antra vertus, kai kas norėjo „gyvų bylų, susidurti su tikroju gyvenimu“²⁸⁸.

Aukščiausiojo Teismo darbo kokybei, be abejonės, neigiamos įtakos turėjo tai, kad 1993–1994 m. mažėjo jo teisėjų skaičius, be to, kai kurie teisėjai sutiko padirbėti žemesnės pakopos teismuose. Vėliau jie vėl buvo siūlomi į Aukščiausiojo Teismo teisėjų korpuso papildymui²⁸⁹. Kita vertus, mūsų nuomone, pagrįstai svarstyтина, ar teisėjų skaičius yra lemiamas veiksnys, apsprendžiantis teismo darbo kokybę. Lemiamu veiksnium taip pat gali būti laikoma teismo funkcijų apimtis ir priemonės, kaip tos funkcijos įgyvendinamos. Todėl didesnio bylų kiekio nagrinėjimas, užsitęsio nagrinėjimo problemos sėkmingai galėjo būti sprendžiamos organizacinių priemonių pagalba, o ne tik didinant teisėjų skaičių teismuose²⁹⁰.

Apibendrinant, konstatuotina, kad teismų reforma pareikalavo daug naujų teisėjų pareigybių steigimo (žmogiškųjų išteklių) – pradėjus reformą teisėjų padaugėjo teismuose daugiau nei du kartus, o iš 1995 m. 331 apylinkių teismuose dirbusių teisėjų apie 2/3 turėjo mažesnę nei 3 metų darbo stažą. Atsižvelgiant į tuometinius dinamiškus teisinio reguliavimo pokyčius – apylinkių teismuose nuolat didėjant bylų skaičiui ir joms sudėtingėjant teisėjams reikėjo patyrimo sprendžiant šalių ginčus²⁹¹ – taip pat buvo būtini teisėjų mokymai. Taigi taip pat buvo diskutuojama dėl nepriklausomos teisėjų mokymų institucijos sukūrimo²⁹². Gerėjant teisėjų darbo kokybei taip pat, manytina, turėjo didėti ir pasitikėjimas teismais, kuris pertvarkius teismų grandžių sistemą menkai tebuvo pasikeitęs²⁹³. Vis dėlto, planuoti teisėjų

²⁸⁸ Lietuvos Respublikos Seimo 1995-10-03 dvyliktasis posėdis. *Op. cit.*

²⁸⁹ *Ibid.*

²⁹⁰ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-09-27 dešimtas posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 164 Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238900&p_query=andrikis%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2#zyna_5s10poaukscteismteisej>.

²⁹¹ MAČIENĖ, B. Teismai ir teismų reforma. *Vakarinės naujienos*, 1996 m. vasario 29 d., nr. 42, p. 5.

²⁹² VALANČIUS, V. Profesinis teisėjų švietimas Lietuvoje. Kitų valstybių patirtis. *Justitia*, 1996, nr. 6, p. 13.

²⁹³ KŪRIS, Pr. Teisinė reforma ir teismai. *Op. cit.*

mokymai 1995 m. lapkričio mėnesį dar nebuvo prasidėję²⁹⁴. Spaudoje, konferencijoje, viešuose laiškuose aukščiausiems valstybės pareigūnams teisininkai siūlė, kaip galima būtų gerinti padėtį, kad pvz., kad būtų išvengta tokių atvejų, kuomet apie ½ teismų sprendimų baudžiamosiose bylose būtų naikinama. Akcentuota teisėjų atsakomybės griežtinimo, nepriklausomumo svarba, teisėjų skaičiaus tolesnis didinimas bei jų mokymų plėtojimas²⁹⁵.

4. Teisėjų skyrimas, atleidimas iš pareigų, drausminė atsakomybė ir socialinės garantijos įgyvendinant 1992 m. Konstituciją ir 1994 m. Teismų įstatymą

1994 metų Teismų įstatymas atkartoją Konstitucijos nustatyta teisėjų skyrimo procedūrą. Tačiau, vadovaujantis reformos metmenimis, ir 1994 m. priimtame Teismų įstatyme išliko didelė teisingumo ministro įtaka skiriant teisėjus, kuris:

1. parinkdavo apylinkių, apygardų teismų, Apeliacinio teisėjų, šių teismų pirmininkų (33–34 straipsniai);
2. skirdavo apylinkių, apygardų teismų pirmininkų pavaduotojus ar skyrių pirmininkus iš paskirtų teisėjų, pasiūlius teismo pirmininkui (33 straipsnis).

Tačiau, skirtinai negu 1992 metų Teismų įstatyme, naujai nustatyti tiek reikalavimai kandidatams į teisėjus, tiek jų atrankos procedūros. Teisėjams buvo nustatyti amžiaus, išsilavinimo, darbo stažo cenzai (22–24 straipsniai):

1. Apylinkės teismo teisėju galėjo būti skiriamas ne jaunesnis kaip 25 metų nepriekaištingos reputacijos asmuo, turintis aukštąjį teisinį išsilavinimą, dvejų metų teisinio darbo stažą ir išlaikęs apylinkės teismo teisėjo egzaminus. Apylinkės teismo teisėjas nagrinėjo visas apylinkės teismui priskirtas teismines bylas. Apylinkės teismo teisėju taip pat galėjo būti skiriamas ne jaunesnis kaip 23 metų nepriekaištingos reputacijos asmuo, turintis aukštąjį teisinį

²⁹⁴ VILKAUSKAITĖ, V. Teisinės sistemos reforma teismų reitingų nepakėlė. *Kauno diena*, 1995 m. lapkričio 11 d., nr. 265, p. 1, 3.

²⁹⁵ Pvz. *Ibid.*

išsilavinimą ir išlaikęs apylinkės teismo teisėjo egzaminus. Toks teisėjas, iki jam sueis 25 metai, nagrinėja administracinių teisės pažeidimų, alimentų nepilnamečiams vaikams išieškojimo nesant ginčo civilines ir kitas įstatymų numatytas bylas. Manome, kad tokiu būdu buvo stengiamasi pritraukti kuo daugiau žmonių į teisėjų pareigas, nes tuo metu, kaip rodo interviu rezultatai, itin trūko kandidatų į teisėjus.

2. Apygardos teismo ir Apeliacinio teismo teisėju galėjo būti skiriamas nepriekaištingos reputacijos asmuo, turintis aukštąjį teisinį išsilavinimą, ne mažesnę kaip penkerių metų teisėjo, prokuroro, prokuroro pavaduotojo, advokato, valstybinio arbitro darbo stažą ir išlaikęs apygardos ar Apeliacinio teismo teisėjų egzaminus.

3. Aukščiausiojo Teismo teisėju galėjo būti skiriamas apygardos teismo arba Apeliacinio teismo teisėjas, turintis ne mažesnę kaip dešimties metų teisėjo darbo stažą ir išlaikęs Aukščiausiojo Teismo teisėjų egzaminus, taip pat teisių mokslo daktaras ar habilituotas daktaras, išlaikęs Aukščiausiojo Teismo teisėjų egzaminus.

Teismų įstatymo įsigaliojimo įstatyme nuspręsta laikinai taikyti (numatyti) trumpesnę stažo reikalavimą teisėjams. Viena vertus, siūlytas dešimties metų stažo reikalavimas buvo vertinami kaip terminas, kuris užkerta kelią jauniems teisės profesionalams kandidatuoti į teisėjo pareigas. Todėl siūlyti įtvirtinti mažesni, septynerių arba aštuonerių metų, darbo stažo reikalavimai. Kita vertus, teisingumo ministerija sutiko su siūlymu palikti dešimties metų darbo stažo reikalavimą su sąlyga, kad įstatyme dėl Teismų įstatymo įsigaliojimo liktų garantijos (mažesnis darbo stažas), leidžiančios pritraukti daugiau žmonių į teismus dirbti teisėjais. Tačiau kilo būtinybė aiškiai nustatyti laikotarpį, kurio metu galioti mažesnio darbo stažo reikalavimai. Galime pritarti minčiai, kad tikru teisėju tampama sulaukus vyresnio amžiaus, o ne tik baigus teisės fakultetą 23–25 metų, nes teisėjai turi bręsti tiek kaip asmenybės, tiek kaip profesionalai. Taigi pačiame Teismų įstatyme pagrįstai vietoj „penkerių“ metų buvo įtvirtintas „dešimties“ metų darbo stažo reikalavimas. Taip pat siūlymą tik habilituotiems daktarams teikti lengvatas

kandidatuojant į teisėjus laikius ne visai demokratišku, etišku ir ydingu, galimybė kandiduoti lengvesnėmis sąlygomis buvo suteikta visiems mokslo daktarams²⁹⁶. Svarstyta, ar apskritai toks palengvinimas mokslo daktarams kandidatuojant į teisėjo pareigas yra naudingas bei atitinkantis teismų sistemos interesus. Viena vertus, lyg ir sudaroma tam tikra nelygybė, palyginus su kitais asmenimis, kuriems lengvatos nebuvo teikiamos. Kita vertus, manytina, kad tokiu būdu į teismų sistemą stengiamasi pritraukti kitos veiklos srities žmones – mokslo atstovus, kad jie dirbdami teisėjais taip pat gerintų teismų praktiką bei teismų darbo (sprendimų priėmimo) kokybę. Dažnai vien teismo darbo praktikoje ir kasdienybėje paskendusiams teisininkams yra naudingi pokyčiai, susiję su naujo, kitokio požiūrio kolegų įsiliejimu į kolektyvą.

Manytina, kad buvo nustatyti pakankamai griežti ir skaidrūs tiek amžiaus, tiek išsilavinimo, tiek darbo stažo, tiek kvalifikaciniai reikalavimai teisėjams. Nebeliko kai kurių teisinių profesijų išskirtinumo kandidatuojant į apylinkių teismų teisėjus, tačiau kitų grandžių teismuose vis dėlto buvo nustatytas tam tikrų profesijų uždaras ratas. Toks reguliavimas, mūsų nuomone, stabdė kitų teisinių profesijų asmenų patekimo į teisėjų korpusą galimybes, jeigu pastarieji būtų turėję norą ir pakankamas kvalifikacines savybes iš karto pretenduoti ne į apylinkės, o pvz., į apygardos arba Apeliacinio teismo teisėjo pareigas, kas vertintina neigiamai teisėjų korpuso uždarumo ir tobulėjimo bei darbo kokybės gerinimo prasme ir laikytini ankstesnio Lietuvos istorijos laikotarpio reliktu. Tiek stenogramose užfiksuoti duomenis, tiek interviu rezultatai patvirtina, kad nustatant darbo stažo reikalavimus buvo atsižvelgiama į tai, kad tuo metu itin trūko kvalifikuotų teisininkų, kurie galėjo pretenduoti į teisėjo vietas, todėl apylinkės teismo teisėjui tereikėjo 2 metų teisinio darbo stažo. Vėliau buvo sumažintas ir darbo stažo reikalavimas apygardų teismams – išimtinai dėl to, kad buvo itin sunku pritraukti naujus žmones ir suformuoti teismus. Taigi tokie atrodytu menki profesiniai reikalavimai buvo nulemti tuo metu objektyviai egzistavusių aplinkybių. Vis dėlto keistai atrodo iš vienos pusės teisininkų trūkumo

²⁹⁶ Lietuvos Respublikos Seimo 1994 m. 1994-05-24 trisdešimt ketvirtasis posėdis. *Op. cit.*

deklaravimas, o iš kitos pusės profesinių ribojimų, kandidatuojančiams į apygardų ir kitus teismus, nustatymas. Suprantamas įstatymų leidėjo noras ir siekis, kad apygardų ir aukštesnės instancijos teismuose dirbtų kiek įmanoma labiau kvalifikuoti teisėjai, tačiau profesijų išvardinimas ir tokiu būdu asmenų, galinčių kandidatuoti į šias vietas, siaurinimas nelaikytina tinkama išeitimi – užtektų tinkamo kandidato vertinimo. Tuo tarpu papildomi profesiniai ribojimai laikyti pertekliniais.

1994 m. Teismų įstatyme taip pat matyti teigiami pokyčiai egzaminų komisijos reglamentavime. Visų teismų, išskyrus Aukščiausiąjį Teismą, egzaminų organizavime dalyvavo Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir teisingumo ministras (26, 28 straipsniai), kurie:

1. sudarė Lietuvos teismų, išskyrus Aukščiausiojo Teismo, teisėjų egzaminų komisiją trejiems metams: Aukščiausiojo Teismo pirmininkas skyrė 3, o teisingumo ministras 2 narius iš teisėjų ar teisės mokslininkų;

2. tvirtino egzaminų komisijos nuostatus;

3. tvirtino apylinkių, apygardų teismų, Apeliacinio teismo teisėjų egzaminų programas.

Tuo tarpu egzaminų pretenduojant į Aukščiausiojo Teismo teisėjus klausimų sprendimas buvo patikėtas išimtinai pačiam Teismui (27, 28 straipsniai), t. y. pats Teismas vertino ir sprendė dėl savo narių priėmimo, kas, mūsų nuomone, vertintina kaip ydinga praktika teisėjų atrankos skaidrumo ir objektyvumo prasme:

1. Senatas nustatė Aukščiausiojo Teismo egzaminų komisijos sudėtį ir tvirtino nuostatus;

2. Aukščiausiojo Teismo pirmininkas tvirtino Aukščiausiojo Teismo teisėjų egzaminų programą. Žinoma, gali atrodyti keista, kad kandidatai į Aukščiausiojo Teismo teisėjo pareigas dar privalėjo laikyti atskirus egzaminus, juk asmuo, kandidatuojančias į aukščiausią teisminę instituciją valstybėje jau turėtų būti pakankamai patyręs teisės profesionalas, dėl kurio kompetencijos neturėtų kilti klausimų.

Asmenys teisėjų egzaminus laikė prieš skiriant juos teisėjais ir teisėjus skiriant apygardų teismų Apeliacinio teismo ir Aukščiausiojo Teismo teisėjais. Be to, naujai nustatyta, kad per dešimt dienų komisijos išvadas galima buvo skusti Teisėjų senatui (29 straipsnis). Mūsų nuomone, tokiu būdu buvo nustatyta demokratiškesnė procedūra, siekiant kandidatams suteikti teisę skusti priimtą sprendimą ir užtikrinti didesnę skaidrumą bei demokratiškumą renkant pretendentes į teisėjus.

Manome, kad toks reguliavimas nebuvo pakankamas kitoms valdžioms siekiant atsverti teisminę valdžią, jos formavimą, kad tarp skirtingų valdžių būtų pusiausvyra. Iš tikrųjų išimtinai teismų sistemos atstovai dalyvavo ne tik patariant Prezidentui dėl teisėjų į Aukščiausiąjį Teismą skyrimo, tačiau ir parenkant jų kandidatūras. Taigi nuo vieno kraštutinumo, kurį galima įžvelgti 1981 ir 1990 m. Teismų santvarkos įstatymuose, pereita prie priešingo modelio, kuomet per daug galių buvo paliekama teisminei valdžiai. Manytina, kad tuo metu šios funkcijos buvo tiesiog perskirstomos tarp Aukščiausiojo Teismo bei Teisingumo ministerijos, nesteigiant atskiros institucijos, kuri spręstų šiuos klausimus.

Vis dėlto, teisėjų kvalifikacija tapo vienu ir iššūkiu, formuojant teisėjų korpusą. Jei 1992 m. Lietuvoje dirbo 179 teisėjai, tai 1995 m. lapkričio mėnesį vien apylinkių teismuose jau buvo 318 teisėjų, kurių du trečdaliai dirbo pirmus arba antrus metus. Daugelis jų tapo teisėjais be specialaus pasiruošimo, o tobulinimosi kursai dar nebuvo pradėję veikti²⁹⁷. Nors paminėtina ir vėliau atsiradusi Teisėjų tarybos griežtesnė pozicija bei nepritartimas tam tikroms kandidatūroms. Tačiau interviu metu fiksuoti liudijimai patvirtina, kad tuo metu į teisėjų korpusą pateko nemažai atsitiktinių, jeigu taip galima pasakyti, žmonių, kurių skyrimo neigiamas pasekmes teismų sistema jautė ilgai. Šio tiriamojo darbo interviu dalyviai dalijosi prisiminimais, kaip teisingumo ministerija savo ruožtu stengėsi rengti mokymų kursus, kurių metu atvykdavo įvairūs lektoriai, ypač iš JAV bei Vokietijos, kurie dėstydavo tiek bendrus demokratinės teisinės valstybės principus, tiek šių principų įgyvendinimą jų

valstybėse. Nors kartais teisėjams atrodė, kad užsienio lektoriai juos moko elementarių tiesų, t.y. Lietuvos teisėjai tikrai žinojo ir buvo susipažinę su demokratinėmis valstybėmis patirtimi, doktrina ir t.t., tačiau labai dažnai mokymai itin patikdavo. Be to, atsirado galimybės išvažiuoti stažuotėms, komandiruotėms, kas teikdavo itin didelę naudą, nes tuomet Lietuvos teisėjai realiai pamatydavo, kaip atrodo kitų valstybių teismų pastatai, kaip vyksta teismo procesas ir kt. Atsirado galimybės plėtotis tarptautiniams santykiams tarp teisėjų sąjungų, asociacijų. Taigi buvo stengiamasi kuo labiau atverti Lietuvos teismų sistemą demokratinėms šalių patirtims.

Atsižvelgiant į kitų valstybių patirtį bei stengiantis atsisakyti teisinių TSRS relikvų teismų sistemoje, 1994 m. nutarta visiškai naujai reglamentuoti drausminę atsakomybę. Teismų įstatymo 56 straipsnyje buvo numatyta teisėjų atleidimo iš pareigų procedūra ir pagrindiniai principai. Teisėjas galėjo būti atleidžiamas:

- 1) savo noru;
- 2) pasibaigus įgaliojimų laikui arba sulaukus įstatymo nustatyto pensinio amžiaus;
- 3) dėl sveikatos būklės;
- 4) išrinkus į kitas pareigas arba jų sutikimu perkėlus į kitą darbą;
- 5) kai savo poelgiu pažemino teisėjo vardą.

Atleisti teisėjus iš pareigų dėl sveikatos būklės buvo galima tik pagal sveikatos apsaugos ministro sudarytos gydytojų komisijos išvadą, kad dėl sveikatos būklės, taip pat dėl ligos trukmės teisėjas negali atlikti savo pareigų. Taip pat įsteigta teismų savivalda, numatyta Konstitucijoje – Teisėjų taryba, kurios vaidmuo buvo numatytas atleidžiant Apeliacinio teismo pirmininką ir kitus teisėjus – ji turėjo patarti Prezidentui. Apeliacinio teismo skyrių pirmininkus iš pareigų atleisdavo Apeliacinio teismo pirmininkas. Kitų teismų pirmininkus ir kitus teisėjus, patarus Teisėjų tarybai, iš pareigų atleisdavo Respublikos Prezidentas, o šių teismų pirmininkų pavaduotojus ar skyrių pirmininkus iš pareigų atleisdavo teisingumo ministras. Manome, kad toks

²⁹⁷ KŪRIS, Pr. 1995 m. lapkričio 9 d. viešas laiškas. *Op. cit.*

teisinis reguliavimas kuomet teismų pirmininkų pavaduotojai ar skyrių pirmininkai buvo atleidžiami teisingumo ministro neatitinka valdžių padalijimo, teisėjų nepriklausomumo principų, įtvirtintų Konstitucijoje. Toks teisinis reguliavimas, mūsų nuomone, rodo nepasitikėjimą apygardų ir apylinkių teismų pirmininkais, nes jeigu Apeliacinio teismo pirmininkas pats turėjo teisę skirti ir atleisti vadovaujamo teismo skyrių pirmininkus, tai apygardų ir apylinkių teismai buvo visiškai priklausomi nuo teisingumo ministro valios.

Pagal Teismų įstatymo 57 straipsnį, Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, taip pat Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus už šiurkštų Lietuvos Respublikos Konstitucijos pažeidimą arba priesaikos sulaužymą, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas galėjo pašalinti iš pareigų apkaltos proceso tvarka (čia buvo tik atkartotos Konstitucijos nuostatos). Taigi šių teismų teisėjams, atsižvelgiant į jų statusą bei tenkančią atsakomybę, taip pat į skyrimo procedūrą, numatyta specifinė apkaltos procedūra, netaikoma kitų grandžių teismų teisėjams. Šiuo atveju, pats atleidimo iš pareigų pagrindas reikalauja atitinkamų procedūrų Seime įgyvendinimo, kas padeda užtikrinti, jog nebūtų bandoma nepagrįstai susidoroti su teisėjais.

Buvo sudaryti du garbės teismai – vienas Aukščiausiajam Teismui, kitas – visiems kitiems teismams. Pastarasis teisėjų garbės teismas (58 straipsnis) veikė visiems teismams, išskyrus Aukščiausiajį Teismą. Jį iš penkių narių rinko visuotinis teisėjų susirinkimas penkeriems metams pagal nustatytas kvotas: du apylinkės teismo teisėjai, po vieną apygardos teismo, Apeliacinio teismo ir Aukščiausiojo Teismo teisėją. Taigi tokiu būdu buvo naujai nustatyta Garbės teismo sudėtis, paskiriant atstovus iš visų teismų grandžių, taip, mūsų nuomone, užtikrinant demokratiškumą bei tinkamą teismų instancijų atstovavimą – kiekviena teismų grandis turėjo po vieną atstovą, tuo tarpu apylinkių teismai, atsižvelgiant į tai, kad jų Lietuvoje buvo daugiausia, pagrįstai turėjo 2 atstovus. Aukščiausiojo Teismo teisėjų garbės teismą iš trijų narių rinko Teisėjų senatas penkeriems metams. Aukščiausiojo Teismo teisėjų garbės teismas ir Teisėjų garbės teismas teisėjų drausmines bylas nagrinėjo

vadovaujantis Teismų įstatymu ir atitinkamų teismų nuostatais, tvirtinamais atitinkamai Teisėjų senato ar visuotinio teisėjų susirinkimo. Matome, kad tokiu būdu, nepaisant atrodytų naujų teisės normų, Aukščiausiojo Teismo teisėjų drausmės bylas iš esmės nagrinėjo kiti to paties teismo teisėjai, nepaliekant galimybės kitų instancijų teismų atstovams dalyvauti šiame procese. Viena vertus, galime teigti, kad žemesniųjų instancijų teismų teisėjai neturėtų spręsti dėl drausminės atsakomybės tų teisėjų, kurie patys dalyvauja žemesniųjų instancijų teismų administracinėje priežiūroje. Tačiau kita vertus, tiek apygardų, tiek Apeliacinio teismo teisėjams buvo suteikta galimybė, kad jų bylas nagrinėtų ir apylinkių teismų teisėjai. Taigi šia prasme, mūsų nuomone, išliko tam tikra abejotina privilegija Aukščiausiojo Teismo nariams, teigiant, jog jų, kaip itin aukštos kvalifikacijos teisėjų, bylas turėtų spręsti tik tokios pačios kvalifikacijos kolegos.

Teisėjai galėjo būti traukiami drausminėn atsakomybėn už (i) apsileidimą darbe, (ii) pareiginių nusižengimą, kenkiantį teismo autoritetui, (iii) teisėjo vardą žeminantį poelgį, (iv) administracinio teisės pažeidimo padarymą (59 straipsnis). Šis sąrašas nebuvo naujas ir atitiko 1992 metų Teismų įstatymą, todėl manytina, kad jokių papildomų keitimų šioje srityje tuo metu nebuvo poreikio numatyti ir atsakomybės pagrindai suteikė pakankamas galimybes taikyti drausminės atsakomybės priemones teisėjams.

Apylinkių, apygardų teismų, Apeliacinio teismo pirmininkams, jų pavaduotojams, skyrių pirmininkams ir kitiems teisėjams drausminę bylą galėjo iškelti Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir teisingumo ministras. Aukščiausiojo Teismo skyrių pirmininkams ir kitiems teisėjams drausminę bylą galėjo iškelti tik Aukščiausiojo Teismo pirmininkas.

Teisėjų garbės teismas, išnagrinėjęs teisėjo drausminę bylą, galėjo (60 straipsnis) (i) jį išteisinti, (ii) pasitenkinti drausminės bylos svarstymu, (iii) nutraukti drausminę bylą, jei praleistas šios bylos iškėlimo terminas, (iv) pareikšti jam pastabą, papeikimą ar griežtą papeikimą, (v) pasiūlyti jį atleisti iš pareigų. Teisėjų garbės teismas taip pat galėjo siūlyti Seimui pradėti apkaltos procesą Aukščiausiojo Teismo teisėjui bei Apeliacinio teismo pirmininkui ir

šio teismo teisėjui. Teisėjų garbės teismo sprendimas per dešimt dienų nuo jo priėmimo gali būti skundžiamas Teisėjų senatui.

Apibendrinant, galime daryti išvadą, kad iš esmės vienintelė naujovė buvo tai, kad ne vien Aukščiausiojo Teismo nariai galėjo nagrinėti apylinkių, apygardų ir Apeliacinio Teismo drausmės bylas. Drausmės bylų iškėlimo klausimas buvo paliktas teisingumo ministrui bei Aukščiausiojo Teismo pirmininkui (atkreiptinas dėmesys, kad vėliau, jau 1999 m. Konstitucinis Teismas tokį ministro dalyvavimą teisėjų drausminės atsakomybės srityje pripažino prieštaraujančiu Konstitucijai, kaip pažeidžiantį teismų ir teisėjų nepiprklusomumo principą²⁹⁸). Manytina, kad toks teisinis reguliavimas nebuvo optimalus, įvertinant tai, kad drausmės bylos iškėlimo ar neiškėlimo klausimas buvo patikėtas vienam asmeniui, o ne kolegialiai institucijai. Žinoma, tiek Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, tiek teisingumo ministras turėjo tam tikrą ratą asmenų, kurie teikė jiems informaciją, tačiau vis dėlto, drausmės bylos iškėlimo klausimas teisėjui neturėtų būti paliekamas vienam ar dviem asmenims, neužtikrinant pakankamų nepriklausomumo garantijų teisėjams. Taip pat tokiu būdu pakankamai ryškus tampa hierarchinis subordinacijos principo išreiškimas teismų sistemoje. Nors kaip atsvarą drausmės bylos iškėlimo iniciavimui galima įvardinti Garbės teismą, tačiau vis dėlto, manytina, kad ir drausmės bylos iškėlimo faktui turint pakankamai svarią įtaką paties teisėjo vidiniam nepriklausomumui bei Garbės teismo darbo krūviui, toks reguliavimas tobulintinas. Teisėjo bylos svarstymas Garbės teisme turėtų būti *ultima ratio*, o sprendimas iškelti bylą turėtų būti priimamas ne vienasmeniškai, o kolegialiai dalyvaujant visos teisėjų bendruomenės atstovams.

Analizuodami teismų korpuso formavimo pokyčius vykdant reformą galime teigti, kad tolygiai buvo įtvirtinamas didesnis valdžių atskyrimas,

²⁹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 25(1), 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 69(1) ir 73 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 1999, nr. 109-3192.

didesnis teisminės valdžios savarankiškumas, kuris savo ruožtu lėmė ir teismų korpuso stiprinimą bei atsvaros kitoms dviem valdžioms augimą.

Atkreiptinas dėmesys, kad Seimas, vykdant teisėjų skyrimo funkciją, be teisinės praktikos apibendrinimo negalėjo bent kiek objektyviau atlikti savo pareigas. Žinoma pasitaikydavo ir pakankamai kazuistinių pasiūlymų tobulinti teisėjų skyrimo procedūrą, kaip antai, kiekvieno Lietuvos piliečio, norėjusio pareikšti savo pretenzijas kandidatams, išklausymas ir pretenzijų išnagrinėjimas²⁹⁹. Teisėjai buvo skiriami ilgam laikui ir todėl Seimo nariai norėjo skirti pakankamai laiko aptarti jų galimybes tą ilgą laiką spręsti visuomenės teisėtumo reikalus ir žmonių likimus. Tuo metu teisėjų skyrimas Seime, kai kurių narių nuomone, buvo praktiškai anoniminis. Trūko informacijos, kiek teisėjas turėjo bylų ir keliose jų buvo priežiūrine tvarka peržiūrėjus panaikintas sprendimas – t. y. techninės, statistinės informacijos, kuri būtų buvusi labai naudinga apsisprendžiant ir netgi kalbant su teisėjais. Seimo nariai norėjo aiškintis, kodėl buvo panaikinti teisėjų sprendimai, tai lėmusias priežastis, kiek pats teisėjas kaltas padarydamas klaidą, o kiek įtakojo kitos aplinkybės ir pan.

Skiriant teisėjus Seime,³⁰⁰ jie kartais buvo kaltinami tuo, kad už politinius įsitikinimus skyrė laisvės atėmimą ar priverstinį gydymą psichiatrinėje ligoninėje. Teisėjai Seimo tribūnoje turėjo aiškintis dėl bylų, kurias nagrinėjo, pvz., ar jie turėjo galimybę sprenddami bylą įsigilinti į tam tikrų asmenų kasacinius skundus ir pan., aiškinti, kad priėmė pagrįstus sprendimus bylose, arba, pvz., buvo klausama, ar nebus gautas protestas dėl teisėjo nagrinėtos bylos, ar nebus sprendimas pakeistas, peržiūrėtas, kodėl teisėjas, turėdamas galimybę iškelti bylą už parodymų keitimą, to nepadarė. Buvo vardinamos konkrečių bylų konkrečios aplinkybės ir klausinėjama teisėjų apie sprendimų priėmimo aplinkybes, ar jis tas bylas sprendė, netgi kaip

²⁹⁹ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-11-24 trisdešimt ketvirtasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 176 Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=239017&p_query=teis%EBj%F8%20skyrimas%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2>.

³⁰⁰ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-11-24 trisdešimt ketvirtasis posėdis. *Op. cit.*

balsavo, kas yra pasitarimų kambario paslaptis ir ji negali būti niekam atskleidžiama. Taip pat teirautasi, ar teisėjams teigiamai vertina savuosius balsavimus už Aukščiausiojo Teismo Prezidiumą. Tokie skyrimo niuansai, mūsų nuomone, rodo tuometinės įstatymų leidžiamosios valdžios norą kuo labiau kištis į teisėjo veiklą ir dažną nesupratimą, apie ką galima teisėjo klausiti skyrimo proceso metu. Apie valdžių nesikišimą į teisėjo veiklą šiuo atveju neverta kalbėti, nes tokie klausimai rodo akivaizdų spaudimą teisėjams.

Antai, Lietuvos politinių kalinių sąjunga išplatino pareiškimą, kuriame reiškė pretenzijas teisėjams, kad jie, priėmę sprendimus politinėse bylose, neturėtų moralinės teisės dirbti teisėjais. Tačiau, pvz., kitiems pareigūnams tokios pretenzijos nebuvo reiškiamos (pvz., LTSR generaliniam prokurorui, kuris juk palaikė kaltinimus visose bylose – tiek politinėse, tiek kriminalinėse. Tačiau jis karjerą tęsė, nes Seimas nekreipė dėmesio į jo praeitį)³⁰¹.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad tuo metu buvo pagrįstai teigiama ir laikomasi nuomonės, kad teismuose turėtų dirbti patyrę teisėjai, turintys didelę darbo praktiką, kurie j būtų įgiję ne per dvejus ar trejus metus, todėl anksčiau, LTSR dirbusių teisėjų negalima buvo pakeisti visiškai naujais. Kitas svarstytas klausimas – moralės ir teisės kolizijos, asmens elgesio tose kritinėse situacijose, kurios buvo žinomos, turbūt, kiekvienam sovietmečio teisėjui, problema. Interviu metu gauti duomenys leidžia teigti, kad tiek nauji, tiek anksčiau paskirti teisėjai turi dirbti kartu, idant jaunieji kolegos perimtų vyresnių teisėjų patirtį, semtūsi iš jų išminties ir mokytūsi profesinių subtilybių. Tuo tarpu jaunesni kolegos į teisėjų korpusą turėtų kartu su savimi atsinešti naujų idėjų, požiūrį, neleisti vyresniems kolegoms užsidaryti savo rate³⁰².

Apibendrinant stenogramų teikiamą informaciją, darytina išvadą, kad visų bendras tikslas tuo metu buvo tobulinti teisinę sistemą, daryti ją efektyvesnę, nes tai nebuvo vienos kadencijos Seimo narių, vienos frakcijos arba vienos partijos noras ir pageidavimas.

³⁰¹ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-11-24 trisdešimt ketvirtasis posėdis. *Op. cit.*

³⁰² Interviu medžiaga. *Op. cit.*

Kandidatų į Aukščiausiąjį Teismą aptarimas ir atranka 1994 m. vyko apie mėnesį. Į kritiką dėl brandaus kandidatų amžiaus, Teisingumo ministerija išreiškė poziciją, kad Aukščiausiasis Teismas yra tokia institucija, kurioje turi būti sukaupta labai didelė praktika bei žmonės, turintys didelį patyrimą šioje srityje. Visiškai priešinga padėtis buvo tuometiniuose apylinkių teismuose, į kuriuos buvos skiriami vien jaunesnio amžiaus teisėjai – ką tik baigę universitetą asmenys iš karto kandidatavo į teisėjus (kai kurie tik bebaigia). Tai buvo labai drąsus tiek jų pačių, tiek valstybės žingsnis, žengtas suprantant (remiantis interviu duomenimis³⁰³), kad reikia laiko šiems naujai paskirtiems teisėjams subręsti kaip specialistams. Tikėtasi, kad po kurio laiko jie galėtų užimti kur kas aukštesnes pareigas, šiuo atveju į Aukščiausiojo Teismo teisėjus – pačias aukščiausias pareigas, kurios buvo laikomos teisininko karjeros viršūne.

Tuo metu taip pat buvo aktuali teismų sistemos autoriteto, pasitikėjimo teismais problema. Aukščiausiojo Teismo, kaip aukščiausiosios teismų sistemos institucijos, teisminės praktikos apibendrinimas ir dalyvavimas rengiant šią praktiką arba netgi auklėjant ir mokant, patariant jauniems, apylinkių teisėjams, buvo įvardinamas kaip nepakankamas. Tiesa, reikėjo atsižvelgti į tą minėtą aplinkybę, kad Aukščiausiais Teismas atkūrus Nepriklausomybę susidūrė su nepaliaujamai didėjančiu darbo krūviu. Nuo 1990 m. iki 1993 m. jis parengė septynis teisminės praktikos apibendrinimus. 1993 m. labai padidėjo bylų skaičius – nuo 27 tūkstančių iki 60 tūkstančių, o skundų nuo 1 tūkstančio iki 2,5 tūkstančių. Tokiu atveju praktikos apibendrinimui nebelikdavo laiko ir jėgų. Be to, Konstituciniam Teismui priėmus sprendimą dėl prokuratūros teisminės priežiūros, faktiškai buvo panaikintas Generalinėje prokuratūroje Civilinių bylų skyrius, ir šio skyriaus bylos perduotos Aukščusiajam Teismui, pastarojo ištekliams (tiek žmogiškiesiems, tiek finansiniams) likus tokiems patiems. Pvz., vienam teisėjui 1992 m. teko apie 300 bylų (dar įvertinus darbą kolegijose, prisideda ir

³⁰³ Interviu medžiaga. *Op. cit.*

kitų kolegų darbas)³⁰⁴. Svarbiausias Teismo uždavinys buvo išnagrinėti gautas bylas. 1994 m. teismų sistemos reforma atvėrė kelius ir sudarė galimybes Aukščiausiajam Teismui atlikti šią pagrindinę funkciją. Todėl teigiamu reformos bruožu laikytas Teismo įpareigojimas atlikti teismų praktikos apibendrinimus. Kita vertus, tai, kas buvo vykdoma teismų sistemos reformos pavadinimu ar reorganizavimo pavadinimu, buvo kartais vertinama kaip tam tikras ideologinis „valymas“ ir politinei daugumai pavaldžių žmonių palikimas Aukščiausiajame Teisme³⁰⁵.

Tuo metu taip pat kalbėta apie kyšininkavimus teismuose, ypač Aukščiausiajame Teisme. Apibendrinus stenogramų duomenis, galima daryti išvadą, kad ir tuo metu situacija buvo nevienareikšmė: vieni teisėjai atvirai sakė niekada negavę pasiūlymų duoti kyši, kiti atvirai, įvardino tai kaip didelę problemą Aukščiausiajame Teisme. Taip pat pasitaikydavo atvejų, kuomet ir apylinkių teismuose teisėjai gaudavo atitinkamus pasiūlymus (pvz., vienas teisėjas buvo gavęs kelis pasiūlymus dar 1980 m., bet tokiais atvejais teisėjas tiesiog paprašydavo neliesti šios temos, atidarydavo kabineto duris ir įspėdavo, kad už tokius kyšio davimus yra numatyta baudžiamoji atsakomybė)³⁰⁶. Pvz., tuometinis Aukščiausiojo Teismo pirmininkas M. Lošys pripažino, kad į metus pasitaiko 4–5 tokių užuominų, tačiau tokie asmenys yra tiesiog išprašomi – svarbu, ar pareigūnai sugeba atsispirti tokiems pasiūlymams³⁰⁷.

Svarstant kandidatūras į Apeliacinio teismo teisėjus, vienai iš jų – teisėjo S. Gudyno – Seimo Valstybės ir teisės komitetas nebuvo pritaręs, nes per trejus metus buvo panaikinta 30 teisėjo sprendimų (kuomet jis pranešimus darė 1 200 bylų) (daugiau niekieno tiek nebuvo panaikinta), ir stebėjosi, kaip šis galėjo dirbti Apeliaciniame teisme, jeigu kas mėnesį buvo naikinama po vieną jo sprendimą. Šis teisėjas, beje, nei vienos bylos neišsprendė

³⁰⁴ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-11-24 trisdešimt ketvirtasis posėdis. *Op. cit.*

³⁰⁵ *Ibid.*

³⁰⁶ *Ibid.*

³⁰⁷ Aukščiausiojo teismo pirmininkas (pokalbis su buvusiu Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininku M. Lošiu). Pirmadienis. 1994 m. sausio 31-vasario 6 d., nr. 4, p. 3.

vienasmeniškai. Teisėjas viešai Seime aiškino bylų sprendimus, taip pat kuo skyrėsi jo ir Prezidiumo, panaikinusio kelis sprendimus bylose, kuriose jis buvo pranešėjas, pozicija. Vėliau Konstitucinis Teismas ginčytiną teisinę situaciją išsprendė taip, kaip bylas sprendė teisėjas. Pvz., jam Komitete buvo reiškiami priekaištai, kad paliko galioti tam tikrą apylinkės teismo sprendimą. Tuo metu teisėjas laikėsi Aukščiausiojo Teismo praktikos, kol Konstitucinis Teismas nepasisakė priešingai. Kiti teisėjai taip pat buvo klausiami, kaip vertina Aukščiausiojo Teismo teisėjų Konstitucijos aiškinimą (dėl konfiskavimo), kai Konstitucijoje parašyta, jog jeigu teisėjas abejoja, ar koks nors įstatymas atitinka Konstituciją, jam suteikta teisė kreiptis į Konstitucinį Teismą, kad išaiškintų. Taip pat svarstyta ir dėl kitų teisėjų tinkamumo – parlamentari abejones reiškė pvz., dėlto, kad teisėjas nekvalifikavo tam tikrų veikų kaip nusikaltimus prieš žmoniškumą (ir genocidą). Vertinta prokurorų veikla (kaip teisinga) ir viešai teigta, kad teisėjui trūksta pilietinės, teisinės, tautinės ir politinės savigarbos ir supratimo³⁰⁸. Tokie reikalavimai pasiaiškinti dėl priimamų sprendimų bylose bei vieši priekaištai laikytini neetiškais, pažeidžiančiais teisėjų nepriklausomumą (nes teisėjas neturi aiškintis dėl priimtų sprendimų bylose) bei pakertančiais visuomenės pasitikėjimą teismų sistema.

Tuo tarpu skiriant teisėja O. Dzedulionienę, komitetui užkliuvo, kad teisėja pasiaiškino ne dėl tos bylos, dėl kurios buvo klausama posėdyje, t.y. jas supainiojo, nes dėl to paties asmens Aukščiausiajame Teisme buvo nagrinėtos kelios bylos. Iš Seimo tribūnos nuskambėjo kaltinimas teisėjai, kad ji yra nesąžininga, nes kažko nesugebėjo be dokumentų paaiškinti apie konkrečią bylą. Atsižvelgiant į tai, kad bylų teismuose nagrinėjama daugybė, tokie kaltinimai pagrįstai laikytini neetiškais. Ypatingai neigiamai politikai vertino tai, kad nagrinėjant bylą dėl K. Prunskienės bendradarbiavimo su TSRS Valstybės Saugumo Komitetu (*KGB*), Lietuvos Aukščiausiasis Teismas

³⁰⁸ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-11-29 trisdešimt šeštasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 178 Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=239019&p_query=teis%EBj%F8%20skyrimas%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2#zyna_5s36oapel>.

surengė išvažiuojamąjį posėdį į Seimo rūmus, kur buvo laikomas reikalingas ištirti dokumentas³⁰⁹. Aukščiausiojo Teismo teisėja, kai kurių Seimo narių nuomone, neišlaikė principo, kad Teismas yra aukščiau už Aukščiausiąją Tarybą, kas, jų nuomone, parodė Teismo pažeminimą. Tokie pavyzdžiai rodo, kad teisėjų skyrimas tuo metu buvo tam tikra prasme politizuotas procesas, kas gali itin stipriai veikti teisėjų nepriklausomumą bei nešališkumą. Kai kurie Seimo nariai pareiškė, jog „jų ranka nepakils“ už teisėjo kandidatūrą tik dėl to, kad jis išnagrinėjo konkretaus asmens bylą. Manome, kad tokie teisėjų (ne)skyrimo argumentai yra nepagrįsti, ir Seimas, jo nariai, neturėtų viešai tokiu būdu argumentuoti savo sprendimų dėl teisėjų paskyrimo (nepaisant laisvo jų mandato). Matyti, kad sunku buvo nepriklausomo teismo teisėjams atsispirti valdžios spaudimui be tam tikrų pasekmių.

Svarstant kandidatus į Aukščiausiojo Teismo teisėjus pirmiausia siekta vertinti jų asmenines savybes – sąžiningumą, dorumą ir kt. Taip pat vertinta, ar tas asmuo, kuris pretenduoja į šitą postą, gali vykdyti garbingas teisėjo pareigas nešališkai, ar jis gali atsispirti politiniams vėjams ir t.t. Tuo metu gavosi taip, kad kandidatai buvos skiriami iš esmės vienos politinės daugumos, o tokiais klausimais turėtų būti politinis konsensusas³¹⁰.

Seimo stenogramų įrašai sudaro galimybę spręsti, jog aptariamo principo praktinis pritaikymas tapo itin ryškus skiriant Aukščiausiojo Teismo teisėjus 1990–1995 m. Žinoma, tarp kandidatų į Aukščiausiojo Teismo teisėjus buvo žmonių, kurie LTSR laikais sprendė politines bylas ir nuteisė kalėti nekaltus asmenis („kaltus“ tuo, kad jie manė, kad sovietmetis yra okupacija, o ne Lietuvos „aukso amžius“). Tarp kandidatų taip pat buvo tokių, prieš kuriuos buvo pradėtas apkaltos procesas. Dažniausiai ginčai buvo ne dėl kandidato kompetencijos, o dėl to, kad jeigu aukščiausio teisingumo vykdytojas kartą atsidūrė situacijoje, kai jis turėjo pasirinkti, ar jis gina savo asmeninius interesus, t.y. savo darbą ar savo atlyginimą, ir tą pasirinkimą jis turėjo išpirkti

³⁰⁹ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-11-24 trisdešimt ketvirtasis posėdis. *Op. cit.*

Lietuvos Respublikos Seimo 1994-12-06 trisdešimt devintasis posėdis. *Op. cit.*

³¹⁰ Lietuvos Respublikos Seimo 1995-10-03 dvyliktasis posėdis. *Op. cit.*

Lietuvos Respublikos Seimo 1994-12-06 trisdešimt devintasis posėdis. *Op. cit.*

tuo, kad jis nuteistų kalėti keletui metų visiškai nekaltą žmogų (pvz., kai kuriems parlamentarams atrodė, kad bet kokiam teisėjui ir „normaliam žmogui“ buvo aišku, jog sovietmečio Lietuvoje „Katalikų bažnyčios kronikos“ skaitytojas tikrai nėra nusikaltėlis). Todėl jeigu vėl susidarytų situacija, kuomet teisėjui būtų daromas spaudimas (ir aukštų pareigūnų, ir visuomenės sluoksnių nuomonės ir interesų ir t. t.), jam gali būti sunku atsilaikyti. Teisėjui, tuo labiau Aukščiausiojo Teismo teisėjui, pagrindinis kriterijus ir pagrindinis reikalavimas buvo jo gebėjimas atsispirti išorinei įtakai, jo moralinis tvirtumas – šis teismas ilguoju laikotarpiu turėjo įgyti didelę galią kaip nepriklausoma, atskira valdžios šaka. Skyrimo metu taip pat pasigęsta analizės, vertinimo iš kurios galima spręsti, kaip kvalifikuotai išspręstos bylos, kiek kartų jos pakartotinai spręstos ir pan. Nebuvo galimybės lyginti dalykinių savybių. Tą, Seimo narių manymu, turėtų atlikti nepriklausomų teisininkų grupės ar komisijos, parodant kaip dirbo vienas ar kitas teisėjas. Iš esmės šiuo atveju Seimo nariai turėjo arba tikėti, arba netikėti tų kandidatūrų pasirinkimo tinkamumu³¹¹.

Seimo nariai piktinosi, kad turėjo balsuoti dėl kandidatų prieš tai perskaite vos 5–6 eilučių biografiją. Jie pageidavo, kad būtų galimybė paskaityti, pastudijuoti kandidatų straipsnius, knygas, jeigu tokių yra, susipažinti, perskaityti reportažus apie jų vestas bylas, žurnalistų straipsnius ir pan., kad būtų galima įvertinti jų moralines pozicijas, principus, pasaulėžiūros ypatumus, galų gale tam tikrą atsparumą, pilietiškumą ir t. t. Per numatytas 5–6 dienas to nebuvo įmanoma fiziškai padaryti, kad ir kaip besistengta. Todėl kartais teigta, kad pati procedūra virsta paprastu farsu, pasityčiojimu tiek iš kandidatų, tiek iš Seimo narių. Kita vertus, juk teisėjai skiriami ne mokslinį darbą dirbti, o spręsti bylas. Pagrindinis jų skyrimo kriterijus, anot kai kurių Seimo narių, turėtų būti, ar teisingai jie sprendė bylas. Ir šias aplinkybes turėjo aiškintis Teisinės sistemos komitetas, kurio nariai stebėjo Aukščiausiojo Teismo posėdžius, žiūrėjo bylas, Prezidiumo nutarimus, kuriuose buvo aiškinamos teisėjo klaidos. Komitetas, pvz., siūlė nepritarti vieno teisėjo

³¹¹ Lietuvos Respublikos Seimo 1995-10-03 dvyliktasis posėdis. *Op. cit.*

kandidatūrai už sprendimą byloje, kurioje teisėjas buvo pareiškęs atskirąją nuomonę.³¹² Manytina, kad toks teisėjų „baudimas“ už atskirąją nuomonę ar priimtus sprendimus byloje gali sudaryti prielaidas teisėjų nesaugumo jausmui, tuo pačiu tiesiogiai įtakojant jų nešališkumą.

1994 m. formuojant Aukščiausiąjį Teismą, teisėjai buvo skiriami Seimo Respublikos Prezidento teikimu, bet jo Aukščiausiojo Teismo Prezidiumo nario paskyrimo procedūra nebuvo aiški, nes Konstitucijoje nedetalizuota. Taip pat Konstitucijoje nebuvo nustatytas ir paties Aukščiausiojo Teismo Prezidiumo statusas, bet jis buvo įtvirtintas Teismų įstatyme, Civilinio proceso kodekse ir kt. ir atliko labai svarbias funkcijas. Todėl tiek Seimo Valstybės ir teisės komitetas, tiek Seimo Juridinis skyrius buvo tikri, kad Prezidiumo nario paskyrimo procedūra turėtų atrodyti taip – Respublikos Prezidento teikimu skiria Lietuvos Respublikos Seimas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 1994 m. dar vadovavosi 1992 m. Teismų įstatymu, kuriame greta Prezidiumo buvo numatytas Aukščiausiojo Teismo Plenumas. Kol nebuvo panaikintas 1992 m. Teismų įstatymas, šios nuostatos galiojo, ir Prezidiumas vykdė priežiūrinę funkciją³¹³. Taigi tuo metu Aukščiausiajame Teisme tam tikri pareigūnai buvo skiriami ne pagal Konstitucijoje ar kitame įstatyme numatytą tvarką, o taikant analogiją. Svarstyta, ar toks aukštų teisminės institucijos pareigūnų skyrimas taikant analogiją, o ne pagal specialiai numatytą tvarką, laikytinas pakankamai pagrįstu, tačiau tuo metu reikėjo operatyviai spręsti situaciją – nes pvz., Prezidiumas buvo, o jo skyrimo tvarkos – ne. Todėl, siekiant stabilumo ir darbo Aukščiausiajame Teisme nepertraukiamumo, toks bandymas spręsti iškilusią problemą, galėtų būti pateisintas.

Pats teisėjų skyrimas, kuomet juos visus, iš karto didelį skaičių, skirdavo ar tai Aukščiausioji Taryba, ar tai Seimas, mūsų nuomone, virsdavo

³¹² Lietuvos Respublikos Seimo 1995-10-03 dvyliktasis posėdis. *Op. cit.*

³¹³ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-04-07 keturioliktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 124. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238697&p_query=andrikis%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2#zyna_4s14poatleidpaskyr>.

tam tikru politinių interesų kovos lauku, o ne profesionalių žmonių parinkimu į atsakingas teisėjo pareigas.

1994 m. Teismų įstatyme tik apylinkių teismų teisėjai pirmą kartą buvo skiriami penkerių metų laikotarpiui, o vėliau iki 65 metų (36 straipsnis). Tuo tarpu kitų instancijų teisėjai buvo iš karto skiriami iki 65 metų. Viena vertus, manytume, toks penkerių metų terminas gali sąlygoti tam tikrą teisėjų nepriklausomumo principo pažeidimą, nes tik ką paskirtas teisėjas žinoma, norės būti paskirtas iki 65 metų, todėl atitinkamai elgsis profesinėje veikloje. Kita vertus, toks skyrimas dalinai buvo pasiteisinęs, nes buvo galimybė patikrinti (ir pačiam teisėjui pasitikrinti), ar toks teisėjas tinkamas dirbti teisėjo darbą³¹⁴. Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas nėra pripažinęs tokio reguliavimo prieštaraujančio Konstitucijai, atvirksčiai, jis yra nurodęs, kad „yra tyres įstatymu nustatyto teisinio reguliavimo, kurio sudedamoji dalis buvo nuostata, kad apylinkių teismų teisėjai pirmą kartą skiriami penkeriems metams, atitiktį Konstitucijai, ir nėra šios nuostatos pripažinęs prieštaraujančia Konstitucijai (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2006 m. gegužės 9 d. nutarimai)“, taip pat kad „šis terminas aiškintinas kaip teisėjo „įgaliojimų laikas“, kuriam pasibaigus, jeigu asmuo savo darbu ir elgesiu įrodė esąs tinkamas teisėjo darbui, sprendžiamas teisėjo paskyrimo įstatyme nustatytam ilgesniam įgaliojimų laikui klausimas (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas)“³¹⁵. Teisėjo veikla reikalauja ne vien itin aukštos profesinės kvalifikacijos, tačiau ir tam tikrų žmogiškųjų savybių, kurios atsiskleidžia ne iš karto, o tik darbo metu. Šią poziciją galima buvo ne kartą išgirsti ir interviu

³¹⁴ Interviu medžiaga. *Op. cit.*

³¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio (2002 m. liepos 2 d., 2004 m. lapkričio 4 d., 2005 m. gegužės 19 d., 2006 m. birželio 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2007, nr. 110-4511.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 20 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2005 m. kovo 3 d. dekreto nr. 225 "dėl apylinkės teismo teisėjos atleidimo" atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 45 straipsnio (2002 m. sausio 24 d. redakcija) 1 daliai, taip pat dėl bylos dalies pagal pareiškėjo - Lietuvos apeliacinio teismo prašymą ištirti Lietuvos Respublikos Prezidento 2005 m. kovo 3 d. dekreto nr. 225 "dėl apylinkės teismo teisėjos atleidimo" atitiktį Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 52 straipsnio (2002 m. sausio 24 d. redakcija) 4 punktui nutraukimo. *Valstybės žinios*, 2007, nr. 136-5529.

metu³¹⁶, kuomet dalis respondentų pakankamai teigiamai vertino tuo metu galiojusį 5 metų pirmojo paskyrimo terminą.

1992 metų Konstitucijoje buvo nustatyta, kad teisėjas negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, suimtas, negali būti kitaip suvaržyta jo laisvė be Seimo, o tarp Seimo sesijų – be Respublikos Prezidento sutikimo. 1994 metų Teismų įstatyme buvo siekta įgyvendinti šią Konstitucijos nuostatą numatant iš esmės tokį patį reguliavimą kaip ir 1992 m. Teismų įstatyme.

Tuo metu Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus pirmininkui A. Valiuliui buvo teikimas dėl apkaltos proceso. Jam buvo pateiktas kaltinimas, kad suklastotas Aukščiausiojo Teismo Plenumo nutarimas. Generalinis prokuroras patvirtino, kad tokio fakto nebuvo. Bylos dalyvis, trečiasis asmuo, buvo padaręs daug pažeidimų, todėl byla buvo išspręsta teisingai. Šį klausimą sprendė Aukščiausiojo Teismo Plenumas, daugiau kaip 40 žmonių sudėties. Vėliau dėl priekaištų A. Valiuliui Teismas kreipėsi į Etikos ir procedūrų komisiją, kuri nustatė, kad Seimo narių P. Tupiko ir K. Uokos veikloje yra Lietuvos Respublikos Konstitucijos 114 straipsnio pažeidimo požymių (už pasakymą, kad teisėjas įvykdė du nusikaltimus, tarnybinį klastojimą (suklastojo prokuroro protestą) ir priėmė žinomai neteisėtą teismo sprendimą)³¹⁷. Taigi tokie procesai, autorės nuomone, parodo, kad tuo metu imunitetas teisėjams tikrai suteikė daugiau laisvės ir pasiryžimo vykdyti savo veiklą. Kita vertus, buvus politizuotam teisėjų skyrimui į pareigas, aplinkybė, kad nepriklausomumo garantija surašyta teisės akte, mūsų manymu, negelbėjo. Svarbu, kaip iš tikrųjų buvo vykdomas, įgyvendinamas teisėjo neliečiamumo principas, ir netgi negalint asmens patraukti baudžiamojon atsakomybėn, teisėjams tam tikra prasme buvo pritaikoma savotiška atsakomybė neskiriant jų į pareigas.

³¹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas. *Op. cit.*
Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 20 d. nutarimas. *Op. cit.*

³¹⁷ Lietuvos Respublikos Seimo 1995-10-03 dvyliktasis posėdis. *Op. cit.*

5. Teisingumo ministerijos vaidmens užtikrinant teismų sistemos funkcionavimą problemos

5.1. Teisingumo ministerijos ir Aukščiausiojo Teismo konkuravimas ar (ir) bendradarbiavimas valdant teismų sistemą

1993 m. rengiant ir priimant Teisinės sistemos reformos metmenis (kuriuos gražinti derinti siūlė tiek advokatai, tiek Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, taip pat kitos interesų grupės), Aukščiausiasis Teismas priekaištavo Teisingumo ministerijai tuo, kad pastaroji „nesusitvarko su teismų sistema“ ir todėl teismai dirba blogai. Atsižvelgdama į kritiką, Teisingumo ministerija prašė išplėsti jos teises kontroliuojant teismų veiklą. Seimo posėdžių stenogramos atspindi pagrindines problemas šioje srityje ir suteikia galimybę mums daryti išvadą, kad iš esmės buvo prašoma kelių dalykų:

1. Esant tokiai padėčiai, kai į Teisingumo ministeriją, kaip teismų priežiūrą vykdančią instituciją, kreipėsi žmonės su skundais dėl galimų pažeidimų konkrečiose bylose, ministerija norėjo turėti įrankį – teisę, ginant šių žmonių interesus, atkreipti aukštesniųjų teisminių instancijų dėmesį ir kad atitinkama byla būtų peržiūrėta. Ginčytinai skambėjo argumentai, kad tokiu atveju teisingumo ministrui būtų suteikta teisė kreiptis dėl įsiteisėjusių nuosprendžių sprendimo į aukštesnę teisminę instanciją. Teisingumo ministerijos nuomone, toks reglamentavimas nebuvo kišimasis į teisingumo vykdymą. Be to, esant daugiau kontroliuojančių institucijų, teismai būtų įpareigoti dirbti geriau³¹⁸.

Kad tvirtėtų teismų nepriklausomumas, palaipsniui teisėjų parengimą, atranką ir pan. planuota priskirti Aukščiausiajam Teismui. Teisingumo ministerijos siūlyta alternatyva, kad Ministerija revizuotų šių teismų darbą ir atliktų parengiamąjį darbą organizuojant teisėjų rinkimus. Dėl Teisingumo ministerijos kompetencijos išplėtimo buvo ginčų, pavyzdžiui, kam turėtų priklausyti Teismų departamentas – ministerijai ar Aukščiausiajam Teismui.

Aukščiausiojo Teismo nuomone – jam. Jeigu Aukščiausiasis Teismas revizuotų teisėjus, jis turėtų turėti teisę ir spręsti bylas. Todėl tikėtai jis, t. y. teisėjai, o ne Teisingumo ministerijos valdininkai, galėtų tikrinti nuosprendžius, sprendimus jau išspręstose bylose ir daryti apibendrinimus. Ministerija laikėsi pozicijos, kad tai buvo jos funkcija, bet svarstė galimybę ją vykdyti kartu, drauge³¹⁹. Tokie svarstymai, mūsų nuomone, parodo, kad tuo metu valdžių padalijimo principas buvo suprantamas siauriau negu šiuo metu suformuluota konstitucinė doktrina. Visų pirma, galimybė peržiūrėti jau išnagrinėtą bylą ir dar vykdomosios valdžios sprendimu, šiandien gali atrodyti mažų mažiausiai neatitinkanti pagrindinių teisinės valstybės principų, kai teismų sprendimai yra peržiūrimi tik instancine tvarka ir tik procesiniuose įstatymuose numatytais atvejais. Tačiau turime atsižvelgti į tuo metu egzistavusią situaciją, kai realiai nebuvo kam daugiau vykdyti ginčytinų funkcijų; pritariame interviu metu išreikštai nuomonei, kad pertvarkų metu valstybės institucijos sprendimus turi priimti greitai ir operatyviai.

2. Teisingumo ministerija siūlė jai suteikti teisę kelti drausmines bylas. Jos nuomone, buvo ydinga, kai Teisingumo ministerija, parinkdama apylinkių teismų teisėjus, po to būdavo nušalinama nuo vienokios ar kitokios jų kontrolės ir įstatymas nesuteikė jai tokių teisių. Gaudama žmonių skundus dėl teismų darbo, tikrindama teismų veiklą (pabrėžtina, kad ne nuosprendžių, sprendimų teisėtumo pagrįstumą) ir nustatydamą, kad teisėjai vilkina bylas, nekultūringai elgiasi su žmonėmis, buvo vienokių ar kitokių pažeidimų, ir teisėjo etikos, ir kitais klausimais, kurie nesusiję tiesiogiai su teisingumo vykdymu, sudariusi bylą turėjo kreiptis į Aukščiausiąjį Teismą, kad jis priimtų vienokį ar kitokį sprendimą³²⁰. Apylinkių teisėjams buvo iškeliamos drausminės bylos ir jas nagrinėjo speciali drausminė kolegija prie Aukščiausiojo Teismo, susidedanti iš trijų Teismo narių. Tačiau manyta, kad toks būdas nėra tobulas ir labai efektyvus. Todėl spręsta suteikti teisingumo ministrui tokią teisę, kad jis galėtų

³¹⁸ Lietuvos Respublikos Seimo 1996-07-04 šešiasdešimt penktasis posėdis. *Op. cit.*

³¹⁹ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-11-09 trisdešimt pirmasis posėdis. *Op. cit.*

³²⁰ Lietuvos Respublikos Seimo 1996-07-04 šešiasdešimt penktasis posėdis. *Op. cit.*

bent apylinkių teisėjams iškelti drausmines bylas, galbūt perduoti jas nagrinėti ir į Aukščiausiąjį Teismą, Drausmės kolegiją. Bet iki tol ministras galėjo tik prašyti, o ne iškelti drausminę bylą, iškeldavo tik Aukščiausiasis Teismas. Tam tikros priemonės, teisėjų tobulinimas ir reikalavimų padidinimas, buvo numatytos. Teismų departamentas turėjo daugiau kontroliuoti teismus. Dėl lėšų stokos departamentas, manyta, prastai dirbo, trūko kvalifikuotų specialistų, bet vyko jų rengimas ir tobulinimas, buvo rengiami tobulinimosi kursai, kuriuos organizavo pati ministerija. Taigi griežtesnė teismų kontrolė buvo grindžiama poreikiu greičiau nagrinėti teismines bylas. Atsižvelgiant į tai, kad daug teismų sprendimų buvo naikinama, ketinta sugriežtinti teismų kontrolę, daryti teisminės tvarkos apibendrinimus ir analizuoti, kaip bylos yra nagrinėjamos³²¹.

Stenogramų duomenys leidžia daryti išvadą, kad tarp Aukščiausiojo Teismo ir Teisingumo ministerijos įsiliepsnojo tam tikras ginčas. Iš tikrųjų Konstitucijos 114 straipsnis teismams garantuoja visišką nepriklausomumą nuo kitų valdžių, taip pat numato, kad į teismų veiklą negali kištis nei politinės partijos, nei privatūs asmenys. Tuo tarpu buvo išsakomas susirūpinimas tuo, kad teismai, ypač žemesnioji grandis, paliekami beveik be kontrolės ir priežiūros, net susidarė vakuumas, kuomet nei Aukščiausiasis Teismas, nei Teisingumo ministerija negalėjo aktyviai veikti tų teismų darbo, kuris galbūt ne visada buvo susijęs su teisingumo vykdymu. Tvirtinama, kad teismai galbūt pajuto per didelę laisvę ir kai kurie teisėjai pradėjo piktnaudžiauti. Todėl reikėjo apsispręsti, kas vadovaus teismams – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ar Teisingumo ministerija. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas siūlė numatyti, kad vadovavimą teismams vis dėlto turėtų derinti Aukščiausiasis Teismas, kuris galėtų tą darbą atlikti operatyviau, greičiau, be tarpinių grandžių. Buvo nustatytas reguliavimas, kuomet Teisingumo ministerija, nustačiusi faktą, susijusį su apylinkių teismų darbu, teisėjo etikos pažeidimus ar kt., pati negalėjo imtis jokių veiksmų, o privalėjo kreiptis į Aukščiausiąjį Teismą kelti drausmės bylą ir kreiptis į atitinkamą instituciją, kuri nagrinėja tuos konfliktus. Taigi pati Teisingumo ministerija negalėjo kontroliuoti, revizuoti teismų.

³²¹ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-11-09 trisdešimt pirmasis posėdis. *Op. cit.*.

Aukščiausiasis Teismas kaip alternatyvą siūlė Aukščiausiojo Teismo struktūroje numatyti teismų valdybą ar departamentą, ar skyrių, kuris rūpintųsi žemesniųjų teismų teisėjų parinkimu, jų egzaminavimu, rekomenduotų kandidatus į aukštesnius teismus ir sprestų kt. klausimus. Toks siūlymas buvo paskatintas ne didesnio valdžios siekio, o siekimo pagerinti žemesniųjų teismų darbą. Kita vertus, Teisingumo ministerija taip pat galėjo vykdyti šią funkciją, kiek tai nesusiję su kišimusi į teisingumo vykdymą³²². Manome, kad šiuo atveju Aukščiausiasis Teismas, kaip kasacinis teismas, neturėtų vykdyti administracinių įgaliojimų kitų teisėjų atžvilgiu. Be to, tiek ministerija, tiek Teismas negali kištis į teisingumo vykdymo procesą apylinkių teismuose. Taigi siekis Aukščiausiajam Teismui patikėti teisėjų atrankos, darbo organizavimo klausimus laikytinas nepagrįstu.

Vis dėlto, 1994 m. priimant Teismų įstatymą, buvo svarbu išlaikyti konstitucinį teisėjo neliečiamumo, nesikišimo į teismų darbą ir teisėjo nepriklausomumo principą. Tam buvo būtina, kad teisėjas nepriklausytų nuo kurio nors vykdomosios valdžios atstovo. Todėl siūlyta nesuteikti teisės teisingumo ministrui iškelti drausminę bylą teisėjui. Jeigu teisingumo ministras turėtų teisę iškelti teisėjui drausminę bylą, tai jau būtų tam tikras vykdomosios valdžios poveikis teisminei valdžiai. Tai būtų ne valdžių atskyrimas, o kaip tik suliejimas, tai yra neleistina pagal Konstituciją. Teisingumo ministras turėtų turėti teisę kreiptis į Aukščiausiąjį Teismą ar į kitą aukštesniąją instanciją, apygardos teismą (apylinkių teisėjų atveju), ir prašyti, kad Aukščiausiasis Teismas imtųsi veiksmų, tačiau pats ministras neturėtų kelti jokių drausminių bylų. Juk nebuvo žinoma, koks bus teisingumo ministras ateityje. Kita vertus, drausminės bylos *iškėlimas* nereiškia jos *išnagrinėjimo*. Nagrinėti teisėjo drausmės bylą turėjo speciali teisėjų institucija, ir nei ministro, nei kito pareigūno poveikio nebūtų. Be to, svarstant teisėjo atleidimą nuo administracinės atsakomybės, taip pat kilo klausimas, ar ministras turėtų turėti teisę kelti drausmės bylą teisėjui tokiu atveju, kai iš esmės teisėjas yra lygus bet kuriam kitam piliečiui. Manyta, kad netikslinga nustatyti tokį teisinį

³²² Lietuvos Respublikos Seimo 1993-12-01 keturiasdešimt pirmasis posėdis. *Op. cit.*

reguliavimą, kai kiekvienu atveju bylos kėlimo klausimą spręstų Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, Teisingumo ministerijoje turėtų būti tvirtas Teismų departamentas, kuriame būtų pakankamai žmonių, galėsiančių kvalifikuotai pateikti medžiagą teisėjų garbės teismui, kad šis spręstų atitinkamus klausimus. Tokie įgaliojimai, teisingumo ministro nuomone, nelaikytini kišimusi į teisėjų veiklą ir jų nepriklausomumą, nes poelgiai, veiksmai nėra susiję su teisingumo vykdymu. Taigi siūlyta tokia straipsnio redakcija: „Teisėjas negali būt patrauktas administracinėn atsakomybėn. Teisėjui padarius administracinės teisės pažeidimą, medžiaga perduodama teisingumo ministrui arba Aukščiausiojo Teismo pirmininkui drausminei bylai iškelti“. Teisingumo ministras tik iškeldavo bylą, o ją nagrinėdavo speciali komisija (vėliau – Garbės teismas)³²³.

Teisingumo ministerija, laikydamosi įstatymo, nesikišo į teisėjų darbą, jų priimamus procesinius sprendimus. Tačiau ji tikrino teismų praktiką, kai buvo vilkinimo faktų, kai žmonės skundėsi dėl netinkamo teisėjų elgesio. Teisingumo ministerija 1994 m. pradžioje jau buvo iškėlusi šešias drausmines bylas teisėjams, kurias nagrinėjo Aukščiausiojo Teismo speciali komisija. Aukščiausiojo Teismo ir Teisingumo ministerijos nuomonės dėl nuobaudų griežtumo išsiskirdavo, ministerija prašydavo griežtesnių (dažnai siūlomas atleidimas iš pareigų), tačiau būdavo apsiribojama nuobaudų skyrimu. Pati Teisingumo ministerija pripažino, kad, vertinant tokias aplinkybes teisėjų nepriklausomumo principo kontekste, jos nėra itin tinkamos³²⁴.

3. Teisė kartu su Aukščiausiuoju Teismu apibendrinti teismų praktiką. Viena vertus, galima manyti, kad galbūt Teisingumo ministerija neturėjo pakankamai pajėgumų tokiai funkcijai vykdyti. Tačiau tuo metu buvo akivaizdi ir dažnai minima problema, kad Aukščiausiasis Teismas taip pat neturėjo pajėgumų rengti apibendrinimus, vertė imtis tam tikrų priemonių ir bandyti

³²³ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-05-24 trisdešimt ketvirtasis posėdis. *Op. cit.*

³²⁴ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-03-10 pirmasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 118. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238684&p_query=&p_tr2=2#zyna_4s1poteism>.

spręsti situaciją. 1993 m. veikęs Aukščiausiasis Teismas 1990 m. buvo suformuotas iš apylinkių teismų teisėjų, nes kvalifikuoti, patyrę teisėjai, didžioji jų dalis, iš Aukščiausiojo Teismo išėjo į advokatūrą. Taigi apylinkių teismai tam tikra prasme susilpnėjo. Tiek Aukščiausiojo Teismo, tiek Teisingumo ministerijos Teismų departamento specialistai turėjo dirbti kartu ir rengti tam tikras išvadas, kurios nebūtų privalomos teismams, tačiau jų dėka teismai būtų informuojami, apie tam tikrų kategorijų bylų nagrinėjimo pokyčius. Taip pat į šiuos procesus siekta įtraukti žmones, kurie rengė įstatymų projektus. Kritikuojant teismus už jų neva blogą darbą, teismų praktikos koregavimo klausimas buvo patikėtas išimtinai Aukščiausiajam Teismui. Teisingumo ministerija buvo tuo nepatenkinta, nes Aukščiausiasis Teismas, teigdamas kad teismai blogai dirba, per metus pats parengė tik vieną praktikos apibendrinimą dėl Darbo kodekso normų taikymo. Kito Teismo darbo Teisingumo ministerija nelaikė apibendrinimais, bent tokiais, kokiais juos įsivaizdavo. Taip pat priešiška sutikta pati praktika, kad prokurorai neturėtų dalyvauti civilinėse bylose³²⁵.

1994 m., atsižvelgiant į Metmenų projektą, atsirado jaunesniojo teisėjo – ikiteisminio tyrimo teisėjo – pareigos ir buvo numatomos pagrindinės jo funkcijos. Be to, numatyta, kad teisėjams, kurie ateitų dirbti į Teisingumo ministerijos, tarkime, centrinį aparatą, tam sutarties laikui būtų išsaugomos visos teisėjo garantijos ir atlyginimas, ir laikas, dirbtas Teisingumo ministerijos Teismų departamente, būtų įskaitomas į teisėjo darbo stažą. Toks reguliavimas įtvirtintas siekiant stiprinti Teisingumo ministerijos Teismų departamentą, kad šis galėtų tinkamai vykdyti jam priskirtas funkcijas. Taigi tokiu būdu ketinta keletą teisėjų pasikviesti į Teisingumo ministeriją ir užtikrinti jiems tas sąlygas, kokias turėjo dirbdami teisėjais. Po to jie vėl grįžtų į savo darbą teisme, nes darbui Teismų departamente reikėjo žmonių, kurie būtų dirbę teisėjais, turėtų patirties šiose sistemoje³²⁶. Toks reguliavimas, remiantis interviu duomenis, iš tikrųjų pasiteisino ir leido į Teismų departamentą

³²⁵ Lietuvos Respublikos Seimo 1996-07-04 šešiasdešimt penktasis posėdis. *Op. cit.*

³²⁶ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-03-10 pirmasis posėdis. *Op. cit.*

pritraukti kvalifikuotus, teisme dirbusius žmones, tuo pačiu užtikrinant geresnį teismų sistemos aptarnavimą iš Teisingumo ministerijos pusės. Kita vertus, nuostata, kad teisėjas, nedirbdamas teisėjo darbo, išsaugo visas teisėjo garantijas ir darbo stažą – vertintina kritiškai ir galėtų būti pateisinama atskirais atvejais ir laikiniais pagrindais. Nes juk teisėjui yra teikiamos garantijos atsižvelgiant į jo darbo specifiką, teisėjų nepriklausomumo užtikrinimą, nes teisėjas vykdo teisingumą, kai tuo tarpu teisėjas, dirbdamas Teisingumo ministerijos padalinyje nevykdo teisingumo, nenagrinėja bylų. Žinoma, iškyla tam tikrų situacijų, kaip ir nurodytoji, kai tiek visai valstybei, tiek teismų sistemai būtų geriau, jeigu teisėjas laikinai atliktų kitas jam priskirtas funkcijas, ar tai būtų darbas ministerijoje, ar galbūt tam tikro projekto, reikalingo teismų sistemai įgyvendinimas ir pan. – t. y. veikla, kuriai reikalingos būtent patyrusio teisėjo žinios ir patirtis, tačiau kartu ir jo visiškas atsidavimas laikinom pareigom. Tačiau turėtų būti aiškia išreikštas laikinumo aspektas.

Vis dėlto, nors buvo numatytos tam tikros nuolaidos, tačiau Teisingumo ministerija turėjo tikslą, nepažeisdama Konstitucijos nuostatų dėl teismų ir teisėjų nepriklausomumo, daryti didesnę poveikį teismams. Laikytasi pozicijos, kad, perkeliant atsakomybę Teisingumo ministerijai dėl teismų veiklos, turėtų būti tam tikros teisės ir šitai institucijai darant vienokį ar kitokį poveikį³²⁷. Viena vertus, buvusią teisingumo ministerijos įtaką galime vertinti kaip tiesioginį vykdomosios valdžios kišimąsi į teisėjų nepriklausomumą, jų darbą ir pan. Kita vertus, teismų nepriklausomumas neturėtų reikšti, ir nereiškia (bent tuo metu taip buvo argumentuojama ir strateguojama) teismų kontrolės nebuvimo tiek kanceliarijos darbo, tiek raštinės ir kt. prasme. Tokie nesklaidumai darbe taip pat labai stipriai kenkia tiek teismų, tiek ir visos valstybės autoritetui. Teisingumo ministro nuomone, Teisingumo ministerija privalėjo rinkti kandidatus į teisėjus visų lygių teismams, išskyrus Aukščiausiąjį Teismą. Teigiant, kad taip Teisingumo ministerija siekė būti vienintelė patariamoji Prezidento institucija, buvo klaidingai suprantama arba

sąmoningai iškraipoma Konstitucijos nuostata, kad dėl teisėjų parinkimo, paskyrimo, perkėlimo, baudimo Prezidentui pataria speciali teisėjų institucija. Tokia institucija ir jos įsteigimas tuo metu buvo svarstomi, galvota, gal ji galėtų veikti kaip teisėjų institucija prie Prezidento, o ne prie Teisingumo ministerijos. Ministerija 1994 m. Teismų įstatymo projekte pateikė savo nuomonę, kaip ji turėtų būti suformuota. Galima buvo ginčytis, kokia ta institucija galėtų būti. Galbūt ją turėtų sudaryti įvairių lygių institucijų teisėjai, kurie gavę teisingumo ministro teikimus dėl vienu ar kitu kandidatūru, galutinai spręstų. Teisėjų parinkimas yra sunkus darbas, kuriam reikėjo specialios institucijos. Juk teisėjus reikėjo rinkti, kviesti, prašyti eiti dirbti, nes tuo metu nelabai kas veržėsi į teisėjus. Kandidatus dar turėdavo tikrinti ir kriminalinė policija, ir saugumo tarnyba. Teisingumo ministerija tuo metu pakankamai gerai vykdė teisėjų atranką, todėl nebuvo prasmės Aukščiausiajam Teismui gražinti Teisingumo ministerijos funkcijas, kuriomis jis naudojosi, kai nebuvo Teisingumo ministerijos. Kitose valstybėse taip pat Teisingumo ministerija, teisingumo ministras turėjo iš tikrųjų realias teises teisėjų skyrimo procese³²⁸. Manytina, toks požiūris tik patvirtina, kad tuo metu Teisingumo ministerija stengėsi gerinti teismų sistemos veiklą kuo kvalifikuočiau ir naudingiau pačiai sistemai. Vertinant interviu metu gautą informaciją³²⁹, galime daryti išvadą, kad tai priklausė labiau nuo asmenybių (tuometinio teisingumo ministro) požiūrio į pačią teismų sistemą bei valdžių padalinimo, nepriklausomumo principus. Esant konkrečiam teisingumo ministrui sistema veikė pakankamai gerai, nors, žinoma, teisinis reguliavimas turėtų būti nustatytas toks, kad esant bet kokiam ministrui teismų sistemai nekiltų pavojus tapti priklausomai nuo kitų valdžių. Tuo tarpu tuometiniai teisingumo ministerijos įgaliojimai teismų atžvilgiu esant kitam ministrui galėjo būti naudojami netinkamai ir sudarė galimybes daryti įtaką teismų nepriklausomumui ir nešališkumui.

³²⁷ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-05-12 dvidešimt septintasis posėdis. *Op. cit.*

³²⁸ Lietuvos Respublikos Seimo 1996-07-04 šešiasdešimt penktasis posėdis. *Op. cit.*

³²⁹ Interviu medžiaga. *Op. cit.*

Iš pradžių Aukščiausiojo Teismo darbo organizavimą patikėjus Aukščiausiajai Tarybai, 1994 m. Teismų įstatyme ši funkcija, manome, kad ,galbūt kaip nenusisekusi, patikėta Vyriausybei, o teisėjų kvalifikacijos kėlimu turėjo rūpintis pats teismo pirmininkas (69 straipsnis).

Nors 1992 m. Konstitucijoje pirmą kartą įtvirtinta, kad dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų Respublikos Prezidentui pataria specialiai įstatymo numatyta teisėjų institucija, ji buvo įsteigta tik 1994 m. Teismų įstatymu. Jau Teisinės reformos metmenyse buvo numatoma įsteigti specialią teisėjų instituciją – Teisėjų tarybą, kuri patartų Prezidentui dėl teisėjų skyrimo, paaukštinimo ir pan.³³⁰ Tuo tarpu 1994 m. priimtame Teismų įstatyme tokia institucija įvardyta tuometinė Teismų taryba (dabar – Teisėjų taryba). Šios institucijos numatymas, mūsų manymu, galėjo reikšti, kad buvo stengiamasi atsiriboti nuo vykdomosios valdžios (teisingumo ministro) įtakos, tačiau valstybės kūrimosi aplinkybės suponavo kitokias išvadas. Teismų taryba pradėjo veikti tik 1995 m., kai įsigaliojo 1994 m. Teismų įstatymas. Be to, ji buvo sudaroma ne tik iš teisėjų, bet ir kitų valstybės institucijų atstovų. Taigi trejus metus Lietuvoje nebuvo Konstitucijoje numatytos specialios institucijos, kuri patartų Prezidentui teisėjų karjeros klausimais, tai vertintina kaip ydinga praktika. Nors Lietuvos teismų sistemos funkcionavimo trūkumus iš dalies lėmė Lietuvos valstybės vystymosi sunkumai, kaip antai, ekonominio, socialinio, moralinio pobūdžio aplinkybės³³¹, Įstatymo projekte buvo numatyta, kaip tuo metu manyta, demokratiniu principu iš įvairių teisminių institucijų atstovų sudaromos teisėjų tarybos veiklos teisinis reglamentavimas, sudarymas³³². Apibendrinant, galime daryti išvadą, kad tuometinis teisinis reguliavimas, kai už teismų organizacinę veiklą didžiąja dalimi atsakė Teisingumo ministerija, praktikoje buvo suprantamas teigiamai. Pirmiausia, taip teismų organizaciniai klausimai būdavo sprendžiami greitai ir operatyviai, o būtent to reikia didelių sistemingų

³³⁰ Lietuvos Respublikos Seimo 1993-11-09 trisdešimt pirmasis posėdis. *Op. cit.*

³³¹ KŪRIS, Pr. 1995 m. lapkričio 9 d. viešas laiškas. *Op. cit.*

³³² Lietuvos Respublikos Seimo 1994-03-10 pirmasis posėdis. *Op. cit.*

pertvarkų metu³³³. Antra, vėliau tam tikras nuostatas pripažinus prieštaraujančiomis Konstitucijai, galime teigti, kad jau buvo sukurta tam tikra teismų savivaldos sistema, kuri lėmė, kad teismų sistemos darbas nesutriko ir tam tikros anksčiau teisingumo ministrui priklausančios funkcijos buvo tolygiai perduotos kitoms institucijoms. Teisingumo ministras ne kartą tvirtino, kad ministerija nesikišo ir nesikiša į konkrečių bylų nagrinėjimą, nors gaudavo nemažai nusiskundimų dėl teismų darbo³³⁴. Vis dėlto iki tol, kol Konstitucinis Teismas pripažino prieštaraujančias Konstitucijai nuostatas, kuriomis teisingumo ministrui buvo suteiktos galios dalyvauti teisėjų korpuso formavime bet kokia forma, ir nurodė, kad „nėra jokio konstitucinio pagrindo nustatyti teisingumo ministro įgaliojimus kontroliuoti teismų ir teisėjų administracinę veiklą“, Teisingumo ministro įgaliojimai teisėjų atžvilgiu išliko itin svarūs. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas taip pat konstatavo, kad „įstatyminis reguliavimas, pagal kurį finansinius asignavimus konkreitiems teismams skiria ne Seimas, įstatymu tvirtindamas valstybės biudžetą, o vykdomosios valdžios institucijos ar pareigūnai, nesiderina su Konstitucijoje nustatytu vykdomosios ir teisminės valdžios atskyrimo, šių valdžių savarankiškumo ir tarpusavio nepriklausomumo principais, sudaro vykdomajai valdžiai galimybę daryti įtaką teismų veiklai.“³³⁵ Pastebėtina, kad, kuriant autentišką teismų sistemą, itin didelę įtaką turėjo pareigūnų asmeninės savybės³³⁶, tai lėmė pasitikėjimą tuometiniu teisingumo ministru, be to, veikė ir kiti, anksčiau minėti veiksniai. Todėl vėlesnis teisingumo ministro įgaliojimų apribojimas neturėtų būti laikomas neigiamo teisingumo ministro veiklos, reformuojant teismų sistemą, vertinimo pagrindu.

³³³ Interviu medžiaga. *Op. cit.*

³³⁴ Ministras apie Teismų įstatymą (apie teisingumo ministro J. Prapiesčio spaudos konferenciją). *Lietuvos aidas*. 1994 m. birželio 28 d., nr. 125, p. 10.

³³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Op. cit.*

³³⁶ Pvz., Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios justicijos katedros profesoriaus, socialinių mokslų (teisės) daktaro Jono Prapiesčio *curriculum vitae*. Iš *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis, ateitis. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Liber Amicorum* profesoriumi Jonui Prapiesčiui. Vilnius, 2012, p. 20-23.

5.2. Teisėjų socialinės garantijos ir teismų sistemos materialinis aprūpinimas

Kalbant apie teismų materialinį aprūpinimą, pažymėtina, kad teisingumo ministras visuomet, t. y. visose Teismų įstatymų redakcijose buvo atsakingas už materialinį teismų aprūpinimą.

Pažymėtina, kad atkuriant Nepriklausomybę, teismų sistemos atstovai netgi tam tikra prasme sveikino teisingumo ministro kompetencijas finansinio aprūpinimo srityje³³⁷. Tuo metu visi sprendimai, susiję tiek su finansiniais klausimais, tiek su teisėjų etatų skaičiumi (tai taip pat susiję su finansiniais ištekliais), turėjo būti sprendžiami pakankamai greitai ir operatyviai. Esant įstatymų leidėjo ir vykdomosios valdžios sutarimui, kad teismų sistemą reikia reformuoti ir kad tą reikia daryti skubiai, teisingumo ministrui buvo pakankamai nesunku susitarti dėl papildomų lėšų, atsiradus poreikiui, skyrimui teismams. Be to, kai teismai reorganizuojami, kai nuolat keičiasi jų skaičius, dydis, buvo būtina turėti svetus greitai spręsti tolygaus finansinio aprūpinimo tarp teismų klausimą. Būtent tokią teisę tuo metu turėjo teisingumo ministras, kuris, rūpindamasis teismų sistema (vėlgi, turėtų būti pabrėžta, kad ši aplinkybė nulemta beveik išimtinai ministro asmenybės), galėjo tinkamai ir laiku reaguoti į finansinio perskirstymo reikalaujančias aplinkybes. Tai rodo tuometinės sistemos teigiamus aspektus.

Vėliau, jau 1994 m. išliko tos pačios teisėjų socialinio aprūpinimo ir materialių garantijų suteikimo problemos. Teko prisiminti aplinkybes, kuriomis anksčiau buvo sprendžiama Seime dėl teisėjų atleidimo, pasitraukimo iš pareigų savo noru – viena iš pagrindinių priežasčių buvo ta, kad teisėjai neturėjo normalių socialinių garantijų. Tuo metu dėl to buvo reiškiamas priekaištas Teisingumo ministerijai, kad ji nesirūpina teisėjais. Taigi 1994 m. Teismų įstatyme siekta įtvirtinti bent minimalias teisėjų socialines garantijas, kurios vienokiu ar kitokiu būdu turėtų būti fiksuojamos įstatyme. Teisėjas ne visuomet galėdavo ne tik kad nusipirkti, bet netgi nuomoti normalų butą iš

savo atlyginimo³³⁸. Interviu duomenys³³⁹ tik patvirtina apgailėtiną tuometinę teisėjų finansinę padėtį, neatitikusią jų užimamų pareigų bei neužtikrinančia orumo ir didžiavimosi savo profesija.

Tuo metu teisėjams traukiantis iš sistemos į privatų sektorių, kitas tarnybas, viena efektyviausių ekonominių priemonių sustabdyti tokį procesą, manyta, buvo atlyginimai. Pavyzdžiui, teisėjų atlyginimai buvo mažesni negu prokuratūros darbuotojų³⁴⁰, tai, savaime suprantama, nesudarė sąlygų pritraukti gerų specialistų į teismų sistemą, net atvirkščiai – skatino keisti darbą ir ieškoti pragyvenimo šaltinio, negalvojant apie teisėjo pareigas ir pašaukimą.

Socialinių garantijų teisėjams tiesioginiam įtvirtinimui Teismų įstatyme buvo nemenkas pasipriešinimas, kuris vėliau realizavosi tuo, kad iš esmės kaip garantija Teismų įstatyme buvo numatyti tik tarnybiniai butai, visa kita turėjo būti reglamentuojama atskiruose įstatymuose. Prieštaraujančiųjų garantijų įtvirtinimui Teismų įstatyme nuomone, socialinės garantijos, įtvirtintos daugelyje įstatymų, visiškai išbalansuotų socialinę ir valstybės tarnautojų sistemas. Todėl siūlyta socialinių garantijų skirsnį priimti kaip laikinąjį įstatymą. Vis kitoks socialinių garantijų svarstymas kiekvienai žinybai, kiekvienai specialybei neleido matyti visos socialinių garantijų schemas. Tuo metu toks procesas įvardytas lenktynėmis tarp atskirų institucijų, žinybų. Pavyzdžiui, Policijos akademija gavo tam tikrų privilegijų, po to – prokuratūra, teismai. Priėmus skirsnį, kaip laikinąjį įstatymą, galima būtų diskutuoti dėl dydžių, bent jau atsižvelgiant į tai, kas buvo apibrėžta Valstybės tarnautojų įstatymo projekte, socialinės reformos kontekste ir ką galima būtų suderinti su daugeliu kitų socialinių garantijų, pradedant valstybinėmis pensijomis ir baigiant kitomis sritimis. Tuo metu socialinės apsaugos sistemoje buvo kuriama, iš esmės reformuojama, visa pensijų sistema; jau buvo sukurta darbo, tarnybinių ir kitokių santykių sistemos. Teismų įstatyme taip pat reikėjo paisyti šių kuriamų sistemų ir nereikėjo labai specifiniame įstatyme, apibūdinančiame

³³⁷ Interviu medžiaga. *Op. cit.*

³³⁸ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-03-10 pirmasis posėdis. *Op. cit.*

³³⁹ Interviu medžiaga. *Op. cit.*

³⁴⁰ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-03-10 pirmasis posėdis. *Op. cit.*

tiktai teisėjo tarpusavio priklausomybę, darbą, santykius ir kt., įtvirtinti ir socialines garantijas.

Vis dėlto skirsnis dėl socialinių garantijų, mūsų nuomone, pagrįstai liko, ir ilgesnis nei kelios eilutės. Socialinės garantijos tuo metu buvo būdas pritraukti ir išlaikyti tiek kvalifikuotą teisėjų korpusą (ypač steigiant apygardų ir Apeliacinį teismą), tiek ir Teismų departamento darbuotojus. Be to, nenumačius papildomų garantijų teisėjams, tuo pačiu būtų sustiprintos prokuratūros pozicijos „kovoje“ dėl kvalifikuotų teisininkų pritraukimo į sistemą (nebuvo parengta nei Pensijų įstatymo, nei Valstybės tarnybos įstatymo, o jau reikėjo pradėti teisėjus rinkti ir formuoti naujus teismus)³⁴¹.

Iš stenogramų galime matyti, kad Seime tuo metu taip pat buvo kritikuojama nuostata dėl pensijų, kuria buvo siekiama nustatyti konkrečius procentus nuo atlyginimo (t. y. pensija turėjo sudaryti tam tikrą atlyginimo procentą) ir dėl tarnybinių butų. Numatoma galimybė po dešimties metų privatizuoti butus, anot oponentų, griovė tarnybinių butų sistemą, kokia ji buvo ir užsienio šalyse. Taip pat kritikuotos 50 kalendorinių dienų atostogos numatomos tiems teisėjams, kurie jau dirbo penkerius metus, t. y. keltas klausimas, ar darbo teisme laikotarpis galėtų būti tinkamas rodiklis, nustatant atostogų laiką. Manytina, kad teisėjų darbas, kuriame vyrauja didelė psichologinė įtampa, reikalauja tam tikrų garantijų, todėl jiems, kaip ir pedagogams, kaip ir dėstytojams, priklausytų atitinkamai prailgintos atostogos. Be to, įstatyme pasiūlyta palikti tik kelis punktus, t. y. „Atlyginimus nustato Respublikos įstatymai, socialines garantijas nustato Respublikos įstatymai ir Vyriausybės nutarimai“. Manyta, kad, atsižvelgiant į kriminogeninę situaciją, gali būti numatoma ir teisėjo šeimos narių apsauga (išgabenti į užsienį ar kažkoks kitoks būdas), t. y. tam tikos priemonės, kurios neturėtų būti reglamentuojamos Teismų įstatyme, o reikalautų atskiro reguliavimo. Pasiūlyta, kad visą skyrių sudarytų „kuklus“ vienas straipsnis iš dviejų dalių. Įstatymo leidėjo nuomone, detaliau aptarti tokias garantijas, kurios buvo

³⁴¹ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-05-24 trisdešimt ketvirtasis posėdis. *Op. cit.*

numatytos projekte, nebuvo netikslinga, juo labiau kad pagal situaciją galėjo keistis socialinių garantijų pobūdis³⁴².

Socialinės garantijos, kurios buvo suteiktos kitoms kolegiškoms teisėsaugos institucijoms, buvo žymiai didesnės ir labai skyrėsi nuo to, ką realiai turi teisėjai. Kuriant naują teismų sistemą, nefiksuoti vienokios ar kitokios teisėjų ar tų, kurie gali jais dirbti ateityje, garantijos, buvo labai rizikinga, nes buvo abejojama, ar pavyks suformuoti apygardų ir Lietuvos apeliacinį teismus. Be to, minėta, tuo metu labai trūko teisininkų ir nebuvo lengva surinkti kandidatus į teisėjus. Ypač didelė problema buvo dėl tinkamų kandidatų Vilniaus, Kauno, Šiaulių ir Panevėžio apygardų teismuose. Kadangi šiuose ir kituose didžiuosiuose miestuose buvo pakankamai daug privačių struktūrų, kurioms ypač reikėjo geros teisinės pagalbos, jos, ko gero, greičiau negu valstybinės valdžios institucijos suprato kvalifikuotų teisininkų poreikį. Manyta, kad gavusi teisę pirkti tarnybinius butus ir nupirkusi po keletą butų Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Klaipėdoje, Panevėžyje Teisingumo ministerija galėtų iš artimiausių rajonų, miestų, apylinkių teismų paimti bent po vieną kitą teisėją, kuris iš tikro būtų nepriekaištingos reputacijos, pakankamai kvalifikuotas, kad sudarytų naujų teismų pagrindą. Ministerija, neturėdama tokios teisės, pinigų iš Seimo taip pat nebūtų gavusi. Lygiai taip pat negavęs teisės nupirkti bent keletą butų Vilniuje teisingumo ministras neturėjo jokių šansų suformuoti Teismų departamentą, tokį, koks jis turėtų būti. Turint teisę nupirkti bent keletą butų, būtų buvusi suteikta galimybė iš kitų miestų pritraukti penkis ar šešis jaunos teisėjus ir atsirastų galimybė steigti Teisingumo ministerijoje, pavyzdžiui, antstolių arba vykdymo skyrių, teismų kontrolės skyrių ir t. t.³⁴³.

Todėl bent tokia atsvara, garantijos, kokios buvo siūlomos įstatymo projekte, Teisingumo ministerijos nuomone, privalėjo išlikti. Be to, Teisingumo ministerija analizavo ir pačių artimiausių mūsų valstybių – Latvijos, Estijos – patirtį bei įstatymus, kuriuose sprendžiami analogiški

³⁴² *Ibid.*

³⁴³ *Ibid.*

klausimai. Lietuvos garantijos pasirodė mažesnės, palyginus su įtvirtintomis Latvijos, Estijos teismų ar teisminės valdžios įstatymuose. Todėl ministerija sutiko nebent su tuo, kad nereikalingas tarnybinių butų lengvatinis privatizavimas. Nuolatos buvo teigiama, kad bus Pensijų įstatymas, bus Valstybės tarnautojų įstatymas. Tačiau iki to laiko jau vėl turėjo būti renkami teisėjai ir pradėta galvoti, kas eis dirbti į aukštesnės instancijos teismus. Guostis, kad bus įstatymas, kad teisėjų garantijos bus įtvirtinamos tame įstatyme, Teisingumo ministerija nebegalėjo, nes visas procesas buvo per ilgai užsitęsęs³⁴⁴.

Be to, buvo siūlymų, kad, apskritai, socialinės garantijos teisėjams žeistų kitų profesijų (pedagogų, gydytojų ir kt.) atstovus, kad, įteisinant teisėjų tam tikras socialines privilegijas, būtų sukelta sumaištis tarp kitų profesijų darbuotojų. Tačiau čia vėlgi, mūsų manymu, iškyla teisminės valdžios, kaip atskiros valdžios ir būtinumo užtikrinti teisėjų nepriklausomumą aspektai. Pats Teismų įstatymo projektas teisėjų buvo daug kartų svarstytas ir jų nuomonė sutapo su Teisingumo ministerijos. Juk tam tikra prasme teisėjai, kaip atskira teisininkų kategorija, buvo išskirta pačioje Konstitucijoje. Tuomet ir Seimą, ir Vyriausybę reikėtų taip laikyti nepagrįstai privilegijuotais. Konstitucijoje fiksuojant šios institucijos ir jos darbuotojų atitinkamą lygį, buvo reikalingas ir ypatingas dėmesys priimant kitus įstatymus. Socialinės garantijos – tai tam tikra prasme Konstitucijos nuostatos realizacija būtent kalbant apie teisėjų nepriklausomumą. Todėl vis dėlto norint užtikrinti, kad teisėjai būtų kuo mažiau veikiami išorinio poveikio, jie turi turėti geras socialines garantijas. Teisėjo atlyginimas 1994 m. tikrai nebuvo tokio dydžio, kad jis galėtų nusipirkti butą arba pakankamai normaliai tenkinti šeimos poreikius, kai dažnai teisėjams tekdavo važinėti iš vieno miesto į kitą. Buvo pavyzdžių, kai Vilniaus teismo teisėjai, išdirbę dešimtmečius, gyveno Teisingumo ministerijos bendrabutyje, kadangi didesnio buto kaip dviejų kambarių šeimai nebuvo užsidirbę. O atskiro įstatymo priėmimas tiek užsitęstų, kad kiltų problemų renkant teisėjus būtent į tuos naujus teismus, kurių sukūrimą fiksuoja

³⁴⁴ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-05-31 trisdešimt septintasis posėdis. *Op. cit.*

Konstitucija ir Teismų įstatymas³⁴⁵. Taip pat teisėjai turėtų gauti tokias pensijas, kurios jiems užtikrintų orią ir garbingą senatvę³⁴⁶.

Svarstant socialinių garantijų teisėjams įtvirtinimą Teismų įstatyme 1994 m. Seime, buvo pateiktas alternatyvus Sveikatos, socialinių reikalų ir darbo komiteto siūlymas, kuriam teisingumo ministras nepritarė. Taip pat buvo tarpinis („sušvelnintas“) Seimo nario P. Jakučionio siūlymas, artimesnis ministerijos pozicijai³⁴⁷. Seimas vis dėlto nubalsavo už tai, kad Teismų įstatyme nebūtų numatyta pensijos procentų. Taip pat pritarta komiteto siūlymui 52 straipsnyje vartoti ne „tarnybinių būtų“ o „gyvenamųjų patalpų“ sąvoką, kad atitiktų Apsirūpinimo gyvenamosiomis patalpomis įstatymą ir Civilinį kodeksą³⁴⁸.

Nagrinėjant prailgintų atostogų klausimą (53 straipsnis), siūlymas suformuluotas remiantis Lietuvoje galiojusiu Atostogų įstatymu, kuriame Vyriausybei buvo suteikta teisė tam tikroms kategorijoms asmenų nustatyti papildomas atostogų dienas. Tik reikėjo suderinti su kitomis specialybėmis ir pareigomis, atsižvelgiant į stažą, kitus faktorius. O atostogų trukmė (kaip numatyta pirmajame projekto variante) turėjo būti suderinta su galiojančiu Lietuvos Respublikos atostogų įstatymu. Ministras galėjo atostogas pasirinktinai paskirti – ar ilgesnes, ar trumpesnes, po to teismo pirmininkas. Jeigu buvo priimtas įstatymas, tai, manyta, pagal jį visiems ir turėtų sprendžiamas atostogų klausimas. Kita vertus, nors Vyriausybė galėjo nustatyti atostogas, bet vis dėlto, mūsų manymu, nepriklausomai nuo vyriausybių ir geros valios atitinkama teisėjo atostogų trukmė turėtų būti numatyta įstatymu. Svarstyta, kad galbūt 50 dienų per daug, galbūt galima būtų pritarti tarpiniam variantui. Tačiau įtvirtinant, kad atostogos yra suteikiamos atitinkamų teismų ar teisingumo ministro įsakymu, siekta, kad nebūtų padaryta taip, kad teismas nustotų funkcionuoti ir visi išeitų atostogauti. Teismas turi veikti visą laiką. Teisė paskirstyti, kada, kokios atostogos tos trukmės, kuri numatyta atitinkamu

³⁴⁵ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-05-31 trisdešimt septintasis posėdis. *Op. cit.*

³⁴⁶ Interviu medžiaga. *Op. cit.*

³⁴⁷ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-05-31 trisdešimt septintasis posėdis. *Op. cit.*

³⁴⁸ *Ibid.*

teisės aktu, turėtų būti palikta atitinkamų atsakingų institucijų vadovams. Ginčas Seime iš esmės kilo dėl atostogų trukmės (50, 35 dienos ar mažiau). Tačiau balsuojant Seime liko komiteto siūlymas palikti vieną eilutę, kad atostogų trukmę nustato kiti įstatymai³⁴⁹.

Svarstant 54 straipsnyje numatytas draudimo nuo nelaimingų atsitikimų ir kt. nuostatas, nuspręsta, kad įstatymą dėl draudimo nuo nelaimingų atsitikimų, gyvybės draudimo, turto draudimo reikia priimti su konkrečiom pareigom, ir tuomet teisėjai turėtų būti pakankamai apsaugoti³⁵⁰. Tokia pozicija, mūsų manymu, liko iki šių dienų, kai, pavyzdžiui, Prokuratūros įstatyme yra numatytos atskiros papildomos garantijos prokurorams nelaimingų atsitikimų darbe, mirties atveju. Taigi teisėjai yra tarsi aprūpinami mažesnėmis garantijomis tokiais atvejais, ko neturėtų būti teisinėje valstybėje, kurioje teisėjų socialinės garantijos laikomos viena iš pagrindinių priemonių užtikrinančių teisėjų nepriklausomumą.

Be to, Seime buvo Valstybės kontrolės departamento pasiūlymų (tie pasiūlymai buvo pavėluoti), kad Valstybės kontrolės departamentas turėtų teisę tikrinti teismų finansinę ūkinę veiklą. Vis dėlto tuo metu finansinė sistema buvo tokia, kad visi dokumentai apie teismų finansinę ūkinę veiklą buvo Teisingumo ministerijoje ir Valstybės kontrolės departamentas turėjo visą teisę (tą ir darė), tikrindamas Teisingumo ministerijos finansinę ūkinę veiklą, kartu tikrinti ir teismų, kadangi visi dubliuojantys dokumentai apie lėšų panaudojimą teismuose buvo Teisingumo ministerijoje. Kadangi Valstybės kontrolės departamentas gana dažnai kreipdavosi į teismus, kurie „priklausė“ Teisingumo ministerijai, tai vis dėlto manyta, kad tiesioginio kontakto, vienokio ar kitokio Valstybės kontrolės departamento poveikio teisėjams neturėtų būti. Valstybės kontrolės departamentas turėjo teisę išreikalauti dokumentus iš teismų per Teisingumo ministeriją ir atlikti visus veiksmus, kurie numatyti jiems pagal įstatymą. Todėl Teismų įstatyme paliktos visos

³⁴⁹ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-05-31 trisdešimt septintasis posėdis. *Op. cit.*

³⁵⁰ *Ibid.*

tikrinimo teisės, o papildomų nuostatų fiksavimas galėjo pakenkti teisėjų nepriklausomumo principui³⁵¹.

66 Seimo nariams balsavus „už“ ir tik 7 susilaikius, Lietuvos Respublikos teismų įstatymas buvo priimtas realiai nepaliekant jokių socialinių garantijų. Nors, Teisingumo ministerijos nuomone, priimtas įstatymas buvo geras, tik jį reikėjo įgyvendinti,³⁵² manome, kad tuo metu buvo puiki proga įtvirtinti tinkamas socialines garantijas teisėjams. Kaip parodė praktika, tie teisėjai, kurie dėl socialinių garantijų trūkumo buvo pasitraukę iš teismų sistemos, vėliau, priėmus atlyginimus reguliuojančius teisės aktus ir kt., grįžo į sistemą. Beje, teisėjų atlyginimai du kartus buvo keliami po 2–2,5 karto³⁵³ – tai parodo, kokioje padėtyje tuo metu dirbo teisėjai ir kiek reikėjo būti atsidavusiam tiek Lietuvos valstybei, tiek teismų sistemai, kad, nepaisant pertvarkų sąlygotų nesklandumų, asmenys dirbo ir formavo pačią teismų sistemą iš vidaus.

Kartu su teisėjų darbo atlyginimų ir socialinių garantijų problemomis buvo sprendžiamos teismų, kaip institucijų, veiklos materialinio aprūpinimo klausimai. Jei Aukščiausiasis Teismas ir apylinkių teismai „paveldėjo“ tam tikrą sovietmečio teismų materialinę bazę, tai kitiems teismams reikėjo absoliučiai visko, pradėdant pastatais. Prasidėjus privatizavimui, tokių rasti buvo sunkoka, juo labiau, kad jie turėjo bent minimaliai atitikti specifinius teismo poreikius (posėdžių salė ir pan.). Kadangi šį aspektą gana detalai aptarėme Konstitucinio Teismo steigimo kontekste, čia nesikartosime – sunkumai buvo iš esmės tie patys. Pavyzdžiui, Panevėžio apygardos teismas 1995 m. pradžioje buvo įsikūręs Švietimo skyriaus pastate nuomos pagrindais³⁵⁴, kartais trūko lėšų baldams naujiems teismams įsigyti³⁵⁵. Rūpintis šiais dalykais taip pat turėjo Teisingumo ministerija – ši funkcija jai priklausė

³⁵¹ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-05-31 trisdešimt septintasis posėdis. *Op. cit.*

³⁵² *Ibid.*

³⁵³ Interviu medžiaga. *Op. cit.*

³⁵⁴ Daugiau teismų, daugiau teisingumo (pokalbis su Panevėžio apygardos teismo pirmininku T. Zdanavičiumi). *Op. cit.*

³⁵⁵ Kada teismas bus šventovė? Apie Lietuvos teismų reformą su teisingumo ministru Jonu Prapiesčiu. *Op. cit.*

nuo seno. Tiesa, buvo ir kitokių nuomonių: antai, M. Lošys nurodė, kad materialinis teismų aprūpinimas turėtų priklausyti ne vykdomajai, o įstatymų leidžiamajai valdžiai, nes pasitaikydavo dažnų atskirų pareigūnų piktnaudžiavimų vykdomosios valdžios įgaliojimais, ypač apylinkių teismuose³⁵⁶.

Atskiro, nors ir trumpo (atsižvelgiant į tyrimo objektą), dėmesio vertas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo statutas, priimtas 1995 m. balandžio 18 d., kuriuo iš esmės buvo nustatytos atskiros garantijos šio teismo teisėjams. Pirmiausia, įdomi pati atskirų socialinių garantijų įtvirtinimo vieno teismo teisėjams aplinkybė. Tokią intenciją galėjo lemti tai, kad konstitucinis Teismas jau buvo „aprobavęs, patvirtinęs“ teismų steigimą ne Teismų įstatymu, o atskiru teisės aktu. Atsižvelgiant į tuometinį siekį sukurti tokį Lietuvos Aukščiausiojo Teismo autoritetą, kokį turi kasacinės instancijos teismai kitose valstybėse³⁵⁷, taigi pritraukti į teismą geriausius teisininkus, teisės srities mokslininkus, didesnių garantijų nustatymas atrodo suprantamas. Nepaisant diskusijų Seime, priimant įstatymą, kuriuo patvirtintas statutas, kai kurios išskirtinės garantijos teisėjams išliko (pvz., išeitinių išmokų dydis, atskirai reglamentuotos kompensacijos nelaimingų atsitikimų, žūties atvejais ir kt.) Be to, itin didelę statuto dalį užima Senato statuso reglamentavimas – noras reguliuoti šio Lietuvos Aukščiausiojo Teismo organo veiklą taip pat galėjo būti vienas iš statuto priėmimo tikslų. Vis dėlto, manytina, kad, nors statuto priėmimas tuo metu galėtų būti pateisinamas tam tikromis istorinėmis / ekonominėmis aplinkybėmis, tačiau autentiškos teismų sistemos kūrimo kontekste jis liudija tam tikrą įstatymo leidėjo blaškymąsi reformuojant teismų sistemą, tam tikrų problemų sprendimą *ad hoc* (dažnai tai buvo būtina), įtvirtinant skirtingą tam tikrų teismų sistemos grandžių reguliavimą.

³⁵⁶ LOŠYS, M. Teisminės valdžios kūrimo Lietuvoje problemos. *Teisės problemos*, 1994, nr. 2, p. 36.

³⁵⁷ Lietuvos Respublikos Seimo 1995-03-28 aštuntasis posėdis. *Stenogramos*, [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-01-01, nr. 213. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=239936&p_query=&p_tr2=2>.

6. 1996 m. norminės bazės patobulinimas – neįvykusi Lietuvos teismų sistemos reforma?

Nors kiekvienam žmogui natūraliai rūpi jo atlyginimo ar socialinių garantijų klausimai, ir teisėjai iš tikrųjų turėjo pagrindą būti nepatenkinti. Kaip pagrindines teismų sistemos „bėdas“ jie dažnai nurodydavo visai kitus veiksnius (iš esmės tą patį kalbėjo ir mūsų tiriamojo darbo metu apklausti asmenys³⁵⁸). Teisėjai nežinojo, kaip nagrinėti bylas, pasikeitus teisiniam reguliavimui, taip pat daugeliui teisėjų apeliacinis procesas tapo naujove, apsibrasti ir pradėti tinkamai nagrinėti bylas prireikė apie dvejų metų (tuo metu kilo daug neaiškumų dėl atskirų grandžių proceso – apygardų teismai nagrinėjo apylinkių teismų teikimus ir pan.). Sukurta teismų sistema atrodė pernelyg gremėzdiška. Apylinkių teismai pernelyg smulkūs, o veikianti apeliacinė instancija – neužtikrina praktikos vienodinimo fakto klausimais (apygardų lygmeniu). Kai kurių teisėjų nuomone, reikėtų siekti „vieno galingo“ Apeliacinio teismo sukūrimo, nes šiuo metu egzistuoja daug grupių, daug teisėjų, daug sprendimų – tam tikras institucinis išsiblašymas, praktikos nevienodumas, o aukščiausiose teisminėse instancijose dirba per daug teisėjų. Pirmąjį pusmetį po įsteigimo Lietuvos apeliacinis teismas praktiškai neturėjo nagrinėjamų bylų, todėl net kilo abejonės, ar šis teismas apskritai reikalingas – galbūt pakaktų trijų grandžių sistemos: pirmąją instanciją bylas nagrinėtų apylinkių teismai, apeliacine – apygardų, o kasacine – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, siekiant vieningos apeliacinės ir kasacinės praktikos. Susidarė realus pavojus atsisakyti ką tik sukurtos teismų sistemos ir pradėti kurti naują, iš naujo paskirstant kompetenciją, o paskui ir etatus ir t. t. Kiek pagrįsti buvo tokie siūlymai?

Nors teismai, lyginant su visomis teisėsaugos institucijomis, dirbo neblogai (žmogus visais atvejais galėjo kreiptis į teismą ir rasti atsakymus į savo keliamus klausimus³⁵⁹), bendra aplinka buvo nepalanki teismams – žemas

³⁵⁸ Interviu medžiaga. *Op. cit.*

³⁵⁹ Lietuvos Respublikos Seimo 1995-10-03 dvyliktasis posėdis. *Op. cit.*

reitingas, neigiama visuomenės nuomonė. Kai kurie teisėjai žemą teismų reitingą aiškino tuo, kad bent civilinėse bylose beveik kiekvienoje byloje viena šalis teismo sprendimu lieka nepatenkinta. Kita vertus, kaip žinia, atsirado naujos teismų grandys, kur kas padidėjo teisėjų skaičius, teisėjų etatai, teisėjais atėjo dirbti nauji žmonės, ir galbūt iš dalies, nors jie stengėsi dirbti kuo geriau, dėl nežinojimo ar dėl patirties stokos teismo sprendimai ne visada būdavo deramai pagrįsti. Visuomenėje buvo pakankamai įsigalėjusi nuomonė, kad teismai, ypač pirmos instancijos, yra masiškai paperkami. Panašų įvaizdį formuodavo ir spauda. Kai kurie faktai, pačių teisėjų nuomone, galėjo būti pagrįsti, nes teisėjais kaip ir visose įstaigose dirba žmonės³⁶⁰.

Nuo 1995 m. sausio 1 d. įsigalioję Teismų įstatymas bei procesinių įstatymų pakeitimai, bėgant laikui, išryškino tam tikrus teisinio reguliavimo trūkumus, visų pirma, pasireiškiančius neadekvačiu teisėjų darbo krūviu kasaciniame teisme bei Lietuvos apeliaciniame teisme. Antai, V. Greičius yra nurodęs³⁶¹, kad 1995 m. Baudžiamųjų bylų skyrius gavo 1 307 kasacinius skundus, pagal kuriuos teisėjų kolegijos išnagrinėjo 740 kasacinių bylų dėl 944 nuteistųjų. Tuo tarpu Lietuvos apeliaciniame teismo baudžiamųjų bylų skyrius 1995 m. apeliacine tvarka išnagrinėjo 225 bylas. Didžiulis darbo krūvis Aukščiausiajame Teisme tuo metu atėmė didelę darbo laiko dalį iš teisėjų, kurių reikėjo skirti analitiniam darbui. Atsižvelgiant į tokią padėtį bei į tai, kad, V. Greičiaus nuomone, kasacinis teismas ir apeliacinės instancijos teismas vykdo iš esmės panašų uždavinį – šalina teismų klaidas, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo iniciatyva Seimui buvo pateiktas kompleksas įstatymų projektų, kuriais 1996 m. liepos 4 ir 9 d. buvo pakeistas Teismų įstatymas ir kiti teisės aktai. Pagrindinės tokių pakeitimų priežastys nurodytos dvi: (i) didelis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo darbo krūvis ir (ii) Lietuvos Aukščiausiasis Teismas

Interviu medžiaga. *Op. cit.*

³⁶⁰ *Ibid.*

³⁶¹ GREIČIUS, V. Kasacija baudžiamajame procese: problemos, perspektyvos. *Justitia*, 1997, nr. 2, p. 8.

neturėjo galimybių vykdyti intelektualinę veiklą, formuojant vienodą praktiką, rengiant apibendrinimus³⁶².

Kritikos, diskusijų ir sprendimo paieškos rezultatai buvo esminiai pakeitimai, padaryti Teismų įstatyme 1996 m. Būtent Teismų įstatymo 17 straipsnyje buvo nustatyta, kad Lietuvos apeliacinis teismas yra ne tik apeliacinė instancija byloms, kurias išnagrinėjo apygardų teismai, kaip pirmosios instancijos teismai, bet taip pat apygardų teismų sprendimų, nuosprendžių ir nutarčių, priimtų apeliacine tvarka, kasacinė instancija. Tuo tarpu Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kompetencija taip pat buvo pakeista, numatant, kad (18 straipsnis) teismas yra kasacinė instancija (i) Apeliacinio teismo sprendimams, nuosprendžiams ir nutartims, priimtiems apeliacinės instancijos teisme bei (ii) apygardų teismų sprendimams, nuosprendžiams, nutartims ir nutarimams, priimtiems pirmosios instancijos teisme. Taip pat pakeistos Senato funkcijos, numatant, kad jis pagal Aukščiausiojo Teismo pirmininko teikimą nagrinėja bylas dėl įsiteisėjusių Aukščiausiojo Teismo kolegijų nutarčių ar apeliacinio teismo kasacinių nutarčių, jeigu Senato sprendimas būtų reikšmingas vienodai teismų praktikai, taikant įstatymus, formuoti.

Taigi Lietuvos apeliacinis teismas, kaip apeliacinė teismo instancija, mūsų nuomone, buvo tam tikra prasme niveliuotas – tapo nebeaišku, ar tai apeliacinė, ar kasacinė instancija. Ramdamiesi pirminiais šaltiniais, galime apibendrinti ir išskirti tokias pagrindines pasikeitusio teisinio reguliavimo problemas, kurios ne mažiau nei teisės profesionalus, neramino ir įstatymų³⁶³:

1) Apeliacinio teismo kompetencijos laikinas pakeitimas, pavedant nagrinėti vieną kategoriją kasacinių bylų. Abejotina ar tinkamai buvo pasielgta, nes Lietuvos apeliaciniam teismui suteikta, nors ir laikinai, visiškai jam nebūdinga funkcija. Konstitucijoje yra apibrėžtas Lietuvos apeliacinis teismas ir nors ten nėra itin išsamaus išaiškinimo, tačiau kontekstas buvo labai aiškus,

³⁶² DRIUKAS, A. Kasacinio proceso reglamentavimas naujajame civilinio proceso kodekse. *Jurisprudencija*, 2002, nr. 28(20), p. 167.

³⁶³ Lietuvos Respublikos Seimo 1996-07-04 šešiasdešimt penktasis posėdis. *Op. cit.*

numanyta, kad tai yra apeliacinė instancija. Be to, visą laiką nuo 1992 m. buvo siekiama įkurti vieną kasacinį teismą, keturių grandžių teismų sistemą, o tokiu žingsniu, nors ir pragmatišku ir, matyt, tuo laiku vieninteliu galimu sprendimo būdu buvo bandoma grįžti atgal, sumaišant, dubliuojant teisminių instancijų funkcijas (be to, pačios Civilinio ir Baudžiamojo kodekso rengimo grupės tokiems pakeitimams taip pat nepritarė).

Be to, svarbu pažymėti, kad pačiame įstatyme nebuvo numatytas tokių pakeitimų galiojimo terminas. Jis buvo nurodytas kitame įstatyme dėl pirmojo įsigaliojimo (1996 m. liepos 9 d. Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 13, 17, 18, 19, 20, 21, 27, 29, 36, 42, 58, 60, 62 straipsnių pakeitimo ir papildymo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Statuto 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 15, 17, 18, 20, 30 straipsnių pakeitimo ir papildymo, Baudžiamojo kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymų įgyvendinimo įstatymu, Nr. I-1446, kuriame nurodyta, kad iki Teismų įstatymo 17 ir 18 straipsnių, Baudžiamojo proceso kodekso 416 straipsnio ir Civilinio proceso kodekso 351(1) straipsnio įsigaliojimo gauti Lietuvos Aukščiausiajame Teisme kasaciniai skundai dėl įsiteisėjusių apygardų teismų sprendimų, nuosprendžių ir nutarčių, priimtų apeliacine tvarka išnagrinėtose bylose, išnagrinėjami kasacine tvarka Lietuvos Aukščiausiajame Teisme. Tuo tarpu pakeitimai, susiję su priimtu įstatymu, galioja iki naujų Civilinio proceso ir Baudžiamojo proceso kodeksų priėmimo ir įsigaliojimo. Manyta, kad šių kodeksų parengimas gali užtrukti mažiausiai 2–3 metus, taigi, apytikriai tokiam terminui buvo ketinama dubliuoti Lietuvos apeliacinio teismo funkcijas su kasacinio teismo funkcijomis. Žinoma, svarstyтина, ar neturėjo būti toks laikinas galiojimas numatytas pačiame pakeitimo įstatyme, tačiau atsižvelgiant į tai, kad buvo teikiamas visas teisės aktų paketas (ir procesinių teisės normų), mūsų manymu, logiška, kad pasirinktas optimaliausias variantas. Autorės nuomone, lieka pripažinti, kad nežinant apie kito įstatymo egzistavimą, pakeitimo įstatymų nuostatų interpretavimas gali būt sudėtingas ir sukelti tam tikrą sumaištį vertinant įstatymų leidėjo ketinimus spręsti tuo metu kilusias problemas dėl aukščiausių grandžių teismų darbo krūvių.

Mūsų nuomone, tuo metu pagrįstai manytina, kad tokiu įstatymu buvo darkoma teisinė reforma, o patys pakeitimai prieštaravo Teisinės sistemos reformos metmenims ir numatyta teismų sistemos pertvarkai bei pačiai kasacijos esmei. Valstybės ir teisės komiteto patarėjai (buvo siūlomas kompromisas – perduoti tam tikrą kasacinių bylų skaičių, o ne pačią funkciją), Juridinio skyriaus konsultantai, Konstitucinio Teismo specialistai, Teisininkų draugija, Lietuvos apeliacinis teismas ir Teisingumo ministerija bei kitų instancijų specialistai nepritarė kasacinės funkcijos perdavimui apeliaciniam teismui. Manyta, kad toks reguliavimas prieštarauja ir Europos Tarybos ministrų komiteto rekomendacijai Nr.R (95.5) Europos Sąjungos šalims narėms: „Kasacijos pateikimas trečiosios instancijos teismui turėtų būti naudojamas tokioms byloms, kurios vertos trečiojo teismo nagrinėjimo. Pavyzdžiui, byloms, kurios plėtotų įstatymą arba kurios padėtų užtikrinti vienodą įstatymo aiškinimą, taip pat galima nustatyti apribojimus, leidžiančius paduoti apeliaciją tik tuo atveju, kai tai yra bendras visuomeninės svarbos teisės klausimas.“ Vis dėlto, mūsų manymu, laikinu šių normų galiojimu buvo išlaikyta tam tikra kompromisinė situacija ir palikta galioti principinė pozicija dėl apeliacinio ir kasacinio procesų atskirumo, laikinai ją paminant teismų funkcionavimo vardan.

2) Kitas ne mažiau svarbus klausimas, susijęs taip pat ir su pirmuoju (dėl kasacinio teismo funkcijų perdavimo apeliaciniam teismui) buvo susijęs su teismų praktikos formavimu. Juk vienas iš svarbių kasacinio teismo uždavinių – formuoti vienodą teismų praktiką visoje valstybėje. Taigi šiuo atveju Apeliacinis teismas, spręsdamas tam tikrą dalį kasacinių bylų lyg atrodytų ir perėmė dalį kasacinio teismo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo) funkcijų vienos teismų praktikos formavimo srityje, t. y. valstybėje nebeliko vienos teismo instancijos, kuri formuotų teisės aiškinimo ir taikymo praktiką. Galbūt tais teisėjų etatais, kuriais siūlyta padidinti Apeliacinio teismo sudėtį galima buvo didinti Aukščiausiojo Teismo teisėjų skaičių ir taip spręsti problemą, užuot sukeltant tam tikrą sumaištį valstybėje. Šiuo atveju Aukščiausiojo Teismo pozicija buvo tokia, kad Aukščiausiojo Teismo teisėjų senatas galėjo aprobuoti

Apeliacinio teismo sprendimus ir tokiu būdu prisidėti / formuoti vienodą teisės aiškinimo ir taikymo praktiką.

3) Aukščiausiojo Teismo pirmininko teisių išplėtimas, suteikiant jam teisę teikti Senatui bylas peržiūrėti (Aukščiausiojo Teismo kolegijų ar Apeliacinio teismo kasacine tvarka išnagrinėtas bylas). Tuo metu būta daug kreipimusi į patį teismo pirmininką dėl kai kurių teismų kolegijų darbo, tačiau pirmininkas neturėjo teisės nieko daryti. Kita vertus, mūsų nuomone, teisėjų nepriklausomumo aspektu minėti pakeitimai tik dar labiau pakirto kitų teisminių instancijų (apeliacinės) nepriklausomumą. Šiuo atveju, manome, kad pirmininkas negali veikti kaip teisminė institucija, jis yra labiau asmuo, atsakingas už teismo administravimą, organizuojantis jo darbą, o ne sprendžiantis konkrečių bylų likimą (šią funkciją jis gali atlikti kaip teisėjas, sprenddamas jo kompetencijai priskirtas bylas).

Plečiant Teismo pirmininko galias, Aukščiausiojo Teismo Senatui buvo pavedama viena esminė funkcija formuojant teismų praktiką. Aukščiausiasis Teismas pagal įstatymą privalo formuoti vienodą teismų praktiką aiškinant įstatymus. Viena iš tokios praktikos formavimo formų buvo ta, kad Aukščiausiojo Teismo Senatas aprobuodavo teismo sprendimą, kuris padėdavo tą praktiką formuoti. Tačiau sprendimas dažniausiai buvo padarytas Aukščiausiojo Teismo vienos kolegijos, kurią sudarė trys žmonės. Jie gali suklysti ir taip pradėti formuoti ne visai tinkamą įstatymo išaiškinimą. Su tokiais dalykais Teisme jau buvo susidurta, jie buvo kritikuojami spaudoje, buvo Teisininkų draugijos pirmininko, kai kurių advokatų parašytų straipsnių, kuriais reikalauta, kad būtų numatyta tam tikra teisinė galimybė jau išaiškintą įstatymą koreguoti, t. y. koreguoti patį išaiškinimą. Todėl Teisingumo ministerija siūlė tokią teisinę išeitį: ekstraordinariniais atvejais Aukščiausiojo Teismo pirmininko teikimu ir atsižvelgiant į tai, kad toks išaiškinimas būtų reikalingas vienodos praktikos formavimui, keletą bylų per metus pavesti išspręsti Senatui. P. Kūrio, tuometinio teisingumo ministro nuomone, tai buvo tinkamas reguliavimas, kuris rėmėsi teismų veiklos praktika, nes pavyzdžiui, Prancūzijoje ministras susidūrė su viena byla, kurią ketvirtoji civilinių bylų

kolegija buvo išsprendusi vienaip, o Kasacinio teismo plenarinis posėdis, plenarinė sesija pakeitė šitą išaiškinimą. Vadinasi, nacionaliniuose teismuose tokių atvejų būdavo. Tarptautiniuose teismuose, pavyzdžiui, Europos žmogaus teisių teisme bylą nagrinėjo 9 žmonių kolegija ir aiškino Europos konvencijos nuostatą. Jeigu analogiškoje byloje pasirodydavo, kad ta nuostata ne visai teisingai išaiškinta, tada bylą nagrinėdavo 19 žmonių kolegija. Todėl teisingumo ministro negalima buvo įtarti autoritarizmo tendencijomis ar siekimais, kad Aukščiausiojo Teismo pirmininkas šioje srityje gautų tam tikrų teisių – ministras rėmėsi užsienio valstybių praktika, su kuria buvo susidūręs pats tiesiogiai ir siekė tam tikrą teisinio reguliavimo patirtį perteikti ir Lietuvoje. Pavyzdžiui, Aukščiausiojo Teismo pirmininko teisę pateikti teikimą ar paskirti pranešėją Senate, nustatyti principą, kai Senate balsai pasiskirsto po lygiai, pavyzdžiui, šeši prieš šešis, kad Aukščiausiojo Teismo pirmininko balsas būtų lemiantis. Tokia tvarka egzistavo kitose valstybėse ir visose Europos teisminėse institucijose, ir tarptautinėse: Liuksemburgo teisme, Strasbūro teisme ir Hagos teisme. Anot ministro, pirmininko balsas, išvertus iš prancūzų kalbos, yra „<...> lemiantis balsas“³⁶⁴.

Viena vertus, galime tokiu atveju svarstyti, ar nebūtų įvesta dar viena teisminė instancija (kaip buvo plenumas, prezidiumas). Kita vertus, dar viena teisminė instancija, susidedanti iš 10 teisėjų, būtų garantija, kad išimties atvejais padaryti sprendimai ar nuosprendžiai būtų peržiūrėti. Tačiau vis dėlto Senato sprendimu, po trijų instancijų nagrinėjimo bylai vėl esant gražinta į tam tikros instancijos teismą Senato paskirtis ir pagrindinis tikslas – ne suvienodinti teismų praktiką, o išspręsti bet kurią bylą kitaip nei ji buvo išnagrinėta prieš tai buvusiose teisminėse instancijose. Atsirastų dar penkta teisminė pakopa, taip pažeidžiant Konstituciją, Teisinės reformos metmenis ir kt.³⁶⁵

Apibendrinant, galime teigti, kad sprendimo perduoti kasacinės instancijos funkcijas Apeliaciniam teismui netoliaregiškumą bei laikinumą liudija ir tai, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo darbo krūvio problema nebuvo

³⁶⁴ Lietuvos Respublikos Seimo 1996-07-04 šešiasdešimt penktasis posėdis. *Op. cit.*

³⁶⁵ *Ibid.*

išspręsta. Vis dėlto tuo metu praktiškai Lietuvoje veikė septyni kasaciniai teismai. Be to, atsisakyta leidimų sistemos Aukščiausiajame Teisme, kas lėmė dar didesnę bylų kiekį (pvz., 1996 m. išnagrinėtos 5 136 civilinės bylos, 1997 m. – 6 250 civilinių bylų)³⁶⁶. Pastebėtina, kad tuometinio Aukščiausiojo Teismo pirmininko buvo išsakyta mintis, kad toks kompetencijų perskirstymas buvo priverstinis, tai buvo laikina išeitis reguliojant darbo krūvį, kuri visiškai pasiteisino.³⁶⁷

Manome, kad tokiu teisiniu reguliavimu, viena vertus, buvo bandoma greičiausiai ir paprasčiausiai būdu spręsti Aukščiausiojo Teismo darbo krūvio problemą, tačiau, kita vertus, nepateisinama kasacinio ir apeliacinio procesų niveliavimas, sumaišymas bei ne vienos, o kelių kasacinių instancijų įsteigimas. Toks teisinis reguliavimas esmingai skyrėsi nuo deklaruotų siekių bei prieštaravo apeliacijos ir kasacijos esmei.

Tačiau pagrindinis pozityvus momentas buvo tas, kad bendrosios kompetencijos teismų sistema iš esmės išliko tokia, kokia ji buvo sukurta ir pradėjo veikti 1995 m. sausio 1 d. Vėlesni Teismų įstatymo ir kitų aktų pakeitimai ir papildymai, be abejojimo, reikšmingi ir verti mokslininkų dėmesio (turintys tapti specialiai tam skirtų tyrimų objektu), buvo jau esamos sistemos tobulinimas, o ne naujos sistemos kūrimas. Autentiškos Lietuvos teismų sistemos kūrimo procesas, juridškai pradėtas 1992 m. sausio 16 d. Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo kai kurių straipsnių pakeitimu ir papildymu, davė vaisių 1995 m. sausio 1 d., o kiti dveji metai parodė teismų sistemos gyvybingumą ir atitikimą Lietuvos visuomenės poreikius. Tik pasibaigus pirmajam atkurtos Nepriklausomybės dešimtmečiui, įvykus daugeliui visuomenės ir valstybės gyvenimo pokyčių, atsiradus naujiems uždaviniams ir kilus naujiems iššūkiams, Lietuvos teismų sistemą papildė administraciniai teismai.

³⁶⁶ Lietuvos Respublikos Seimo 1994-10-13 septynioliktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 167 Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238907&p_query=andrikis%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2#zyna_5s17poauksciausteistsk>.

IŠVADOS

1. 1989-1990 m. pradžioje vykęs LTSR teismų sistemos, neužtikrinusios asmens teisės į nešališką ir teisingą teismą įgyvendinimo, reformavimas laikytinas daliniu ir kompromisiniu, neištaisiusiu esminių (sovietmečio sąlygomis – nepataisomų) teismų sistemos trūkumų. Atkūrus Nepriklausomybę, iš pradžių (iki 1992 m. sausio 16 d.) buvo panaudota turima teismų sistema, iš dalies ją patobulinus ir tuo sudarius prielaidas autentiškai Lietuvos teismų sistemai sukurti.

2. Autentiškos Lietuvos teismų sistemos sukūrimo (kol kas tik *de jure*) konstitucinės ir ordinarinės teisės lygmenimis pradžia laikytinos 1992 m. priimtose Laikinojo Pagrindinio Įstatymo pataisos ir Teismų įstatymas. Nauji instancinės ir institucinės bendrosios kompetencijos teismų sistemų modeliai buvo pasirinkti taikliai atsižvelgus į Lietuvos valstybės poreikius ir tarptautinius teisės aktus, bendras Vakarų teisės raidos tendencijas, plačiai ir didžiąja dalimi pagrįstai panaudojus tarpukario Lietuvos patirtį, pagrįstai atsisakius tam tikro sovietmečio „paveldo“, panaudojus (daugiausia racionaliai) turimus teismų sistemos žmogiškuosius ir materialinius išteklius.

3. Konstitucinės kontrolės ir specialiai tam skirtos institucijos – Konstitucinio Teismo – įtvirtinimas 1992 m. Konstitucijoje ir atitinkamų jos nuostatų įgyvendinimas 1993 m. laikytinas revoliucingu teismų sistemos pokyčiu 1992–1994 m., parengtu remiantis Europos valstybių patirtimi ir atsižvelgiant į tarpukario Lietuvos istoriją. Konstitucinio Teismo nepriklausomumo užtikrinimas formuojant jį trimis valdžioms laikytinas veiksmingu ir pasiteisinsiu, aukšti jo materialinio aprūpinimo, teisėjų asmens neliečiamumo ir socialinių garantijų standartai sudarė palankias sąlygas bendrosios kompetencijos teismų ir teisėjų nepriklausomumui įtvirtinti 1994–1995 m.

³⁶⁷ GREIČIUS, V. Pasisakymas iškilimingame Lietuvos teismų 80-mečio minėjime. Lietuvos Respublikos teismams – 80. *Justitia*, 1998, nr. 6, p.7.

4. 1992 m. Konstitucija sustiprino bendrosios kompetencijos teismų ir teisėjų nepriklausomumo garantijas, padėjo konstitucinius teismų savivaldos ir būsimų administracinių teismų sistemos pagrindus. Tačiau bendrosios kompetencijos teismų reforma vėlavo dėl laiku nepriimtų ar nepakeistų kitų tam reikiamų kodeksų ar įstatymų ir lėšų, materialinių ir žmogiškųjų išteklių stokos. Vėluojant reformai, 1994 m. teko laikinai įsteigti specializuotą Ūkinį teismą, perdavus jam dalį dar neįsteigtų apygardų teismų kompetencijos. 1992–1994 m. pagrindiniu teisės reguliavimo trūkumu laikytini platūs teisingumo ministro įgaliojimai formuojant teisėjų korpusą, varžę teismo ir teisėjo nepriklausomumą, pašalinti tik Konstituciniam Teismui pripažinus juos prieštaraujančiais Konstitucijai.

5. Priimant 1994 m. Teismų įstatymą, greta aprobuotų, Lietuvos ir kitų romanų-germanų ir anglosaksų teisės tradicijų šalių patirtimi grįstų sprendimų buvo įtvirtinti ir nenuoseklūs, neracionalūs ir nekonstitucingi dalykai. Keliantys didesnę grėsmę teismų sistemai laikytini (greta minėtų teisingumo ministro įgaliojimų) dviguba kasacinė instancija ir Aukščiausiojo Teismo reorganizavimo problemos sprendimas, reiškęs neracionalų šio teismo likvidavimą ir steigimą iš naujo ir prieštaraujančią Konstitucijai jo teisėjų įgaliojimų nutraukimą prieš laiką.

6. Vykdamas bendrosios kompetencijos teismų reformą, pavyko sukurti skaidrią teisėjų skyrimo, atleidimo iš pareigų, drausminės atsakomybės tvarką, nustatyti iš esmės pakankamas ir adekvačias ekonominei krašto būklei teisėjų socialines garantijas. Tačiau žmogiškųjų išteklių paskirstymas tarp įvairių grandžių teismų nebuvo optimalus, dėl to susidarė pavojus atsisakyti iš pradžių per mažai bylų turėjusio Lietuvos apeliacinio teismo ir pradėti kurti naują trijų grandžių sistemą. Teisingumo ministerija iš esmės deramai įvykdė jai patikėtas funkcijas, tačiau tai didžiąja dalimi priklausė nuo aukšto paties ministro profesionalumo ir asmens savybių, o ne nuo teisinio reguliavimo kokybės.

7. 1996 m. priimti Teismų įstatymo pakeitimai vertintini kaip esminis atitolimas ir nukrypimas nuo teismų reformos tikslų ir principų, ypač kasacinės instancijos teismo teisių suteikimas Lietuvos apeliaciniam teismui. Pagrindinis

teigiamas dalykas buvo tas, kad bendrosios kompetencijos teismų sistema iš esmės išliko tokia, kokia ji buvo sukurta ir pradėjo veikti 1995 m. sausio 1 d.

8. Teismų sistema, juridiškai pradėta kurti 1992 m. sausio 16 d. Laikinojo Pagrindinio Įstatymo kai kurių straipsnių pakeitimu ir papildymu ir pradėjusi funkcionuoti 1995 m. sausio 1 d., buvo autentiška Lietuvos teismų sistema, akumuliravusi Lietuvos ir kitų Vakarų teisės tradicijos (daugiausia jos romanų-germanų, bet kai kur ir anglosaksų atmainos) kraštų istorinę teisinę patirtį, kūrybiškai interpretuotą, išvystytą ir pritaikytą prie aktualių Lietuvos visuomenės poreikių, ekonominės ir politinės aplinkos. Atitinkanti Vakarų teisės tradiciją, tarptautinių aktų nuostatas, autentiška Lietuvos teismų sistema, nepaisant tam tikrų trūkumų, pasirodė pasitvirtinusi ir patenkinusi esminius to meto Lietuvos valstybės poreikius.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai:

1. 1791 m. gegužės 3 d. Lietuvos Konstitucija [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pdf/Konstitucija_1791.pdf>.
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą: <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/EBDFB6BB-2A0E-48D0-935F-43AFC0A961C7/0/LIT_CONV.pdf>.
3. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Konstitucija (pagrindinis įstatymas). Vilnius, 1978 [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą: <<http://rulzeng.50megs.com/kons.html>>.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-1014.
5. Lietuvos Respublikos laikinasis pagrindinis įstatymas. *Valstybės žinios*, 1990, nr. 9-224.
6. Lietuvos Respublikos Teismų santvarkos įstatymas, *Vyriausybės žinios*, nr. 419.
7. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Teismų santvarkos įstatymas. *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*, 1981, nr. 34-421 [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą: <<http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=CEFCDD7E-D768-4807-9AB9-4EE0FF81ECAF>>.
8. Lietuvos TSR įstatymas „Dėl Lietuvos TSR rajonų (miestų) liaudies teismų liaudies teisėjų ir liaudies tarėjų atšaukimo tvarkos“. *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*, 1981, nr. 34-423 [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą: <<http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=B38630FD-FD0C-446D-8761-C2ED573D5323>>.
9. 1983 m. sausio 1 d. LTSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumo nutarimas. *Vyriausybės žinios*, 1983, nr. 15 -144.

10. LTSR Tarybos Prezidiumo nutarimas „Dėl Lietuvos TSR Teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatymo ir nutarimo dėl šio įstatymo įsigaliojimo tvarkos projektų“. Lietuvos centrinis archyvas. F.R-758, ap. 3, b. 1868.
11. LTSR Aukščiausiosios Tarybos nutarimas „Dėl Lietuvos TSR teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatymo įsigaliojimo tvarkos“. Lietuvos centrinis archyvas. F.R-758, ap. 3, b. 1868.
12. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatymas. *Valstybės žinios*, 1990, nr. 8-185.
13. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo kai kurių straipsnių pakeitimo ir papildymo“. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 3-42.
14. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 8-208.
15. Lietuvos Respublikos apylinkių teismų įsteigimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 10-240.
16. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl apygardų teismų, Lietuvos apeliacinio teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo įsteigimo ir Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 15 straipsnio papildymo, *Valstybės žinios*, 1992, nr. 10-240.
17. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl apygardų teismų, Lietuvos apeliacinio teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo įsteigimo ir Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 15 straipsnio papildymo. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 32-976.
18. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1015.
19. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo pagrindinio įstatymo kai kurių straipsnių pakeitimo ir papildymo. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 34-2.
20. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, nr. 46-851.
21. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų skaičiaus“. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 81-1517.

22. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl apylinkių teismų teisėjų etatų skaičiaus“ 1 straipsnio pakeitimo ir papildymo. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 96-1877.
23. 1996 m. liepos 4 d. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 13, 17, 18, 19, 20, 21, 27, 29, 36, 42, 58,60, 62 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. I-143. *Valstybės žinios*, 1996, nr.67-1607.
24. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimas „Dėl Lietuvos TSR Teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatymo ir nutarimo dėl šio įstatymo įsigaliojimo tvarkos projektų“. *Lietuvos centrinis archyvas*. F.R-758, Ap. 3, B. 1868. P. 140.
25. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas „Dėl Lietuvos TSR teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatymo įsigaliojimo tvarkos“. *Lietuvos centrinis archyvas*. F.R-758, Ap. 3, B. 1868., P. 141-143.
26. Dėl Lietuvos TSR teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatymo projekto. *Lietuvos centrinis archyvas*. F.R-758, Ap. 3, B. 1868. P. 33-38.
27. 1993 m. gruodžio 14 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas nr. I-331 „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų ir jų įgyvendinimo“. *Valstybės žinios*, 1993, Nr. 70-1311.
28. 1993 m. birželio 1 d. Prezidento dekretas „Dėl darbo grupės teisinės sistemos reformos metmenims parengti sudarymo“. *Valstybės žinios*, 1993, nr. 19-476.

Teismų praktika:

29. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1970 m. sausio 17 d. sprendimas byloje *Delcourt v. Belgium*, nr. 2689/65 [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą: <<http://echr.ketse.com/doc/2689.65-en-19700117/view/>>.
30. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1968 m. birželio 27 d. sprendimas byloje *Wemhoff v. Germany*, nr. 2122/64 [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą: <<http://echr.ketse.com/doc/2122.64-en-19680627/view/>>.

31. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 148 straipsnio antrosios dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 93 straipsnio 1 ir 2 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 1993, nr. 70-1320.
32. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m., birželio 27 d. sprendimas dėl pradėtos teisenos nutraukimo, Nr. 14/94 - 15/94.
33. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 22 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos 1994 m. birželio 15 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų ir apylinkių teismų veiklos teritorijų nustatymo bei Lietuvos Respublikos prokuratūros reformavimo“ 2 straipsnio ir šio įstatymo priėmimo tvarkos atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 1994, nr. 101-2045
34. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. sprendimas dėl Lietuvos Respublikos Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybių teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ galiojimo sustabdymo laikinasis įstatymas atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją. *Valstybės žinios*, 1997, nr. 104-2645.
35. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 25(1), 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 69(1) ir 73 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 1999, nr. 109-3192.
36. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408

straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Byla Nr. 7/03-41/03-40/04-46/04-5/05-7/05-17/05. *Valstybės žinios*, 2006-01-19, nr. 7-254.

37. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. sprendimas dėl pareiškėjo - Lietuvos Respublikos Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 85 straipsnio 3 dalis (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), 139 straipsnio 2, 3 dalys (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 306 straipsnis (2004 m. liepos 8 d. redakcija), 308 straipsnio 2 dalis (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 324 straipsnio 12, 13 dalys (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 377 straipsnio 9 dalis (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 448 straipsnio 7 dalis (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 454 straipsnio 5 dalis (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 460 straipsnio 4, 5 dalys (2002 m. kovo 14 d. redakcija), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 268 straipsnio 3 dalis (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 285 straipsnio 2, 5 dalys (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 286 straipsnio 1 dalis (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 303 straipsnio 2 dalis (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 325 straipsnio 2, 3 dalys (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 358 straipsnio 3 dalis (2002 m. vasario 28 d. redakcija), Lietuvos respublikos teismų įstatymo 119 straipsnio 2 dalies 1 punktas (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 5 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio 1 punktas (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekretas nr. 2067 „Dėl apygardos teismo teisėjo įgaliojimų pratęsimo“, Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. birželio 18 d. dekretas nr. 128 „Dėl apygardų teismų skyrių pirmininkų skyrimo“ neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 36-1293.

38. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. kovo 20 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos darbo kodekso 187 straipsnio 1 dalies, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. liepos 18 d. nutarimo nr. 937 „Dėl minimaliojo darbo užmokesčio didinimo“ 1, 2 punktų, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 24 d. nutarimo nr. 316 „Dėl minimaliojo darbo užmokesčio didinimo“ 1, 2 punktų, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. balandžio 4 d. nutarimo nr. 361 „Dėl minimaliojo darbo užmokesčio didinimo“ 1, 2 punktų (2005 m. balandžio 4 d., 2006 m. kovo 27 d. redakcijos), Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. kovo 27 d. nutarimo nr. 298 „Dėl minimaliojo darbo užmokesčio didinimo“ 1 punkto (2006 m. kovo 27 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2007, nr. 34-1244.

39. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio (2002 m. liepos 2 d., 2004 m. lapkričio 4 d., 2005 m. gegužės 19 d., 2006 m. birželio 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2007, nr. 110-4511.

40. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 20 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2005 m. kovo 3 d. dekreto nr. 225 "dėl apylinkės teismo teisėjos atleidimo" atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 45 straipsnio (2002 m. sausio 24 d. redakcija) 1 daliai, taip pat dėl bylos dalies pagal pareiškėjo - Lietuvos apeliacinio teismo prašymą ištirti Lietuvos Respublikos Prezidento 2005 m. kovo 3 d. dekreto nr. 225 "dėl apylinkės teismo teisėjos atleidimo" atitiktį Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 52 straipsnio (2002 m. sausio 24 d. redakcija) 4 punktui nutraukimo. *Valstybės žinios*, 2007, nr. 136-5529.

Specialioji literatūra:

41. ABRAMAVIČIUS, A. Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija*, 2009, nr. 3(117).

42. ABRAMAVIČIUS, A. Teisminė valdžia Lietuvos Respublikos Konstitucinio Tesimo jurisprudencijoje. *Justitia*, 2005, nr. 4(58).
43. AMBRASAITĖ, G. *Apeliacija civiliniame procese*. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 17.
44. ANDRIULIS, V.; MAKSIMAITIS, M.; PAKALNIŠKIS, V.; PEČKAITIS, J. S.; ŠENAVIČIUS, A. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002.
45. ANDRIUKAITIS, P. Konstitucinė kolizija Aukščiausioje Taryboje. Iš *Lietuvos Respublikos konstitucija penkerių metų retrospektyvoje*. Lietuvos istorijos institutas. Konferencinė medžiaga. Vilnius, 1998.
46. BARAK, A. *A Judge and Judging: the Role of a Supreme Court in a Democracy*. Harvard Law Review, 2002.
47. BARAK, A. *A Judge in a Democracy*. Princeton University Press, 2006.
48. BERMAN, H. J. *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vertė Arvydas Šliogeris. Vilnius: Pradai, 1999.
49. BRAQUE, R. *Ekscentriškoji Europos tapatybė*. Vilnius: Aidai, 2001.
50. DRIUKAS, A. Kasacinio proceso reglamentavimas naujajame civilinio proceso kodekse. *Jurisprudencija*, 2002, nr. 28(20).
51. DVARECKAS, S. *Lietuvos teismai 1918-1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1997.
52. DZIEGORAITIS, A. Dar kartą apie teisėjo ir teismo nepriklausomumą. *Justitia*, 1996, nr. 3.
53. ILGŪNAS, G. *Lietuvos Respublikos I Vyriausybė 1990-1991 m.* Vilnius: Petro ofsetas, 2008.
54. GREIČIUS, V. Kasacija baudžiamajame procese: problemos, perspektyvos. *Justitia*, 1997, nr. 2.
55. JARAŠIŪNAS, E., KŪRIS, E., LAPINSKAS K., NORMANTAS, A., SINKEVIČIUS, V., STAČIOKAS, S.; [translated and edited by Naujokaitis, R. with the assistance of Matijošius, A., Spruogis, E., Šarkienė, M.]. *Constitutional Justice in Lithuania*. Vilnius: The Constitutional Court of the Republic of Lithuania, 2003.

56. JARAŠIŪNAS, E. *Valstybinės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas*. Vilnius: TIC, 2003.
57. JARAŠIŪNAS, E. Teisminės valdžios organizacijos ir veiklos konstitucinės problemos (teisminės valdžios visavertiškumas, teismų sistemos bei teisėjų ir teismų nepriklausomumas). Iš *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, teisių apsauga, savivalda*: kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. 2007.
58. KONFUCIJUS. *Apmąstymai ir pašnekesiai*. Vilnius: Pradai, 1994.
59. KUČONIS, P.; NEKROŠIUS, V. *Teisės saugos institucijos*. Vilnius: Justitia, 2001.
60. KŪRIS, E. Konstitucinė justicija Lietuvoje: pirmasis dešimtmetis. Iš *Konstitucinis teisingumas ir teisės viešpatavimas*: tarptautinė konferencija, skirta Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įsteigimo 10-mečiui. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2004.
61. KŪRIS, E. Konstitucinė justicija Lietuvoje: pirmasis dešimtmetis. *Justitia*, 2003, nr. 3-4 (45-46).
62. KŪRIS, E. moksl. red. *Lietuvos teisinės institucijos*. VĮ Registrų centras: Vilnius, 2011.
63. KŪRIS, E. Atskiroji nuomonė Konstituciniame Teisme. Pirmosios patirtys. Iš *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis, ateitis. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Liber Amicorum* profesoriui Jonui Prapiesčiui. Vilnius, 2012.
64. KŪRIS, Pr. Pasitikėjimo ir įvertinimo ženklas. Iš *Pirmoji Vyriausybė 1990-1991* (sudarytojai V. Antanaitis, L. Ašmantas, K. Birulis, D. Kuolys). Vilnius: Pradai, 2000.
65. *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*: kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2003.
66. LOŠYS, M. Teisminės valdžios kūrimo Lietuvoje problemos. *Teisės problemos*, 1994, nr. 2.
67. MAČYS, Vl. *Civilinio proceso paskaitos*. Kaunas: Teisių fakulteto leidinys, 1924.

68. MAKSIMAITIS, G. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918-1940 metais*. Monografija. Vilnius: Justitia, 2001.
69. MAKSIMAITIS, M.; MILIAUSKAITĖ, K.; ŠAPOKA, G. *Valstybės ir teisės problemos Lietuvių išeivijos publikacijose (1944-1990)*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
70. MIKELĖNAS, V.; et al. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis*. Vilnius: Justitia, 2004.
71. MIKELĖNAS, V. Naujasis Civilinio proceso kodeksas. *Teisės apžvalga*, 1991, nr. 4.
72. MONKEVIČIUS, K. Valdžių padalijimo principas kaip demokratijos veiksnys: atvejo studija. *Santalka, Filosofija*, 2009, t. 17, nr. 1.
73. NACIONALINĖ TEISMŲ ADMINISTRACIJA. ES valstybių teismų sistemos. Vilnius: NTA leidinys, 2008.
74. NACIONALINĖ TEISMŲ ADMINISTRACIJA. Lietuvos teismai: istorinė apžvalga. Vilnius: UAB „Lodvila“, 2008.
75. NEKROŠIUS, E. Kai kurie civilinio proceso teisės klausimai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrinoje. *Teisė*, 2007, t. 63.
76. NEKROŠIUS, V. Kasacija Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese. *Justitia*, 2006, nr. 4(62).
77. NEKROŠIUS, V. Teismų instancinė sistema ir teismų sprendimų kontrolės formos. *Teisės problemos*, 1995, nr. 4.
78. NOORGARD, O., JOHANNSEN, L. *The Baltic States after Independence*. 1995.
79. PRAPIESTIS, J. Valstybingumo atkūrimo ir Konstitucinio įtvirtinimo ištakose. *Jurisprudencija*, 2012, nr. 19(3).
80. RINKEVIČIUS, V. Šešeri Konstitucinio Teismo metai. *Justitia*, 1999, nr. 1.
81. ROMERIS, M. *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose*. Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetas, 1932.
82. SINKEVIČIUS, V. Konstitucijos įgyvendinimas įstatymų leidyboje. *Justitia*, nr. 5.

83. SINKEVIČIUS, V. 1992 m. Konstitucijos rengimas: to laikotarpio užrašų fragmentai. *Jurisprudencija*. 2012, nr. 19(3).
84. SINKEVIČIUS, V. 1992 m. Konstitucijos rengimas: to laikotarpio užrašų fragmentai. Iš *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai*. Recenzuotų straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos notarų rūmai, 2012.
85. SINKEVIČIUS, V. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija Lietuvos teisės sistemoje. Iš *Regnum est. 1990 m. kovo 11-osios Nepriklausomybės aktui – 20*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
86. STAČIOKAS, S. Lietuvos Respublikos konstitucinės raidos pradžia. *Justitia*, 1996, nr. 3.
87. ŠEDBARAS, S. Konstitucinis teismas: kas tai ir kam to reikia. *Justitia*, 1996, nr. 1.
88. ŠINKŪNAS, H. *Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje*. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004.
89. ŠTARIENĖ, L. *Teisė į teisingą teismą pagal Europos Žmogaus Teisių Konvenciją*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010.
90. TEISĖS INSTITUTAS. Tarėjų instituto Lietuvos Respublikoje įsteigimo tikslingumas ir galimybės [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą: <<http://teise.org/data/11TAREJU-studija.pdf>>.
91. VAIČAITIS, V. *Hermeneutinė teisės samprata ir konstitucija*. Vilnius: Justitia, 2001.
92. VALANČIUS, V. Teismo ir teisėjų nepriklausomumo, savarankiškumo ir savivaldos realizavimo problemos. *Jurisprudencija*, 2000, t 17(9).
93. VALANČIUS, V. Profesinis teisėjų švietimas Lietuvoje. Kitų valstybių patirtis. *Justitia*, 1996, Nr. 6.
94. VILBIKAS, A. *Teismai ir teisėjai Lietuvoje (1918-2008)*. Šiauliai: UAB „Sapnų sala“, 2009.
95. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios justicijos katedros profesoriaus, socialinių mokslų (teisės) daktaro Jono Prapiesčio *curriculum*

vitae. Iš Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis, ateitis. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Liber Amicorum profesoriui Jonui Prapiesčiui. Vilnius, 2012.

96. ŽILYS, J. Iš konstitucionalizmo istorijos. Konstitucijos koncepcijos metmenys – žingsnis Lietuvos Respublikos Konstitucijos link. *Justitia*, 2001, nr. 3, 4-5.

97. ŽILYS, J. Konstitucinės justicijos ištakos Lietuvoje. Iš *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai*. Recenzuotų straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos notarų rūmai, 2012.

98. ŽILYS, J. *Konstitucija kaip laisvės raiškos teisinė politinė forma* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą: <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr6/6_Teise_Zilys.htm>.

99. ŽILYS, J. *Konstitucinis teismas – teisinės ir istorinės prielaidos*. Vilnius: TIC, 2001.

100. ŽILYS, J. *Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstitucinėje sistemoje* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą: <http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/katedros/konstitucines_teises_katedra/pagalba_studentams/LRKTkonstitucineje%20sistemoje.doc>.

101. ŽILYS, J. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstitucinėje sistemoje. Iš *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*: kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2003.

102. ŽILYS, J. 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos kai kurios politinės ir teisinės ištakos. Iš *Mūsų konstitucionalizmo raida*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Valstybės žinios, 2003.

Periodika:

103. Aukščiausiojo teismo pirmininkas (pokalbis su buvusiu Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininku M. Lošiu). *Pirmadienis*, 1994 m. sausio 31-vasario 6 d., nr. 4.

104. BRAZAITYTĖ, V., KAGANAS, I. Dėl konstitucinės priežiūros. *Lietuvos aidas*, 1991 m. rugsėjo 5 d., nr. 193.
105. Daugiau teismų, daugiau teisingumo (pokalbis su Panevėžio apygardos teismo pirmininku T. Zdanavičiumi). *Panevėžio balsas*, 1995 m. vasario 4 d., nr. 29.
106. Griežta nepriklausomos Lietuvos Temidė (pokalbis su teisingumo ministru J. Prapiesčiu). *Pozicija, nuomonės*, 1995 m. balandžio mėn., nr. 1.
107. JOHNSON, B. Apie teisinę valdžią (1). *Lietuvos aidas*, 1991, nr. 031, p. 6. Tęsinys – *Lietuvos aidas*. 1991. nr. 032.
108. JUKNEVIČIUS, Z. *et. al.* Apie Lietuvos valstybės konstitucines tradicijas ir jų tęstinumą. *Lietuvos aidas*, 1991 m. spalio 19 d., nr. 211.
109. Kada teismas bus šventovė? Apie Lietuvos teismų reformą su teisingumo ministru Jonu Prapiesčiu. *Sargyba*, 1994, nr. 49.
110. Kaip įgyvendinsime teismų reformą? (pokalbis su Kėdainių rajono apylinkės teismo pirmininku A. Jarašiumi). *Kėdainių garsas*, 1995 m. vasario 4 d., nr. 15.
- Kas naujo kuriant įstatymus. *Lietuvos aidas*, 1990 m. birželio 30 d., nr. 28.
111. Konstitucinis Teismas – istorija ir dabartis (interviu su Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pirm. J. Žiliu). *Atgimimas*. 1994 m. kovo 2 d., nr. 9.
112. KRUPAVIČIUS, A. Politinės reformos ir Konstitucija. *Atgimimas*. 1992 m. balandžio 23 d. – kovo 2 d., nr. 8.
113. KŪRIS, Pr. Lietuvos teisinės sistemos vystymosi problemos. Pranešimas 1995 m. gruodžio 21 d. Mokslų Akademijos visuotinio susirinkimo sesijoje. *Teisės problemos*, 1996, nr. 1.
114. KŪRIS, Pr. Teisinė reforma ir teismai. *Diena*, 1995, gruodžio 29 d.
115. LAZDYNAS, R. Lietuvos Konstitucija – valdžiai ar žmogui? *Atgimimas*, 1992, nr. 1.
116. MAČIENĖ, B. Teismai ir teismų reforma. *Vakarinės naujienos*, 1996 m. vasario 29 d., nr. 42.

117. MAKSIMAITIS, M. Apie konstitucines tradicijas. *Lietuvos aidas*, 1991 m. lapkričio 5 d., nr. 221.
118. Ministras apie Teismų įstatymą (apie teisingumo ministro J. Prapiesčio spaudos konferenciją). *Lietuvos aidas*, 1994 m. birželio 28 d., nr. 125.
119. Ministras apie teismų reformą (pokalbis su teisingumo ministru J. Prapiesčiu). *Akistata*, 1994 m. spalio 21 d., nr. 69.
120. PEČELIŪNIENĖ, L. Sausio 1 pradės veikti nauja teismų sistema. *Lietuvos aidas*, 1994 m. birželio 1 d., Nr. 106.
121. STAČIOKAS, S. Konstitucija – teisinio gyvenimo pamatas. *Atgimimas*, 1993, spalio 20 d., nr. 41.
122. Sunkus kelias į teisingumą (pokalbis su buvusiu Aukščiausiojo Teismo pirmininku M. Lošiu). *Europos lietuvis*. 1995 m. vasario 25 d. – kovo 3 d., nr. 9.
123. Šilutės rajono apylinkės teismo, Kelmės, Prienų, Alytaus, Varėnos rajono liaudies teismų 1990-02-14–1990-02-15 prašymai. Lietuvos centrinis archyvas. F.R-758, ap. 3, b. 1868.
124. Teisingumo ministras: „Teismai – svarbiausia teisingumo institucija“. *Lietuvos aidas*, 1994 m. lapkričio 25 d., nr. 231.
125. Teismų reforma: kokių ji žada naujovių (pokalbis su Akmenės raj. apyl. teismo pirmininku V. Kursevičium). *Vienybė*, 1994 m. gruodžio 17 d., nr. 98.
126. Teismų reforma – žingsnis demokratinės valstybės link (pokalbis su Šiaulių apygardos teismo pirmininku V. Birbilu). *Šiaulių naujienos*, 1994 m. gruodžio 22 d., nr. 249.
127. VILČINSKAS, Š. Konstitucijos priežiūra – Aukščiausiajam Teismui. *Lietuvos aidas*, 1991, Nr. 135.
128. VILKAUSKAITĖ, V. Teisinės sistemos reforma teismų reitingų nepakėlė. *Kauno diena*, 1995 m. lapkričio 11 d., nr. 265.
129. WYMAN, L., JOHNSON, B. Apie Konstituciją. *Atgimimas*, 1992, nr. 3.
130. ŽILYS, J. *Lietuvos Respublikos Konstitucija ir laikmetis*: mokslinė-praktinė konferencija, 2002 m. sausio 16 d. Vilnius: Valstybės žinios, 2002.

Stenogramos:

131. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1990-05-03 penkiasdešimt ketvirtasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1991-06-11 nr. 7. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251001&p_query=tar%EBjai&p_tr2=2>.

132. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1990-06-21 aštuoniasdešimt septintasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1991-10-31, nr. 10. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251304&p_query=andrikis%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2>.

133. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1990-06-21 aštuoniasdešimt aštuntasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1991-11-29, nr. 10. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251305&p_query=aindrikis%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2>.

134. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1990-10-18 trisdešimt pirmasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1992-07-28 nr. 18. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=250997&p_query=tar%EBjai&p_tr2=2>.

135. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1990-11-09 keturiasdešimt penktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1992-09-07 nr. 19. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251031&p_query=tar%EBjai&p_tr2=2>.

136. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1991-03-12 pirmasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-02-25 nr. 28. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251432&p_query=tar%EBjai&p_tr2=2>.

137. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1991-03-21 aštuntasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-02-25 nr. 28. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251442&p_query=tar%EBjai&p_tr2=2>.

138. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1991-03-21 devintasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-02-25 nr. 28. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251443&p_query=tar%EBjai&p_tr2=2>.

139. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1991-06-06 penkiasdešimt aštuntasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-07-05 nr. 34. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251780&p_query=tar%EBjai&p_tr2=2>.

140. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1991-12-05 penkiasdešimt ketvirtas posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251154&p_query=&p_tr2=2>.

141. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1991-12-10 penkiasdešimt šeštasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-05-05, nr. 46. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251157&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2>.

142. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-01-23 septyniasdešimt trečiasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-04-26, nr. 48. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251190&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2>.

143. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-01-30 septyniiasdešimt šeštasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-05-29, nr. 49. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251197&p_query=eism%F8&p_tr2=2>.

144. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-02-06 aštuoniasdešimt antrasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-05-30, nr. 50. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251342&p_query=eism%F8&p_tr2=2>.

145. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-02-11 aštuoniasdešimt ketvirtas posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-05-30, nr. 50. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251344&p_query=&p_tr2=>>.

146. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-03-12 devyniasdešimt šeštasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-07-18, nr. 52. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251357&p_query=&p_tr2=>>.

147. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-03-17 šimtas posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-07-18, nr. 52. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251362&p_query=eism%F8&p_tr2=2>.

148. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-03-24 šimtas trečias posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-07-27, nr. 53. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251365&p_query=eism%F8&p_tr2=2>.

149. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-04-07 šimtas septintasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-07-27, nr. 53. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251369&p_query=&p_tr2=>>.

150. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-04-12 šimtas dvyliktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-08-15, nr. 54. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251375&p_query=&p_tr2=>>.

151. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-04-14 šimtas dvyliktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-08-15, nr. 54. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251375&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2>>.

152. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-04-21 šimtas septynioliktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-08-30, nr. 55. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251380&p_query=&p_tr2=>>

153. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-09-17 aštuntasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-12-12, nr. 64. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251730&p_query=&p_tr2=>>.

154. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992-10-12 neeilinis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-12-18, nr. 65. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=251741&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2>>.

155. Lietuvos Respublikos Seimo 1992-12-02 šeštasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1992-01-01, nr. 4. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=235328&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2>.

156. Lietuvos Respublikos Seimo 1992-12-29 neeilinis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1992-01-01, nr. 4. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=235393&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2>.

157. Lietuvos Respublikos Seimo 1993-01-14 dvidešimt penktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 19. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=235563&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2>.

158. Lietuvos Respublikos Seimo 1993-01-19 dvidešimt septintasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 20. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=235568&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2>

159. Lietuvos Respublikos Seimo 1993-01-26 trisdešimtas posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 22. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=235578&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2#zymas_1s30pokonstteism>.

160. Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-01 trisdešimt penktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 25. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=235586&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2#zymas_1s35pokonstituceism>.

161. Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-02 trisdešimt septintasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 26. Prieiga

per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=235597&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2>.

162. Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-03 trisdešimt aštuntasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 27. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=235600&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2>.

163. Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-17 pirmasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 28. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=235602&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2#zyna_1sn1poteiskand>.

164. Lietuvos Respublikos Seimo 1993-02-17 antrasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 28. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=235603&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2>.

165. Lietuvos Respublikos Seimo 1993-03-10 pirmasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 33. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=236621&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2#zyna_2s1poteis>.

166. Lietuvos Respublikos Seimo 1993-03-16 trečiasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 35. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=236625&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2#zyna_2s3poteismas>.

167. Lietuvos Respublikos Seimo 1993-03-16 ketvirtasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 35. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=236626&p_query=konstitucija%20konstitucinis%20teismas&p_tr2=2>.

168. Lietuvos Respublikos Seimo 1993-03-18 penktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 36. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=236627&p_query=konstitucija%20konstitucinio%20teismas&p_tr2=2>.

169. Lietuvos Respublikos Seimo 1993-03-23 aštuntasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 37. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=236630&p_query=konstitucija%20konstitucinio%20teismas&p_tr2=2>.

170. Lietuvos Respublikos Seimo 1993-04-15 dvidešimt antrasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 45. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=236644&p_query=konstitucija%20konstitucinio%20teismas&p_tr2=2#zymas22pokonst>.

171. Lietuvos Respublikos Seimo 1993-04-22 dvidešimt penktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 47. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=236647&p_query=konstitucija%20konstitucinio%20teismas&p_tr2=2#zymas25pokonst>.

172. Lietuvos Respublikos Seimo 1993-04-22 dvidešimt šeštasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 47. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=236648&p_query=konstitucija%20konstitucinio%20teismas&p_tr2=2#zymas26pokonst>.

173. Lietuvos Respublikos Seimo 1993-11-09 trisdešimt pirmasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 93. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=236998&p_query=teis%EBj%F8%20materialin%EB&p_tr2=2#zymas3s31poteisin> .

174. Lietuvos Respublikos Seimo 1993-12-01 keturiasdešimt pirmasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1993-01-01, nr. 99. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=237025&p_query=eism%F8%20%E1statymo%20grand%FEi%F8&p_tr2=2>.

175. Lietuvos Respublikos Seimo 1994-03-10 pirmasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 118. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238684&p_query=&p_tr2=2#zymas_4s1poteism>.

176. Lietuvos Respublikos Seimo 1994-03-31 vienuoliktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 123. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238694&p_query=%FBkinio%20teismo&p_tr2=2#zymas_4s11poukin>.

177. Lietuvos Respublikos Seimo 1994-04-07 keturioliktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 124. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238697&p_query=andrikis%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2#zymas_4s14poatleidpas kyr>.

178. Lietuvos Respublikos Seimo 1994-05-12 dvidešimt septintasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 131. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238739&p_query=&p_tr2=2>.

179. Lietuvos Respublikos Seimo 1994-05-19 trisdešimt antrasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 134. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238797&p_query=&p_tr2=2>.

180. Lietuvos Respublikos Seimo 1994-05-24 trisdešimt ketvirtasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, Nr. 135. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238799&p_query=teism%F8%20E1statymo%20grand%FEi%F8&p_tr2=2>.

181. Lietuvos Respublikos Seimo 1994-05-31 trisdešimt septintasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 137. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238802&p_query=t eism%F8%20E1statymo%20Auk%F0%E8iausiojo%20apygard%F8%20apel iacinio&p_tr2=2>.

182. Lietuvos Respublikos Seimo 1994-06-15 keturiasdešimt ketvirtasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 141. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238809&p_query=t eism%F8%20E1statymo%20Auk%F0%E8iausiojo%20apygard%F8%20apel iacinio&p_tr2=2>.

183. Lietuvos Respublikos Seimo 1994-09-27 dešimtas posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 164. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238900&p_query= andrikis%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2#zym a_5s10poaukscteismteisej>.

184. Lietuvos Respublikos Seimo 1995-10-03 dvyliktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-01-01, nr. 249. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=240124&p_query=t eis%EBj%F8%20skyrimas%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2#zym a_7s12poaukteisteiskir>.

185. Lietuvos Respublikos Seimo 1994-10-07 dvyliktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 165. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238902&p_query=t eis%EBj%F8%20skyrimas%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2#zym a_5s12poauksteismteisej>.

186. Lietuvos Respublikos Seimo 1994-10-13 septynioliktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 167. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238907&p_query=andrikis%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2#zym_a_5s17poauksciausteistsk>.

187. Lietuvos Respublikos Seimo 1994-10-25 dvidešimt antrasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 167. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238912&p_query=andrikis%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2#zym_a_5sesija22po>.

188. Lietuvos Respublikos Seimo 1994-11-15 dvidešimt devintasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 173. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=238920&p_query=t eis%EBj%F8%20skyrimas%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2>.

189. Lietuvos Respublikos Seimo 1994-11-24 trisdešimt ketvirtasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 176. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=239017&p_query=t eis%EBj%F8%20skyrimas%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2>.

190. Lietuvos Respublikos Seimo 1994-11-29 trisdešimt šeštasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 178. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=239019&p_query=t eis%EBj%F8%20skyrimas%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2#zym_a_5s36poapel>.

191. Lietuvos Respublikos Seimo 1994-12-06 trisdešimt devintasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1994-01-01, nr. 180 Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=239022&p_query=t eis%EBj%F8%20skyrimas%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2>.

192. Lietuvos Respublikos Seimo 1995-01-31 šešiasdešimt aštuntasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-01-01, nr. 202. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=239051&p_query= andrikis%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2>.

193. Lietuvos Respublikos Seimo 1995-03-28 aštuntasis posėdis. *Stenogramos*, [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-01-01, nr. 213. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=239936&p_query=&p_tr2=2>.

194. Lietuvos Respublikos Seimo 1995-10-03 dvyliktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1995-01-01, nr. 249 Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=240124&p_query=t eis%EBj%F8%20skyrimas%20auk%F0%E8iausiojo%20teismo&p_tr2=2#zym a_7s12poaukteisteiskir>.

195. Lietuvos Respublikos Seimo 1996-07-04 šešiasdešimt penktasis posėdis. *Stenogramos* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-15]. 1996-01-01 nr. 327. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=240326&p_query=t eism%F8&p_tr2=2>.

Kiti informacijos šaltiniai:

196. ADVARNEG, Inc. Encyclopedia of the Nations. Poland – Judicial system [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą: <Judicial system - Poland - <http://www.nationsencyclopedia.com/Europe/Poland-JUDICIAL-SYSTEM.html#ixzz1ov5an2ba>>.

197. Dėl Lietuvos TSR teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatymo projekto. *Lietuvos centrinis archyvas*. F.R-758, ap. 3, b. 1868.

198. GREIČIUS, V. Pasisakymas iškilimingame Lietuvos teismų 80-mečio minėjime. Lietuvos Respublikos teismams – 80. *Justitia*, 1998, nr. 6.
199. KŪRIS, E. *Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/01.pdf>>.
200. KŪRIS, Pr. 1995 m. lapkričio 9 d. viešas laiškas. Lietuvos Respublikos Seimas, Valstybės ir teisės komiteto posėdžių protokolai, nr. 1-46. F. 2, ap. 4, bylos nr. 263.
201. Laikinosios Komisijos Konstitucijos projektui parengti 1992-02-19 posėdis. Protokolas Nr. 9 Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Laikinoji komisija konstitucijos projektui parengti. Komisijos posėdžių protokolai nr. 1-17. F. 2, ap. 4, bylos nr. 1812.
202. Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepcijos metmenys. *Lietuvos aidas*, 1991 m. gegužės 10 d.
203. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Steigiamojo suvažiavimo rezoliucija „Dėl Konstitucinio Teismo įsteigimo“. *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas*. Vilnius: „Mintis“, 1990.
204. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba. Teisinės sistemos komisija. Komisijos posėdžių protokolai. Fondo nr. 2, ap. nr. 4, eilės nr. 3.
205. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo dokumentų rinkinys, nr. 3. Vilnius: Valstybinės leidybos centras, 1991.
206. Lietuvos Respublikos Seimo Valstybės ir teisės komiteto 1994-03-22 posėdžio protokolas Nr. 52. Lietuvos Respublikos R Seimas, Valstybės ir teisės komiteto posėdžių protokolai, nr. 45-97. F. 2, ap. 4, bylos nr. 182.
207. Lietuvos Respublikos Seimo Valstybės ir teisės komiteto 1994-05-02 posėdžio protokolas Nr. 58. Lietuvos Respublikos Seimas, Valstybės ir teisės komiteto posėdžių protokolai, nr. 45-97. F. 2, ap. 4, bylos nr. 182.
208. NORLAG. Norwegian legal system [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą:

<http://www.norlag.ge/index.php?option=com_content&view=article&id=63&Itemid=37&lang=en>.

209. SEMONCHE, J. E. *Judiciary Act of 1891* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą: <<http://www.answers.com/topic/judiciary-act-of-1891#ixzz1nnZLyJ3m>>.

210. ŽILYS, J. *Tarptautinė konferencija „Europos konstitucinio palikimo standartai“* [interaktyvus. Žiūrėta 2013-07-14]. Prieiga per internetą: <<http://www.youtube.com/watch?v=6aqCmKdl-P4>>.

211. *Interviu medžiaga*: rankraštis. L. Griškevič asmeninis archyvas.

INTERVIU KLAUSIMYNAS

1. Kokios priežastys lėmė tarėjų instituto atsisakymą, reformuojant teismų sistemą 1992 metais? Kaip teisėjų bendruomenė reagavo į tarėjų instituto atsisakymą?
2. Kokios priežastys lėmė keturių grandžių teismų sistemos įtvirtinimą 1992 m. Konstitucijoje ir 1992 bei 1994 metų Teismų įstatymuose?
 - 2.1. Įvardinkite Lietuvoje veikusios dviejų grandžių teismų sistemos privalumus, trūkumus?
 - 2.2. Kokia buvo teisėjų korpuso nuomonė, reakcija į keturių grandžių teismų sistemos sukūrimą?
 - 2.3. Su kokiais sunkumais susidūrė valstybės institucijos, reformuojant teismų grandžių sistemą 1992-1995 m.?
 - 2.4. Su kokiais sunkumais susidūrė teisėjų korpusas, reformuojant teismų grandžių sistemą 1992-1995 m.?
3. Kokios priežastys lėmė teisėjų skyrimo tvarkos pokyčius 1992 m. Konstitucijoje ir 1992 bei 1994 m. Teismų įstatymuose?
 - 3.1. Įvardinkite iki 1992 metų veikusios teisėjų skyrimo tvarkos privalumus, trūkumus?
 - 3.2. Kokia teisėjų nuomonė, reakcija tiek į iki 1992 m. veikusį, tiek į 1992 m. Konstitucijoje ir 1992 bei 1994 metų Teismų įstatymuose nustatytą teisėjų skyrimo mechanizmo reguliavimą?
 - 3.3. Kokia teisėjų skyrimo tvarkos pakeitimo 1992 m. Konstitucijoje ir 1992 bei 1994 m. Teismų įstatymuose reikšmė valdžių padalijimo principo kontekste?
4. Kokios priežastys lėmė teisėjų nepriklausomumo garantijų įtvirtinimą tiek 1992 m. Konstitucijoje, tiek 1992 ir 1994 m. Teismų įstatymuose?
 - 4.1. Įvardinkite iki 1992 m. galiojusią teisėjų nepriklausomumo garantijų privalumus, trūkumus?

- 4.2. Kokie 1992 m. Konstitucijoje ir 1992 m. bei 1994 m. Teismų įstatymuose naujai tvirtintų teisėjų nepriklausomumo garantijų privalumai, trūkumai?
- 4.3. Kokias teisėjų nepriklausomumo garantijas įvardintumėte kaip svarbiausias? Kodėl?
- 4.4. Kokia buvo teisėjų korpuso nuomonė, reakcija įtvirtinant naujas teisėjų nepriklausomumo garantijas 1992 m. Konstitucijoje ir 1992 bei 1994 Teismų įstatymuose?
5. Kaip teisėjų bendruomenė perėmė demokratinių valstybių principus valdžių sąrangos, teisėjų nepriklausomumo srityse, atkuriant Lietuvos Respublikos Nepriklausomybę? Su kokiais sunkumais susidūrė?
6. Ar 1992 m. Konstitucija ir 1992 bei 1994 Teismų įstatymais buvo tinkamai perimti tokie teisinės valstybės principai – valdžių padalijimas, teisėjų nepriklausomumas, apeliacijos teisė (įgyvendinant teisę į teisminę gynybą)?

**AUTORĖS MOKSLO STRAIPSNIŲ DISERTACIJOS TEMATIKA
SĄRAŠAS**

1. GRIŠKEVIČ, L. 1990–1992 metų teismų reforma Lietuvoje. *Teisė*, 2011, (81), p. 91-103.
2. GRIŠKEVIČ, L. Teisėjų skyrimas Lietuvoje 1990–1995 metais. *Teisė*, 2012, (82), p. 60-72.

KITŲ AUTORĖS MOKSLO STRAIPSNIŲ SĄRAŠAS

1. GRIŠKEVIČ, L. Valdžių padalijimo teorija pagal J. Madisoną. *Teisė*, 2008, t. 66(2), p. 154-161.
2. GRIŠKEVIČ, L. Separation of Powers and the Executive in the USA. In *Vivat Justitia!* VIII edition, 2008, p. 22-25.